

Ես Գ. Յ. Զորագրաւ
համար մեծագոյն
Վ. Մարտիկոս

Զորագրաւ

ԸՆՏԻՐ

ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՔ

ԵՂԻՇԷ

Возвращаясь къ своему жилищу
встрѣтилъ онъ одного изъ
29 306

ԵՂԻՇԻՒ ՍՐԲՈՅ

9(47,925) Լամբ

5.40

Լամբրագրի Գայրամանկ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

1852

Օկտոբրի 1959 - 1959 ✓

Ե Ղ Ի Շ Է Ի

9(47.925) ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

է 40

ՎԱՍՆ

Վ Ա Ր Դ Ա Ն Ա Յ

Ե Ի

Հ Ա Յ Ո Յ Պ Ա Տ Ե Ր Ա Ջ Մ Ի Ն

∞

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՍՈՒՐԲ ՂԱԶԱՐ

1864—ՌՅԺԳ

В. П. П. П.

1880

В. П. П. П.

В. П. П. П.

2

В. П. П. П.

В. П. П. П.

В. П. П. П.

В. П. П. П.

Ե Ղ Ի Շ Է Ի

Վ Ա Ր Դ Ա Պ Ե Տ Ի

Վ Ա Մ Ն

Վ Ա Ր Դ Ա Ն Ա Յ

Ե Ի

Հ Ա Յ Ո Յ Պ Ա Տ Ե Ր Ա Ջ Մ Ի Ն

Դ Ա Ի Թ Ի Ե Ր Ի Յ Ո Ի Մ Ա Մ Ի Կ Ո Ն Ի

Հ Ա Յ Յ Ե Ա Լ

ԲԱՆՆ վասն որոյ սրտուիրեցեր՝
արարի, ո՞վ քաջ յ՝վասն Հայոց սրտ-
տերազմին հրամայեցեր, յորում
բազումք առաքինացան քան զսա-
կաւս : Ահա նշանագրեցի յայսմ
եօթն յեղանակիս . առաջին զժա-
մանական, երկրորդ զերացն սրտա-
հուռն յիշխանէն արեւելից, երրորդ
զմիաբանութիւն ուխտին եկեղեցւոյ,

չորրորդ զերկապառակուծիւն ոմանց
բաժանելոց 'ի նմին ուխտէ, հինգե-
րորդ զյարձակումն արեւելեայց,
վեցերորդ զընդդիմանալն հայոց սա-
տերազմաւ, եօթներորդ զյերկա-
րումն իրացն խռովութեան :

Յայսմ յեօթն գլուխս կարգա-
գրեալ և եղեալ ծայրալիր սարապ-
մամբ զսկիզբն և զմիջոցն և զկատա-
րածն . զի հանապազորդ ընթեռնու-
ցուս, լսելով զառաքինեացն զքա-
ջութիւն և զյետս կացելոցն զվատ-
թարուծիւն, ոչ յանձին կարօտու-
ծիւն երկրաւոր առատ գիտութեան
լումն, այլ այցելութիւն երկնաւոր
տնտեսութեանն՝ որ մատակարարէ
յառաջգիտութեամբ զհասուցումն
երկոցունց կողմանցն, որ երեւե-
լեօքն զաներեւոյթն գուշակէ :

Այլ գու, սվ մեծ 'ի գիտու-
թեանն Աստուծոյ, առ ինչ արդեօք
հրամայեսցես, քան եթէ հրամայի-
ցիս լաւագունացն : Որպէս երեւի
ինձ և քեզ և այնոցիկ որ դեգերեցին
յիմաստութիւն՝ երկնաւոր սիրոյ է
նշանակս այս, և ոչ երկրաւոր փա-

աասիրութեանն • որպէս և ասացին
 տմանք 'ի քաջ սրատմագրացն • Զու-
 գութիւնն է մայր բարեաց , անզու-
 գութիւնն ծնող չարեաց : Արպէս և
 մեր իսկ հայեցեալ 'ի սուրբ սէր քոյ-
 ոյ հրամանիդ , ոչ ինչ դանդաղեալ
 վեհերեցաք հայեցեալ 'ի մեր օգի-
 սութիւնս : Քանզի բազում ինչ է
 սրբութիւն՝ սատար լինել անօրու-
 թեան , որպէս աղօթք՝ գիտութեան ,
 և սէր սուրբ՝ միաբան օգտից :

Զոր և մեր ընդ հրամանին քում
 ընկալեալ , յօժարութեամբ ձեռնար-
 կեցաք զայս ինչ , որ է միսիթարու-
 թիւն սիրելեաց և յոյս յուսացելոց ,
 քաջալերութիւն քաջաց , կամակա-
 րութեամբ յարձակեալ 'ի վերայ մա-
 հուան , առաջի տեսանելով զզօրա-
 գլուխն յաղթութեան , որ ոչ ումէք
 ոտնհար լինի թշնամութեամբ , այլ
 անդ ուսուցանէ զլւր անալարտելի
 զօրութիւնն : Եւ ահա ո՛րք կամես-
 ցի՝ ընդունի իբրև զնահատակ առա-
 քինի : Եւ քանզի բազմադիմի է նա-
 հատակութեանդ անուն , և նա բազ-
 մադիմի շնորհս բաշխեաց ամենե-

ցուն . զոր և մեծ խակ քան զամե-
նայն՝ սէր սուրբ յաննէնդ մտաց դի-
տեմք :

Այս պարզութիւն զվերնոցն բե-
րէ զնմանութիւն . զոր և մեր՛ի քեզ
տեսեալ , մոռացաք զմեր բնութիւնս :
Եւ ահա վերաբերիմք ընդ քեզ ճախ-
րելով , և իբրև բարձրաթռիչս եղեալ՝
զամենայն մնասակար մրրկածին օ-
գովքս անցուցանիցեմք . և փոքր՛ի
չտակ ծծելով յանապական վերին
օդոցն՝ առնուցումք զգիտութիւն՛ի
փրկութիւն անձանց և ՛ի փառս ա-
մենայաղթ եկեղեցւոյ : Ուստի բա-
ղում սուրբ պաշտօնեայքն զուար-
թութեամբ կատարեսցեն զսպաս մի-
ճակին իւրեանց՛ի փառս Հօրն բոլո-
րեցուն . ուր ընդ նմին սուրբ Եր-
րորդութիւնն ցնծացեալ բերկրիցի
յանտրումական յիւրում հութեանն :

Արդ որովհեաև ընկալաք զհրա-
ման պատուիրանի յաննախանձ քոյ-
ոց բարուց բնութեանդ , սկսուք
ուստի արժան է սկսանել . թէպէտ
և ոչ յօժարիցեմք զթշուառութիւն
մերոյ ազգիս ողբալ : Ահա ոչ ըստ

կամաց արաօսրալիր ողբովք ճառա-
դրեմք զբազում հարուածս, յս-
րում սատահեցաք և մէք իսկ ակա-
նաաեսք լինելով:

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

ԱՌԱՋԻՆ ՅԵՂԱՆԱԿ

ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ

Քանզի 'ի բառնալ ազգին արշա-
կունեաց, տիրեցին աշխարհիս Հայոց
ազգն Սասանայ պարսկի, որ վարէր
զիւր իշխանութիւնն օրինօք մոգաց.
և բազում անգամ մարտնչէր ընդ
այնոսիկ, որ ոչ ընդ նովին օրինօք
մտանէին, սկիզբն արարեալ յա-
մացն Արշակայ արքայի որդւոյն Տի-
րանայ, և կռուէր մինչև յամն վեցե-
րորդ Արտաշիսի արքայի Հայոց, որ-
դւոյն Ստահրաշապհոյ: Եւ իբրև զնա
ևս մերժեաց 'ի Թագաւորութենէն,
'ի նախարարսն Հայոց անկանէր Թա-
գաւորութիւնն. զի Թէսէտ և գան-
ձըն յարքունիս պարսկաց երթայր,
սակայն այրուծին Հայոց բովանդակ
'ի ձեռն նախարարացն առաջնոր-
դէր 'ի պատերազմի: Վասն որոյ և
աստուածպաշտութիւնն բարձրա-
դուիս կամակարութեամբ երևելի
լինէր յաշխարհին Հայոց 'ի սկզբան

տէրութեանն Շապհոյ արքայից արքայի մինչև յամն յերկրորդ Յազկերտի արքայից արքայի՝ որդւոյ Առամայ . զոր եգիտ սաստանայ իւր գործակից, և զամենայն մթերեալ թոյնսն թափեաց ՚ի բաց, և ելից զնա իբրև զսպառկան դարան դեղովք : Եւ սկսաւ եղջիւր ածել անօրէնութեամբ, և գոռալով հող հանէր ընդ չորս կողմանս երկրի . և թշնամի և հակառակորդ երեւեցուցանէր իւր զհաւատացեալքս ՚ի Քրիստոս, և նեղեալ տագնապէր անխաղաղասէր կենօք :

Քանզի յոյժ սիրելի էր նմա խոռվութիւն, արիւնհեղութիւն, վասն այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր էթէ յո՞ թափեցից զդառնութիւն թիւնից, կամ ո՞ւր բացատրեցից ըզբազմութիւն նեախցն : Եւ առ յոյժ յիմարութեան իբրև զգազան մի կատաղի յարձակեցաւ ՚ի վերայ աշխարհին Յունացո՛ւ եհար մինչ ՚ի քաղաքն Մծբին, և զբազում դաւառս հոռոմոց աւերեաց ասպատակաւ, և զամենայն եկեղեցիս հրձիգ արար .

կուտեաց զաւար և զգերի, և ահա-
բեկ արար զամենայն զօրս աշխար-
հին :

Իսկ երանելին Թէոդոս կայսր,
քանզի խաղաղասէր էր 'ի Քրիստոս,
ոչ կամեցաւ ելանել ընդ առաջ սլա-
տերազմաւ. այլ այր մի Անատոլա-
նուն, որ էր նորա սպարապետ արեւ-
ելից, առաքեաց առ նա բազում
գանձիւք : Եւ արք սլարսիկք, որք
փախուցեալ էին վասն քրիստոնէու-
թեան և էին 'ի քաղաքին կայսեր,
կալաւ և ետ 'ի ձեռս նորա : Եւ զա-
մենայն զոր ինչ սասց 'ի ժամանա-
կին՝ կատարեաց ըստ կամաց նորա,
և արգել զնա 'ի բազում բարկու-
թենէն և դարձաւ անդրէն յիւր
քաղաքն Տիզբոն :

Եւ իբրև ետես անօրէն իշխանն,
եթէ յաջողեցաւ չարութիւնն նորա,
սկսաւ այլ ևս խորհուրդ յաւելլուլ,
իբր ոք զի 'ի հուր բորբոքեալ յա-
ւելլով բազում նիւթս փայտից :
Քանզի ուստի սակաւ մի կասկա-
ծոտն էր, անտի աներկիւղ հաստա-
տեցաւ. վասն այնորիկ գրգուեցոյց

զբազումս 'ի սուրբ ուխտէն քրիստոնէից, էր՝ զոր բանիւք սպառնալեօք, էր՝ զոր կապանօք և տանջանօք: Էր՝ զոր չարաչար մահուամբ վախճանէր. յափշտակութիւն առնէր ընչից և արարոց, և մեծաւ ահարգանօք տանջէր զամենեսեան: Եւ իբրև ետես՝ եթէ վայրատեալ ցրուեցան 'ի բազում կողմանս, 'ի խորհուրդ կոչէր զպաշտօնեայս ձախակողմանն, որք կապեալ էին 'ի կռապաշտութեանն անլուծանելի հանգուցիւք, վառեալք և ջեռեալք իբրև զհնոց առ այրել զուխտ սուրբ եկեղեցոյ:

Քանզի էին իսկ այնպիսիքն բնակեալ 'ի կեանս իւրեանց իբրև 'ի թանձրամած խաւարի, և ոգիքն արդելեալք 'ի մարմնին իբրև զկենդանի 'ի գերեզմանի, յորս ամենեւին չծագէ նշոյլք սուրբ լուսոյն Քրիստոսի: Նա և արջք օրհասականք ընդ վախճանեւ շնչոյն հզօրագոյնք կռուին. յորոց և իմաստունքն տեղի տուեալ փախչին 'ի նոցանէն: Այսպիսի իմն եկեալ հասեալ է վախճան տէրու-

Թեանն . եթէ հարկանին՝ չզգան , և
 եթէ հարկանեն՝ չիմանան . և իբրև
 ոչ գտանի արտաքին թշնամի , ընդ
 անձինս իւրեանց մարտ եղեալ կը-
 ուռին : Ի դէպ փսկ ելանէ բան մար-
 դարէին՝ ՚ի վերայ նոցա . Այր , ասէ ,
 առ քաղցի իւրում շրջեսցի և կերի-
 ցէ զկէս անձին իւրոյ . նման դմին և
 Տէրն ինքնին ասէ . Ամենայն աուն և
 Թագաւորութիւն՝ որ յանձն իւր
 բաժանի , ոչ կարէ կալ հաստա-
 աուն :

Արդ զն՝ կոծիս , զն՝ մրցիս , զն՝ այ-
 րիս , զն՝ բորբոքիս , զն՝ չչիջանիս , զն՝
 կոչես ՚ի խորհուրդ զայնոսիկ , որոց
 զոգիսն ձեր ՚ի ձէնջ քաղեալ՝ հա-
 նեալ է զանապահանդ յասպահանու-
 թիւն , և զասպահանելի մարմինդ դէ-
 շաքարշ արարեալ իբրև զազիր մե-
 ուելոտի ՚ի բաց ընկեցեալ : Ասաքէն
 զայդ կամիս , զի ծածկեսցի խոր-
 հուրդ ամբարշտութեանդ . տեսջիր
 յորժամ յայտնեսցի , ապա գիտա-
 ցես զելս կատարածի դորա :

Ասեն մոգքն . Արքայ քաջ , ա-
 տուածքն ետուն քեզ զտէրութիւնդ

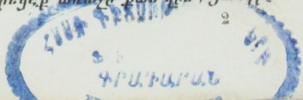
և զյաղթուածիւն , և ոչ ինչ կարօտեն նոքա մարմնաւոր մեծութեան , բայց եթէ 'ի մի օրէնս դարձուցանես զամենայն ազգս և ազինս , որ են 'ի տէրութեան քում . յայնժամ և աշխարհն Յունաց հնազանդեալ մտցէ ընդ օրինօք քովք : Արդ զբանս զայսոսիկ վաղվաղակի կատարեա՛ դու , արքայ . զօր գումարեա՛ և գունդ կազմեա՛ , խաղա՛ դնա՛ դու յաշխարհն Քուչանաց . և զամենայն ազգս ժողովեա՛ և անցո՛ ըստ պահ զուռն 'ի ներքս . և դու անդէն արա քեզ բընակութիւն : Յորժամ արգելուս և փակես զամենեսեան 'ի հեռաւոր օտարութեան , կատարին խորհուրդք կամաց քոց . և որպէս երեւիս մեզ 'ի դենիս մերում , տիրես դու և երկրին Քուչանաց , և Յոյնք իսկ ոչ ելանեն ընդ քոյ իշխանութիւնդ : Բայց միայն զաղանդ քրիստոնէից բարձ 'ի միջոյ :

Հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն թագաւորին և մեծամեծացն , որ էին 'ի նմին բանի . հրովարտակս գրէր , պնդադեսպանս առաքէր յամենայն

տեղիս տէրութեան իւրոյ : Եւ այս
է սլաւաճէն հրովարտակին :

Առ ամենայն ազգս տէրութեան
իմոյ՝ Արեաց և անարեաց, բազմաս-
ցի՝ ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան
մերոյ . դուք ողջ լերուք, և մեք մե-
զէն ողջ եմք զիցն օգնականու-
թեամբ :

Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնելոյ
խաղացաք գնացաք յերկիրն Յու-
նաց, և առանց գործոյ սլատերազմի՝
սիրով մարդասիրութեամբ նուա-
ճեցաք զամենայն երկիրն մեզ ՚ի
ծառայութիւն . դուք զբարի զմտաւ-
ածէք, և անսպառ լերուք յուրա-
խութեան . բայց բան զայս կատա-
րեցէք վաղվաղակի, զոր ասեմքս :
Մեք ՚ի մտի եզաք անվրէպ խորհր-
դովք խաղալ գնալ յաշխարհն ա-
րեւելից, աստուածոցն օգնականու-
թեամբ դարձուցանել ՚ի մեզ զտէ-
րութիւնն Քուչանաց . դուք իբրեւ
զհրովարտակս զայս տեսանէք, ան-
խափան վաղվաղակի այրեւձի դու-
մարեցէք առաջի բան զիս, յանգի-

ման լերուք ինձ յԱպար աշխարհին :

Ըստ այսմ պատճենի հրովարտակ եհաս յաշխարհն Հայոց, 'ի Արաց և յԱղուանից և 'ի Լփնաց, 'ի Ծօղէից և 'ի Կորդուաց, յԱղճնեաց և բազում այլ տեղեաց հեռաւորաց, որոց ոչ էին օրէնք երթալ զայն ճանապարհ յառաջ ժամանակաւ : Գունդ կաղմէր 'ի Հայոց մեծաց զազատ և զազատորդի, և յարքունի տանէ զոստանիկ մարդիկ . ըստ նմին օրինակի 'ի Արաց և յԱղուանից և յաշխարհէն Լփնաց, և որ այլ ևս 'ի կողմանց կողմանց հարաւոյ, մերձ 'ի սահմանս տաճկաստանի և 'ի Հոռոմոց աշխարհն և 'ի Կորդուաց և 'ի Գդացն և 'ի Ծօղէիցն և յԱրղնարդիւն . որք էին ամենեքեան հաւատացեալք 'ի մի կաթողիկէ առաքելական եկեղեցի :

Եւ անմեղութեամբ ոչ գիտացեալ զերկդիմի միտս թագաւորին, իազացին գնացին յիւրաքանչիւր աշխարհաց լըջմտութեամբ և անտրր-

տու՛մ խնդու՛թեամբ և տիրասէր
խորհրդովք, կատարեալք զստա
զինուորութեան աներկբայ վաստա-
կովք: Բարձին ևս ընդ իւրեանս
զաստուածային սուրբ կտակարանս
բազում սրաշօնէիւք և բազմագոյն
քահանայիւք: Բայց հրաման տը-
ւեալ աշխարհի՛ ոչ իբրև յակնկա-
լութիւն կենաց, այլ իբրև ՚ի վճա-
րումս վախճանի. յանձն առնելով
միմեանց զողիս և զմարմինս: Զի
թէպէտ և խորհուրդ թաղաւորի՛ն
չէր յայտնեալ նոցա, սակայն կար-
ծիք ՚ի մաի էին ամենեցուն. մանա-
ւանդ իբրև բեկեալ տեսին զզօրու-
թիւնն Յունաց առաջի նորա, յոյժ
հարեալ խոցեցան ՚ի խորհուրդս իւ-
րեանց: *Օգոստոս 29*

Բայց քանզի պատուիրանատա՛հք
էին սուրբ կտակարանացն Աստու-
ծոյ, հանապաղ յիշէին զպատուի-
րեալսն ՚ի Պաւղոսէ, եթէ ծառայք
հնազանդ լերուք տերանց ձերոց
մարմնաւորաց, մի սուտակասպասք
և առ աչս աչառելով, այլ սրտի մը-
տօք ծառայել իբրև Աստուծոյ, և

մի իբրեւ մարդկան • քանզի 'ի Տեառ
 նէ է հատուցումն վաստակոց ձերոց :
 Եւ ամենայնիւ այսու բարեմաու
 թեամբ յուղարկեալք յաշխարհէ և
 յանձն եղեալք սուրբ Հոգւոյն ,
 յանդիման լինէին , փութով կատա
 րեալ զհրամանն , և զամենայն արա
 րեալ ըստ կամաց նորա : Յոյժ ու
 րախ լինէր թագաւորն , իբր այն ե
 թէ կատարեցան կամք կարծեաց
 նորա • և ահա առնէր ընդ նոսա զայն
 ինչ , զոր սլաշտօնեայքն ամբարշտու
 թեան նորա խրատեցին :

Արդ իբրեւ ետես թագաւորն զա
 մենայն կազմութիւն և զբազմու
 թիւն գնդին բարբարոսաց , որք սըր
 ախ մտօք եկեալ էին 'ի վաստակ ար
 քունի • առաւելապէս ուրախ եղև
 առաջի մեծամեծացն և ամենայն
 բազմութեան զօրաց իւրոց : Ի վե
 րին երեսս թաքուցանէր զկամս մը
 տաց իւրոց , և ահամայ առատապէս
 սլարդեւէր զնոսա : Խաղաց գնաց
 միանգամայն 'ի վերայ տէրութեան
 հոնաց աշխարհին , զոր Քուշանս
 անուանեն • և զերկեամ մի կռուեալ ,

ոչ ինչ կարաց աղդել նոցա : Ապա արձակեաց զմարդիկսն յիւրաքանչիւր տեղիս , և զայլս 'ի նոցա տեղիս փոխանակ առ իւր կոչեաց նովին սլատրաստութեամբ : Այսպէս ամ յամէ սովորութիւն կարգեաց , և իւր անդէն քաղաք բնակութեան շինեաց , սկսեալ 'ի չորրորդ ամէ տէրութեանն իւրոյ մինչև յամն մետասաներորդ թագաւորութեանն :

Եւ իբրեւ ետես՝ եթէ հաստատուն կացին հռոմք յուխտին իւրեանց՝ զոր եղին ընդ նմա , և դադարեցին Խայլոնդուրք ելանել ընդ պահակն ճորայ , և յամենայն կողմանց խաղաղութեամբ բնակեաց աշխարհ նորա , և 'ի նեղ ևս էարկ ըզթագաւորն հոնաց , քանզի աւերեաց զբազում գաւառս նորա , և յաջողեցաւ տէրութիւն նորա , աւետաւորս առաքեաց ընդ ամենայն ատրուշանս աշխարհին իւրոյ . ցլուք սպիտակօք և գիսաւոր նոխաղօք առատացոյց զզոհս կրակին , և խիտ առ խիտ թանձրացոյց անգադար զպաշտօն սղծութեան իւրոյ . սլաս

կօք և պատուովք մեծարեաց զբա-
զումս 'ի մոգաց և զբազմագոյնս 'ի
մոգակետաց : Ետ եւս հրամանս յա-
փրչտակել զքրիստոնէից զինչս և
զստացուածս, որք էին 'ի մէջ պարս-
կաց աշխարհին :

Եւ այսպէս հպարտացաւ բարձ-
րացաւ 'ի միտս իւր, 'ի վեր քան
զմարդկային բնութիւնս ընդվզեալ
ասարթանէր, ոչ միայն յիրս մարմ-
նական, պատերազմացն, այլ մեծ
ոմն զինքն կարծէր քան զբնութիւն
հայրենի կարգին. վասն այնորիկ
կեղծաւորութեամբ թագուցանէր
զինքն ըստ կարծեացն, և որպէս ե-
րևէր խմաստնոցն՝ յանմահից իմն
կարգի դնէր զինքն : Եւ յոյժ էր ցա-
սուցեալ ընդ անունն Քրիստոսի,
յորժամ լսէր՝ թէ տանջեցաւ, խա-
չեցաւ, մեռաւ և թաղեցաւ : *սբ. 6*

Աբրեւ այսպէս օր ըստ օրէ 'ի սոյն
միտս ցնորեալ դանդաչէր, մի ոմն
մանկագոյն 'ի նախարարացն հայոց
ընդդէմ բանս եղ և ասէ. Արքայ
քաջ, դու ուստի՞ գիտես այդպիսի
բանս խօսել զՏեառնէ : Ետ սրատաւ

խանի Թագաւորն և ասէ . Իմ իսկ առաջի ընթերցան զգիրս մուրրու-
 Թեանն ձերոյ : Ետ սրատասխանի
 անդրէն սրատանեակն և ասէ . Ընդ-
 էր , արքայ , ցայդ վայր միայն ե-
 տուր ընթեռնուլ . այլ յառաջ եւս
 մատո՞ զկարդացումնն , և լսես անդ
 զյարուԹիւնն , զյայտնուԹիւնն առ
 բազումս , զվերացումնն յերկինս ,
 զնստելն ընդ աչմէ հօր , զնստումն
 երկրորդ գալստեանն՝ զհրաշակերտ
 յարուԹիւնն առնելով բոլորեցունց ,
 զհամառօտ հատուցմունսն արդար
 դատաստանին : Իբրեւ լուաւ զայս
 Թագաւորն , 'ի խոր խոցեալ՝ վեր 'ի
 վերոյ ծիծաղեցաւ , ասէ . Ամենայն
 այդ խաբէութիւն է : Ետ պատաս-
 խանի զինուորն Քրիստոսի և ասէ .
 Եթէ հաւատարիմ են քեզ մարմ-
 նաւոր չարչարանքն նորա , հաւա-
 տարմագոյն ևս լիցի քեզ երկրորդ
 ահաւոր գալուստն նորա :

Եւ զայս լսելով Թագաւորին՝ բոր-
 բոքեցաւ իբրև զհօւր հնոցին 'ի Բա-
 բիլոն , մինչև իւրքն իսկ անդէն դեռ
 եւս իբրեւ զքաղզէացիսն այրեցեալ

լինելին : Յայնժամ զբոլոր բարկու-
 թիւն սրամտութեանն եհեղ յայրն
 երանելի , որում անուն էր Գարե-
 զին : Վաստեալ ոտիւք և կապեալ
 ձեռքք զերկեամ մի տուաւ 'ի չար-
 չարանս , և հանեալ 'ի բաց զաէրու-
 թիւնն 'ի նմանէ , ընկալաւ զվճիւս
 մահու :

սրբ. 15

ԵՐԿՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ԻՐԱՅՆ ՊԱՏԱՀՈՒՄՆ ՅԻՇԻՍԱՆԷՆ
ԱՐԵԻԵԼԻՑ

Արոց ոգիքն թուլացեալ են յերկնաւոր առաքինութենէն, յոյժ ընդ ասիւ անկեալ է բնութիւն մարմնոյ • յամենայն հողմոյ չարժի և յամենայն բանէ խռովի և յամենայն իրաց գողայ • Երազագէտ է այնպիսին 'ի կեանս իւրում, և յանգիւտ կորուսան յուղարկի 'ի մահուան իւրում: Արսէս և ասաց ոմն 'ի հընումն • Մահ ոչ իմացեալ՝ մահ է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն է: Ար զմահ ոչ գիտէ, երկնչի 'ի մահուանէ • Իսկ որ գիտէ զմահ, ոչ երկնչի 'ի նմանէ:

Եւ այս ամենայն չարիք մտանեն 'ի միտս մարդոյ յանուամնութենէ: Կոյր զրկի 'ի ճառագայթից արեգական, և տգիտութիւն զրկի 'ի կատարեալ կեկաց • Ըսւ է կոյր աջօք քան կոյր մտօք: Արսէս մեծ է հոգի քան

զմարմին , այսպէս մեծ է տեսաւորութիւն մտաց քան զմարմնոց : Աթէ կարի ոք առաւելեալ իցէ աշխարհական մեծութեամբ՝ և մտօքն ազքատագոյն , այնպիսին ողորմելի է քան զբազումս . որպէս և տեսանեմք իսկ , ոչ միայն 'ի չափաւոր մարդիկ , այլ և որ մեծն է քան զամենայն : Թագաւոր եթէ ոչ ունի զիմաստութիւն աթոռակից իւր , ոչ կարէ 'ի վիճակին իւրում վայելուչ գոլ : Իսկ եթէ առ մարմնաւորս այսպէս որչափ եւս առաւել առ հոգեւորն : Բոլոր մարմնոյս հոգի է կենդանութիւն , իսկ մարմնոյ և հոգւոյ միտք են կառավար . և որպէս առ մի մարդ՝ այսպէս առ բոլոր աշխարհս : Թագաւոր ոչ զիւրն միայն տացէ պարտիս , այլ և որոց եղև պատճառք 'ի կորուստ :

Բայց մեք թէպէտ և չունիմք հրաման բամբասել զիշխանս , և ոչ գովողք կարեմք լինել այնմիկ՝ որ աստուածամարտն լինին : Այլ զանցս իրացն պատմեմ , որ 'ի նմանէ ընդ սուրբ եկեղեցիսն էանց , և ոչ դան-

դադիմ. ոչ բամբասասէր մտօք, այլ ճշմարտութեամբ զեւս իրացն ասելով ոչ լռեցից. ոչ 'ի կարծ ընդոստուցեալ, և ոչ 'ի լուր զարթուցեալ. այլ ես ինքնին անձամբ անդէն 'ի տեղւոջն սպտահեցի և տեսի, և լուայ զձայն բարբառոյ յանդգնաբար խօսելով. իբրև զհողմ սասաիկ՝ զի բախիցէ զծով մեծ, այնպէս շարժէր և տատանէր զամենայն բազմութիւն զօրաց իւրոց: Եւ հանդէս առնէր ամենայն ուսմանց, և ընդաճէր զամենայն մոգութիւնն և ըզքաւգէութիւնն և զամենայն ուսմունս աշխարհին իւրոյ: Արկանէր 'ի ներքս և զքրիստոնէութիւն կեղծաւորութեամբ, և ասէր զայրացեալ մտօք. հարցէք, քննեցէք, տեսէք. թող որ լաւն է՝ ընտրեալ կալցուք: Եւ փութայր որ ինչ 'ի մտին էր զի վաղվաղակի կատարեսցէ:

Իսկ 'ի կողմանց կողմանց քրիստոնեայքն որ 'ի զօրուն էին, իմացան զհուրն՝ որ 'ի ծածուկն վառեալ բորբոքէր, և կամէր հրդեհել զերինս և զգաշտս առ հասարակ: Զե-

ուան և նոքա անծախսական հրովն ,
 և սաստկապէս սրատրաստեցան 'ի
 փորձութիւն գաղանի մէքենայիցն :
 Սկսան այնուհետև բարձր բարբա-
 ոսով, սաղմոսիւք և երգովք հոգևո-
 րօք և մեծասպայծառ վարդապետու-
 թեամբ յայտ յանդիման մեծի բա-
 նակին զպաշտօնն ցուցանէին, և ան-
 երկիւղ առանց զանգիտելոյ՝ ո՛ր ոք
 և երթայր առ նոսա՝ ուսուցանէին
 կամակար : Եւ Տէր յաջողէր նոցա
 նշանօք և արուեստիւք . քանզի բա-
 զում հիւանդք ընդունէին զբժշկու-
 թիւն 'ի հեթանոսական զօրուէն :

Իսկ անօրէն իշխանն իբրեւ գի-
 տաց, եթէ յայանեցաւ խորաման-
 կութիւն խորհրդոցն, և սրատրաս-
 տեալ հուրն՝ մինչչեւ ուրուք 'ի նա
 փչեալ, վառումն նորա յայանի ի-
 մացաւ երկիւղածացն Աստուծոյ,
 սկսաւ ծածուկ նետիւք խոցոտել
 զմիտս իւրոյ չարութեանն . և ամբը-
 ժշկական վէրս յոգիս և 'ի մարմինն
 տեսանէր : Մերթ շանթէր գալարէր
 իբրեւ զօձ թիւնաւոր, մերթ սրար-
 զէր գոչէր իբրեւ զառիւծ զայրա-

ցեալ • գելոյր , գլորէր , տապալէր
երկգիծի մաօք , զխորհուրդս կա-
մացն կամէր կատարել : Քանզի
ձեռն արկանել և ունել ոչ կարէր ,
վասն զի ոչ էին համագունդ 'ի միում
վայրի առ նմա , սկսաւ այնուհետեւ
յառաջ կոչել զկրտսերս յաւագաց և
զանարգս 'ի սրատուականաց և զար-
գէտս 'ի գիտնոց և զանարիս 'ի քաջ
արանց • և զի՞ մի մի թուլիցեմ , այլ
զամենայն զանարժանսն յառաջ մա-
տուցանէր , և զամենայն զարժանա-
ւորսն յետս տանէր • մինչև զհայր
և զորդի քակէր 'ի միմեանց :

Թէպէտ և ընդ ամենայն ազգս առ-
նէր զանկարգութիւնս զայս , առա-
ւել ընդ հայոց աշխարհին մարտըն-
չէր • քանզի տեսանէր զնոսա ջեր-
մագոյնս յաստուածսրաշտութեանն •
մանաւանդ որք էին յազգէ նախա-
րարացն հայոց , և անմեղութեամբ
ունէին զսուրբ քարոզութիւն Ասա-
քելոցն և զմարգարէից : Պատրէր
զոմանս 'ի նոցանէ ոսկւով և արծա-
թով , և զբազումս այլով եւս առատ
սրարգեւօք • իսկ զոմանս ագարակօք

և մեծամեծ դեղօք, և զոմանս սպա-
տուռովք և իշխանութեամբք մեծա-
մեծօք. և այլ եւս սնտաի յոյս
ողւոցն առաջի գնէր: Եւ այսպէս
հրապուրէր և յորդորէր հանապաղ.
Եթէ միայն, ասէ, զօրէնս մոգու-
թեան յանձին կալլիք, և զձեր մո-
լորութիւնդ սրտի մտօք դարձուսլիք
'ի ճշմարտութիւն երեւելի մերոյ
դիւցազնական օրինացս, 'ի մեծու-
թիւնս և յաւագութիւնս հասուցից
հաւասար խոյ սիրելի նախարա-
րացս, առաւել եւս զանցուցից: Եւ
այսպէս կեղծաւորութեամբ խո-
նարհեցուցանէր զինքն առ ամենե-
սեան, խօսելով ընդ նոսա 'ի սպա-
ռաւս սիրոյ. զի խորամանկութեամբ
որսալ մարթասցէ ըստ առաջին
խորհրդական խրատտուացն: Եւ
զայս առնէր սկսեալ 'ի չորրորդ ա-
մէն մինչև 'ի մետասան ամն իւրոյ
տէրութեանն:

Եւ իբրեւ ետես, եթէ ոչ ինչ
յարգեցաւ ծածուկ հնարագիտու-
թիւնն, այլ ընդդէմքն յուլադոյն
գործէին, քանզի տեսանէր զքրիս-

տոնէութիւն՝ որ օր քան զօր յօր-
դորեալ տարածանէր ընդ ամենայն
կողմանս հեռաւոր ճանապարհին
ընդ որ ինքն անցանէր, սկսաւ հա-
ւել և մաշել և հառաչելով յողոց
հանել: Յայանեաց ակամայ զծա-
ծուկ խորհուրդսն, ետ հրաման
բարձր բարբառով և ասէ. Ամենայն
ազգ և լեզուք՝ որ են ընդ իմով իշ-
խանութեամբ՝ դադարեացեն յիւրա-
քանչիւր մոլոր օրինացն, և միայնոյ
եկեացեն յերկրապագութիւն արեգա-
կան, զոհս մատուցանելով և աս-
տուած անուանելով, և սպաս ունե-
լով կրակի. և ՚ի վերայ այսր ամե-
նայնի և զմոգութեան եւս օրէնս
կատարելով, զի մի ինչ ամենեւին
պակաս առնիցեն: Զայս ասելով
քարոզ կարգայր ՚ի մեծի կարաւա-
նին, և պատուէր սաստիւ ՚ի վերայ
դնէր ամենեցուն, և դեսպանս սախ-
պաւ արձակէր յամենայն ազգս հե-
ռաւորս. զգոյն պատուէր հրամանի
առ ամենեսեան արկանէր:

Արդ ՚ի սկզբան երկոտասան ամի
Թագաւորութեանն իւրոյ դունդ

կազմէր անհամար բազմութեամբ, յարձակեալ հասանէր յերկիրն ի տաղական: Չայս տեսեալ թագաւորին Քուշանաց, ոչ հանդուրժէր ելանել ընդ առաջ նորա սլատերազմաւ. այլ խոյս տուեալ ՚ի կողմանս ամուր անապատին, թագստեամբ ասրէր հանդերձ ամենայն զօրօքն իւրովք: Իսկ սա ասպատակ արձակէր գաւառաց, տեղեաց, վայրաց. առնոյր զբազում բերդս և զքաղաքս, կուտէր զգերին, զառ և զապուռ և զաւար, ածէր հասուցանէր յերկիր իւրոյ տէրութեանն: Եւ անդ այնուհետեւ յընդունայն եղեալ ՚ի նոյն խորհուրդս, հաստատէր ՚ի կարծիս մոլորութեանն, ասելով ցալաշտօնեայս ամբարշտութեանն. Չինչ հատուցուք մէք աստուածոցն փոխարէնս այս մեծի յաղթութեանս, որ ոչ ոք կարաց ելանել ընդդէմ մեր սլատերազմաւ:

Յայնմ ժամանակի առ հասարակ միաբան մոգք և քաւդեայք բարձին զձայնս իւրեանց և ասեն. Աստուածքն՝ որ ետուն քեզ՝ զտէրու-

Թիւնդ և զյաղթութիւնն 'ի վերայ
 Թշնամեաց քոց, ոչ ինչ են կարօս
 խնդրել 'ի քէն յերեւելի պատուա-
 կանացս, այլ զի բարձցես զամենայն
 ուսմունս մոլորութեան մարդկան,
 և 'ի մի դարձուսցես օրէնս զրադաշ-
 տական պատուիրանին: Հաճոյ թը-
 ւեցաւ քանն առաջի թագաւորին և
 ամենայն մեծամեծացն, և մանա-
 ւանդ որ էին առաջակայք օրինացն:
 Խորհուրդ 'ի մէջ առեալ, յաղթէր
 խրատն: Անդէն 'ի ներքոյ պահ
 գրանն արդէլոյր զբաղմութիւնս այ-
 րուծիոյն Հայոց և զՎրաց և զԱղուա-
 նից, և զամենեցուն որ էին հաւա-
 տացեալ 'ի սուրբ աւետարանն Քրիս-
 տոսի: Եւ հրաման ստատիւ 'ի վե-
 րայ դոնապանացն առնէին, թէ որ
 յարեւելս առ մեզ գայցէ՝ թողցեն,
 իսկ յարեւելից յարեւմուտս՝ անանց
 լիցի ճանապարհ:

Եւ իբրեւ արդել և փակեաց զնո-
 սա յամուր յանել գառազիղն, որ
 յիրաւի ասացի ամուր և անել, քան-
 զի չիք անդ տեղի փախստի՞ և թա-
 քըստի, վասն զի շուրջանակի թշնա-

միք են բնակեալ, յայնմ ժամանակի ձեռն արկանէր 'ի նոսա, և մեծաւ չարչարանօք և սէսպէս տանջանօք վատթարէր զբազումս 'ի նոցանէ, և ստիպէր ուրանալ զճշմարիտն Աստուած և խոստովանել զերևելի տարերսս: Իսկ զօրականքն սա հասարակ գեղեցիկ խորհրդով, քաջասէս զօրութեամբ միաբան աղաղակէին և ասէին. Ակայ են մեզ երկինք և երկիր, ոչ երբէք հեղգացեալ եմք յարքունի վաստակս, և ոչ խառնեալ վատութիւն ընդ արութիւն քաջութեան. 'ի զուր անողորմ են հարուածքս 'ի վերայ մեր: Եւ բազմանայր գոչումն աղաղակի նոցա, մինչեւ ինքնին թագաւորն ականատես ընէր իրացն յանդիմանութեան, և անդէն վաղվաղակի երդմամբ հաստատէր և ասէր. Ոչ թողացուցից ձեզ, մինչեւ կատարեսցիք զամենայն կամս հրամանաց իմոց:

Եւ ահա իշխանութիւն առեալ չարաչար սպասաւորացն, զի զչորս զինուորան 'ի բուն աւագացն մատուցեն 'ի փորձութիւն տանջա-

նացն : Եւ զառաջեալ գատեալ բա-
զում հարուածովք՝ նովին կապանօք
անցուցին ՚ի տեղիս արգելանին : Իսկ
այլոցն խաբէութեամբ առ ժամա-
նակ մի թողութիւն արարեալ, և
զամենայն զնասուն պատճառս ար-
կանէր զկապելովքն . և զայս առնէր
սատանայական խրատուն :

Եւ յետ երկոտասան աւուր հրա-
ման տայր ընթրիս գործել առա-
տութեամբ և աւելի քան զաւուրց
սովորութիւն, և կոչէր զբազումս ՚ի
զինուորական քրիստոնէիցն : Եւ ՚ի
ժամ գահուն պատրաստութեան
զիւրաքանչիւր տեղիս շնորհէր նոցա
չբազմականին : Եւ սիրով խոնար-
հութեամբ խօսէր ընդ նոսա ըստ ա-
ռաջնում կարգին . զի թերեւս հա-
ւանեացին ուտել զմիս զոհեալ, զոր
ոչ երբեք էր օրէն ուտել քրիստո-
նէից : Իբրեւ ոչ կալան յանձին ա-
մենեքին, ոչ ինչ կարի սախաւեաց .
այլ հրամայեաց՝ նոցա մատուցանել
զսովորական կերակուրն, այլ ա-
ռեալ գինեօքն յաւելոյր ՚ի տաճա-
րին զխրատութիւն : Եւ անտի ՚ի

գուրս ելեալ ՚ի սրահն արքունի, արգելին զովանս ՚ի նոցանէ ձեռս յեասկապելով, և զխոնջանունսն կնքելով, և զգուշութեամբ պահելով, էր որ զերկուս աւուրս և էր որ զերիս: Եւ բազում այլ եւս յանարժան հարուածս չարչարէին. զոր և ոչ ընդ գրով իսկ արժանի համարեցաք արկանել: Եւ զովանս ՚ի նոցանէ հեռացուցին, և քարշեցին յազնուական սլատուոյն անարգեալ:

Եւ գունդս գունդս դարձեալ գովարէին ՚ի նոցանէ յերկիր հեռաւոր, յամուրս անապատին ՚ի մարտ պատերազմի թշնամեացն արքայի. և բազմաց իսկ և իսկ անդէն հասանէր վասնճան մահու սրով: Եւ զամենեցուն զկարգեալ թոշակսն նուազեցուցանէին, և քաղցիւ և ծարաւով տառապեցուցանէին զնոսա, և ձմերոցի տեղիս՝ զգժնեայ վայրսն հրամայէին նոցա, և անարգս և վատթարս յաչս ամենեցուն զնոսա ցուցանէին: Իսկ նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ խնդութեամբ ընդունէին զամենայն չարչարանսն վասն մեծի

յուսոյն որ 'ի Քրիստոս, և որ առաջոյ սրատրաստեալն կայ սրատուի-րանապահ համբերողացն : Որչափ չարութիւն զանարգութիւն բազմացուցանէր, նոքա եւս քան զեւս զօրանային 'ի սէրն Քրիստոսի. մանաւանդ զի բազումք 'ի նոցանէ ըզգիրս սուրբս ուսեալք էին 'ի մանկութենէ, զանձինս մխիթարէին, և զընկերսն քաջալերէին, և աշխարայ զպաշտօնն ունէին և բազմացուցանէին : Ասան որոյ և բազումք 'ի հեթանոսաց՝ որոց հեշտ և ցանկալի ձայնքն թուէին, քաջալերէին զնոսա, և ասէին բանս մխիթարութեան, իբրեւ թէ լաւ իցէ մարդոյ մահու չափ ճգնել, քան յայդպիսի օրինաց ուրանալ :

Բայց սահայն թէպէտ և նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ զուարթութեամբ խնդային ըստ ներքին մարդոյն, արտաքին աեսիլն կարի ողորմէր յօտարութեանն : Այնպիսի սրատուական զինուորութիւն հասեալ էր 'ի չարաշուք անարգութիւն, և հայրենի ազատութիւնն չարաչար

կայր 'ի ծառայութեան մարդախոշոշ բռնաւորին, որ և ըստ հեթանոսաց օրէնս անցանէր արիւնհահեղութեամբ. և ամենեւին չկարծէր, թէ գուցէ այսր ամենայնի վրէժխընդիր յերկինս: Նա և ոչ զերկրաւոր վաստակս ուրուք յիշէր. և որ մեծն քան զամենայն է ըստ մարմնաւոր կարգի, քանզի գոյին ոմանք 'ի նախարարացն հայոց, որոց զեղբարս նորա սնուցեալ էր մայրենի կաթամբ իւրեանց, առաւել եւս քան զամենեսեան զնոսա գատէր:

Եւ յայսր ամենայնի վերայ այլ ևս չարութիւն խորամանկեաց: Չմի ոմն 'ի հաւատարիմ ծառայից իւրոց 'ի գործ առաքէր յերկիրն հայոց, որում անուն էր Դենչապուհ. որ եկեալ հասեալ հրամանաւ արքունի, զողջոյն բերեալ զմեծ թաղաւորին, և խաղաղասէր կեղծաւորութեամբ աշխարհագիր առնել ամենայն երկրին հայոց 'ի թողութիւն հարկաց և 'ի թեթեւութիւն ծանրութեան այրեւծիոյ ❸

Թէպէտ և 'ի վերին երեսս կեղ-

ծառորէր , այլ 'ի ներքոյ խորհուրդք
 չարագոյն ցուցանէին : Առաջին , զա-
 զատութիւն եկեղեցւոյն արկանէր 'ի
 ծառայութիւն • երկրորդ , միայնա-
 կեաց քրիստոնէսք՝ որ բնակեալ
 էին 'ի վանորոցս , ընդ նովին աշխար-
 հագրաւ էարկ • երրորդ , զհարկ աշ-
 խարհին առաւել ծանրացոյց • չոր-
 րորդ , բանասարկութեամբ զնախա-
 բարեանն էարկ ընդ միմեանս , և յա-
 մենայն տան արար խառվութիւն : Եւ
 զայս ամենայն առնէր , թերեւս զմիա-
 բանութիւնն քակեսցէ , և զուխան
 եկեղեցւոյն ցրուեսցէ , և զմիայնա-
 կեացսն փախուսցէ , և զչինականսն
 վատնեսցէ • և առ յոյժ աղքատու-
 թեանն՝ ակամայ դիմեսցեն յօրէնս
 մոգուց : Եւ եւս չարագոյն հինգե-
 րորդն • քանզի որ հազարապետ աշ-
 խարհին էր՝ իբրեւ զհայր վերակա-
 ցու համարեալ էր աշխարհականաց
 քրիստոնէից • դրդուեաց յարոյց զամ-
 բաստանութիւն 'ի վերայ նորա , և
 հանեալ զնա 'ի գործոյն՝ փոխանակ
 նորա պարսիկ ած յաշխարհն , և միւս
 եւս մոգպետ դատաւոր աշխարհին ,

զի զեկեղեցւոյն փառսն աղաւաղէս-
ցեն :

Բայց սակայն թէպէտ և ամենայն
դորձքս այս դժնեայ էին , չեւ էր
ուրուք ձեռնարկեալ յայտնի յեկե-
ղեցին . վասն այնորիկ և ոչ ոք ընդ-
դիմացաւ նմա , թէպէտ և էր ծան-
րութիւն հարկացն : Քանզի ուստի
արժանն էր առնուլ հարիւր դահե-
կանաւ չափ , կրկին առնուին . սոյն-
պէս և եպիսկոպոսաց և երիցանց
դնէին , ոչ միայն շինաց , այլ և ա-
ւերակաց : Նա բնաւ ո՞վ իսկ կարէ
պատմել վասն ծանրութեան մտից ,
և սակից , բաժից և հասից և հար-
կաց լերանց և դաշտաց և մայրեաց :
Ոչ ըստ արքունի արժանաւորու-
թեանն առնուին , այլ հինաբար
յափշտակելով . մինչեւ ինքեանք իսկ
մեծապէս զարմանային , թէ ուստի
այս ամենայն դանձ ելանէ , զիարդ
չէն կայցէ աշխարհն :

Եւ իբրեւ տեսին , թէ այսու ամե-
նայնիւ չկարացաք ձանձրացուցա-
նել , յայնժամ յայտնապէս հրա-
ման ետուն մոզաց և մոգպետաց

նամակ մի գրել ըստ ձախողակի դե-
նին իւրեանց : Եւ է սլատճէն նա-
մակին այս :

Միհրներսեհ վզուռէ հրամատար
Երան և տաներան , հայոց մեծաց
ողջոյն շատ :

Գուք գիտասջիք , ամենայն մարդ
որ բնակեալ է 'ի ներքոյ երկնի , և
ոչ ունի զօրէնս գենիմազդէզն , նա
խուլ է և կոյր , և դիւաց հարամա-
նոյ խաբեալ : Քանզի մինչ չեւ էին
երկինք և երկիր , Չրուան մեծն աս-
տուած յաշտ առնէր զհազար ամ , և
ասէր . Թերեւս լիցի իմ որդի մի Որ-
միզդ անուն , որ արասցէ զերկին և
զերկիր : Եւ յղացաւ երկուս յորո-
վայնի , մի վասն յաշտ առնելոյ , և
զմիւսն եւս 'ի Թերեւսն ասելոյ : Իբ-
րեւ գիտաց , եթէ երկու են յորո-
վայնիս , Որ վաղ եկեսցէ , ասէ , նմա
տաց զԹագաւորութիւնս : Իսկ որ
էր 'ի Թերահաւատութենէն յղա-
ցեալ , սլատառեաց զորովայնն և
եւ 'ի դուրս : Ասէ ցնա Չրուանն .
Ո՞վ ես դու : Ասէ . Որդին քո Որ-

միզգ : Ասէ ցնա Չրուանն . Իմ որ-
դին լուսաւոր է և անուշահոտ , դու
խաւարային ես և չարասէր : Եւ իբ-
րեւ կարի գառնասէս ելաց , ես ցնա
զթագաւորութիւնն զհազար ամ :

Իբրեւ ծնաւ զմիւս եւս որդին , ա-
նուանեաց զնա Որմիզգ . եհան զթա-
գաւորութիւնն յԱրհմէ , և ես
ցՈրմիզգն . և ասէ ցնա . Յայժմ ես
քեզ յաշա արարի . արդ դու ինձ
արա : Եւ Որմիզգ արար զերկին և
զերկիր . իսկ Արհմն ընդդէմ չար
գործեաց : Եւ այսպէս բարժանին
արարածքս . հրեշտակք Որմիզգի են ,
իսկ դեւքն Արհմնոյն . և ամենայն
բարիք որ յերկնից և այսր լինին՝
Որմիզգի են , և ամենայն վնասք որ
անախ և այսր գործին՝ զայն Արհմն
արար : Սոյնպէս և յերկրիս որ ինչ
բարի է՝ զայն Որմիզգն արար , և որ
սչն է բարի՝ զայն Արհմն արար . որ-
պէս զմարդ Որմիզգ արար , և զախտս
և զհիւանդութիւնս և զմահ Արհմն
արար : Եւ ամենայն թշուառու-
թիւնք և սպտահարք որ լինին , և
սպտերազմուէք գառնութեան՝ չա-

ըինն մասինն արարածք են: Իսկ յա-
ջողութիւնք և տէրութիւնք և փառք
և պատիւք և առողջութիւնք մարմ-
նոց, գեղեցկութիւնք դիմաց և ճար-
տարութիւնք բանից և երկայնակե-
ցութիւնք ամաց, այդք 'ի բարւոյն
առնուն զգոյացութիւնն . և ամենայն
որ ոչ այդպէս է, 'ի նա չարինն արա-
րած խառնեալ է:

Եւ ամենայն մարդիկ մոլորեալ
են, որ ասեն եթէ զմահ՝ Աստուած
արար, և չար և բարի 'ի նմանէ
լինի . մանաւանդ որպէս քրիստո-
նեայքդ ասեն՝ թէ Աստուած նախան-
ձոտ է, վասն թղի միոյ ուտելոյ 'ի
ծառոյն Աստուած զմահ՝ արար, և
զմարդն էարկ ընդ այնու պատուհա-
սիւ: Զայդպիսի նախանձ և ոչ մարդ
առ մարդ ունի, թող թէ Աստուած
առ մարդիկ . զի որ զայս ասէ՝ նա
խուլ է և կոյր և 'ի գիւաց հարա-
մանոյ խաբեալ:

Գարձեալ միւս եւս այլ մոլորու-
թիւն ասեն . Աստուած, ասեն, որ
զերկինս և զերկիր արար, եկն և 'ի
կնօջէ ումեմնէ ծնաւ, որում անուն

էր Մարիամ, և անն նորա Յովսէփ :
 Եւ զհետ այսպիսի մարդոյ մուտրեալ
 են բազումք : Եթէ աշխարհն հոռո-
 մոց առ յոյժ յիմարութեան տգի-
 տաբար մուտրեալ են, և զրկեալ են
 ՚ի կատարեալ դենէս մերմէ, յան-
 ձանց սարմայեն զիմասն իւրեանց .
 դուք եւս ընդէր զհետ նոցա մուտ-
 րութեանն ցնորիք : Այլ զոր օրէնս
 տէրս ձեր ունի, զնոյն և դուք կա-
 լարուք . մանաւանդ զի և առաջի
 Աստուծոյ վասն ձեր համարս ու-
 նիմք տալ :

Մի հաւատայք առաջնորդայն ձե-
 րոց, զոր նաճրացիսդ անուանէք,
 քանզի յոյժ են խաբեբայք . զոր բա-
 նիւքն ուսուցանեն, գործովք ոչ կա-
 րեն յանձն առնուլ : Միս ուտել, ա-
 սեն, ոչ են մեղք, և ինքեանք ուտել
 ոչ կամին . կին առնել արժան է,
 բայց ինքեանք և հայել ՚ի նա ոչ կա-
 մին . կարասի որ ժողովէ, ասեն,
 յոյժ մեղք են, բայց զաղքատու-
 թիւն առաւել քան զյոյժ գովեն .
 յարգեն զթշուառութիւն, և սար-
 սաւեն զյաջողուածս . ծաղր առնեն

զանուն բախաի, և զփառաւորաւն
յոյժ այսպանեն. սիրեն զանչքու-
թիւնն հանդերձից, և յարգեն զա-
նարգս քան զսպառուականս. գովեն
զմահ, և ստարսաւեն զկեանս. անար-
գեն զճնունդս մարդոյ, և գովեն զա-
նորդութիւն: Եւ եթէ լսէ որ գոցա
և՛ի կանայս ոչ մերձենան, աշխար-
հի վախճան վաղվաղակի հասանէ:

Այլ ես ոչ կամեցայ զամենայն
լսա մասանց ընդ գրով արկանել
առ ձեզ. զի բազում այն ինչ է, զոր
խօսին գոքա: Որ չարագոյն եւս է
քան զոր գրեցաքդ, զԱստուած ՚ի
խաչ ելեալ ՚ի մարդկանէ քարոզեն,
և զնոյն մեռեալ և թաղեալ, և ապա
յարուցեալ և վերացեալ յերկինս:
Ո՞չ ահա ձեզէն իսկ արժան էր անդ-
րէն դատաստան առնել վասն այդ-
սիսի անարժան ուսմանց: Դեւք որ
չարք են, ոչ ըմբռնին և տանջին ՚ի
մարդկանէ, թող թէ Աստուած ա-
րարիչ ամենայն արարածոց. զոր
ձեզ ամօթ է ասել, և մեզ կարի ան-
հաւատալի բանք:

Արդ երկու իրք կան առաջի ձեր.

կամ արարէք բան առ բան նամակիդ պատասխանի, և կամ արիք 'ի դուռն եկայք, յանդիման լերուք մեծի հրասպարակին :

ԱՆՈՒԱՆՔԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅՆ, ՈՐՔ

ՊԱՏԱՍԽԱՆԵՑԻՆ ՆԱՄԱԿԻՆ

Յովսէփ եպիսկոպոս Այրարատոյ, Սահակ եպիսկոպոս Տարօնոյ, Մէլէա եպիսկոպոս Մանազկերտոյ, Եղնիկ եպիսկոպոս Բաղրեւանդայ, Սուրմակ եպիսկոպոս բղնունեաց, Տաճառ եպիսկոպոս Տայոց, Թաթիկ եպիսկոպոս Բասենոյ, Քասու եպիսկոպոս Տորուբերանոյ, Երեմիա եպիսկոպոս Մարդաստանի, Եւղաղ եպիսկոպոս Մարդաղւոյ, Անանիա եպիսկոպոս Սիւնեաց, Մուշէ եպիսկոպոս արծրունեաց, Սահակ եպիսկոպոս ռըշտունեաց, Բասիլ եպիսկոպոս Մոկաց, Գաղ եպիսկոպոս Անանդայ, Եղիշայ եպիսկոպոս ամատունեաց, Եղբայր եպիսկոպոս անձեւացւոյ, Երեմիաս եպիսկոպոս ապահունեաց :

Այս ամենայն եպիսկոպոսք և բազում քորեպիսկոպոսք և պատուական երկցունք 'ի տեղեաց տեղեաց հանդերձ սուրբ ուխտիւ եկեղեցոյ միաբանք և միահաւանք, միահամուռ ժողովեալք 'ի Թագաւորանիստ տեղին յԱրտաշատ, հաւանութեամբ մեծամեծ նախարարացն և ամենայն բազմութեամբ աշխարհին արարին նամակին պատասխանի:

Յովսէփ եպիսկոպոս հանդերձ ամենայն միաբանելովքս 'ի մեծամեծաց մինչեւ ցփոքունս՝ Միհրնէրսէհի մեծի հազարապետիդ Արեաց և անարեաց՝ բազում խաղաղասէր մըտօք բազմացի ողջոյն առ քեզ և ամենայն մեծի սպահիդ Արեաց:

Ի նախնեաց ունիմք սովորութիւն աստուածատուր պատուիրանաւ՝ աղօթս առնել 'ի վերայ կենաց Թագաւորի, և անձանձրոյթ խնդրել յԱստուծոյ վասն երկայն ժամանակաց դորա, զի խաղաղութեամբ վարեացէ զաիեղերական իշխանութիւնդ, զոր աւանդեալ է դմա յԱս-

տուճոյ. զի 'ի դորա յերկար խաղա-
ղութեանն և մեք առողջութեամբ
և աստուածապաշտութեամբ կատա-
րեսցուք զկեանս մեր :

Վասն նամակին , որ քո 'ի մեր
աշխարհս տուեալ էր , յառաջ ժա-
մանակաւ մի ոմն 'ի մոգպետաց , որ
կատարելագոյն էր 'ի դենիդ ձերում ,
և դուք առաւել քան զբնութիւն
մարդկան 'ի վեր համարէիք զնա ,
հաւատաց նա յԱստուած կենդանի
յարարիչն երկնի և երկրի , և բան
առ բան ելոյժ և իմացոյց ձեզ զօ-
րէնս ձեր : Եւ իբրև ոչ կարացին
բանիւ զգէմ ունել նորա , քարկո-
ծեալ մեռաւ յՈրմզգէ արքայէ : Եւ
եթէ հաւատարիմ համարիցիս զմեր
բանս լսել , 'ի բաղում տեղիս այդ-
րէն յաշխարհիդ ձերում գտանին
զիրք նորա , ընթերցիր , և անտի
տեղեկանաս :

Այլ վասն օրինացս մերոց , ոչ
ինչ աներեւոյթ են , և ոչ յանկեան
ուրեք աշխարհիս քարոզին . այլ
համատարած ընդ ամենայն երկիր ,
ընդ ծով և ընդ ցամաք և ընդ կրղ-

զիս • ոչ միայն ընդ արեւմուտս , այլ
 և ընդ արեւելս , այլ և ընդ հիւսիս
 և ընդ հարաւ և 'ի միջոցս լի է հո-
 ծուլթեամբ : Ոչ 'ի մարդ ասպաստան ,
 էթէ վերակացուաւ տարածեցի ընդ
 աշխարհս , այլ ինքն յինքենէ ունի
 զհաստատուութիւն : Ոչ առ այլովք
 վասթարօքն վէհ երեւի , այլ 'ի վե-
 րուսա յերկնուսա ունի զանսուա
 օրէնսդրուլթիւնն • ոչ միջնորդաւ ,
 զի մի է Աստուած , և չեք այլ ոք
 բայց 'ի նմանէ , ոչ երկցագոյն և ոչ
 կրասերագոյն : Ոչ սկիզբն առեալ
 յումեքէ լինել Աստուած , այլ ինքն
 ինքեամբ մշանջենաւոր • ոչ 'ի տեղ-
 ւոջ ուրեք , այլ ինքն ինքեան տե-
 ղի • և ոչ 'ի ժամանակի իմիք , այլ
 ժամանակք 'ի նմանէ գոյացան • ոչ
 միայն քան զերկինս երկցագոյն , այլ
 և քան զկարծիս մտաց մարդկան և
 հրեշտակաց : Ոչ ձեւանայ 'ի տեսիլ
 տարրեղէն , և ոչ անկանի ընդ տես-
 լեամբ ական , և ոչ միայն ձեռին
 չղննի , այլ և ոչ ընդ միտս ուրուք
 հարկանի , ոչ միայն ընդ մարմնա-
 կանացս , այլ և ոչ ընդ անմարմին

հրեշտակացն՝ բայց եթէ ինքն կամի՝ իւրոց արժանաւորացն մտաց ի մանի, այլ ոչ աչաց տեսանի. և մտաց՝ ոչ երկրաւորացս, այլ որ յԱստուածն են հաւատացեալ ճշմարտիւ :

Եւ անուն է նորա արարիչ երկնի և երկրի. իսկ յառաջ քան զերկին և զերկիր, որպէս ինքնագոյ՝ ինքնանուն է : Ինքն անժամանակ է, իսկ արարածոցս յորժամ կամեցաւ ըսկիզբն արար լինելոյ, ոչ յընչէ, այլ յոչընչէ. զի ինչ՝ նա միայն է, և այլս ամենայն՝ ի նմանէ ընչացաւ : Ոչ եթէ իբրև յետոյ իմացաւ և արար, այլ մինչ չեւ արարեալ էր նորա՝ ի կանուխ գիտութեանն իւրում տեսանէր զարարածս. որպէս և այժմ մինչ չև է գործեալ մարդոյ բարի ինչ կամ չար, Աստուծոյ յայտնի են անգործք մարդոյն : Սոյնպէս և յայնժամ, մինչ չեւ էր արարեալ, ոչ խառն ի խուռն ինչ ճանաչէր զանեղան, այլ կարգեալ և յարմարեալ կային առաջի նորա իւրաքանչիւր մասանցն տեսակքն. իսկ մարդ-

կան և հրեշտակաց՝ և տեսակքն և որ ՚ի տեսակին լինելոց էին †

Եւ քանզի արարող զօրութիւն է, ոչ կարէր խափանել զնորա բարերարութիւնն մեր չարութիւնս. որպէս և եղեւ իսկ. և ունիմք դատաւոր զաջն արարչին: Չեւք, որ զերկինս և զերկիր հաստատեցին, նոյնք և տախտակս քարեղէնս փորագրեցին և ետուն մեզ դպրութիւն՝ որ ունի զօրէնս խաղաղականս և փրկականս. զի գիտասցուք զմի Աստուած արարիչ երեւելեաց և ներեւութից. ոչ այլ և այլ, իբրեւ թէ ոմն բարի և ոմն չար, այլ մի և նոյն և համակ բարի † ⁷⁰⁴

Բայց եթէ թուիցի քեզ չար ինչ գող յարարածս Աստուծոյ, ասա՛ համարձակ, զի թերեւս ուսցիս ըզնչմարիան բարի: Չգեւս չար ասացեր. գոն և դեւք բարի, զոր և դուք և մեք հրեշտակս անուանեմք. եթէ կամին՝ և դեւք բարի լինին, և եթէ կամին՝ և հրեշտակք չար լինին: Այդ և ՚ի մարդիկ երեւին, և առաւել ՚ի միոյ հօր որդիս. է որ հնազանդ և

հպատակ է հօրն , և է որ չարագոյն քան զսատանայ : Նա և ինքն իսկ մարդն առանձինն յերկուս բաժանեալ տեսանի , երբեմն չար և երբեմն բարի , և որ բարին էր՝ նոյն և չարացաւ , դէպ եղեւ՝ զի դարձեալ անդրէն ՚ի բարի շրջեցաւ , և բնութիւնն մի է : ♣

Բայց այն որ տեսն , եթէ վասն թողոյ միոյ մահ արար Աստուած , վաստակարարագոյն է սպասառ մի մազազաթ քան զթուղ . ապա եթէ բան թագաւորին նկարի ՚ի նմա , ո սպասուէ զնա՝ մահու ընդունի զսպասուհաս . իսկ արդ չար արժան է ասել թագաւորին . քաւ , ևս ոչ ասեմ . այլ խրատ ՚ի գործ արկեալ զայլս ուսուցանեմ : Յայնժամ էր Աստուած նախանձոտ , թէ չէր սպասուիրեալ չուտել ՚ի ծառոյ անտի . ապա եթէ յառաջագոյն զգուշացաւ , զգութ բնական սիրոյն իւրոյ յայտնեաց նմա : Իսկ արհամարհելով մարդն՝ ընկալաւ զսպասիժս մահուն :

Բայց այն զոր ասացեր , եթէ Աստուած ՚ի կնոջէ ծնաւ , յայդմ չէր

արժան քեզ խորշէլ և փախչէլ . զի
 ահաւասիկ Արհմն և Որմիզդ 'ի հօ-
 րէ ծնան և ոչ 'ի մօրէ . որում եթէ
 քաջ միա գնես , և ոչ դու յանձն
 առնուս : Եւ միւս եւս այլ ծաղրա-
 գոյն քան զայդ . Մինր աստուած 'ի
 կնոջէ ծնաւ , եթէ ոք ընդ իւրում
 ծնողին անկցի :

Այլ սահաւիկ մի եթէ 'ի բաց
 թողացուցանէիր զփքումն աէրու-
 թեանդ , և ընկերաբար դայիր 'ի
 սայքար , գիտեմ՝ զի իբրեւ այլովդ
 ամենայնիւ յոյժ խմաստուն ես , և
 վասն ծննդեան Տեառն մերոյ 'ի սուրբ
 կուսէն՝ ոչ աւելաբանութիւնն հա-
 մարէիր , այլ առաւել քան զարար-
 չութիւնն յօջրնչէ զաշխարհս՝ մե-
 ծագոյն զվերջին փրկութիւնսն ի-
 մանայիր , ազատութեան մարդոյն
 զյանցաւորութիւնն գնէիր , և բա-
 րերարութեանն Աստուծոյ՝ զազա-
 տութիւնն 'ի ծառայութենէ :

Քանզի յորժամ լսես եթէ յօջրն-
 չէ արար Աստուած զամենայն աշ-
 խարհս , բանիւ ծնունդ խմաստնիր զա-
 րարածս : Իսկ քանզի Աստուած որ

զայս մեծ մարմին առանց չարչարանաց ծնաւ, ասպքէն իբրեւ զհայր դուժ ունի ընդ սմա: Չի որ ինքն անասական է, և զարարածս առանց ասականութեան ծնաւ. իսկ սակամօք գլորեալ ասականեցաւ, և անձամբ եւս ոչ կարէր կանգնել կալ'ի վերայ օտից: Ասան զի էր'ի հողոյ, անձամբ անձին արարեալ՝ անգրէն'ի նոյն բնութիւն դարձաւ. իբրեւ ոչ եթէ յօտար զօրութենէ չարի ինչ ընկալաւ ուրուք զպատիժս պատուհասին, այլ'ի յիւրմէ հեղգութենէն չսէլ բարերար պատուիրանին, խրատեցաւ ծառայական մասնն մահուամբն, զոր կրեաց յանձն իւր:

Արդ եթէ զմահ չար աստուածն արար, զինչ գոյացութիւն երեւի մահու'ի միջի. և ոչ ինչ: Բայց ըզբարի Աստուծոյ զարարածսն խանդարեաց: Եթէ այդ այդպէս է, նմա և բարի իսկ ասէլ ոչ մարթի, այլ կիսագործ ասականացու: Եւ որոյ Աստուծոյ արարածքն ասականելիք են և եղծանելիք, նմա անեղծ Աս-

տուած չմարթի ասել: Տի ծն անդր
 թողէք զյիմարուծեան զբարբանջ-
 մունսդ: Միոյ աշխարհի երկու դե-
 հասկաք ոչ լինին, և ոչ միոյ արա-
 րածոյ երկու աստուածք: Եթէ
 ժպրհեցին և լինիցին երկու թա-
 գաւորք միոյ աշխարհի, աշխարհն
 եղծանի և թագաւորութիւնքն խան-
 դարին:

Աշխարհս նիւթեղէն է, և նիւթքս
 որիչ որիչ են և ընդ միմեանց հա-
 կառակ. մի է արարիչ հակառակոր-
 դացս, որ ածէ զսոսա՛ի սիրելու-
 թիւն հաւանութեամբ. որպէս մա-
 լեալ կակղէ զՅերմուծիւն հրոյն՝ օ-
 գոյս հաւանութեամբ, և զապա-
 ուումն բրտութեան օգոյն՝ հրոյն ե-
 ոանդմամբ, սոյնպէս և մանրամաղ
 փոշիացեալ հողս՝ ջրոյն խոնաւու-
 թեամբ զանգանի, իսկ զ՛ի վայր ծո-
 բելի բնութիւն ջրոյն սալայատակ
 տրամացեալ հողոյն կափմամբ:

Զի եթէ միաբանէին տարերքս,
 գուցէ ոք՝ ի կարճամտաց և Աս-
 տուած անասական զսոսա կարծէր.
 և թողեալ զարարիչն՝ արարածոյս

զերկրպագութիւն մատուցանէր .
 վասն այնորիկ որ արար զսա , զգու-
 շացաւ յառաջագոյն . զի հայեցեալ
 մարդիկ 'ի յանդիմանութիւն ապա-
 կանացու տարերացս , անապահան
 միայն զկառավար սորա խմասցին ,
 զմի և ոչ զերկուս . զնոյն արարիչ
 չորեքկին նիւթոյս , յորմէ ամենայն-
 քրս ծննդագործին հրամանաւ ա-
 րարողին իւրեանց : Եւ շրջագայու-
 թեամբք չորեք յեղանակք կատա-
 րեալք՝ գործեն զտարեւոր ստասա-
 ւորութիւնն . և չորեքեան հային
 կամաց ակնարկելոյ արարչին իւ-
 րեանց . և անզգայութեամբ լծեալ
 են 'ի գործ հարկաւորութեանն՝ չը-
 յափշտակելով զկարգ պատուոյն 'ի
 միմեանց :

Եւ ահա պարզաբար ասացեալ
 դիւրատար լուսաւորութիւն յա-
 կանջս ամենեցուն : Զի այն որ հուրն
 է , գոյացութեամբ և զօրութեամբ
 խառնեալ է յերիսն եւս մասունս .
 իբրեւ գասնի ջերմութիւնն յոլովա-
 գոյն 'ի քարինս և յերկաթս , և սա-
 կաւագոյն յօգ և 'ի ջուր , և ինքն ա-

աանձին ուրեք ոչ երեւի : Իսկ ջրոյն
բնութիւնն դոյ առանձինն , դոյ և 'ի
խառնուածսն երկոյն եւս մասանցն .
յոլովագոյն 'ի հողաբոյսս և սակա-
ւագոյն յօգ և 'ի հուր : Իսկ օգն թա-
փանցանց է ընդ հուրն և ընդ ջուրն ,
և 'ի ձեան ջրոյն ընդ կերակուրս ա-
ճեցականս :

Եւ այսպէս խառնեալ են տա-
րերքս այս , և դոյացեալ իբրեւ զմի
մարմին , և ոչ կորուսեալ զկերա-
քանչիւր բնութիւնս , և ոչ երբեք
զկայան առեալ հակառակութեամբ ,
հայելով 'ի մի իշխանն միխառնն , որ
զխառնուածսն յարմարեալ կազմէ
առ 'ի բնակութիւն կենդանեաց ա-
մենեցուն , և տեւողութիւն յարա-
կայութեան բոլոր աշխարհիս :

Իսկ եթէ առ անբան աշխարհս
այսպէս հոգ տանի Աստուած , որ-
չափ եւս առաւել առ բանաւոր աշ-
խարհս՝ մարդս : Զոր և ձեր ուն
քաջ յիմաստնոյն ասաց , եթէ
Միհրն աստուած մայրածին է 'ի
մարդկանէ , և թաղաւոր աստուա-
ծազաւակ է , և համհարզ քաջ եօթ-

ներորդաց աստուածոց : Եթէ հա-
 լատալ արժան է առասպելաբա-
 նութեանդ , զոր դուք և գործովք
 իսկ կատարեալ ցուցանէք 'ի դէնիդ
 ձերում , մէք ոչ եւս առասպելացն
 հալատամք . այլ աշակերտք եմք մե-
 ծին Մովսիսի մարգարէին , ընդ ո-
 բում Աստուած խօսեցաւ 'ի մորե-
 նւոջն 'ի Սինէ , և դէմ յանդիման
 օրէնս գրեաց և ետ ցնա . և ծանոյց
 զնիւթեղէն աշխարհն իբրեւ զարա-
 րածս , և զիւր աննիւթ էութիւնն՝
 արարիչ նիւթոցս յոչընչէ . և զեր-
 կիրս երկրաւորօքս և զերկինս երկ-
 նաւորօք ծանոյց նմա , զի գործք ձե-
 ոաց նորա են : Բնակիչք երկնի՝
 հրեշտակք , և բնակիչք երկրի՝ մար-
 դիկ . բանաւոր՝ մարդ և հրեշտակ
 միայն , և Աստուած 'ի վեր քան զեր-
 կինս և զերկիր : †

Եւ ամենայն արարածք անբա-
 նութեամբ կատարեն զհրամանս
 պատուիրանի նորա , ոչ երբէք ան-
 ցանեն ըստ եղեալ սահմանն իւ-
 րեանց . բայց մարդ և հրեշտակ ա-
 զատ թողեալ 'ի կամս անձին իւրոյ ,

քանզի մտաւորք են, եթէ կայցեն
 ի հրամանի նորա՝ անմահք են և
 որդիք Աստուծոյ: Զբոլոր արարածս
 տուեալ է ՚ի ծառայութիւն, զեր-
 կիրս մարդկան և զերկինս հրեշտա-
 կաց • ապա եթէ ստունգանիցեն և
 անցանիցեն ըստ հրամանաւ, զընդ-
 դէման գործեսցեն Աստուծոյ, յիւ-
 րաքանչիւր պատուոցն զանարգանս
 ընկալցին • զի երեւեսցի տէրու-
 թիւնն անբամբաս, և յանցաւորքն
 ամօթալից յանցանացն:

Իսկ եթէ դու ՚ի տգիտութեան
 վրիպեալ ես, ես որ հաստատունս
 գիտեմ՝ ոչ կարեմ գալ զկնի քո մո-
 լորութեանդ: Եթէ աշակերտիմ ան-
 ուսումնութեանդ, երկոքինս յան-
 գիւտ կորուսան մասնիմք, թերեւս
 ես չարագոյն քան զքեզ • քանզի վր-
 կայ ունիմ ինձ զինքնասաց ձայնն
 Աստուծոյ • Ծառայ, ասէ, որ ոչ
 գիտէ զկամս տեառն իւրոյ, և ար-
 ժանի գանի ինչ գործ գործէ, ըմ-
 սկել ըմսկէ գան, այլ սակաւագոյն •
 Իսկ որ տեղեկագոյն է կամաց թա-
 գաւորին, և յանցանէ ինչ առաջի

նորա , առանց բարեխօսի բաղմա-
պատիկ տանջի :

Արդ աղաչեմ զքեզ և զամենե-
սեան՝ որ ընդ քոյով իշխանութեամբ
են , մի դու ընդ իս բաղմապատիկ
տանջիր , և ոչ ես ընդ քեզ սակաւա-
գոյն . այլ ես և դու և ամենայն բաղ-
մութիւնդ հանդերձ արի թաղաւո-
րաւդ այնպէս աշակերտեցուք աս-
տուածային գրոց , զի՛ ի տանջանացն
ապրեցուք , և զգթոխս արհամար-
հեցուք , և յանշէջ հրոյն զերծա-
նիցիմք , և զարքայութիւնն ժառան-
գիցեմք , և անցաւոր կենօք զանանց
մեծութիւնն անվախճան ունիցիմք :
Բայց յորմէ դուդ զարհուրեալ ես՝
դիւրահաւան լեր , և վաղվաղակի
աշակերտիս ճշմարտութեանն :

Ամն՝ ի հրեշտակաց յանմահիցն
գնդէն ստամբակեալ և ի բաց գնաց
յերկնից . ի մեր աշխարհս եկեալ՝
սլաաիր բանիւք և սուտ խոստմամբ
զանլինելի յոյսն առաջի գնէր , իբ-
րեւ տղայ մանկան , անփորձ և ան-
կիրթ նորաթեք մարդոյն , ի վեր
հայեցուցանելով զմիտս նորա ուտե-

լով 'ի սրտոյ ծառոյն, յոր հուսին չը-
հրամայեաց երթալ, զի լիցի աս-
տուած: Իսկ նորա մտացեալ ըզ-
սրատուիրանն Աստուծոյ, խաբեցաւ
զինի մտար խաբէութեանն. կորոյս
զոր ունէր զփառս անմահութեանն,
և չեհաս երազայոյս կարծեացն:
Վասն որոյ և մերժեալ 'ի կենաց անդ-
ւոյն, ընկեցաւ յասպականելի աշ-
խարհս՝ յորում և դուքս էք բնա-
կեալ այժմ, և ցնորեալ մոլորիք
զինի նորին խրատուի. ոչ եւս ու-
տելով 'ի սրատուիրեալ ծառոյն, այլ
զարարածս աստուած ասելով, և
անխօս տարերցս երկիր սրագանելով,
և անորովայն զիւաց կերակուր մա-
տուցանելով, և յարարչէն բոլորե-
ցունց 'ի բաց լինելով:

Ոչ յագի չար խրատուեն, այլ կա-
մի՝ զի քան զինքն չարագոյնս արաս-
ցէ: Քանզի գեւքն ոչ եթէ բանա-
բար զոք վարեն 'ի կորուստ, այլ
զմեղսն քաղցրացուցանեն 'ի կամս
մարդոյն, և ողորանօք որսան զա-
նուամուսնս 'ի խաբէութիւն, որպէս
բազում մարդիկ զընկերս խրեանց

'ի գողութիւն և յաւազակութիւն •
 իբր ոչ եթէ բռնի ինչ վարելով, այլ
 պատիր խաբէութեամբ տան գոր-
 ծել բազում չարիս, զումանս 'ի կա-
 խարդութիւն և զումանս 'ի սրունկու-
 թիւն և զումանս յանթիւ 'ի բազում
 յայլ իրս արտեղութեան: Եւ ար-
 դար դատաւորօք վրէժ առնուն մա-
 հու չափ • իբր ոչ եթէ բարի աս-
 տուծոյ դատաւորք իցեն բարեգործ,
 և չարին՝ չարագործ • զի բազում
 անգամ է՝ զի 'ի բարի մարդկանէ
 չարք լինին, և յետոյ 'ի չարագունից
 անտի կատարելագոյն բարիք:

Եւ դատաւորք ստոյգ, որք գատին
 զչարագործս, ոչ եթէ չարք անուա-
 նին և չարչարիչք, այլ յոյժ բարիք
 և բարեգործք • և բնութիւն մի է, և
 ոչ երկու • իսկ 'ի միջէ անտի գործք
 երկուութեան երեւին • ոմանց սա-
 տակիչք, և ոմանց սլարդեւատուք:
 Եւ եթէ սոս մարդիկ այս պաշտի 'ի
 ձեռն թագաւորական վիճակին խրա-
 տու խնամ տանել իւրում իշխա-
 նութեանն, որչափ եւս առաւել
 Աստուծոյ բոլոր աշխարհս, որ ընդ

ամենեցուն կեանս կամի, և ոչ ընդ մահ: Իսկ ուր բազմացաւ յանցաւորութիւն, տանջեաց զամենեսեան մահուամբ. իսկ ուր եղև ունկրնգրութիւն հնազանգութեան, շնորհեաց սարգեւս անմահութեան:

Այն է ճշմարիտ Աստուած՝ բոլորեցունց մեր արարիչ, զոր դու աներեսանակ արձակ բերանով անահաներկիւղ համարձակ հայհոյես. թողեալ զՅիսուս Քրիստոս զփրկական անունն, Փանդուրակայ որդի անուանես, և մարդ մոլորեցուցիչ կարծես. և զերկնաւոր փրկութիւնն աղաւաղես և անարդես՝ ի կորուստ անձին և բոլոր աշխարհիս: Ձոր տալոց և հատուցանելոց էս զանանցական վրէժ տանջանացն յանշէջ հուրն սպառնացեալ գեհեննն, հանդերձ ամենայն գործակցօք քոյովք, աւաջնովք, միջնովք և վերջնովք: Այլ մեք այսպէս դիտեմք զԱստուած, և ՚ի սոյն հաւատամք յաներկբայս:

Եւ որ արար զաշխարհս, նոյն եկն և ծնաւ ՚ի սուրբ կուսէն Մարիամայ,

յառաջագոյն նկատելով մարդա-
 րէիցն, առանց իրիք սրաածառանայ
 մարմնաւոր կարգի : Արդէս յոչընչէ
 արար զայս մեծամարմին աշխարհս,
 սոյնպէս առանց իրիք մարմնական
 միջնորդի առ զմարմինն յանփորձ
 կուսէն ճշմարտիւ, և ոչ առստուե-
 րագիր երեւմամբ : Էր Աստուած
 ճշմարտիւ, և եղև մարդ ճշմարտիւ .
 ոչ 'ի լինելն մարդ՝ կորոյս զաստուա-
 ծութիւնն, և ոչ 'ի կալ մնալ Աս-
 տուած՝ աղաւաղեաց զմարդկու-
 թիւնն . այլ նոյն և մի : Այլ քանզի
 ոչ կարէաք տեսանել զանտեսանե-
 լին և մերձենալ յանմերձենալին,
 եկն եմուտ ընդ մերով մարդկու-
 թեամբս, զի և մեք մտցուք ընդ նո-
 րա աստուածութեամբն : Աչ անար-
 գանս ինչ համարեցաւ զգենուլ զիւր
 ստեղծուած մարմինս, այլ մեծա-
 րեաց իբրեւ աստուածաստեղծ զիւր
 գործ : Աչ առ սակաւ սակաւ շնոր-
 հեաց ինչ սմա զանմահութեան սր-
 տիւն, իբրեւ զանմարմին հրեշտա-
 կաց, այլ միանգամայն զբոլոր բնու-
 թիւնն մարմնով շնչով և հոգւով

զգեցաւ, և միաբանեաց ընդ աստուածութեանն. միութիւն, և ոչ երկուութիւն. և այսուհետեւ մի գիտեմք զաստուածութիւնն, որ յառաջ էր քան զաշխարհս, նոյն և այսօր:

Այս Յիսուս Քրիստոս՝ որ յիւր մարմինն փրկեաց զբոլոր աշխարհս, սա եկն կամաւ ՚ի մահ. և որպէս ինքն աստուածութիւնն գիտէ, թանձրացաւ յանարատ կուսէն, և ծնաւ և սրտեցաւ ՚ի խանձարուրս և եղաւ ՚ի մսուր, և շարժեաց ամ զմոզսն յարեւելից յերկրպագութիւն. սնաւ իբրեւ զազայ կաթամբ, աճեաց և մեծացաւ ամս երեսուն, մկրտեցաւ ՚ի Յովհաննէ ՚ի յամլորդւոյն ՚ի Յորդանան գետ: Արար նշանս մեծամեծս և արուեստս ՚ի մէջ Հրէիցն, մասնեցաւ ՚ի քահանայից, դատապարտեցաւ ՚ի Պիլատոսէ պոնդացոյ: Խաչեցաւ, մեռաւ, թաղեցաւ, յարեաւ յաւուր երրօրգի, երեւեցաւ երկօտասան աշակերտացն և այլոց բազմաց աւելի քան զհինգ հարիւրոցն: Եւ շրջելով ընդ

Նոսա զաւուրս քառասուն՝ վերա-
ցաւ յերկինս ՚ի լեռնէն ձիթենեաց
յանդիման իւրոց աշակերտացն, եւ
և նստաւ ՚ի հայրենի աթոռն : Խոս-
տացաւ երկրորդ անգամ գալ ահա-
ւոր զօրութեամբ յարուցանել զմե-
ռեալս, նորոգել զբոլոր աշխարհս,
առնել դատաստան արդար ՚ի մէջ
արդարոց և մեղաւորաց, տալ սար-
գեւս արժանաւորաց, և հատուցա-
նել սպառիժս չարագործաց՝ որ այսմ
ամենայնի բարերարութեանց ոչ հա-
ւատան :

Յայսմ հաւատոց զմեզ ոչ ոք կա-
րէ խախտել, ոչ հրեշտակք և ոչ
մարդիկ, ոչ սուր, ոչ հուր, ոչ ջուր,
ոչ ամենայն զինչ և են դառն հա-
րուածք : Ամենայն ինչք և ստա-
ցուածք մեր ՚ի ձեռս քո, և մարմինք
մեր առաջի քո կան, ըստ կամաց
քոց արա զինչ և կամիս : Եթէ սո-
վին հաւատովք թողուս, ոչ յերկրի
այլ տէր փոխանակեմք ընդ քեզ, և
ոչ յերկինս այլ Աստուած փոխա-
նակեմք ընդ Յիսուսի Քրիստոսի,
որ չեք այլ Աստուած բայց ՚ի նմա-

նէ : Ապա եթէ յեա այսր մեծի վը-
կայութեան այլ ինչ հարցանես , ա-
ւասիկ կամք , զբոլոր մարմին տը-
ւեալ 'ի ձեռս քո՝ վաղվաղակի արա
զինչ և կամիս : Ի քէն տանջանք , և
'ի մէնջ յանձնառութիւնք . սուր
քո , և սլարանոցք մեր : Չեմք ինչ
լաւ մէք քան զառաջինսն , որ յայսր
վկայութեան վերայ եղին զինչս և
զստացուածս և զմարմինս իւրեանց :

Չի եթէ անմահք իսկ էաք , և
մարթ էր մեզ մեռանել վասն սիրոյն
Քրիստոսի , արժան էր . քանզի և
նա անմահ էր , և այնչափ սիրեաց
զմեզ , մինչեւ մահ 'ի յանձն էառ ,
զի և մէք նորա մահուամբն յաւի-
տենական մահուանէն ասրեսցուք :
Եւ եթէ նա յիւր յանմահութիւնն
ոչ խնայեաց , մէք զի կամօք եղաք
մահկանացուք , կամօք մեռցուք վասն
սիրոյ նորա , զի կամօք յանձն առցէ
զմեզ յիւր յանմահութիւնն . մեռ-
ցուք իբրեւ զմահկանացուս , զի ըն-
կալցի զմեր մահն իբրեւ զանմահից :

Այլ դու յայսր ամենայնի այլ
զմեզ մի հարցաներ . զի ոչ եթէ ընդ

մարդոյ է ուխտ հաւատոց մերոց ,
 եթէ սրտարիցիմք իբրեւ զաղայս .
 այլ անլուծութեամբ ընդ Աստու-
 ծոյ , որում չիք հնար քակտել և 'ի
 բաց ելանել , ոչ այժմ և ոչ յապա
 և ոչ յաւիտեանս և ոչ յաւիտենից
 յաւիտեանս :

Ի սմին մեծի հաւանութեան ա-
 մենայն բազմութիւնն միաբանեաց 'ի
 մեծամեծաց մինչ ցփոքունս . ան-
 սուտ երգմամբ եղին վկայութիւն՝
 կենօք և մահու 'ի նմին կալ հաստա-
 տուն :

Եւ իբրեւ եհաս նամակն յարքու-
 նիս , և ընթերցան 'ի մեծի խոնաս-
 տանի յանդիման ամենայն բազմու-
 թեան կարաւանին , բազումք այնո-
 քիկ էին՝ որ իբրեւ լսէին՝ գովէին
 զսրտասխանիսն : Թէպէտ և եր-
 կընչէին յահէ տէրութեանն , սա-
 կայն 'ի ծածուկ առ միմեանս զնոյն
 վկայութիւնս գովութեանց տային .
 առաւել քան ընդ ճարտարաբա-
 նութիւնն , ընդ համարձակութիւն
 աներկիւղութեանն զարմանային :

Եւ բազումք ահաբեկեալք սկսան զբահել սնդապէս . և զնոյն շնջիւն լսէին յամենայն շրթանց :

Իսկ չարասէր մոգսկեան հանդերձ մեծ հազարապետաւն շնչեաց չարախօսութիւն , և բորբոքեաց զթագաւորն իբրեւ զհուր անշիջանելի : Եւ սկսաւ կրճաել զառամուսնսն իբրեւ զօրհասական վիրաւոր . և յայտ յանդիման ձայնարկեաց առ մեծ հրապարակին և ասէ . Գիտեմ ես զչարութիւն բազմութեան մարդկանս , որ թերահաւատեն 'ի մերոց օրինացս , և զկնի կախարդութեան մուրրեալ են անդարձութեամբ : Եւ իմ եղեալ է 'ի մտի , թէ ոչ ումէք թողացուցից 'ի մեծամեծ հարուածոցն , մինչեւ ականայ 'ի բաց կայցեն յայնպիսի վրիպական օրինաց . եթէ ոք կարի 'ի մերձաւորաց իցէ , զնոյն անցս և ընդ նոսա անցուցից :

Յայնժամ ծէրն դառնացեալ բանս 'ի ներքս ընկէց , և ասէ ցթագաւորն . Առ ինչ է քոյ այդ մեծ արամութիւնդ . զի եթէ կայսր չելանէ ըստ քո հրաման , և հոնք կան քեզ 'ի

ծառայութեան, որ մարդ է յերկրի՝
 եթէ կարող է ընդդէմ դառնալ քում
 հրամանիդ : Տիրաբար հրաման տուր
 'ի ներքս, և ամենայն որ զինչ և ա-
 սես՝ վաղվաղակի կատարի :

Եւ անգէն թագաւորն 'ի ներքս
 կոչեալ զգպրապեան, հրամայէր
 դրել հրովարտակ, և ոչ եւս ըստ
 սովորութեանն, այլ բանս զայրա-
 զինս իբր առ ատելիս և անպիտանս,
 չյիշելով ամենեւին զմեծամեծ վաս-
 տակս տիրասէր մարդկանն • այլ
 միայն կոչոյ հրաման տուեալ յակա-
 նէ յանուանէ զարս՝ զոր ինքն ճա-
 նաչէր, որոց անուանքն են այս • 'ի
 տոհմէն Սիւնեաց Վասակ անուն,
 'ի տոհմէն արծրունեաց Ներշապուհ
 անուն, 'ի տոհմէն սոսրիսոսու-
 նեաց Գաղէշոյ անուն, 'ի տոհմէն
 մամիկոնենից Վարդան անուն, 'ի
 տոհմէն Մսկաց Արտակ անուն, 'ի
 տոհմէն ապահունեաց Մանէճ ա-
 նուն, 'ի տոհմէն ամատունեաց Վա-
 հան անուն, 'ի տոհմէն վահեւու-
 նեաց Գիւտ անուն, 'ի տոհմէն ան-

ձեւացւոց Շմաւոն անուն : Չայս նախարարքս յականէ յանուանէ կոչեցին 'ի դուան արքունի . և կէսքն առ նմա իսկ էին 'ի կարաւանին , և այլքն 'ի կողմանց հիւսիսոյ 'ի Հոնաց պահակին . թողեալ էր զոմանս 'ի նախարարացն անդէն յաշխարհին Հայոց :

Արդ թէպէտ և ոչ համագունդ 'ի միջ վայրի դիպեցան ամենեքեան , սակայն յառաջագոյն գիտացեալ զխորհուրդսն չարաբարոյ բռնաւորին , և զհեռաւորսն եւս իբրեւ զմեր ձաւորսն 'ի միջ վայրի առ միմեանս համարէին : Եւ 'ի ձեռն Յովսէփու եպիսկոպոսի նովին ուխտիւ հասաատեալ՝ խաղացին գնացին յիւրաքանչիւր տեղեաց 'ի դուան արքունի : Եւ յոյժ փութային վասն եղբարց և որդեաց և սիրելի դայեկանունդ բնակացն , որ չարաչար կային 'ի մեծի նեղութեանն : Ասան որոյ և նորա զանձինս 'ի մահ մատնեցին , ոչ ինչ զանդիտելով իբրեւ զանարի վատասիրտս , այլ յոյժ քաջութեամբ սնդէին զանձինս , զի թեր-

եւս կարասցեն փրկել զնոսա 'ի մեծամեծ հարուածոցն :

Եւ իբրեւ հասին 'ի գուռն արքունի , և 'ի մեծի շաքաթու զաակին յանգխման լինէին մեծի թագաւորին : Բայց թէպէտ և տեսանէին զեղբարս իւրեանց 'ի մեծամեծ վնշատառապանաց , որ վասն անուանն Քրիստոսի ճգնեալք էին սնդապէս , ոչ ինչ արտում և տխուր զերեսս ցուցանէին հրապարակին : Եւ որչափ նորա զուարթագին երեւէին ամենեցուն , առաւել զարմանային չարասէրքն :

Եւ զի օրէնք էին յառաջ ժամանակաւ , յորժամ 'ի հայոց այրուծի 'ի գուռն երթայր 'ի ձեռն սրատոււորի զօրագլխի ուրուք , այր ընդ յառաջ յղէր , և հարցանէր զողջոյն և զխաղաղութիւն հայոց աշխարհին . և երկիցս և երկցս անգամ զնոյն սանէր , և զհանդէս գնդին ինքնին տեսանէր : Եւ յառաջ քան 'ի գործ սրատերազմին հասանել , զգալն իսկ առ նա՝ մեծ շնորհակալութիւն համարէր . և առաջի աթոռակցացն իւ-

րոց և ամենայն մեծամեծացն՝ ամենեցուն գովութիւն մատուցանէր . և յիշէր զնախնեացն զվաստակս , և զառն առն քաջութիւն պատմէր նոցա :

Իսկ այն օր և ոչ մի ինչ յայսցանէ ամենեւին ինչ ոչ յիշեաց . այլ իբրեւ զչարսդեւ մի՝ ոչ եւս գաղարէր յուզել և շարժել զբուք ձմերայնւոյ . որպէս և նմանեալ իսկ էր ծովածուփ ալէկոծ խռովութեան . և ոչ դուզնաքեայ վեր՛ի վերոյ , այլ անդասին յանդնդոց բարձրանալ փրփրել կուտակել՝ վիշապաձայն օրոտալով , գաղանաբար գոչելով առ հասարակ դողացուցանէր զախեղերական իշխանութիւնն , որպէս վրէալ աարածանիցի համատարած ամենայն ՚ի վերայ լերանց , խորոց , ձորոց , ապականեալ միանգամայն զլայնութիւն գաշտացն վայելչութեան :

Մանչելով բարբառ արձակեալ և սակ . Երդուեալ իցէ իմ յարեգակն ՚ի մեծ աստուածն , որ ճառագայթիւքն իւրովք լուսաւորէ զամենայն

աիեղերս, և ջերմութեամբն կենդանածնէ զամենայն գոյացեալն. եթէ վաղիւ ընդ առաւօտն, ընդ երեւումն սքանչելոյն, ընդ իս զիւրաքանչիւր ծունր նմա ոչ կրկնեսցիք՝ խոստովանելով զնա աստուած, ոչ ինչ թողացուցից ձեզ՝ զամենայն նեղութիւնս չարչարանաց՝ ի վերայ ամէլով, մինչև ակամայ կատարեսցիք զկամս հրամանաց իմոց:

Իսկ հաւատացեալքն հաստատեալք ՚ի Քրիստոս, ոչ ՚ի սառնամանեաց ձմերանւոյն հովանային, և ոչ ՚ի տապոյ խորշակին ջեւնուին, և ոչ յահագին ձայնէն սարսէին, և ոչ ՚ի սպառնալեաց տանջանացն զանդիտէին. այլ ՚ի վեր հայեցեալք՝ ըզզօրութիւնն Քրիստոսի յօգնականութիւն եկեալ տեսանէին. և զուարթագին դիմօք և համեստ բանիւք յառաջ մատուցեալ՝ տային պատասխանի թագաւորին.

Ինդրեմք ՚ի քէն, արքայ քաջ, ունկն դիր սակաւ բանից մերոց, և քաղցրութեամբ լուր զոր ասելոցս եմք: Քանզի յիշեցուցանեմք քեզ

զժամանակն Շապհոյ արքայից ար-
քայի, որ էր հայր հաւուն քո Յազ-
կերաի . և ետ նմա Աստուած զեր-
կիրն հայոց 'ի ժառանգութիւն սո-
վին օրինօք, որով և մեք իսկ վա-
րիմք այժմ, և հարքն մեր և հաւքն
հարցն մերոց կացին նմա 'ի ծառայ-
ութեան վաստակս . և սիրով կա-
տարէին զամենայն հրաման քանի
նորա, և բազում անգամ 'ի նմանէ
մեծապարգեւք լինէին: Եւ յայնց
ժամանակաց մինչեւ 'ի քո հայրենի
աթոռդ, և մեք զնոյն ծառայութիւն
ծառայեցաք . բայց թերեւս քեզ
լաւագոյն քան զառաջնոցն:

Զայս ասելով ցուցանէին զքաջու-
թիւն արութեանցն լաւագոյն քան
զառաջնոցն ըստ զինուորութեան
կարգի: Իսկ զմաից և զսակից, և որ
այլ եւս էին հարկք աշխարհին, բազ-
մագոյն քան առ հարքն նորա եր-
թայր յարքունիս, նա և 'ի սուրբ ե-
կեղեցւոյն, որ էր ազատ 'ի Քրիս-
տոս ըստ կարգի նախնեացն մերոց 'ի
սկզբանէ, և դու ընդ հարկաւ եղիր .
և մեք առ սէր քոյոյ տէրութեանդ

ոչ ինչ ընդդիմացաք քեզ : Արդ վասն էր յուզեալ իցէ ցասումնս այս 'ի վերայ մեր . ասա դու մեզ զսպառ ճառս փնասուն . եթէ օրէնքն մեր սրաաճառք իցեն անվաստակ լինելոյ առաջի քոյ :

Իսկ չարագէւն լի ամենայն նենգութեամբ՝ զերեսս 'ի մի կոյս դարձուցեալ , և ասէ . Անաս համարիմ ընդունել 'ի գանձ արքունի զհարկս աշխարհին ձերոյ , և անօգուտ զքաջութիւն արութեան ձերոյ . քանզի տգիտաբար մոլորեալ էք 'ի ճշմարիտ օրինացս մերոյ , և զաստուածս անարդէք և զկրակ սպանանէք և զջուրս սղծէք և զմեռեալս 'ի հող թաղելով զերկիր սպականէք , և քրտիկար չաանելով ոյժ տայք հարամանոյ . և որ մեծ քան զամենայն , զի հանտապզ 'ի կանայս ոչ մերձենայք . և մեծապէս լինի զիւաց խընգութիւն , չխրատելով ձեր և չսահելով զամենայն կարգս մոգաց : Տեսանեմ զձեզ իբրեւ զխաշինս ցըրուեալս և զվայրատեալս յանասպառի . և յոյժ զեղջ է մտաց իմոց , թէ

գուցէ աստուածքն բարկացեալ
վասն ձեր՝ ՚ի մէնջ վրէժ առնուցուն :
Այլ գուք եթէ կամիք կեալ և կե-
ցուցանել զանձինս ձեր և մեծարա-
նօք անդրէն յուղարկիլ, զոր ասացի՝
վաղիւ վաղվաղակի կատարեցէք :

Յայնժամ երանելի նախարարքն
առ հասարակ զձայնս իւրեանց բար-
ձին և ասեն յանդիման ամենեցուն .
Մի՛ գու, արքայ, և մի՛ զայդ այլ առ
մեզ ասեր . քանզի ոչ է եկեղեցի շի-
նուած մարդոյ, և ոչ տուրք արե-
գական, որպէս գուդ այլ ընդ այլոյ
կարծես՝ թէ աստուած իցէ . ոչ միայն
զի աստուած չէ, այլ՝ և կենդանի չէ :
Այլ եկեղեցիք ոչ են սրբաբեր թա-
գաւորոց, և ոչ արուեստ ճարտա-
րութեանց, և ոչ գիւտք իմաստանոց,
և ոչ աւար քաջութեան զինուորաց,
և ոչ պատիր խաբէութիւնք գիւաց .
նա և բնաւ իսկ ամենեկին զինչ և ա-
սացես յերկրաւորացն, կամ՝ ՚ի վե-
հից կամ՝ ՚ի վատթարաց, բնաւ ուրեք
եկեղեցի ՚ի նոցանէ ոչ գացի : Այլ
չնորհք են մեծին Աստուծոյ, ոչ
միում ումէք ՚ի մարդկանէ տուեալ,

այլ ամենայն բանաւոր ազգաց , որք վիճակեալք են 'ի բնակուածիւն 'ի ներքոյ արեգականս : Հիմունք նորա եդեալ են 'ի վերայ հաստատուն վիժի . ոչ ներքինք շարժել կարեն , և ոչ վերինք դրդուեցուցանել : Եւ զոր երկինք և երկիր ոչ դողացուցանէ , մի ոք 'ի մարդկանէ խրոխտասցի յաղթել նմա : Հասցա , որով օրինակաւ զինչ կամիս անել՝ կատարեա . սլատրաստ եմք ամենեքեան առ ամենայն մեքենայս հարուածոցն տանջանաց՝ զոր ստանացար , ոչ միայն 'ի չարչարել , այլ և 'ի մեռանել : Եւ եթէ դարձեալ եւս զնոյն բանս հարցանես , 'ի միոջէ միոջէ լուիցես արարել բան զգոյն սլատասխանի : *Յայն 11*

Յայնժամ դառնացեալքան զլեզի թագաւորն , փլուզանէր անդէն 'ի փորին զծով կամաւոր մաղձոյն իւրոյ . և ընդ քիթան և ընդ բերանն առ հասարակ գոլոշի ջերմախառն ելանէր , իբրեւ 'ի սաստիկ հնոցէ ծուխ թանձրացեալ : Եւ առ չհանդարտել սրաին իւրոյ՝ կոտորէր զգորուծիւն մարմնոյն , և ծակոտէր ըզ-

բազմամթեր աման խորհրդոցն • ցը-
րուէր և վտանէր զամենայն խոր-
հումն նենդութեան : Եւ զոր ոչ եր-
բէք կամէր իւրոց սիրելեացն յայտ-
նել, ահամայ առաջի ծառայիցն
Քրիստոսի մերկանայր և գնէր զա-
մենայն կարգաւ :

Երեքինէր և չորեքինէր զանսուտ
երգումն յարեգակն, և ասէր այս-
պէս • Ոչ կարէք աւերել զանխաբ
ամուրս իմ • և ոչ որում ցանկա-
ցեալդ էք՝ վաղվաղակի տամ դտա-
նել ձեզ • այլ զամենեւեան զձեզ և
որ ՚ի գնդիս են՝ չարաչար կապանօք
՚ի Սահաստան տամ անցուցանել
ընդ անճանապարհ օեղիս, որ և բա-
զումք ՚ի ձէնջ ՚ի խորշակէ յերթալն
սատակիցին, և մնացեալքն անկցին
՚ի բերդս ամուրս և ՚ի բանդս անելս :
Եւ ՚ի ձեր աշխարհն առաքեցից զօրս
անթիւս հանդերձ փղօք, և զկին և
զորդիս ՚ի խուժաստան տամ խաղա-
ցուցանել • և զեկեղեցիս՝ և զոր ա-
նուանէքն վկայարանս՝ քակեցից,
քանդեցից և յապականութիւն դար-
ձուցից • և եթէ ոք ընդդէմ դար-

ձեալ գտցի, կոխան եղեալ գաղա-
նաց՝ անողորմ մեռանիցի: Եւ զա-
մենայն առացեալս արարից և կա-
տարեցից առ մնացորդս աշխարհին:

Եւ վաղվաղակի հրամայէր զպա-
տուական նախարարսն հանել մե-
ծաւ անարգանօք յերեսաց իւրոց .
և զգուշութեամբ հրաման տուեալ
գահճապետին՝ առանց կասանաց
յիւրաքանչիւր վանս պահել, և ինքն
զառածեալ անդրէն գահայր ան-
մխիթար արամութեամբ զօթեւա-
նրս սպանէր: Իսկ հաւատացեալքն
ճշմարտութեամբ ՚ի Քրիստոս՝ ոչ
ինչ երկմտութեամբ թերահաւա-
տէին յառաջին խրատուէն ՚ի սուրբ
վարդապետացն իւրեանց . այլ տա-
կաւին խնդրէին հնարս իրացն, թէ
որպէս զանձինս և զսիրելիս հանցեն
՚ի նեղութենէն: Եւ բազում անգամ
ջանալով, և մեծամեծացն՝ որ օգնա-
կանք էին նոցա ՚ի դրանն արքունի՝
խոսամունս մեծամեծս առաջի զը-
նէին նոցա առ ՚ի յոյս կարասոյ, և
ոչ սակաւ դանձս առ ժամայն ծա-
խէին նոցա:

Եւ իբրեւ յամենայն կողմանց եկն
 փակեցաւ անել արգելան նոցա,
 յայնժամ զխորհուրդն Աբրահամու
 'ի մէջ առեալ՝ աղաղակէին և ասէին
 'ի սիրտս իւրեանց. Ամենեցուն մեր
 նուիրեալ և եդեալ զեղբարս և զոր-
 զիս և զամենայն սիրելիս ընդ կա-
 պանօք իբրև զՍահակ 'ի վերայ սուրբ
 սեղանոյն, ընկալ Տէր զկամաւոր
 պատարագս մեր, և մի տար զեկե-
 ղեցի քո յայսին կատականաց անօրէն
 իշխանիս այսորիկ :

Մի ոմն 'ի ներքին խորհրդակցացն
 արքայի 'ի ծածուկ ունէր զանքակ
 սէրն 'ի Քրիստոս, քանզի միրտեալ
 իսկ էր յաւազանն կենդանի. և մե-
 ծասկէս հոգ տանէր հնարից կենաց
 վշտացելոցն : Եւ իբրեւ ստուգեաց
 ճշգրտիւ, եթէ զոր բազում սպառ-
 նացաւ թագաւորն՝ զամենայն չա-
 բիսն կամի անցուցանել ընդ աշ-
 խարհն հայոց, թէսկէտ և ոչ ամե-
 նեցուն՝ այլ սակաւուց 'ի նոցանէ ու-
 սոյց զխրատ հնարից. զի առ անգամ
 մի 'ի նեղութենէ անտի զանձինս աս-
 րեցուցին :

Եւ մինչ դեռ գունդ կազմէին, որ
 զնոսա շղօթակ արասցեն յանդարձ
 օտարութիւն, որպէս զբազում նա-
 խարարսն 'ի Արաց աշխարհէն ա-
 րարին, 'ի նմին ժամանակի գուժ-
 կան հասանէր 'ի կողմանցն Քուչա-
 նաց, եթէ գունդ հասաւ 'ի թշնա-
 մեացն, որ ելին աւերեցին զգաւառս
 բազումս արքունի: Եւ այս լինէր
 մեծ օգնականութիւն նոցա յերկ-
 նից: Եւ անօրէնն ճեպեալ տագնա-
 պէր զայրուձին յառաջ արձակել,
 և ինքն փութով սաէս զհետ եր-
 թայր. և 'ի խոր խոցեալ զխոր-
 հուրդսն՝ ցրուէր զառաջին հասա-
 տուն երդումն:

Իսկ երկիւղածացն Տեառն զայս
 տեսեալ, մեծաւ յուսով աղօթելով
 ասէին միաբան. Դու Տէր ամենայ-
 նի, որ գիտես զծածկեալս սրաից
 մարդկան, և յայանի են առաջի քո
 ամենայն աներեւոյթք խորհրդոց, և
 ոչ ինչ խնդրես վկայութիւն յերեւե-
 լեաց, որպէս զի և զանգործս մեր
 տեսին աչք քո. արդ առաջի քո հե-
 ղումք զխնդրուածս մեր: Ընկալ:

Տէր, զծածկուածիւն աղօթից մերոց,
 և կատարեա զմեզ 'ի հաճոյս սա-
 տուիրանաց քոց • զի ամաչեսցէ
 չարն, որ խորխտացեալ մարանչի
 ընդ մեզ իշխանութեամբ անօրինին :
 Շարժեա՛, Տէր, զկամակոր խոր-
 հուրդան նենդաւորին, և խափանեցո՛
 զկամս ամբարշտութեան նորա, և
 դարձո՛ զմեզ խաղաղութեամբ խոր-
 հըրդոցն անդրէն 'ի սուրբ եկեղեցին •
 զի մի յանկարծակի յափշտակեալ
 աւերեսցի չարաչար 'ի թշնամեաց :

Եւ անձամբք իւրեանց զայս ուխտ
 եղեալ անբակութեամբ ընդ Աս-
 տուծոյ, զի հաստատուն կայցեն
 ըստ առաջին խորհրդոցն, սլատգամ
 'ի ներքս յղէին զնոյն խրատտուն իւ-
 րեանց, իբր թէ կատարեսցին կամք
 անօրէնութեան նորա : *«Իրաւորն զւ»*

Զայն իբրեւ լուաւ թագաւորն,
 յոյժ ցնծացեալ բերկրեցաւ, կար-
 ծեցեալ զղիսն հասանել նմա յօդ-
 նականութիւն, շրջեալ և աւերեալ
 զհաստատուն խորհուրդս ծառայիցն
 Աստուծոյ, և ահա մատուցանեն
 երկրպագութիւն արեգական, սլա-

էին յերկիրն Հայոց, փայտ ընկե-
 նուին և վիճակս արկանէին, [Թէ որ
 լեզու որով գասու հասցէ յաշա-
 կերտութիւն: Չի առ հասարակ
 հրաման առեալ էր յարքունուստ,
 որպէս աշխարհին Հայոց՝ նոյնպէս
 և Վրաց և Աղուանից և Լփնաց,
 Աղձնեաց և Կորդուաց և Ծօղէից և
 Դասան, և որ այլ եւս ուրեք ուրեք
 ՚ի ծածուկ յիշխանութեանն Պար-
 սից ունէին զքրիստոնէութիւն: Եւ
 յանզգայ յարձակմամբ յաւարի առ-
 նուլ փութային զգանձս սուրբ եկե-
 ղեցեացն • և իբրեւ զգեւս այնուհե-
 աեւ միմեանց սլատահէին: Եւ լինէր
 գունդ զօրաց բազմաց, և չարասէրն
 սատանայ իբրեւ զօրավար ՚ի մէջ
 նոցա երեւէր, և անդադար յորդո-
 րելով զամենեւեան ճեպեալ փու-
 թացուցանէր: Աէտ եղեալ զժամա-
 նակն՝ զամիսն վեցերորդ, տափնա-
 պէին և սախպէին արքունի հրամա-
 նաւ:

Մինչեւ ՚ի նաւասարդէ նաւա-
 սարդ, ասէ, յամենայն տեղիս՝ ուր
 իցեն ընդ իշխանութեամբ թագաւո-

րին մեծի, բարձրին կարգ եկեղեցւոյ, փակեացին և կնքեացին դրունք սուրբ տաճարացն, գրով համարով աւցին նուիրեալ սպասքն յարքունիս, լռեսցեն ձայնք սաղմոսացն և դադարեսցեն ընթերցուածք անսուտ մարդարէիցն: Քահանայք մի իշխեսցեն ՚ի տունս իւրեանց ուսուցանել զթողովուրդս, և հաւատացեալքն ՚ի Քրիստոս արք և կանայք՝ որ բնակեալ են յիւրաքանչիւր մեանսոցս, փոխեսցեն զհանդերձս իւրեանց ըստ աշխարհական կարգաց:

Գարձեալ և կանայք նախարարացն կալցին զուսումն վարդաստեղծեան մոգացն: Ուստերք և զստերք ազատաց և շինականաց կըրթեսցին ՚ի հրապարակս նոցուն մոգաց: Վարձեսցին և արգելցին օրէնք սուրբ ամուսնութեան, զոր ունէին ՚ի նախնեաց ըստ կարգի քրիստոնէութեանն. այլ փոխանակ ընդ կընոջ միոյ՝ բազում կանայս արասցեն, զի աճեցեալ բազմացին ազգդ հայոց: Իստերք հարանց լինիցին, և քորք՝ եղբարց. մարք մի ելցեն յոր-

գւոց, այլ և թոռունք ելցեն յանկողինս հաւուց :

Պատրուճակք մի մեռցին անյաղ, եթէ յօգեաց իցէ և եթէ յայծեաց և եթէ յարջառոց և եթէ 'ի հաւուց և եթէ 'ի խողաց : Հայսք առանց փանդամի մի զանդցին, ծիւղք և քակորք 'ի կրակ մի եկեսցեն, ձեռք առանց դոմիզոյ մի լուասցին • Շնջօրիք և աղուեսք և նասւաստակք մի մեռցին : Օձք և մողէղք, գորտք և մըրջմունք, և որ այլ եւս խառնափնդոր բազմաճճիք են, մի կայցեն • այլ վաղ թուով համարով 'ի մէջ բերցեն ըստ արքունի չափոյն : Եւ որ այլ եւս ինչ սպասք իցեն, կամ զոհից կամ սպանդից, ըստ տօնական կարգին՝ աարեւոր թուականին, և ըստ կապճաթիւ մօխրաչափ կարգին :

Չայս ամենայն որ ասացաք, առ ժամանակ մի մինչեւ 'ի գլուխ ասուոյ կատարեսցեն ամենեքեան • և զայն ամենայն առ յասլա սլատրասակեսցեն :

Իսկ զայս ամենայն հրամանս սլա-

տուիրանաց առեալ մոզաց և մոզ-
 պետաց, զաիւ և զգլխէր փութային
 հասանել յաշխարհն հայոց. և առ
 յոյժ խնդութեանն ոչ երբէք յա-
 գէին երկայնութեամբ ճանապար-
 հին:

2/27 +

ԵՐՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՎԱՍՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՍՈՒՐԲ
ՈՒԽՏԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Թէպէտ և ոչ իցեմք բաւական ա-
սել զամենայն չարիսն, որ անցք
անցին անդէն 'ի կարաւանին ընդ
դունդն Հայոց, սակայն և ոչ լուել
կամիմք ծածկելով զվնշտս նեղու-
թեանն. այլ ասասցուք փոքր 'ի շա-
տէ, զի ձայնակիցք լիցուք այնոցիկ,
որք դառնապէս զմեզ օղբային. զի
և դու իբրեւ լուիցես, ոչ սակաւ ար-
տասուս հեղուցուս 'ի վերայ ազգին
թշուառութեան:

Զի ահա անդէն 'ի մեծ բանակին
Պարսից՝ յազգաց ազգաց, որք են
հաւատացեալ 'ի սուրբ աւետարանն
Քրիստոսի, իբրեւ տեսին զչար
յանձնառութիւնն Հայոց, յոյժ հա-
րան 'ի միտս իւրեանց, և կործանե-
ցան անկան 'ի վերայ գիւմաց իւրեանց:

Բազումք 'ի նոցանէ թաղծեալք 'ի սուգ ծանրութեան, հարեալ յողիս և դառնացեալ յարտասուս, եկին և յանդիմանեցին զնախարարեանն, և յոյժ գարովեցին զուխտ քահանայութեանն: Ձգուէին զամենեսեան և ասէին. Ձի՛ առնիցէք զսուրբ կրտակարանսդ, և կամ յո՞ տանիցէք զսպաս տերունեան սեղանոյն. մոռանայցէք արդե՞ք զհողեւոր օրհնութիւնսդ, և կամ լռեալ՞ դադարիցէք 'ի մարգարէական ձայնիցդ: Կափուցէք զաչս յընթերցուածոց, և խցէք զականջս 'ի լսելոյ. մի՛թէ զմըտացդ անմոռացութիւն ո՞չ յիշիցէք. զի՛նչ առնիցէք զսպասուիրեալսն 'ի Տեառնէ. Որ ուրասցի զիս առաջի մարդկան, յուրաստ եղէց և ես առաջի հօր իմոյ, որ յերկինս է, և հրեշտակաց սրբոց:

Արդապետք էիք առաքելական քարոզութեանցն, արդ աշակերտք լինիցիք մոլար խաբէութեանն: Ուսուցիչք էիք ճշմարտութեանն, արդ ուսուցանէք զսպասիր խաբէութիւն մոգաց: Քարոզք էիք արարչական

զօրութեանցն, արդ զտարերս աս-
 տուածս խոստովանիք: Յանդիմա-
 նիչք էիք ստութեան, արդ և քան
 զսուան ստագոյնք լինիցիք: Ի հուր
 և ՚ի հոգի էիք մկրտեալք, արդ ՚ի
 մոխիր և յաճիւն թաթաւիցիք. կեն-
 դանի մարմնով և անմահ արեամբ
 էիք սնեալ, արդ ՚ի ճենճեր զոհից
 և ՚ի շարաւս աղաւղիս մրճոտիցիք:
 Տաճար էիք հոգւոյն սրբոյ, արդ
 զոհարան դիւաց լինիցիք. քրիս-
 տոսազգեսացք էիք ՚ի մանկութենէ,
 արդ մերկացեալք ՚ի փառացն դիւա-
 բար արեգական կաքաւիցէք. ժա-
 ռանդ էիք արքայութեանն, արդ ան-
 ձամբ զանձինս արկէք ՚ի ժառանգ
 գէհենին: Նոցա է սպառնացեալ
 հուրն անշէջ, ընդէր դուք ընդ նոսա
 այրեցեալ տոչորեցայք. նոցա սւա-
 րարի որդն անմահ, իսկ արդ դուք
 սարարիցէք զմարմինս ձեր նմա ՚ի
 կերակուր. խաւարն արտաքին նո-
 ցա թանձրացեալ սպահի, դուք լու-
 սազգեսաք ընդէր յուղարկեցայք
 ընդ նոսա ՚ի նոյն խաւար: Նոքա ՚ի
 վաղնջուց հետէ էին իսկ կուրա-

յեալք, դուք զկնի կուրացն կուրա-
 ցարուք. նոցա էր փորեալ զխորխո-
 րան, դուք ընդէր լցէք յառաջա-
 գոյն : Ե՞րբ ուսանիցիք զբազմաթիւ
 անուանս աստուածոցն նոցա, այն՝
 որ չիք ուրէք 'ի միջի և ոչ մի : Թե-
 թեւացեալք 'ի ծանր բեռանց՝ ան-
 ձին անձամբ առէք զբեռն ծանրու-
 թեան . ազատեալք 'ի մանկու[թեանէ՝
 չարաչար մտէք յանազատելի ծա-
 ոայութիւնն :

Եթէ գիտէիք և երեւէր ձեզ յայտ-
 նի, սուգ առին երկինք 'ի վերայ ձեր,
 և թաղծեցաւ երկիրս 'ի ներքոյ ռաից
 ձերոց : Հրեշտակք 'ի վերուստ են
 ձեզ բարկացեալք, և 'ի յերկրէս
 մարտիրոսքն են ձեզ ցասուցեալք :
 Ողորմիմ ողորմիմ սիրելեաց ձերոց,
 և բազում անգամ ողորմիմ անձանց
 ձերոց : Զի թէ մարդոյ փրկեալ էր
 զձեզ 'ի ծառայութեանէ, և դուք ան-
 ձամբ զանձինս այլում 'ի ծառայու-
 թիւն արկանէիք, 'ի մեծ բարկութիւն
 բրդէիք զառաջին տէրն ձեր : Իսկ
 արդ զինչ առնիցէք զաստուածա-
 սաստ հրամանն . Ես եմ Աստուած,

և չիք այլ ոք բայց յինէն , և ոչ զինի
 իմ այլ ոք լիցի Աստուած . Աստուած
 նախանձուս եմ ես , հատուցանեմ
 զմեզս հարց յորդիս , մինչեւ յեօթն
 դար : Իսկ եթէ որդիքն արդարք
 վասն հարցն մեզաց ընդունին զսա-
 տակունն , յորժամ ինքեանք որդիքն
 իսկ մեզիցեն , ո՛չ ահա միանգամայն
 զանձանց և զհարցն տայցեն 'ի միա-
 սին :

Գուք էիք մեր ամուր սպարիսսս ա-
 սրաստանի . յորժամ աստի վասնդ
 հասանէր , առ ձեզ յանդորր ելա-
 նէաք . արդ մեծ ամուրդ այդ հիմն 'ի
 վեր տասպալեցաւ : Գուք էիք մեր
 սարժանս առ թշնամիսն ճշմարտու-
 թեան , արդ դուք էք մեր նախա-
 տինք առ նոյն թշնամիս : Յայժմ
 վասն ձերոյ ճշմարիտ հաւատոցն և
 'ի մեզ վողքր 'ի շատէ խնայէին . և
 արդ 'ի սրածառս ձեր և զմեզ անու-
 զորմ դատին : Աչ միայն զանձանց
 դատաստան տալոց էք առաջի ա-
 հեզ ատենին Աստուծոյ , այլ և բազ-
 մաց ամենեցուն՝ որ 'ի ձեր սրա-
 ճառս և զնոսա եւս չարչարեցեն :

Զայս և առաւել քան զսոյն խօսեցան ընդ մեծամեծս աւագանւոյն, և յաւելին ցաւս 'ի վերայ ցաւոց : Յայտնել և ցուցանել նոցա զխորհուրդն ոչ կամէին, լուել և չառնել սրտասխանի անհնար էր . հեղձամղձուկ եղեալ մեծապէս յարտասուս հարկանէին : Ընդ նոսին դանացեալ լսողք և տեսողք յանմխիթար սուգ լինէին ամենեքեան :

Յայնմ ժամանակի քահանայքն՝ որ էին անդէն 'ի զօրուն, առ չժուժալ սրտիցն բարկութեան քակեալ որոշեցան 'ի նախարարացն և յամենայն բաղմութենէն . և զմի ոմն դեսպան ձիով առաքեցին փութապէս յաշխարհն հայոց : Գոյժ 'ի բերան առեալ և զօձիս սրտառեալ, հասեալ 'ի ժողովս եպիսկոպոսացն, մեծապէս յարտասուս հարեալ, կայր և սրտմէր զամենայն անցս չարչարանացն . այլ ոչ յայտնէր նոցա ըզձածկութիւն խորհրդոցն :

Յայնմ ժամանակի սփռեցան եպիսկոպոսքն յիւրաքանչիւր իշխանութիւնս, և առաքեցին զքորեպիս-

կոստոսս 'ի դեօղս և յագարակս և 'ի բազում ամուրս լեռնային գաւառացն : Դրդեցին ժողովեցին զբազմութիւն արանց և կանանց, շինականաց և ազատաց, զբահանայից և զմենակեցաց, իւրատ եղին, պնդեցին և արարին զամենեսեան զինուորս Քրիստոսի :

Եւ յառաջին բան իորհրդին այս հաստատեցաւ . Ձեռն եղբօր հարազատի 'ի մերձաւոր իւր լիցի՝ որ անցեսալ իցէ ըստ ուխտ պատուիրանին Ասատուծոյ, և մի խնայեսցէ հայր յորդի, և մի ակն առնուցու որդի հօր պատուոյն : Աին կռուեսցի ընդ առն ամուսնոյ, և ծառայ դարձցի ընդդէմ տեառն իւրոյ : Օրէնք աստուածային կացցեն թագաւոր 'ի վերայ ամենայնի, և 'ի նմին օրինաց ընկալցին յանցաւորք զպատիժս դատապարտութեան :

Եւ իբրեւ այս այսպէս հաստատեցաւ կազմեցաւ, երեւեցան ամենեքեան զինեալք և սաղաւարտեալք, սուր ընդ մէջ և վահան 'ի ձեռին՝ ոչ միայն արանց քաջաց, այլ և կանանց առնականանց :

Իսկ գունդն Հայոց ամենայն օգնականօքն հանդերձ և մոզացն բազմութեամբ յամսեանն չորրորդի եկին հասին յաշխարհն Հայոց, 'ի դիւղաքաղաք մի մեծ՝ որում անուն էր Անդղ: Բանակեցան, բոլորեցան, ղետեղեցան, և յամենայն կողմանց անդր ժողովեցան, և էին անթիւ բազմութիւն:

Եւ եղև յեա աւուրց քսան և հնգից, մոզպետն ինքնին մոզօքն հանդերձ հասանէր մեծաւ զօրութեամբ՝ քակել զգրունս եկեղեցւոյն յաւուր միաշաբաթուն. ըզփորձ առնուլ կամէր զառաջարկութեան գործոյն: Իսկ սուրբն Ղեւոնդ երէց միաբանութեամբ առաջին խորհրդակցօքն և բազում ուխտիւ 'ի տեղւոջ անդ պատրաստական դիպեցաւ, ոչ եա թոյլ: Թեպէտ և ոչ էր տեղեկագոյն մտացն ամենեցուն նախարարացն, և ոչ զօրութեան ուժոյ մոզպետին, ոչ ինչ եկաց մնաց ամենայն եպիսկոպոսացն, և ոչ առ սակաւ մի համբերանօրէն իշխանին թողացուցանել:

այլ բազում ամբոխ աղաղակի զօրացն և մոգացն հասուցանէր: Քան զի վերգս 'ի ձեռն առեալ՝ զկառափունս մոգացն և մոգսէաինն ջարդեցին. փախստական յւրաքանչիւր վանս արկանէին, և ինքեանք զպատօնն բարձրացուցեալ յեկեղեցւոջն՝ զտերունական կանոնն կատարէին, մինչեւ 'ի նոյն միաշաբաթին անդադար լինելով:

Եւ յեա այս տագնապի խռովութեանն՝ յամենայն կողմանց յաշխարհէն հայոց բազմութիւն արանց և կանանց 'ի տեղին հասանէին: Եւ անդ էր տեսանել զմեծ աղէտ տարակուսին. ոմանք զգերարտօսրն իբր յաղբերականց հոսէին յաջաց իւրեանց. այլքն բարձրաճիչ աղաղակաւ՝ իբր այն թէ զերկինս գողացուցանէին. իսկ կէսքն խիզախելով և 'ի զէնս ընթանալով՝ զմահ քան զկեանս ընտրէին: Իսկ ոմանք 'ի սուրբ ուխտէ եկեղեցւոյն՝ զաւետարանն 'ի ձեռն առեալ, աղօթիւք առ Աստուած կարգային, և այլք ըզձանային զպատարուսն երկրին,

զի անձանց լիցի գերեզման : Եւ այսպէս շտապ տագնապի 'ի վերայ մոգպետին հասուցանէին : Բազում անգամ աղաչէր զօգնականն իւր , զի 'ի մահուանէ կարասցեն զնա սուրեցուցանել , և ողջանդամ անդէն յարքունիս հասուցանել :

Այլ վասն գործոյն յոր եկեալն էր՝ ստիպէր զնոսա և ասէր : Թող դրեմ և ցուցանեմ մեծ Թագաւորին , զի 'ի բաց Թողացուցանէ զայսպիսի իրաց առաջարկութիւն . զի եթէ ինքեանք աստուածքն եկեացեն յօգնութիւն , չէ հնար օրինացս մտգութեան 'ի հայս առնուլ զհասաատութիւն , որպէս զփորձ առի միաբանութեան ուխտին եկեղեցւոյ : Զի եթէ էին զօրք աշխարհիս մոգք , ոչ ինչ ինայէին սղբա 'ի նոսա սատակամբ՝ ոչ միայն զարտաքինան , այլ և յեղբարս և յորդիս և յամենայն մերձաւորս իւրեանց , նա և ոչ յանձինս իւրեանց : Մարդք , որ ոչ 'ի կապանաց զանգիտեն , և ոչ 'ի տանջանաց երկնչին , և ոչ 'ի ստացուածոց պատկառին , և որ յետին

չարն է քան զամենայն չարիս, մահ
քան զկեանս ընարեն, ո՞վ է որ կա-
րէ նոցա դիմակաց լինել:

Լուեալ իսկ իմ էր 'ի նախնեաց
մերոց, եթէ յաւուրս Շասհոյ ար-
քայից արքայի, իբրեւ սկսաւ ու-
սումնոց այդ աճել և բազմանալ և
ընուլ զամենայն երկիրն Պարսից, և
եւս անդր յարեւելս հասանել, իսկ
որ վարդապետքն էին օրինացն մե-
րոց՝ յորդորեցին զթագաւորն, զի
մի բնաւ ամենեկին բարձցին օրէնք
մոզութեան յաշխարհէն, ետ հրա-
ման սաստիկ, զի լուեալ դադարեա-
ցէ քրիստոնէութիւնն: Եւ որչափ
նա կամեցաւ արդէլուլ, եւս քան
զեւս աճեցին և բազմացան, և հա-
սին մինչեւ յաշխարհն Քուշանաց,
և անտի 'ի հարաւակողմն՝ մինչեւ 'ի
հնդկիս տարածեցաւ:

Եւ այնպէս աներկիւղ և համար-
ձակք էին յաշխարհին Պարսից, մին-
չեւ յամենայն քաղաքս աշխարհին
եկեղեցի շինեցին, որ զանցուցանէր
սրայծառութեամբ զթագաւորա-
բնակ արքունեօքն: Եւ ինչին և վը-

կայարանս իմն անուանեալս, և զնոյն զարդ եկեղեցեաց զարդարէին, և յամենայն տեղիս՝ յասպատս և յանասրատս միայնանոցս շինէին: Եւ իբրեւ ոչ ինչ երեւէր յայանի օգնուածիւն ուստեք, աճելով աճէին և բազմանալով բազմանային, և մարմնաւոր մեծութեամբ մեծանային: Չպատճառս հարստութեան մեք ինչ ոչ գիտեաք. բայց այսչափ ինչ ճշմարտիւ իմանայաք, զի տիեզերք ամենայն զկնի ուսմանց նոցա գնային:

Թէպէտ էարկ ՚ի նոսա թագաւորն զձեռն իւր խստութեամբ, և զբազումս կալաւ և չարչարեաց ՚ի նոցանէ, և զէւս բազումս մահուամբ սատակեաց, դառնացաւ և ձանձրացաւ յանձն իւր, և զնոսա ոչ կարաց նուազեցուցանել ՚ի բազմութենէն: Դարձեալ թէպէտ փակեաց և կրնքեաց զգրունս եկեղեցեացն ընդ ամենայն աշխարհն Պարսից, նոքա զամենայն տուն եկեղեցի արարին. և յամենայն տեղոջ զիւրեանց օրէնան կատարէին: Եւ զանձինս իւ-

րտքանչիւր վկայարանս համարէին,
 և լաւագոյն զշինուածս մարդիկ-
 ղէնս քան զհողեղէնս հաշուէին:
 Սուրբ ստանողացն բթեցան, և նո-
 ցա պարանոցքն ոչ ձանձրացան.
 աւարառուք ստացուածոց նոցա
 աշխատեցան, և աւարն օր քան զօր
 աճեցեալ բազմացաւ: Սրամտեալ
 էր թագաւորն, և յոյժ դառնացեալ
 դահիճք բարկութեանն. իսկ նոքա
 արթունք և զուարթունք, և ինդա-
 լից ընդունէին զամենայն հարուածս
 տանջանացն, և սիրով տանէին զա-
 մենայն յափշտակութիւն ընչից իւ-
 րեանց:

Իբրեւ ետես թագաւորն եթէ
 դուռն տուեալ զիմեցին ՚ի մահ իբ-
 րեւ խաշինք սուրբք յազն երկնա-
 ւոր, արգել և կարճեաց ՚ի նոցանէ
 զհարուածս տանջանացն. և հրա-
 ման ետ մոգաց և մոգպետացն, զի
 մի ամենակին ոք խուկեցէ զնոսա, այլ
 հաստատեալ կայցեն աներկիւղու-
 թեամբ յիւրաքանչիւր ուամուռս,
 մոգն և զանդիկն և հրեայն և քրիս-
 տոնեայն, և որ այլ բազում կեշտք

էն 'ի կողմանս կողմանս աշխարհին
Պարսից : Եւ ապա սու երկիրն ըլ-
խաղաղութիւն հաստատութեամբ,
և ըւեալ դագարեցին ամենայն խառ-
վութիւնք յուզմանց : Քանզի ընդ
մերոյ աշխարհին շարժմանն՝ և ա-
րեւմուտք եւս մեծապէս շարժե-
ցան, և ամենայն առձկաստան ընդ
նոսին խառվեցան :

Զայն ահա 'ի լսելոյ գիտեմք .
բայց այս որ ես ինձէն աչօք աեսի,
թուի ինձ՝ թէ մեծագոյն եւս լինի
քան զառաջինն : Արդ դու որ մարդ-
պանդ ես աշխարհիս, պարտ է քեզ
հոգ յանձին ունել, գրել և ցուցա-
նել յարքունիս զմիաբանութիւն
բռնութեանս, որպէս աներկիւղու-
թեամբ առ ոչինչ համարեցան ըզ-
հրամանս արքունի : Եթէ չէր մեր
աճապարեալ և 'ի փախուստ դար-
ձեալ, միում 'ի մէնջ ոչ տային ապ-
րել : Եւ եթէ անպէն մարդիկ այդ-
պէս բռնացան, եթէ յանկարծ զի-
նուորս եւս ընդ ինքեանս միաբա-
նեցուցանեն, ո՞ կարիցէ կալ առա-
ջի գոցա յանդուզն յարձակմանդ :

Ես ահա անտեղեակ էի անքակ
 ուխտի եկեղեցւոյդ 'ի միմեանց . զի
 այլ է՝ զոր լսէ մարդ, և այլ է՝ զոր
 տեսանէ հաստատուն իւրովք աչօք:
 Դու որ 'ի մանկուծենէ յայդմ օ-
 րէնս սնեալ էիր, և ճշմարտեալ գի-
 տէիր զպնդութիւնդ մարդկանդ, ե-
 թէ առանց բազում արիւն հեղոյ
 դոքա մեզ ոչ տան ձեռն արկանել
 յեկեղեցիսդ, ընդէր ոչ զայդ ամե-
 նայն հաւաստեալ յանդիման չա-
 սացեր ցթագաւորն: Քանզի ամե-
 նայն նոխարարացն աւագ դու էիր,
 և զբոլոր աշխարհս քեզ յանձն ա-
 րարեալ էր մարդպանութեամբ .
 ընդէր ոչ մեծապէս հոգ տարար
 յանձն քո: Զի յայլ ժամս իմաս-
 տուն էիր, և ես գիտէի . զայս՝ գործ
 իմաստութեան ոչ գործեցեր: Ապա
 թէ ոչ, յայտ է եթէ դու 'ի նոցա
 բանի ես, և քոյով խորհրդով ան-
 ցուցին զայս անցս ընդ իս և ընդ
 զօրս:

Արդ եթէ այդ այդպէս է, և քեզ
 կամք չէ ունել զմոգութիւն, մի
 ինչ սլասկառեր դու երկիւղիւ յար-

քայէ • ես գրեմ և ցուցանեմ 'ի դուռն մովպետան մովպետի և դերանդարձապետի և մեծ հազարապետին, զի ամցեն զարքայ 'ի հաւանութիւն, որպէս զի 'ի բայ թողացուցէ ըստ առաջին հրամանին • և 'ի կամս մարդկան ապաստան արացեն, զի առ սակաւ սակաւ ընդէլցին ընդ օրէնս մոգութեանս • զի որք կալցին՝ սիրով երեւեսցին կատարեալ զհրամանս արքունի : Քանզի մարդ է աշխարհս, գուցէ յորժամ զնաս ինչ առնիցեն, և ինքեանք ցրրուեալ վատնեսցին յօտարութիւն • իսկ յորժամ աշխարհս թափուր լինիցի 'ի մարդկանէս, յայնժամ և քեզ գլխովին մեծապէս զնաս հասանէ յարքունուստ :

Ետ պատասխանի մարզպանն մոգպետին, և ասէ • Ամենայն բանք խրատուդ՝ զոր ասացեր, ճշմարիտ են • բայց զառաջինն զոր շխտացաք՝ տեսեր, և մեծապէս զլջացաք այժմ : Բայց դու արդ զոր ասեմս արա, և բարիօք թուեսցի քեզ • սակաւիկ մի երկայնամիտ լեր և զխորհուրդս քո :

արդեւ 'ի բազմաց, բայց արանց՝ որոց ես ասեմ, նոցա յայանեա • մինչեւ ես ինձ ոյժ ժողովեցից զօր 'ի թիկունս ածելոյ, և զուխա եկեղեցւոյդ թերեւս կարացից երկփեղկել: Եւ եթէ զայդ այդպէս արարից, գիտեմ ապա թէ և զհրամանն արքունի կարող եմ կատարել:

Եւ անդէն հրոս հանեալ 'ի Սիւնեաց աշխարհէն, զիւր գունդն ըստուարացոյց 'ի թիկունս օգնակահու թեան մոգաց և մոգպետին: Եւ ապա սկսաւ ասել • Աղէ դու անգամ մի հրովարտակ 'ի դուռն տուր վասն այրուձիոյն՝ որ յԱղուանան է տանն հազար, զի 'ի ձմերոց 'ի հայաս եկեսցեն • և յորժամ զնոսա 'ի ձեռին ունիցիմք, չիք ոք որ եղծանել կարէ զհրամանն արքունի:

Պատասխանի ես մոգպետն և ասէ ցմարզսանն • Այդ խորհուրդ դարձեալ իմոց բանիցս ընդդէմ է • քանզի մեք յորժամ բռնութեամբ կուռեսցուք ընդ աշխարհիս, աշխարհս 'ի բաց քանդի, և մեք 'ի սրտուհասէ չապրիմք • անձանց մեաս, և արքունի մեծասպէս զեան:

Եւ ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին
 ունկն գնել նմա մարդպանն, զի սրբ-
 անի մտօք կալեալ էր զպարսկական
 օրէնան: Սկսաւ այնուհետեւ սլա-
 րել զոմանս կարասւով և զոմանս
 ողորական բանիւք. զուսմիկն ամե-
 նայն՝ ահեղ բանիւք սպառնացեալ
 սրտաթափ առնէր: Հանապազորդ
 առատացոյց զւռձիկսն տաճարին,
 և յերկարէր զնուագսն ուրախու-
 թեան, մաշելով զերկայնութիւն
 գիշերացն յերգս արբեցութեան և
 ՚ի կաքաւս լկտութեան. քաղցրա-
 ցուցանէր ոմանց զկարգս երաժըշ-
 տական և զերգս հեթանոսականս.
 մեծապէս գոհութիւն մատուցանէր
 օրինաց թագաւորին: Բերեալ էր
 և յարքունուստ բազմութիւն կա-
 րասւոյ, և միում միում կաշառ
 գաղա խթէր ՚ի սլաաճառս սլար-
 գեւի և սլատուոյ. և բազում նեն-
 գութեամբ զանմեղ մարդիկ հրա-
 պուրէր և յինքն արկանէր:

Իսկ զայս ամենայն իբրև տեսին
 սուրբ Եղիսկոպոսունքն, եւս քաջ
 գրգեալ յորդորեցան ՚ի նոյն միա-

բանութիւն, և հնարագէտ խմաստութեամբ ընդ երկուս բաժանեցին զբանակն : Մանաւանդ իբրեւ հաստատեալ գիտացին 'ի միտս իւրեանց, եթէ անօրէն իշխանն Սիւնեաց զօրհասական վերան 'ի յողիան ընկալեալ էր, խորշեցան մերժեցան և 'ի բաց փախեան 'ի նմանէ :

Խորհուրդ արարեալ 'ի գիշերի միում ամենայն ուխտին բազմութեամբ, կոչեցին և զսպարապետն զօրաց 'ի խորհուրդն. հարցին և քննեցին և 'ի վերայ հասին մտացն անշարժութեան, որոյ ոչ սակաւ մի թերացեալ էր 'ի սիրոյն Քրիստոսի : Եւ միաբան աղօթս արարեալ 'ի վերայ նորս, վերստին ընկալան զնա յառաքինութիւն : Եւ նովաւ որսացեալ զբազումս 'ի նոյն միաբանութիւն, որք ոչ էին քակեալ յառաջին միաբանութենէն, եկին և ժողովեցան գունդ զօրաց բազմաց : Եւ եւս առաւել հեռագոյն զատան 'ի մոզացն և 'ի մոզսէտէն և յանօրինէն Վասակայ :

Իսկ նա այնչափ յիմարեցոյց և

ափշեցոյց զմիտս մոգսպետին, մինչեւ չեա նմա խմանալ զէլս իրացն : Սկըսաւ բաշխել մոգս ՚ի տունս նախարարացն և մեծամեծ ռոճիկս կարգել, զոհել սատրուճակս, և բըռնաբար կնքաւոր մարդկանն տալ ուտել միս յազածոյ, և երկիր սագանել արեգական : Իբրեւ սկսաւ բազմանալ ընդ ամենայն աշխարհն այնպիսի սղծագործ խառնակութիւն, յանդգնեցան և եւս կանայք փշախականացն յաւուր կիրակէի անցուցանել զճրագունս եկեղեցւոյն և պատառել զհանդերձս հաւատաւոր կանանցն :

Զայս գուժկան աղմկի իբրեւ տեսին միաբան սուրբ եպիսկոպոսունքն, զաւետարանն ՚ի ձեռն առեալ հասին և անկան առանց հարցանելոյ ՚ի վանս սպարապետին, ուր ժողովեալ էին զօրքն հայոց : Համբարձին զձայնս իւրեանց և ասէն . Ազաչեմք զձեզ զամենեսեան սուրբ աւետարանաւս, եթէ ձերով խորհրդիւ գործէ զայն անօրէնութեան չարիս մարդսանն և մոգսպետն, նախ

զմեր սլարանոցս հատէք, և ապա
յեկեղեցին ձեռնարկեցէք. ապա թէ
առանց ձեր կամաց նոքա զայն չարն
գործեն, այսօր խնդրեցի վրէժդ
այդ 'ի նոցանէ: X

Իսկ որք էին 'ի ներքս 'ի վանս
սսլարասլեալին՝ յոան կացին, միա-
բան համբարձին զձայնս իւրեանց
առ Աստուած և ասեն. Դու, Տէր,
սրտագէտ ամենեցուն, ոչ ինչ սլի-
տի քեզ վկայութիւն 'ի մարդկանէ.
Եթէ խոտորեալ իցեմք 'ի քէն սրտի
մտօք, զայն դու ինքնին քաջ գի-
տես, այսօր իսկ դատեա զմեզ ըստ
մեզաց մերոց: Ապա եթէ հաստա-
տուն կամք յուխտի սուրբ աւետա-
րանիս, դու, Տէր, լեր մեր օգնա-
կան այսօր, և տուր զթշնամիսն
ճշմարտութեան 'ի ձեռս մեր, զի
արասցուք ընդ նոսա ըստ կամաց
մերոց:

Զայս իբրեւ ասացին, ամենե-
քեան զգլուխ զգեանի հարկանէին.
և ողջունեցան յաւետարանէն և
յեպիսկոսպոսացն: Իսկ մի ոմն 'ի
նախարարացն որ անդր դիպեցաւ,

էր 'ի նոցա խորհրդի , և ոչ միաբանեաց ընդ նոսա 'ի մեծ վկայութիւնն . և անդէն առ ժամայն 'ի նոցունց 'ի տեղւոջն քարկոծեցաւ , և ահ մեծ անկաւ 'ի վերայ ամենեցունց :

Յայնժամ ամենեքեան 'ի նախանձ քարկոծեան բրդեցան , մինչեւ ամենայն տեսողացն երիկամունքն դողային , որք առ ոչինչ համարեցան զսպորդեւս արքունի , և առ ոտն հարին զհրամանս ահագինս : Ընթացան վազվազակի 'ի զէնս իւրեանց , վառեցան կազմեցան զգիշերն ամենայն , և ընդ ծագել արեգական զգունդն յերիս մասունս բաժանեալ 'ի բանակն արկանէին : Գունդն առաջին յարեւելից կուսէ , և գունդն երկրորդ յարեւմտից կողմանէ , և գունդն երրորդ 'ի հիւսիսոյ կողմանէ , շուրջանակի 'ի մէջ առեալ փակեցին զբազմութիւն բանակին . և զբազումս կոտորեցին , և զեւս բազմագոյնս կապեցին զերեւելի մարդիկ , և արկին 'ի բերդս ամուրս ընդ իւրեանց իշխանութեամբ : Եւ զառ և զասլուռ զաւար բանակին 'ի

Մի վայր ժողովեալ պահէին իբր
հրամանաւ արքունի : ✕

Իսկ զմարդպանն ձերբակալ ա-
րարեալ, և միաբանէր ընդ նոսա
երդամամբ՝ հաստատուն կալ յուխ-
տին, զզնանայր զառաջին քահուսն
'ի նոցանէ : Անկանէր ապաշխարու-
թեամբ յոտս սուրբ ետխակոպո-
սացն, և աղաչէր խաղասրաաւելով զի
մի մերժեալ ընկեսցի առ 'ի նոցա-
նէ : Արկնէր և երէքկնէր զանսուա
երդումն առաջի բազմութեանն 'ի
սուրբ աւետարանն, գրէր և կնքէր
զերդումն և կապէր զաւետարանէն
և աղաչէր՝ զի յԱստուծոյ յայտ-
նեսցի վրէժխնդրութիւնն, և մի
նոքա մարդկաբար սատակեսցեն
զնա : Իսկ նոքա թէպէտ և հաստա-
տեալ գիտէին զնենգաւոր կեղծա-
ւորութիւնն նորա, և թէ խաբէու-
թեամբ դառնայ անդրէն 'ի հին մո-
լորութիւնն, ոչ ինչ փոյթ առնէին
ձեռն արկանել 'ի նա վասն առաջին
յանջանացն, այլ սուրբ աւետա-
րանին թողին 'ի դատապարտու-
թիւն :

Իսկ որք եկեալ էին յաւարի առ-
նուլ զսուրբ գանձս եկեղեցոյն,
ակամայ եղին զանձինս և զաւար
խորեանց առաջի սուրբ եպիսկոպո-
սոցն և ամենայն զօրացն . և եղ-
ծեալ ապականեցաւ հրաման թա-
գաւորին : Եւ յաջողեալք զօրու-
թեամբն Աստուծոյ՝ աղաղակէին և
ասէին գոհանալով արք և կանայք
և ամենայն ռամիկ բազմութիւնն .
Պատրաստ եմք՝ ի հալածել և ի մե-
ռանել և յամենայն նեղութիւնս և
՛ի չարչարանս վասն սուրբ եկեղե-
ցեաց, զոր աւանդեցին հարբն մեր
առաջինք՝ զօրութեամբ գալստեան
Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի,
որով վերստին ծնաք ՛ի մի յոյս հա-
ւատոցն միրտութեամբ ՛ի Քրիստոս
Յիսուս . ըստ նմին նմանութեան
կամիմք չարչարանօք և արեամբ նո-
րողել զանձինս : Քանզի հայր մեր՝
զսուրբ աւետարանն գիտեմք, և
մայր՝ զառաքելական եկեղեցի կա-
թոլիկէ . մի ոք չար անջրպետ ՛ի
մեջ անկեալ՝ զմեզ քակեացէ ՛ի
ամանէ :

Ոչ երեւէր այնուհետեւ առաւել տէր քան զԾառայ, և ոչ աղաափափկացեալ քան զգեղջուկ վշտացեալ. և ոչ ոք քան զոք նուազեալ 'ի յարութեանէ: Մի սիրտ յօժարութեան ամենեցուն արանց և կանանց, ծերոց և աղայոց և ամենայն միաբանելոց 'ի Քրիստոս: Քանզի առ հասարակ զմի զինուորութիւն զինուորեցան, և զմի ազան զրահս հաւատոց սպատուիրանին Քրիստոսի, և միով գօտեաւ ճշմարտութեան պնդեցին զմէջս արք և կանայք:

Ընկեցեալ կայր այնուհետեւ ոսկի, և ոչ ոք առնոյր իւր առանձինն արծաթ. և արհամարհեալ առանց ազահոութեան, անարգեալ սպատուական հանդերձք առ 'ի զարդս մեծարանաց: Նա՛ իւրաքանչիւր ստացուածք ոչ ինչ համարէին յաչս իւրեանց ստացողին. տեսանէին զանձինս իւրեանց իբրև զմեռեալ դիակունս, և զիւրաքանչիւր գերեզմանս ինքեանք փորէին. և կեանք իւրեանց 'ի մահ համարեալ էին, և մահք իւրեանց անշուշտ կեանք:

Բայց այս բարբառ ստէպ ստէպ
ընթանայր. Քաջութեամբ միայն
մեռցուք, զանուն և զողիս եւեթ
ժառանգեսցուք. զի կենդանի իցէ՛ի
մեզ Քրիստոս, որում զիւրին է միւ-
սանգամ նորոգել զմեզ՛ի հողոյ զա-
մենայն զյառաջագոյն զննչեցեալսն,
և հատուցանել իւրաքանչիւր ըստ
գործս իւրեանց :

✕ Զայս և առաւել քան զսոյնս խօ-
սելով, և մխիթարելով զանձինս և
զմիմեանս, դարձեալ միւսանգամ
զինուորքն պատրաստեցին զզէնս
իւրեանց, և աղօթականքն անդա-
դար լինէին յաղօթսն իւրեանց, և
պահողքն ճգնէին՛ի պահս իւրեանց:
Զայնք պաշտօնեիցն՛ի տուէ և ՛ի
գիշերի անհատ էին՛ի սուրբ սաղ-
մոսն. ընթերցուածք աստուածային
կառկարանացն ոչ երբեք առնուին
դադարումն յամենայն ժամ, սոյն-
պէս և մեկնիչքն՛ի մխիթարութիւն
երկնաւոր վարդապետութեանն :

Յայնմ ժամանակի դարձեալ յար-
ձակեցան՛ի վերայ բերդիցն և աւա-
նաց, զոր ունէին պարսիկքն՛ի տե-

զիս տեղիս, յամբոցս աշխարհին •
 տապալէին քանդէին զբնակու-
 թիւնս նոցա : Առաջին զմեծն Ար-
 տաշատ հանդերձ աւանօք իւրովք •
 և առնուին զանմատոյց ամուրսն՝
 զԳառնի քաղաքն, զԱնին, զԱրտա-
 դերս, և զաւանս իւրեանց • զԵր-
 կայնորդան և զԱրհնին, և զաւանս
 իւրեանց • զԲարձրաբուղն, զԽորա-
 նիսան, զԾախսանիսան, զանկաս-
 կածէլի Ողականն, և ընդ նոսա և
 զաւանս իւրեանց • զԱրբանեալն,
 զՎանն աւան, ընդ նմին և զաւանսն
 իւր • զԳրեալն և զՎաստոյան, զՈ-
 րոան և զՎասակաշաան :

Զամենեսին զայս իւրաքանչիւր
 գեղիւք և սգարակօք, զօրօք և զօ-
 րագլխօք՝ ի նմին ամի առեալ տա-
 պալէցին, և ի գերութիւն վարեցին
 զարս և զկանայս ընչիւք և ստա-
 ցուածովք, հանդերձ պատուական
 դանձիւք և նոցին սպասուք : Տա-
 պալէին քանդէին զչինուածս նոցա,
 և այրէին կիզուին զառնս պաշաօ-
 նարկի և սրաշտաման կրակի : Սըր-
 բէին զպղծութիւն կռասպաշտու-

Թեանցն, և առնուին զկահ և զկաղ-
մածս ասրուշանացն, բերէին և դը-
նէին 'ի սուրբ եկեղեցւոջն. և 'ի
ձեռն սուրբ քահանայիցն նուիրէին
'ի սպաս տերունական սեղանոյն :
Եւ փոխանակ սնտախ սրաշտամանցն՝
զոր տապալէցին յամենայն տեղիս
հեթանոսացն, զփրկական խաչն
Քրիստոսի կանգնէին. զամենա-
սուրբ սեղանն ուղղէին, և զկենդա-
նարար խորհուրդն կատարէին սրբ-
բուծեամբ. սրաշտօնէայս և քահա-
նայս 'ի տեղւոջն կացուցանէին :
Յուսով հաստատեալ խնդայր ամե-
նայն երկիրն առ հասարակ :

Եւ մինչ դեռ յայսմ մեծի առա-
քինութեան կատարեալ գործէին
զգործ նահատակութեանն, երեւէր
իմն 'ի վերայ ամենեցուն աստուա-
ծային շնորհք. քանզի առանց հրա-
մանի 'ի զօրացն հայոց, յարեւելից
կողմանէ աշխարհին, յարձակեցան
ոմանք յԱսորպատական աշխարհն,
և 'ի տեղիս տեղիս բազում մլնաս ա-
րարին՝ առնելով և աւերելով և քան-
դելով զբազում ասրուշանս :

Իսկ որ 'ի մեծ ամուրսն անկա-
նէին, խաջանչան արարեալ 'ի վերայ
զօրուն յարձակէին. որ և երկու մե-
ծամեծ բերդացն սլարիսսլքն ա-
ռանց ուրուք մերձենալոյ անկեալ
կործանեցան. մինչեւ ամենայն բը-
նակչաց երկրին զահի հարեալ 'ի մեծ
նշանէն, ինքեանք ինքեանց ձեռօք
զկրակատունն այրէին. ուրանա-
լով զօրէնս մոգութեանն՝ խոստո-
վանէին 'ի սուրբ աւետարանն :

Նւ այլ մեծամեծ աջողութիւնք
կատարէին 'ի ձեռն զօրականին .
քանզի ուր ոչ էր ակնկալութիւն,
եթէ զանուն Աստուծոյ ոք յիշեա-
ցէ, արհաւիրք մեծ անկանէին 'ի
վերայ նոցա. և ամենայն մարդ սրա-
մէր ընկերի իւրում տեսիլս նորս և
զարմանալիս : Սոյնպէս և աստեղք
'ի յերկինս երեւէին յոյժ լուսալիւր
սլայծառացեալ, զոր ոչ ունէին յա-
ռաջին բնութեանն : Նւ ամենայն
սողայք աշխարհին իբրեւ զարս սրա-
տերազմոյս խիզախէին :

Նւ ահա յեւ աւուրց բազմաց
էկն եհաս հաղարասեան Աղուանից

սուրբ եպիսկոպոսաւ աշխարհին ,
մեծաւ տաղնապաւ վիու թացուցա-
նէր զլօրսն ասելով . Գու՛նդ Պար-
սից , որ էր 'ի կողմանա աշխարհին
Հոնաց , դարձաւ այսրէն , եկն եմուտ
յաշխարհս մեր . և բազում եւս և
այլ այրուձի՛ որ 'ի դրանէ եկն : Եւ
թող զայս ամենայն , այլ երէք հա-
րիւր մոգ վարդապետ ածեալ ընդ
իւրեանս , պառակտեցին զաշխարհն ,
և զումանս ոմանս յինքեանս արկին ,
և կամէին յեկեղեցին ձեռն արկա-
նել . և հրամանաւ թագաւորին
ստիպէին զամենեսեան և ասէին .
Եթէ կամօք յանձն առնուք զօ-
րէնան , պարգեւս և պատիւս դատա-
նէք 'ի նմանէ , և թողու թիւն հար-
կացն յարքունուտս լիցի ձեզ . ապա
թէ կամօք չառնէք . հրաման ունիմք
'ի դեօղս և 'ի քաղաքս շինել աա-
րուշանս , և զվաւամական կրակն 'ի
ներքս դնել , և կացուցանել մոգս և
մոգպետս օրէնսդիր ամենայն աշ-
խարհիդ : Եւ եթէ ստամբակեալ
ոք ընդգէմ դարձցի , ինքն մահու
պատուհաս ընդունի , և կին և որ-

դիք այնպիսւոյն անաշխարհիկ ե-
զեալ յարքունիս երթիցեն : ✠

Իսկ գունդն հայոց իբրեւ լուաւ
զայս գոյժ դառնութեան, ոչ ինչ
թուլացեալ Լքան 'ի քաջութենէն .
այլ դարձեալ համագունդ ժողով
լինէր ամենայն աշխարհին վասն գու-
ժաբեր հրեշտակացն, որ հասին առ
նոսա : Եւ միաբան քաջալերս տը-
ւեալ արձակեցին զնոսա, զի առ ժա-
մանակ մի զնոսա պատիր խաբէու-
թեամբ կալցեն, զի խաժանեացին 'ի
չար կամացն, չձեռնարկել 'ի սուրբ
ուխտ եկեղեցւոյն իւրեանց . և զօ-
րութեամբն Աստուծոյ խորհուրդ
'ի մէջ առեալ իրացն հնարիւք եւս
խնդրէին :

Հայնս ժամանակի զմի ոմն 'ի մեծ
նախարարացն, 'ի առճմէն գնունեաց
Ատոմ, ճեպով առաքեցին յերկիրն
արեւմտից ջուլցանել զայս ամենայն
խորհուրդ զչարխմաց թագաւորին
արեւելից . միանգամայն և պատ-
մել զիւրեանց քաջութիւն արու-
թեանցն, զոր գործովք կատարե-
ցին՝ առ ոտն հարկանելով զհրա-

մանն ահեղ, և մեծապէս սատա-
կուին ՚ի վերայ մագացն հասուցա-
նել. խնդրել ՚ի նմանէ օգնականու-
թիւն սատարութեան, և եթէ նա
կամեսցի՝ նմա իսկ մտանել ՚ի ծա-
ռայութիւն: Եւ այս է պատճէն
հրովարտակին զոր գրեցին առ Թէո-
գոս կայսր. X

Յովսէփ եպիսկոպոս բազում ե-
պիսկոպոսակցօք խնովք և ամենայն
զօրք հայոց, Վասակ մարզպան և
Ներշապուհս սրբոսեան հանդերձ
սպարապետաւս և ամենայն մեծա-
մեծ հախարարօքս՝ առ մեծանունդ
Թէոգոս կայսր, բազմասցի ողջոյն
մեր առ քեզ և ամենայն զօրաց քոց,
որ խաղաղասէր մարդասիրութեամբ
ձերով տիրէք ծովու և ցամաքի, և
չեք ոք յերկրաւորացս՝ որ ձերում
անարգել տէրութեանդ ընդդէմ
դանայցէ: Որպէս մէք իսկ ունիմք
զանսուտ յիշատակարանան զառա-
քինի նախնեացն ձերոց. ունելով
զԵւրովպէ՝ անցին և տիրեցին և ա-
սիացւոց կողմանցն ՚ի սահմանացն

Սերաց մինչեւ 'ի կողմանս Քաղե-
րովնի, և ոչ ոք գտաւ ստամբակեալ
և ելանել ըստ ձեռն նոցա :

Եւ յայնչափ մեծ իշխանութեան՝
գաստակերս մեծ և սիրելի զհայ-
ոց աշխարհս անուանէին : Ասն
որոյ և նախնին մեր Տրդատիոս յի-
շէտով զառաջին սերն ձեր, որ 'ի տղայ-
ութեան փախուցեալ 'ի հայրա-
ստան մարդաստղիսող հօրեղբարցն
իւրոց՝ ապրեալ սնաւ յերկրիդ Յու-
նաց, և 'ի ձէնջ թաղաւորեալ սիրէր
հայրենի աշխարհիս, սոյնպէս և
զհաւատան որ 'ի Քրիստոս՝ ընկա-
լեալ 'ի սուրբ եպիսկոպոսապետէն
հռովմայ, լուսաւորեաց զսաւա-
րային կողմանս հիւսիսոյ. զոր և
այժմ կամին 'ի մէնջ կորուել հանել
խաւարասէր որդիքն արեւելից :

Եւ մեք 'ի ձեր քաջութիւն արու-
թեանդ խիզախեալ, էր ինչ՝ որ ընդ-
դէմ դարձաք նոցա հրամանացն, և
բազում այն է՝ որ արդ առաջի սլաա-
րաստեալ եմք : Ընտրեցաք զմահ
աստուածսրաշտութեամբ քան ըզ-
կեանս ուրացութեամբ. եթէ դուք

եւս 'ի ձեռն առջիք զմեզ, ահա կըրկին կենաց դիպեցաք և ոչ մի անգամ մահու : Եւ եթէ սակաւիկ մի հեղգայք, գուցէ բազում և այլ աշխարհաց հասանիցէ տապ բոցոյ սորա : X

Եւ իբրեւ յանդիման եղէն մեծի թագաւորին, և ընթերցան զգիր սրաղատանաց հայոց աշխարհին և զիշատակարանան նախնեացն, բազում մատեանք 'ի մէջ եկեալ ընթերցան, որ զնոյն ուխտ հաստատութեան 'ի ներքս գտանէին : Եւ մինչ գեռ երանելին Թէոդոս հարցանէր զամենայն սինկլիստոան, և հնարս իրացն կամէր գտանել խաղաղութեամբ, և հոգ տանէր մեծաւ յօժարութեամբ, զի մի եկեղեցիքն արեւելից յափշտակեացին յանօրէն հեթանոսացն, 'ի նմին ժամանակի հա անդէն վաղվազակի հասանէր վախճան կատարածի կենաց նորա, և կարի չար խափան լինէր գործոյն օգնականութեան :

Եւ թագաւորէ փոխանակ նորա

Մարկիանոս կայսր, և ՚ի ձեռն վատ-
 թար արանց խրատաւուացն իւրոց
 ծառայիցն, Անատոլեայ՝ որ սպա-
 րապետն էր, և Եփլալիոս ասորի,
 երկոքեան անարգք և վատթար ա-
 րանց, Միանգամայն և անաստուածք:
 ՚ի նոցա բանս ելեալ թագաւորն,
 ոչ կամէր անսալ Միաբան ուխտին
 հաւատոց, որ ամենայն ուժովն իւ-
 րեանց ընդդէմ կացեալ էին չարու-
 թեանն հեթանոսաց: Իսկ անարիս-
 այս լաւ համարէր պահել զուխան
 հեթանոսաց վասն մարմնական խա-
 ղաղութեան, քան սրատերազմակից
 լինել ուխտին քրիստոնէութեան:
 Վասն այսորիկ փութացաւ արձա-
 կեաց դեսպանս առ թագաւորն
 Պարսից զնոյն Եփլալիոսն, և եմուտ
 ընդ նմա յուխտ հաստատութեան՝
 ձեռնթափ լինել ՚ի զօրացն հայոց
 զօրու և զինու և ամենայն օգնակա-
 նութեամբ:

Եւ իբրեւ այսպէս հաստատե-
 ցաւ, և հատաւ օգնականութիւն
 յուսոյ նոցա ՚ի մարդկանէ, դար-
 ձեալ սուրբ եպիսկոսոսքն քաջա-

լերել սկսան զանձինս և զօրան հայոց : Թէպէտ և հայէին յիւրեանց սակաւութիւնն և յերկոցունց թագաւորացն միաբանութիւն , ոչ ինչ վատասրտեալ դողային , այլ ըստ առաջին ուխտին խիղախէին և ասէին . Պատրաստ եմք՝ի սպանանել և ՚ի մեռանել . դիւրին է Աստուծոյ սակաւութք զբազմաց գործ գործել , և անարգօք զմեծամեծ իրս կատարել :

Թէպէտ և ոչ ունէին թագաւոր առաջնորդ , և ոչ յարաաքուստ օգնական զոք յօտարաց , սակայն անձանց առաքինութեամբ և սուրբ վարդապետաց մխիթարութեամբ համագունդ ամենայն զօրօք նախարարացն յիւրաքանչիւր տանէ ՚ի մի վայր գային հասանէին վաղվաղակիրազում և այլ այրուծի , որ յարքունի տանէ անտի էր : Եւ զամենայն զօրան յերկս գունդս բաժանէին : Զգունդն առաջին տային ցրհերշապուհս սրմբոսեան , և գումարէին զնա պահապան աշխարհին , մերձ ՚ի սահմանս Ատրպատական

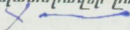
աշխարհին: Եւ զգուճոյն երկրորդ տային 'ի ձեռն Աարդանայ զօրավարին՝ հայոց՝ անցանեւ ընդ սահմանս Արաց 'ի վերայ մարզպանին Ճորայ, որ եկեալ էր աւերել զեկեղեցիսն Ալուանից: Իսկ զգուճոյն երրորդ տային 'ի ձեռն Աասակայ իշխանին Սիւնեաց, որ ոչ 'ի բաց կացեալ էր յուխտէն հեթանոսաց ըստ ներքին խորհրդոցն իւրոց:

Ընարեաց և առ ընդ իւր զորոց գիտէր զթուլութիւն հաւատոց նոցա. զիշխանն բազրատունեաց զօրօք իւրովք, զիշխանն խորխուռնեաց զօրօք իւրովք, զիշխանն ապահունեաց զօրօք իւրովք, զիշխանն վահեւունեաց զօրօքն իւրովք, զիշխանն պալունեաց զօրօքն իւրովք, զիշխանն գաբեղենից զօրօք իւրովք, զիշխանն Ուրծայ զօրօքն իւրովք: Եւ զայլս բազում զօրս յարքունի տանէն էարկ յինքն, և զսեպուհս ոմանս յայլմէ տոհմէ: Եւ խորամանկ խաբէութեամբ գարանամուտ լինէր յամուրս իւրոյ աշխարհին, 'ի սրտաճառս կեղծաւորութեան՝ եթէ

ընդ ճապուռկ անդր անցանէ՛ ի վերայ
գնդին Պարսից՝ հալածականա առ-
նել յաշխարհէն Աղուանից : ✕

Իսկ նա յամբածածուկ հաւալո-
ցէն ճեպով դեսպանա արձակէր առ
գունդն Պարսից . Ահա՛ աւաղիկ քա-
կեցի զմիաբանութիւն ուխտիա հայ-
ոց , և ընդ երիս կողմանս զգունդն
քայքայեալ բաժանեցի : Զգունդն
առաջին հեռացուցի՛ ի կողմանս հե-
րայ և Զարաւանդայ . և գունդս եր-
կրորդ ընդ իմով ձեռամբ է , որոց
ոչ ինչ տամ մնաս առնել զօրաց
արքունի : Եւ զայլ ամենայն , որ
այր կռուոյ յաշխարհի աստ գտա-
նէր , ցանեցի ցրուեցի ընդ ամենայն
միջոցս աշխարհիս : Բայց զգունդն
երրորդ արարի ընդ Արդանայ յԱ-
ղուանս՝ սակաւաձեռն և ոչ բազմա-
թիւ : Եւ համարձակ ընդ առաջ նո-
րա , և մի զանգիտեր ամենեւին տալ
պատերազմ . գիտեմ՝ զի ՚ի սրար-
աութիւն մասնին առաջի քոյոյ մե-
ծի զօրութեանդ :

Զայս գրեաց և եցոյց մարզպա-
նին , որում անուռնն էր Սեբուխտ :

Իսկ նա իբրեւ լուաւ զայս ամենայն
 զքաջալերս 'ի Ասասկայ, և ստու
 գեալ հաստատեաց 'ի միտս իւր,
 եթէ սակաւաձեռն գնդաւ գայ սպա
 րապետն հայոց 'ի վերայ նորա, ոչ
 եկաց մնաց 'ի կողմանս ճորայ. այլ
 կուտեաց զամենայն բազմութիւն
 զօրու իւրոյ, և փութանակի անցա
 նէր ընդ մեծ գեանն Վուր անունն, և
 սատահէր նմա մերձ 'ի սահմանս
 Արաց հանդէս խաղիսաղ քաղաքի,
 որ ձմերոց էր թագաւորաց Աղուա
 նից: Անցանէր բաւանդակէր ամե
 նայն զօրօք իւրովք, ռազմ արա
 րեալ զբոլոր մեծութիւնն դաշաին 'ի
 ներքս փակէր, զինեալք և վառեալք
 ամենայն սատրաստութեամբ 'ի
 մարտ սրատերազմի ընդդէմ գնդին
 հայոց:

Իսկ քաջն Արդան և ամենայն
 զօրքն, որ ընդ նմա էին, իբրեւ տեսին
 զբազմութիւնն սատրաստութեան
 գնդին հեթանոսաց, հայեցան և
 յիւրեանց սակաւութիւնն, թէսկտ
 և կարի յոյժ նուազունք էին քան
 զնոսա, ոչ ինչ զանդիտեցին առ

յոյժ բազմութենէն, այլ հասարակ միաբանեցին և համբարձին յերկինս զձեռս իւրեանց, աղաղակէին և աւելին. Դատեա, Տէր, զայնոսիկ՝ ոյք դատին զմեզ. մարտիր ընդ այնոսիկ, որ մարտնչինս ընդ մեզ. զինու և ասպարաւ քով օգնեա մեզ: Շարժեա և դողացո զգունդագունդ բազմութիւն անօրինացս. ցրուեա և վատնեա զչար միաբանութիւն թշնամեաց քոյ առաջի քոյոյ վիրկական մեծի նշանիս, և տուր ՚ի ձեռն ասկաւուցս զքաջութիւն յաղթութեան ՚ի վերայ անհնարին բազմութեանս: Ոչ ՚ի պարծանս սնտախ փառաւորութեան անօգուտ վատակոյ ինչ աղաչեմք՝ յազահութիւն ընչասիրութեան զանցաւոր մեծութիւն կապտելոյ, այլ զի ծանիցեն և զիտասցեն ամենեքեան այնոքիկ՝ որ հնազանդին սուրբ աւետարանին քարոզութեան, եթէ դու ես Տէր կենաց և մահու, և ՚ի ձեռս քո է յաղթութիւն և պարտութիւն: Եւ մեք պատրաստ եմք ՚ի մեռանել վասն քո սիրոյդ, և եթէ

սպանանել եւս հասանէ զնոսա ,
 եղիցուք վե՛ժխնդիրք ճշմարտու-
 թեանն : ✠

Եւ զայս ասելով խումբ արա-
 րեալ յարձակէին , և զաջ թեւն
 բեկեալ՝ զձախոյ կողմամբն արկեալ ,
 և սրոյ ճարակ զամենեւեան տային
 ընդ երեսս դաշտին , և փախտա-
 կան առնէին մինչեւ յամուր տեղիս
 մայրեացն առ խորագոյն դարիւքն
 Լոփնաս գետոյ : Ուր ընդդէմ դար-
 ձեալ թագաւորազանց ոմանց բա-
 ղասական արքայի , ընկեցին զոմն 'ի
 ձիոյ 'ի նախարարաց հայոց , 'ի դըն-
 դէն զխմաքսենից զՄուշ սպանին ,
 և զԲազրիկ վերաւորեցին : ✠

Յայնմ տեղւոջ դէտ ահն 'ի վեր
 ամբառնայր Արշաւիր արշարունի ,
 գոչէր առիւծաբար և յարձակէր
 վարազաբար , հարկանէր և սատա-
 կէր զՎուրկն քաջ զեղբայր թա-
 գաւորին Լփնաց , և զբազում համ-
 հարզս նորին ընդ նմին սատակէր :
 Եւ այնպէս ամենեքեան առ հասա-
 րակ այր զախոյեան իւր յերկիր
 կործանէր : Եւ առ յոյժ յանդուգն

յարձակմանն՝ յողովագոյն այն էր զոր գետամոյնս առնէին քան զանկեալն սրոյ՝ ի ցամաքի: Ի բազմու թենէ դիականցն անկելոց՝ յստակ ջուրք գետոյն յարիւն դառնային, և ոչ գտանէր որ ամենեւին՝ ի նոցանէ ապրեալ և թաքուցեալ յանտառախիտ մայրիս դաշտացն: Բայց մի ոմն՝ ի զօրականէ թշնամեացն՝ զինու հանդերձ ելեալ՝ ի նիւս երիվարին անցանէր ընդ մեծ գեան, մազապուր սրծեալ՝ ի սրատերազմէն՝ գոյժ տանէր՝ ի մնացեալ բուն բանակն, որք փախստական անկանէին՝ ի մեծ շահաստանն:

Յայնմ ժամանակի զօրքն հայոց կատարելով զմեծ գործ սրատերազմին, դիակապուտ դառնային, ժողովէին զբազում աւար բանակին, և կողոպտէին զանկեալ դիակունսն. և կուտէին բազում արծաթ և ոսկի, զղէնս և զզարդս զարի արանց և զքաջ երիվարաց:

Դարձեալ յարձակէին ոչ սակաւ քաջութեամբ՝ ի վերայ բերդիցն և քաղաքացն, զոր ունէին պարսիկքն

յաշխարհին Աղուանից . հզօրապէս
մարանչելով և այրելով զամուրս
արգելանաց նոցա , և զերամս երամս
մոգացն՝ զոր պատրաստական ա-
ծեալ աշխարհին դայթակղութիւն ,
նւր և դտանէին յամուրս ամուրս
վայրացն , սրոյ ճարակ տուեալ
դնէին գէշ թռչնոց երկնից և գազա-
նաց երկրի : Սրբէին զտեղևան յամե-
նայն սղծագործ զոհիցն , և փրկեալ
ազատէին զեկեղեցիան յանհնարին
նեղութենէն :

Եւ բաղումք ՚ի նախարարացն Ա.
ղուանից և յամենայն շինականացն ,
որք վասն անուանն Աստուծոյ ցը-
րուեալ և վասնեալ էին յամուրս
լերանց Վասակոհի , իբրեւ տեսին
զաջողութիւն գործոյն՝ զոր կատա-
րէր Աստուած ՚ի ձեռն գնդին հայոց ,
գային ժողովէին և նոքա , և խառ-
նէին ՚ի զօրս նոցա . և միաբանք և
հաւասարք կցորդք լինէին գործոյն
նահատակութեան : Խաղային գնայ-
ին այնուհետեւ ՚ի վերայ սահակին
հոնաց , զոր ունէին բանութեամբ
սարսիկքն . առնուին քանդէին զսա-

հակն, և կոտորէին զզօրսն՝ որ ՚ի ներքս բնակեալ էին. և զգուռնն տային ՚ի ձեռն Ահաճանայ, որ էր յազգէ Թագաւորացն Աշուանից: Եւ յայտր ամենայն քաջութեան վերայ ոչ ոք անկեալ վիրաւորեցաւ ամենեւին ՚ի նոցանէ, բայց ՚ի միոյ երանելոյ որ կատարեցաւ նահատակութեամբ ՚ի մեծ սրատերազմին: ✕

Եւ անդէն ՚ի նմին տեղւոջ զայրն՝ որում զգուռնն յանձն արարին, զնոյն գեսպանս արձակեցին յաշխարհն Հոնաց, և ՚ի բազում յայլ ազգս բարբարոսաց, որ համագործք էին Հոնաց աշխարհին, բանս գնել ընդ նոսա և ուխտ հաստատել՝ անքակութեամբ ունել զմիաբանութիւնն: Իսկ նոքա իբրեւ զայն ամենայն լուան, փութապէս վաղվաղակի հասանէին ՚ի տեղին, և ականատեսք լինէին գործոյն յազթութեան: Եւ ոչ ինչ յապաղեցին երգմամբ յուխտ մտանել ըստ կարգի իւրեանց օրինաց, յանձն առին և զերգումն քրիստոնէից, սրահել ընդ նոսա հաստատութեամբ զմիաբանութիւնն:

Իսկ իբրեւ զայս կատարեցին և արարին իւրեանց մեծապէս հաստատութիւն, և դեռ անդէն՝ ի տեղւոջն զեռեղեալ էին խաղաղութեամբ, գուժկան հասանէր յաշխարհէն հայոց, զճակատ հարեալ և զօձիս պատառեալ վասն ապրստամբին Ասասկայ, յետս կացեալ յուխտէն քրիստոնէութեան և աւերեալ զբազում տեղիս հայոց աշխարհին, մանաւանդ զձմերոցս արքունի, որ կայեանք զօրացն էին, զԳառնին և զԵրամօնս և զՆրսհանակերան՝ զմեծ դաստակերան, ըզԱրդանաշատն և զամուրն Օշահան, զՓառախոտն, զԱրդեանան, զՉողկերան աւան և զբերդն Արմաւրի, զՎուաշն աւան, զԱրուճն, զԱշնակն և զամենայն օտն Արագածու, և զնահանգն Արտաշատու և զԱրտաշատն ինքնին գլխովին, և զամենայն գեօղս և զաւանս՝ որ շուրջ զնովաւ էին, առեալ աւերեալ և հրձիգ արարեալ, և զամենեցուն ձեր զընտանիս փախուցեալ մերժեալ յիւրաքանչիւր բնակութենէ:

Չեռն արկեալ և 'ի սուրբ եկեղեցիսն, տարեալ և զսուրբ սպասեկեղեցւոյն սեղանոյ. գերի վարեալ զընտանիս քահանայից, և զնոսին կապեալ և եղեալ 'ի բանդի. և ինքն սփռեալ տարածեալ ասպատակաւ աւերէր զերկիրն ամենայն: Եւ գունդն՝ որ էր 'ի կողմանս Ատրպատականի, ոչ ժամանեաց ձեռն տալ 'ի միջոց աշխարհին: Եւ զօրքն՝ որ անդ մնացեալ էին, խոյս առեալ յանօրինէն մերժեցան յեզր աշխարհին, և դեռ սլահեն ընդ ձեզ զուխտ միաբանութեան սիրոյն Քրիստոսի: Բայց այն որ ընդ նմայն էին, են ումանք՝ որ փախեան յիւրաքանչիւր տեղիս, և բազումք այն են՝ որ ըզհետ մոլորեցան նորա ամբարշտութեանն: X

Չու արարեալ 'ի տեղեջէ անտի՝ դառնալ անդրէն յաշխարհն Հայոց մեծաւ ստիպով և բազում աւարաւ և անչափ մեծութեամբ: Եւ անտրտում ուրախութեամբ երգս 'ի բերան առեալ և ասէին ձայնիւ. Խոստովան եղերուք Տեառն, զի բա

րի է զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա . ո եհար զազգս մեծամեծս և սպան զիշխանս հզօրս, զի բարի է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա : Եւ զայս սաղմոսս երգելով մին չեւ 'ի վախճան կատարեալ աղօթիւք փառատրութիւն սուրբ Երրորդութեանն մատուցանէին : Անդ յանձանձէր ածէր զօրավարն զկաց և զմնաց զօրականին, առաջապահօք, վերջապահօք, կողմապահօք ողջ և առողջ հասուցեալ յաւուրս երեսուն մերձ 'ի սահմանս հայրենի աշխարհին :

Ազգ եղեւ ուրացեալն Վասակայ և իշխանացն որ ընդ նմա էին՝ քաջութիւն նահատակութեան գնդին Վարդանայ յաշխարհին Աղուանից, և միաբանութիւնն եւս հոնաց : Մինչ չեւ յանդիման եղեալ էին մի մեանց, զգիշեր մի օգնական գտեալ նորա՝ փախստական անկանէր յամուրս իւրոյ աշխարհին . և այնպէս տաղնապաւ մերժեցաւ, զգերի և զաւարն զոր առեալ էր յԱյրարատ դաւառէ, տկամայ զիւրն եւս եթող և փախեաւ :

Եւ քանզի ժամանակ ձմերայնեոյ
 հասեալ էր, և զւոճիկս՝ թշնա-
 մեաց գնդին հարեալ էր, ոչ կարէր
 զմիով տեղեաւ համագունդ զգօրսն
 դարմանել. այլ սփռէր տարածա-
 նէր ընդ գաւառս գաւառս աշխար-
 հին առ ՚ի հանգիստ ձմերոցին: Պա-
 տուէր հրամանի տայր սլատրաստա-
 կան լինել կազմութեամբ առ ժա-
 մանակ դարնայնոյն: Եւ զսակաւս
 ՚ի գնդէն յաւագ նախարարացն գոր-
 ծակից իւր թողեալ, բռնանայր ՚ի
 վերայ՝ ունելով զթագաւորանիստ
 տեղիսն:

Եւ գունդս գունդս արձակէր
 յաշխարհն Սիւնեաց, առնոյր և ա-
 ւերէր զբազում գաւառս, և այն-
 սէս ՚ի նեղ արկանէր զնա և զամե-
 նայն զօրսն որ ընդ նմա էր, զի զէշս
 և զձիս մեռելոտիս առ սովոյն վտան-
 զի անխափր ուտէին: Եւ բազում
 հարուածս հասուցանէին ՚ի վերայ
 ուրացելոյն, մինչեւ ժողով սուրբ
 եպիսկոպոսացն և ամենայն ուխտ
 քահանայութեանն դառնապէս ար-
 աասուս իջուցանէին ՚ի վերայ չարա-

չար վշտացելոցն՝ որ բոկ և հեախ
վարէին զարս և զկանայս փափկա-
սունս, և բազում տղայք զքարի
հարեալ ընկեցան յանցս ճանապարհ-
հաց :

Իբրեւ այս ամենայն աջողութիւն
լինէր երկիւղածացն Աստուծոյ, ամ-
ենայն եպիսկոպոսունք և երիցունք
պատուէր հրամանի տուեալ աշ-
խարհին, զողջոյն ամիսն քաղոց պա-
հօք և աղօթիւք առնել խնդրուածս
առ Աստուած, և զտօն պատերազ-
մացն յաղթութեան խառնել ՚ի
սուրբ տօն յայանութեանն Քրիս-
տոսի, զի անխափան կացցէ մեծ
յիշատակարանս այս ընդ աստուա-
ծային անանց տօնին : Եւ զսոյն զայս
ամենայն այցելութիւնս Աստուծոյ,
որ ՚ի վերայ աշխարհին հայոց մե-
ծապէս երեւեցաւ, գրեցին սուրբ
եպիսկոպոսունքն և ետուն տանել
յաշխարհն Յունաց ՚ի մեծ քաղաքն
առ սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն . զի և
նոքա աղօթս առնելով խնդրեսցեն
յԱստուծոյ, որպէս սկսաքս ՚ի նմին
և կատարեսցուք ✠

Եւ զոմն յառաջին կապելոցն պարսկաց լուծեալ և ամեալ զառաջեաւնախարարացն, խօսէին ընդ նմա և ցուցանէին զամենայն փրասն որ եղեւ, կամ աշխարհացն աւերեին, կամ զօրացն արքունի հարկանեին, և կամ որ այլ իրք առաջոյ լինեցոց էին : Եւ իբրեւ զայս ամենայն բովանդակ ցուցին նմա, միաբան լինէր ամբաստանութիւն երկոցունց կողմանցն, զառաքինեացն և զյետս կացեցոց, որպէս զուր և տարապարտուց նեղեաց զնոսա՝ ի հայրենի օրինացն յետս կալ. և զխաբէութիւն ապստամբին Ասասկայ, որպէս հայոց բանիւ խաբեաց զթագաւորն, յանձն առնուլ զմոգութիւն. իբրեւ չէր ուրուք ընդ նմա բանս եղեալ, նա յանձնէ սուտա կասպաս լինէր :

Իբրեւ լիով զայս ամենայն խնայուցին, արձակեցին զնա հրեշտակութեամբ յաղերսաբանութեան՝ ի հնարս հայթայթանաց, թերեւս կարասցեն զեղբարս իւրեանց՝ ի նեղութենէն գողանալ : Այլ առ նա՝

անօրէնն Ասասկայ գուժկանքն յա-
ռաջագոյն հասեալ էին, պատմել
զաղէտս տարակուսանացն, զոր ան-
ցուցեալ էր ընդ զօրսն արքունի. և
ամենայն ամբաստանութիւնն 'ի
սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն կրթեալ
էր: Քանզի այն իսկ կամք էին անօ-
րինին, եթէ զմիաբանութիւն եպիս-
կոսոսացն քակեսցէ 'ի նախարա-
րացն. և զայս ոչ էր տեղեկացեալ
տակաւին, եթէ հոգի և մարմին բա-
ժանիցին առ ժամանակ մի՝ գոյ տե-
սանել 'ի բնութեանս, այլ որ սիրովն
Աստուծոյ յուխտ մտեալ է՝ այսմ
անհնար է լինել: —

Արդ երթեալ այրն 'ի տեղի ձմե-
րոցին, պատմեաց զայս ամենայն
յականջս թագաւորին. շարժեալ
գողացոյց, որ և յամենայն զօրու-
թենէն պակասեալ գտաւ. մանա-
ւանդ զի յարեւելից պատերազմէն
կորակոր՝ և ոչ բարձրագլուխ էր
գարձեալ: Իբրեւ ստուգեալ հաս-
տատեաց 'ի վերջին հրեշտակէն որ
եհասա առ նա, զամենայն միասս
զիւր գործոցն զխորհրդակցօք ար-

կանէր : Եւ անդէն շիջանէր 'ի բազմաբոց բորբոքմանէն . քանզի խցաւ բերան չար խրատառուացն , որ անդադար յորդորէին զնա 'ի գործ դառնութեան : Խոնարհեցաւ 'ի բարձր հպարտութենէն , և զվայրենացեալ սիրտն դարձոյց 'ի մարդկային բնութիւն . հայեցաւ և ետես զինքն լի տկարութեամբ . գիտաց եթէ զամենայն զոր կամի առնել՝ ոչ կարէ կատարել : Ասն այնորիկ և դադարեաց յանդուգն յարձակմանէն , և լռեցոյց զմոլեգնոտաբար գոչումնն :

Եւ որ մեծաձայն բարբառով որոտայր , և եւս ահագին հրամանօքն զհեռաւորս և զմերձաւորս դողացուցանէր , սկսաւ քաղցր և աղերս բանիւք խօսել ընդ ամենեսեան և ասել . Զինչ ինչ մնաս գործեալ է իմ , և կամ զոր յանցս յանցուցեալ կամ առ ազգս կամ առ լեզուս կամ առ անձն իւրաքանչիւր : Ոչ ահա բազում ուսմունք են յաշխարհիս Արեաց , և իւրաքանչիւր սրաշտամունք յայանի են . ո՞ երբէք նեղեաց

անդեաց դարձուցանել 'ի մի օրէնս մոգութեան . մանաւանդ վասն օրինաց քրիստոնէութեանն , որպէս հաստատուն և ճշմարիտ կացեալ են յիւրեանց դէնին , նոյնպէս և ամեզ լաւագոյն քան զամենայն կեշտարն նոքա երեւեալ են : Եւ բիծ իսկ ոչ կարէ ոք դնել ընտրեալ օրինաց նոցա . այլ զոյգ և հաւասար համարիմ դենիս մազդեզանց , որպէս և յարգեալ իսկ էին նոքա առ նախնեօքն մերովք , զոր ես ինձէն իսկ յիշեմ առ հարբն իմով որ նրասէր 'ի մեծ գահոյս յայսմ :

Յորժամ սկսաւ անդաճել և քննել զամենայն ուսմունս և հաստատութեամբ 'ի վերայ եհաս , առաւել վեհ գտանէր զօրէնս քրիստոնէից քան զամենեցուն . վասն այսորիկ մեծարեալք և սրատուեալք շրջէին 'ի դրան արքունի , և առատաձեռն սարգելօք երահիկք լինէին 'ի նմանէ , և համարձակութեամբ շրջէին ընդ ամենայն երկիր : Կա և որ գլխաւորքն էին քրիստոնէիցն , զոր և եպիսկոպոս անուա-

նեն, ընծայից և պատարագաց ար-
ժանիս առնէր զնոսա, իբր հաւա-
տարիմ ոստիկանս : Յանձն առնէր
նոցա զհեռաւոր մարզսն, և ոչ եր-
բէք սխալ լինէր 'ի մեծամեծ իրացն
արքունի : **Մ**

Եւ դուք զմի զայն երբէք ոչ յի-
շեցէք, այլ հանապազօր ձանձրա-
ցուցէք զլսելիս իմ, խօսելով զնոցա-
նէ զամենայն չարութիւն : Տեսէք՝
զի ետուք գործել ինձ զոր ինչ ոչ
կամէի, և եղեն ինասք մեծամեծք
'ի սահմանսն 'ի մէջ երկուց անհաշա-
թշնամեաց : Եւ մէք դեռ 'ի հեռա-
ւոր ճանապարհի, և ոչ մի ինչ գործ
'ի պատերազմիս 'ի գլուխ երթեալ,
և դուք աստէն յիմում տանս յա-
րուցէք 'ի վերայ պատերազմ, որոյ
չարագոյն եւս լինելոց է կատարածն
իւր քան զարտաքին թշնամեացն :

Զայս ամենայն և առաւել քան
զսոյն խօսէր ընդ ամենայն աւագա-
նին, և զիմասս յանցանացն արկա-
նէր զմոգստաւն և զմոգօքն : Եւ
ամենայն վզրուկքն և պատուական
նախարարքն, որ նստէին յատենին

և ունին գնէին յեղյեղուկ լեզուի նորա, ամաչեցեալ կորանային և ընդ երկիր սշնուին, և զգլուխ ՚ի վեր ոչ կարէին համբառնալ:

Բայց սակաւք ՚ի նոցանէ զմիտս հաճելով ասէին զայս. Այո, արքայ քաջ, այդ այդպէս է որպէս ասացերդ, և արդ կարես զամենայն ուղղութեամբ նուաճել. չեք ինչ այն, որ ըստ քո կամսդ արտաքս կարէ ելանել. զի տուեալ է քեզ աստուածոցն, զի զամենայն զոր և կամիս, կարես առնել: Մի նեղեալ տագնապիր յանձն քո և հարկաներ զմիտս մեր ամենեցուն. թերեւս և դիւր իցեն հնարք իրացն կատարածի: Երկայնամիտ լեր և համբերութեամբ թողացո մարդկանդ անգրէն զքրիստոնէութիւն, և դոքօք զասլրատամբսն ածցես ՚ի հաւանութիւն:

Հաճոյ թուեցաւ բանքն առաջի թագաւորին. և անգէն վաղվաղակի կոչէր զառաջեալ յամենայն ազգացն որ ունէին զքրիստոնէութիւնն, և ՚ի զօրու նորա էին, և բանաբար արդէլեալ էր զնոսա, զի

Տի որ իշխան լիցի յանդիման պաշտել զԱստուած . քանզի որ ընդդէմ կացին, չարչարեաց և արգելի նոցանէ զյայտնի պաշտօնն, և ոմանց ոմանց ակամայ երկիր ետ պագանել արեգականն, և նստոյց ՚ի սուգ արամուլթեան զամենայն զօրականն :

Իսկ այն որ հրամայէր անդրէն համարձակութեամբ ըստ առաջին կարգին հաստատուն կալ յօրէնա քրիստոնէութեանն : Իսկ որք յանցաւորքն էին, ոչ կամէին վաղվաղակի առանց մեծի աստաշխարութեանն գալ և խառնել ՚ի կարգ քրիստոնէութեան . հրամայէր թագաւորն՝ զի բռնի կալցին և տարցեն յեկեղեցին իւրեանց : Եւ երիցանցն համարձակէր, որպէս զկարգ և գիտիցեն՝ ըստ կարգին իւրեանց արասցեն : Եւ զհատեալ ռոճիկան կարգէր անդրէն իւրաքանչիւր, և զարգելեալ բազմականն ՚ի նոցանէ՝ ՚ի տեղի հրամայէր մատուցանել, և հանապազօրդ յարքունիս մտանել ոչ արգելոյր զնոսա . և զամենայն որ զկարգ

և կարգեալ էին յառաջագոյն՝ անդրէն յօրինէր : Խոնարհէր և խօսէր ընդ նոսա սիրով ըստ առաջին սովորութեանն : ✕

Եւ իբրեւ զայս ամենայն արար և կարգեաց, յանդիման նոցա թողութեան հրովարտակս առաքէր ընդ ամենայն երկիր իշխանութեան տէրութեան իւրոյ վասն քրիստոնէից : Եթէ 'ի կապանս դք կայցէ, արքունի հրամանաւ արձակեալ լիցի. և եթէ ինչք ուրուք յափշտակեալ իցեն, դարձցին անդրէն : Այնպէս և երկիրք, եթէ հայրենիք, եթէ պարդեւականք և եթէ քսակադինք, և հանեալ ուրուք իցէ, հրամայեցաք զի դարձցին : Եւ իբրեւ այսմ ամենայնի զնոսա տեղեակ առնէր, խընդրէր 'ի նոցանէ վկայութիւն հաւատարմութեան յերկիրն հայոց, և երդմամբ յուխտ մտանէր առաջի նոցա՝ հաստատութեամբ ամենայն մեծամեծաց իւրոց, եթէ ոչ ինչ յիշեցից ամենեւին զքէն վրիժուցն խնդրելոյ : Որպէս ունէիք յառաջ ճշմարտութեամբ զօրէնս ձեր, այ-

սուհեաեւ առաւել կալարուք .
բայց միայն 'ի ծառայութենէ մերմէ
մի ելանէք :

Ձայս ամենայն գրէր և ցուցանէր
յերկրին Հայոց և 'ի բազում յայլ
աշխարհս, որ ունէին զօրէնս քրիս-
տոնէութեանն . և ինքն դադա խո-
րամանկեալ փութացեալ դեսպանս
առաքէր առ Մարկիանոս կայսր : Եւ
իրբեւ ստուգեալ ճշմարտեաց, եթէ
Հռոմք 'ի բաց կացին ձեռնառու լի-
նէլ քրիստոնէութեանն ոչ զօրու
օգնականութեան և ոչ այլ իրօք,
դարձեալ անդրէն 'ի նոյն յառաջին
կարծիս մոլորութեանն շրջեցաւ :
Ձի յաջողութեան իրացն 'ի ձեռն
իւրոց պաշտօնէիցն հրամայէր . և
այնպէս ածէր զմտաւ, եթէ ըստ ա-
ռաջին կարծեացն կատարեսցեն զա-
մենայն :

Իսկ Հայք թէպէտ և ընկալան
զգիրն խաբեբայ ողորանաց թագա-
ւորին, որ 'ի վերոյ ունէր զաւետիս
կենաց և 'ի ներքոյ զգառնութիւն
մահու, զարմացեալ ընդ թերի խոր-
հուրդսն՝ ասէին ցմիմեանս . Քանի

լիրք է խորամանկ խաբէուլթիւննորա, զի երկիցս և երկիցս զփորձ առեալ կշտամբեցաւ, և ոչ ամաչէ: Եւ տեղեակ եղեալ մերոյ անբակ միաբանուլթեանս, տակաւին լրբի և լինի, զհետ մտեալ՝ կամի զմեզ լքուցանել:

Իսկ հաւատասցո՛ւք անհաստատ հրամանի նորա. զոր բարեգործուլթիւն տեսաք առ ամենայն եկեղեցիս, որ են յաշխարհին Պարսից: Զի որ ինքն իւր չար է, այլում բարի ոչ կարէ լինել. և որ ինքն ընդ խաւար գնայ, այլում ոչ առաջ նորդէ ճշմարտուլթեան լուսով: Որպէս զի չիք յանիրաւուլթենէ արդարուլթիւն, այսպէս՝ ի ստուլթենէ ճշմարտուլթիւն, սոյնպէս և ՚ի խռովասէր մտաց՝ ակնկալուլթիւն խաղաղուլթեան: ✠

Այլ մէք ապրեալքս զօրուլթեամբն Աստուծոյ, և հաստատեալք հաւատովքն ՚ի յոյսն Քրիստոսի, որ եկն և էառ ՚ի սուրբ կուսէն զմարմին մերոյ բնուլթեանս, և միացեալ անբաժանելի աստուա-

Ծուլթեամբն՝ ընկալաւ զչարչարանս
մերոյ մեղաց 'ի յիւր մարմինն, և
նովին խաչեցաւ և թաղեցաւ և յա-
րուցեալ երեւեցաւ բազմաց, և վե-
րացաւ յանդիման աշակերտացն առ
հայր իւր, և նստաւ ընդ աջմէ զօ-
րուլթեանն, զնոյն հաւատամբ Աս-
տուած Ճշմարիտ, և նմին ակն ու-
նիմբ, որ փառօք հօր և զօրուլթեամբ
գայ յարուցանել զամենայն ննջե-
ցեալս, և նորոգել զհնուլթիւն ա-
րարածոց, առնել համառօտս յա-
ւիտենից 'ի մէջ արդարոց և մեղա-
ւորաց :

Ոչ սրատրիմբ իբրեւ զտղայս, և
ոչ մոլորիմբ իբրեւ զանտեղեակս, և
ոչ խաբիմբ իբրեւ զտոգէաս . այլ
սրատրաստ եմբ ամենայն փորձու-
լթեանց : Եւ աղաչեմբ զԱստուած,
և անդադար խնդրեմբ 'ի բազում
ողորմուլթենէ նորիա, զի յորում
սկսաք, 'ի նմին և կատարեսցուք
քաջուլթեամբ, և ոչ վատուլթեամբ :
Զի արդ արեւելք և արեւմուտք
գիտացին զձեր աստուածամարտդ
լինել, և զմեզ 'ի զուր սարանանել 'ի

վերայ ամենայն վաստակոցն մերոց :
 Վկայեն մեզ երկինք երկնաւորօք և
 երկիր երկրաւորօք , եթէ չեմք ինչ
 մեղուցեալ 'ի միտս մեր անգամ . և
 'ի վերայ սարգեւաց և քարիս առ-
 նելոյ մեզ՝ զճշմարիտ կեանս կամիք
 հանել 'ի մէնջ , որում չիք հնար , և
 այլ մի լիցի :

Իսկ արդ հաւատասցո՞ւք անար-
 թան բերանոյ նորա , որ սախէր
 չարաչար յուրացուծիւն , և այսօր
 առանց մի ինչ քարիս գործելոյ լի-
 նիցի՞ նա քարոզիչ աւետեաց : Եւ
 որ հայհոյէրն զՔրիստոս , և ուրա-
 ցուցանէր 'ի նմանէ զհաւատա-
 ցեալս , այսօր ահամայ խոստովա-
 նութեանն ոչ կարեմք վաղվաղակի
 յանձն առնուլ : Եւ որ երդնոյրն 'ի
 սնտոի պաշտմունս իւրոյ մոլորու-
 թեանն , անցուցանել զամենայն չար-
 չարանս ընդ պաշտօնեայս եկեղե-
 ցւոյ , արդ եկեալ գողանալով գո-
 հուծիւն մատուցանէ . և այնու
 կամի զամենայն չարութիւն իւր 'ի
 մեզ հեղուլ : Ոչ այդմ հաւատամք ,
 և ոչ զսուտ հրամանդ յանձն առ-
 նումք :

Իսկ նա իբրեւ գիտաց, եթէ ոչ կարեմ քակել զհաստատութիւն միաբանելոցն, յայնժամ քակեաց յինքենէ զծերն լի դառնութեամբ, յորում հանդուցեալ էր սատանայ զօրութեամբ իւրով, և բազում գործեալ էր նորա նախճիրս. որոյ կերակուր կամաց իւրոց էր ՚ի մանկութենէ անարատ մարմին սրբոց, և ըմպելի անյագութեան նորին՝ արիւն անմեղացն: Յաւելոյր եւս ՚ի վերայ չարութեան նորա և զիւր մահաբեր հրամանն. գունդս գունդս յամենայն աշխարհացն գումարէր ընդ նմա, և բազում երամակս փրկաց յղէր ընդ նմա:

Հասեալ մերձ ՚ի սահմանս Հայոց, մտանէր ՚ի քաղաքն Փայտակարան, և զզօրսն ամենայն սփռէր տարածանէր շուրջ զքաղաքաւն առ ՚ի զգուշութիւն սլատրաստութեան իւրոց չարահար խորհրդոցն: Եւ յամուր որջն մտեալ հին վիշապն չարաթոյն, և բազում կեղծաւորութեամբ զինքն թաքուցանելով յաներկեղութիւն, հեռաւորացն ահա-

գին ձայնիւ սաստէր, և ՚ի մերձա-
 ւորան իբրեւ զօձ սողալով փչէր :
 Սա էր իշխան և հրամանատար ա-
 մենայն տէրութեանն Պարսից, ո-
 րում անունն էր Միհրներսէհ . և
 չէր ոք ամենեւին, որ իշխէր ըստ
 ձեռն նորա ելանել : Եւ ոչ միայն
 մեծամեծք և փոքունք, այլ և ինքն
 թագաւորն հրամանի նորա անասյր .
 որոյ և ձախող իրացն խկ բունն
 հարեալ էր նորա : †

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is mostly obscured by a light brown stain and a small blue mark near the center.

ՉՈՐՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՎԱՍՆ ԵՐԿՊԱՌԱԿՈՒԹԵԱՆ ԻՇԻԱՆԻՆ
ՍԻԻՆԵԱՅ ԵՒ ԱՆՕՐԷՆ ԸՆԿԵՐԱՅ
ԻԻՐՈՑ

Մինչեւ ցայս վայր ոչ ինչ կարի
զանգիտէի սլատմել զհարուածս
ազգիս մերոյ, որ յարտաքին թշնա-
մեաց ճշմարտութեանն չարաչար
յարեան 'ի վերայ մեր. որք սակա-
ւագոյնք հարին զմեզ, և յոլովա-
գոյնք հարեալ գտան 'ի մէնջ. քան-
զի դեռ եւս միաբանք և հաւասարք
էաք: Թէպէտ և ոմանք 'ի ծածուկ
ունէին զերկմտութիւն նենգու-
թեանն, սակայն յաչս արտաքնոցն
ահաւոր երեւէր միաբանութիւնն.
որպէս յերկուս և յերիս տեղիս ոչ
կարացին կալ առաջի:

Արդ յայսմ հետէ և անդր, ուր
սպրդեալ անկանի երկպառակու-
թիւն 'ի ներքս, ընդ քակել միաբա-
նութեանն՝ և երկնաւոր առաքինու-

Թիւնն հեռանայ, և անձնընտիրք լինելով յոյժ բազմանայ լալուժն ողբոյս: Քանզի հատեալ անկեալ անդամքն, որ յառաջագոյն սորուն սուրբ մարմնոյս էին, դառնայ մարդ յարտասուս առաջի մերձակայ դիականն: Եւս առաւել ընու դառնութեամբ 'ի վերայ այնորիկ, որ յոգի եւ մարմին առ հասարակ դիակնանայ: Եւ եթէ 'ի վերայ միոյ անձինն այսպէս, որչափ եւս առաւել 'ի վերայ ողջոյն ազգի միոջ:

Այլ յայսմ տեղւոջ ոչ միայն 'ի վերայ միոյ ազգի է ողբումնս մեր, այլ 'ի վերայ ազգաց և աշխարհաց զոր և յառաջ մատուցեալ ասացից ըստ կարգի, թէպէտ և ոչ խնդութեան մտօք: Ահա ահամայ ճառագրեմ զբազումս, որպէս կորեան ոմանք 'ի ճշմարիտ կենացն իւրեանց, և պատճառք եղեն բազմաց կորուսեանն, ոմանց՝ երեւելեացս միայն, և այլոց՝ երեւելեաց և աներեւութից: Եւ այն՝ եւս չար է քան զամենայն. դուռն՝ զոր բացին կորուսեան, Աստուծոյ միայն կարողու-

Թիւն է փակել զնա, այլ ըստ մարդկան սահման՝ ահա անցեալ է հնար:

Այս անօրէն Միհրնէրսէհ, քան զի յառաջագոյն ստուգեալ գիտէր զամբարշտութիւնն Ասասկայ, և յայնմ ժամանակի եւս յղէր և կռչէր զնա առ ինքն: Որպէս նորա խկ յառաջագոյն զատեալ և որոշեալ էր՝ ի միաբանութենէն հայոց, եկն և յանդիման եղեւ. և ստուգէր զիւր հաւատարմութիւնն և զհայոց անիրաւ աստատմբութիւնն: Յաւել և պատմեաց եւս առաւելաբանութեամբ զոր ինչ ոչ էր գործեալ հայոց, և կամէր ընդանեբար ընդ միտ մտանել անօրինին:

Բայց նա թէպէտ և ՚ի ներքոյ յոյժ դարովէր զնա, այլ արտաքին դիմօք մեծարեաց զնա, և եդ առաջի նորա զմեծամեծ պարգեւս երկրաւորս: Եւ խոստացաւ նմա իշխանութիւն աւելի քան զոր ունէրն. և հայեցոյց զնա ՚ի կարծիս անոտիս, որ ՚ի վեր էր քան զիւր տէրութիւնն. իբր թէ անկ իցէ նմա հասանել մինչ ՚ի թագաւորական վիճակն. բայց

միայն հնարս իրացն խնդրեսցէ, թէ
որպէս քահանայի միաբանութիւն
ուխտին հայոց, և թագաւորին
կամքն կատարեսցին յաշխարհին :

Եւ իբրեւ յանձն էառ զամենայն
ինչ՝ երթալ զկնի կամաց նորա,
գիտաց և ծերն դառնացեալ, եթէ
թմբբեալ և ցնորեալ և քակեալ է
'ի հաստատութենէ միաբանելոցն .
յոյժ մխիթարեցաւ 'ի միտս իւր
տրտմեալս, և ած զմտաւ՝ թէ և
զամենեւեան այսպէս կարիցեմք որ
սալ յանգիւտ կորուստն : Եւ իւրոյ
հնարագիտութեանն տայր զխմաս
տութիւնն . և այնմ ոչ էր տեղեակ,
թէ նա իւրովի զիւր անձն զատեալ
և որոշեալ է 'ի սուրբ եկեղեցւոյն,
հեռացեալ և օտարացեալ 'ի սիրոյն
Քրիստոսի :

Քանզի մոռացօնք եղեն նմա դա
լուստ որդւոյն Աստուծոյ, և ոչ յի
շեաց զքարոզութիւն սուրբ աւե
տարանին, ոչ 'ի սպառնալեացն զան
գիտեաց, և ոչ յաւեախան մխիթա
րեցաւ : Ուրացաւ զաւաղանն՝ որ
յղացաւ զնա, և ոչ յիշեաց զընկա

լուչ սուրբ Հոգին՝ որ ծնաւ զնա :
 Անարգէաց զմարմինն պատուական՝
 որով սրբեցաւն, և առ թան էհար
 զարիւնն կենդանի՝ որով և քաւե-
 ցաւն ՚ի մեղաց : Զնջեաց զգիր որ-
 դէգրութեանն, և իւրովք ձեռօք
 խորտակեաց զհաստատուն կնիք
 մատանւոյն : Եւ ՚ի թուոյ երանե-
 լեացն, և ապստամբեցոյց ընդ իւր
 զբազումս :

Ձեռն արկ կամակորութեամբ և
 եմուտ յորդէգրութիւն դիւապաշ-
 աութեանն, և եղեւ աման չարին,
 և ելից զնա սատանայ ամենայն խո-
 րամանկութեամբ : Ի ձեռն էառ իբ-
 րեւ զվահան, և ագաւ զնա իբրեւ
 զրահս, և եղեւ իբր զինսուոր կատա-
 րեալ կամաց նորա : Մարտեաւ
 հնարիւք ընդ իմաստունս, և յոյժ
 խորագիտութեամբ ընդ գիտունս,
 յայանի ընդ անմեղս, և ՚ի ծածուկ
 ընդ խորհրդականս . ձեռն էարկ և
 էհան զբազումս ՚ի զնդէն Քրիստո-
 սի, և խառնեաց ՚ի գունդս դիւաց :
 Եւ ՚ի բազում յայլ տեղիս գողա-
 բար սողեցաւ և եմուտ իբրեւ զօձ

ի մէջ ամրացելոցն • և խրամ հատեալ յափշտակեաց և էառ և եհան յայանութեամբ զբազումս յազատաց և զբազմագոյնս ՚ի շինականաց, և զայլ ոմանս յանուանեալ քահանայից :

Որոց անուանքն են այս՝ գործակցաց նորա • իշխանն ռըշտունեաց Արտակ անուն, իշխանն խորխոսունեաց Գաղիչոյ անուն, իշխանն վահեւունեաց Գիւտ անուն, իշխանն բագրատունեաց Տիրոց անուն, իշխանն ապահունեաց Մանէճ անուն, իշխանն գաբեղենից Արտէն անուն, իշխանն Ալէոյ Ընջուղ անուն, իշխանն Ուրծայ Ներսէհ անուն, իշխանն միւս եւս պաշունեաց Վարաղչապուհ անուն, սեպուհ մի ամատունեաց Մանէն անուն • բազում և այլ ազատ մարդիկ, զոր ոստանիկսն անուանեն յարքունի տանէ :

Եւ բովանդակ զիւր բոլոր աշխարհն ապստամբեցոյց յուրացութիւն, ոչ միայն ըստ աշխարհին բազմութեանն, այլ և զբազումս յուխակ եկեղեցւոյն • մանաւանդ

սուտ երկցամբքն, որով գործէր զչարիան. երէց մի Զանգակ անուն, երէց մի Պետրոս անուն, սարկաւապ մի Սահակ անուն, զորս յլէր առ անմեղ մարդիկ, խաբէր և պատրէր. սուրբ աւետարանաւն երդնուին և ասէին, եթէ 'ի թագաւորէն շնորհեսցի ամենեցունց քրիստոնէութիւնդ: Եւ այսպէս խորամանկ խաբէութեամբ հանէին զբազումս 'ի սուրբ միաբանութենէն, ածէին և խառնէին 'ի գունդս ուրացողացն:

Եւ ժողովեաց զամենայն դայթակղութիւն, և արար գունդ զօրաց բազմաց. գրեաց և եցոյց զբազումս 'ի նոցանէ յականէ յանուանէ մեծ հազարապետին, և զիւր քաջութիւն արութեանն, մեծապէս պարծելով՝ սրպէս աշակերտեաց 'ի մոլորութիւն խաբէութեան, և բաժանեալս և երկցեղս երեւեցոյց զզօրսն հայոց:

Եւ իբրեւ այս ամենայն չարիք յաջողեցան նմա, քակեաց և զմիաբանութիւն աշխարհին Արաց 'ի հայոց, և Աղուանիցն ոչ ետ յառաջ

խաղալ, և զաշխարհն Աղճնեաց ըստ նմին իսկ օրինակի յետս կալաւ : Գրեաց հրովարտակ և աշխարհին Յուճաց, ցուցանելով նոցա այլ ընդ այլոյ ստուգեամբ, առ այր ժի՛որոյ Ասասկ անուանէր, յայնց մա՛միկոնենից՝ որ կան ՚ի ծառայու՛թեան Յուճաց : Եւ ՚ի թշուառու՛թեան ժամանակին այրն այն սարա՛րասկտ էր ստորին հայոց, և հա՛ւատարիմ զօրացն հուռվմոց ՚ի սահմանին Պարսից, և արտաքոյ էր օրինացն Աստուծոյ գործովք իւրովք : Եգիտ այս Ասասկ զայն Ասասկն իւր գործակից ՚ի մեծամեծ շարխան, զոր միաբանեցին երկուքեանն :

Գրէր և ցուցանէր հանապազորդ նա, իբր թէ ամենայն հայք զկնի իւր միաբանեցին. և զնոյն գիր մեծաւ զգուշութեամբ ներքին Ասասկն տայր տանել ՚ի թագաւորանիստ քաղաքն կայսեր. մինչեւ զսուրբ Եսիսկոստացն զմիտսն եւս ուճացոյց ՚ի նոցանէ, և զամենայն զօրսն Յուճաց յերկբայս արար

յուստէն: Մանաւանդ զի 'ի ձեռն սուտ քահանայիցն սրատրէր և խաբէր իբրեւ ճշմարիտ մարդովք, աւետարան հանդերձ խաչիւ տայր տանել, և զիւր զամենայն սաստանայական ստուծիւնն նոքօք ծածկէր: Դնէր զինքն յաստուածսպաշտութեան կարգի և զամենայն կողմ ուրացելոցն. առաւել զինքն հաստատէր հաստատուն քան զամենայն զօրան հայոց. երզնոյր և հաստատէր, եւս և զամենայն հրամանս թողութեան յարքունուստ ցուցանէր:

Այն էին և կամք Յունաց աշխարհին, լսել զայն ախորժութեամբ. այլ 'ի ձեռն նորա առաւել եւս 'ի նոյն յեղեալ տասպալեցան: Սոյնս պէս առնէր և ընդ ամենայն կողմանս ամրահանաց աշխարհին, 'ի Տմորիան և 'ի Կորդիան, յԱրցախ և յԱղուանան, 'ի Վիրս և յաշխարհն Խաղտեաց, յղէր սնդէր, զի ասպըն ջահանութեան դք արժանի մի արացէ:

Եւ ըստ մեծի չարութեան նորա

առաւել եւս ժամանակն երէր նմա
 զյաջողութիւն իրացն. զի ամենեւին
 արտաքուստ օգնական ոք ոչ գտաւ
 գնդին Հայոց, բայց յայնց Հոնաց,
 որոց բանս եղեալ էր: Սակայն և
 վասն նոցա կուտեաց զբազում այ-
 րուծին Արեաց, արգել և փակեաց
 զգրուես ելին նոցա. քանզի ոչ տայր
 դադար ամենեւին թագաւորին
 Պարսից, այլ յլէր և կոչէր գունդս
 բազումս 'ի սլահակն Ճորայ, և
 զՎրաց աշխարհին բովանդակ գու-
 մարէր, զզօրսն Լփնաց և զՃղբաց,
 և զՎասն, զԳաւն և զԳղուարն և
 զԽրսանն և զՀեճմատակն, զՓասին
 և զՓոսին և զՓիւքօնան և զամե-
 նայն զօրսն Թաւասպարանն, զԼեռ-
 նայինն և զգաշտայինն, և զամենայն
 ամրակողմն լերանցն: Էր զոր կարա-
 սեաւ, մեծաւ սլարգեւօք և առա-
 տաձեռն բաշխելով զգանձսն ար-
 քունի, և էր զոր հրամանաւ թա-
 գաւորին սաստիւ տագնասէր:

Զայս ամենայն իբրեւ արար և
 կատարեաց ըստ հրամանի թագա-
 ւորին, օր ըստ օրէ գրէր և ցուցա-

նէր մեծ հազարապետին Պարսից , որ ղօղեալ և թաքուցեալ էր 'ի քաղաքն Փայտակարան : Համարձակեցաւ այնուհետեւ և նա ցուցանել զինքն բազում ազգաց . էր որոց անարկանէր , և էր որոց սիրով սարգեւս բաշխէր : Առջէր առ ինքն զՎասակ , և որք ընդ նմա իշխանքն ամենեքեան . բազում սարգեւս բաշխէր նոցա յարքունուստ , և զօրացն՝ որ 'ի նոցա բանի էին : Տանէր զառաջեալ և զուրացեալ երկցունան . ցուցանէր , հաստատէր և յայտ առնէր , եթէ սոքօք որսացայց զնոսա՝ քակտել 'ի միաբան ուխտէն : Իսկ հազարապետն իբրեւ զայն լսէր , յոյժ շնորհակալ լինէր երկոցունցն , և յոյս առաջի գնէր նոցա . Եթէ լիցի մեր յաղթութիւն , զայլոց քահանայից կեանս դոցա շնորհեցից , և զմեծ վաստակ դոցա ցուցից թագաւորին :

Եւ այսպէս շարժեաց և շփոթեաց զաշխարհն հայոց , մինչեւ զբազում եղբարս հարազատս քակեաց 'ի մլմեանց . ոչ եթող միաբան զհայր և

զորդի, և 'ի մէջ խաղաղութեան արար խռովութիւն :

Եւ անդէն իսկ յիւրում աշխարհին եղբօրորդիք երկու էին նորա 'ի սուրբ ուխտին առաքինութեան . գրեաց և եցոյց վասն նոցա յարքունիս, և էառ իշխանութիւն 'ի վերայ կենաց նոցա, մերժեաց և եհան զնոսա յաշխարհէն, զի մի այլ դարձցին անդրէն : Հալածեաց և փախոյց զամենայն միայնակեացս աշխարհին, ոյք հայհոյէին զանդարձ ամբարշտութիւն նորա, որ արար և կատարեաց զամենայն չարիսն ընդդէմ ճշմարտութեանն . և զոր ինչ ոչ գիտէին անօրէն հեթանոսքն 'ի մացուցանէր նոցա, և վասն ուխտին քրիստոնէութեան, եթէ սրպէս հնարիւք կարասցէ բառնալ յաշխարհէն հայոց :

Զայս ամենայն չարիս իբրեւ ետես 'ի նմա Միհրնէրսէհ, քան յանձն իւր՝ առաւել 'ի նա էր յուսացեալ : Հարցանէր և ստուգէր, թէ քանի այր կայ 'ի հայոց աշխարհին 'ի գնդին Արդանայ ընդ ամե-

նայն բազմութիւնն : Եբրեւ լուաւ
 'ի նմանէ՝ թէ աւելի քան զվաթսուն
 հազար են , խնդրէր եւս տեղեկու-
 թիւն վասն իւրաքանչիւր անձին քա-
 ջութեան , և կամ քանի՛ այն ոք ի-
 ցեն՝ որ սպառազէնքն իցեն , և կամ
 քանի՛ այն ոք իցեն՝ որ մերկ առանց
 զննու աղէղնաւորք իցեն . սոյնպէս
 և վասն վահանաւոր հետեւակացն :

Եւ իբրեւ լուաւ զթիւ համարոյ
 բազմութեանն , առաւել եւս փու-
 թացաւ ուսանել՝ թէ քանի՛ք իցեն
 պարագլուխք քաջ նահատակացն ,
 զի երկս ընդ միոյ պատրաստեսցէ
 առ մի մի 'ի նոցանէ : Թող զայլ ա-
 մենայն , այլ և դրօշկց անգամ իւ-
 րաքանչիւրոց տեղեկանայր 'ի նմա-
 նէ . և թէ քանի՛ գունդ զգօրան բա-
 ժանիցեն , և որ ոք 'ի նոցանէ սաղարք
 ընկիցին , և որ զօրագլուխ յորմէ
 կողմանէ յռազմ մտանիցէ , և զննչ
 անուանք՝ իւրաքանչիւր համհարզ
 անցանիցեն , և քանի՛ փողահարք 'ի
 մէջ գնդին ձայնիցեն : Ասկի՛չ գործի-
 ցեն արդեօք , եթէ արձակ բանա-
 կեսցեն . ճակատ առ ճակատ գոր-

ծիցեն, եթէ համագունդ ընդ մի տեղի դրդիցեն: Ո՛րք ՚ի նոցանէ յերկբայս կայցէ, և կամ ո՛րք ՚ի նոցանէ զանձն ՚ի մահ գնելով գուն գործիցէ:

Եւ իբրեւ զայս ամենայն տեղեկացեալ ՚ի նմանէ, կոչէր զամենայն զօրագլխեանն, պատուէր հրամանի տայր ամենեցուն յանդիման նորա, զի խրատու նորա լուիցեն ամենեքեան: Եւ զամենայն զօրսն զօրագլխօքն հանդերձ յանձն առնէր առն միում յաւագացն, որում ահուն էր Մուշկան Նիւսաւաւուրտ:

Եւ ինքն խաղայր անդրէն գնայր յերկիրն արեւելից, և յանդիմանեղեալ մեծի Թագաւորին, պատմէր զամենայն անցս իրացն, զիւր հնարաւոր իմաստութիւնն և զԱսսակայ խաբեբայ պատրանան հայթայթանացն, որպէս զառաջինն զիւր զամբարշտութիւնն կամեցաւ ծածկել այնու՝ զի քակեալ երկաւառակեաց զգունդն հայոց: Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն Թագաւորն ՚ի բերանոյ մեծ հազարապետին, դառնացաւ

յանձն իւր, և ասէ անսուտ երդմամբ. Եթէ ապրեսցի անօրէնն այն 'ի մեծ պատերազմէն, մեծաւ անարդանօք տամ ըմպել նմա զբաժակն դառնութեան մահու :

The first part of the document
 deals with the general principles
 of the system, and the second
 part with the details of the
 various parts of the system.
 The first part is divided into
 two sections, the first of which
 deals with the general principles
 of the system, and the second
 with the details of the various
 parts of the system. The second
 part is divided into three
 sections, the first of which
 deals with the details of the
 various parts of the system,
 the second with the details of
 the various parts of the system,
 and the third with the details
 of the various parts of the system.

82
 7

ՏԻՆԳԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՅԱՐԶԱԿՈՒՄՆ ԱՐԵՒԵԼԵԱՅՅ

Մեծ է սէրն Աստուծոյ քան զամենայն մեծութիւն երկրաւոր . և այնպէս աներկիւղս առնէ զմարդիկ, իբրեւ զանմարմին զօրս հրեշտակաց . որպէս անդատին 'ի սկզբանէ է տեսանել զբազումս բազում անգամ 'ի բազում տեղիս : Մարդիկ, որ սիրովն Աստուծոյ իբրեւ զինու վառեալք էին, ոչ ինչ խնայեցին զանգիտելով, իբրեւ անարի գոլով վատասիրտք, կամ 'ի մահ անձանց, կամ յափշտակութիւն ընչից կամ 'ի խողխողումն սիրելեաց, կամ 'ի գերութիւն ընտանեաց, ելանել 'ի հայրենի երկրէն և անկանել 'ի սարկութիւն յօտարութեան . առ ոչինչ համարեցան զայս ամենայն անցս չարչարանացն . այլ միայն միաբան կալ ընդ Աստուծոյ, զի 'ի նմանէ միայն մի գերի ելցեն . և ամենայն երեւելի մեծու-

Թեանս զնա բաւական համարեցան՝
 ընտրեալ ՚ի միտս իւրեանց : Եւ զու-
 րացուԹիւնն մեռելուԹիւն վարկա-
 նէին, և զմահ վասն Աստուծոյ ա-
 նանց կենդանուԹիւն, և ծառայել
 յերկրի՝ ազատուԹիւն կենաց իւ-
 րեանց, և ընկենուլ զանձինս յօտա-
 րուԹիւն՝ ընդ Աստուծոյ գիւտից :
Որպէս յայսմ ժամանակի տեսաք
աչօք մերովք, զի զնոյն նահատա-
կուԹիւն նահատակեցաւ և աշ-
խարհս Հայոց :

Քանզի իբրեւ ետես մեծն Ար-
 դան զերկառակուԹիւն աշխար-
 հին իւրոյ, ոչ ինչ Թերահաւատու-
 Թեամբ զանգիտեաց : Թէպէտ և
 ստուգեալ գիտաց զբազմաց այլոց
 եւս զերկմտուԹիւն, որ դեռ եւս
 ընդ նմա միաբանեալք էին, քաջա-
 լերեցաւ յանձն իւր և քաջալերեաց
 զզօրսն իւր • քանզի ինքն իսկ դեռ
 բռնացեալ ունէր զԹագաւորանիստ
 տեղիսն միաբանուԹեամբ նախա-
 րարացն, որ ոչ քակեցան ՚ի սուրբ
 ուխտէն : Հրաման սուեալ ամե-
 նայն զօրացն ժողովել յԱրտաշատ

քաղաք, փոխանակ յետս կացելոցն՝ որ ելին զհետ իշխանին Սիւնեաց, զեղբարս կամ զորդիս կամ զեղբարցն որդիս՝ ի տեղի նոցա մատուցանէր, և զԼրաքանչիւր զօրս տան նոցա. զի դեռ եւս ինքն ունէր զամենայն աշխարհն:

Եւ փութով ամենեքեան՝ ի տեղի պատերազմին եկեալ հասանէին ի Լրաքանչիւր զօրօք և ամենայն պատրաստութեամբ, նոքա և որ բունքն հաստատուն կացեալ էին ի տեղոջն, Ներշապուհ արծրունի, և Խորէն խորխոռունի, և ինքն սպարապետն, և Արտակ պալուսի, և Վահան ամատունի, և գունդն վահեռունեաց, և Թաթուլ գիմաքսեան, և Արշաւիր արշարունի, և Շմաւոն անձաւացի, և Տաճատ գրնթունի, և Ատոմ գնուսի, և Խոսրով գաբեղեան, և Վարէն սահառունի, և Հմայեակ գիմաքսեան, և միւս եւս այլ Գաղտիկ գիմաքսեան, և Ներսէս քաջբերունի, և Փարսման մանդակունի, և Արսէն ընձայացի, և Այրուկ սլկունի, և Վրէն տաշրա-

ցի, և Ասորսամ արծրունեացն, և
 Շահ խոռասպետն արքունի, և Խուրս
 սրուանձտեաց և քողեանքն և ա-
 կէացիքն և արպատունիքն և զօրքն
 ուրչտունեաց և ամենայն գործա-
 կալքն արքունի իւրաքանչիւր զօ-
 րօքն հանդերձ:

Սորբա ամենեքեան համագունդք
 հասանէին 'ի գործ պատերազմին 'ի
 դաշտն Արտազու, և լինէր հանդէս
 համարուն վաթսուն և վեց հազար
 այր՝ ընդ հեծեալ և ընդ հետեւակ:
 Եկին ընդ նոսա սուրբքն Յովսէփի և
 Ղեւոնդ երէց, բազում և այլ քա-
 հանայք, և եւս բազմագոյն պաշտօ-
 նեայք: Քանզի ոչ ինչ զանդիտեցին
 և նորբա գալ ընդ նոսա 'ի գործ պա-
 տերազմին. զի ոչ եթէ մարմնական
 համարէին զկուրն, այլ հոգեւոր ա-
 ուաքինութեան. ցանկային մահա-
 կից լինել քաջ նահատակացն:

Սկսաւ սպարապետն խօսել միա-
 բանութեամբ նախարարացն ընդ
 զօրսն և ասէ. Ի բազում պատերազ-
 մունս մտեալ է իմ և ձեր ընդ իս. է
 ուրեք՝ զի քաջապէս յաղթեցաք

Թշնամեացն , և է ուրեք՝ զի նոքա մեզ յաղթեցին . և բազում այն է՝ որ յաղթող գտեալ եմք և ոչ յաղթեալք : Եւ միանգամայն այն ամենայն էին մարմնոյ սպարճանք . քան զի հրամանաւ անցաւոր Թագաւորին մարտնչէաք : Որ փախչէր , վատանուն յաշխարհի երեւէր , և անողորմ մահ՝ ՚ի նմանէ գտանէր . իսկ որ քաջութեամբ յառաջ մատչէր , քաջ անուն ազգի ժառանգէր , և սպարդեւս մեծամեծս յանցաւոր և ՚ի մահկանացու Թագաւորէն ընդունէր : Եւ մեք իսկ աւասիկ յիւրաքանչիւր մարմինս ունինք վերս և սպիա բազումս . և բազում այն քաջութիւն իցէ , վասն որոյ առեալ իցէ և սպարդեւս մեծամեծս : Անարգ և անօգուտ զքաջութիւնսն համարիմ , և առ ոչինչ զսպարդեւսն զբազումս . վասն զի ամենեքեան խափանելոյ են : Իսկ արդ եթէ վասն մահկանացու հրամանատուին զայն արութիւնս կատարէաք , որչափ եւս առաւել վասն անմահ Թագաւորին մերոյ , որ տէրն է կենդանեաց և մե-

ուելոց, և դատելոց է զամենայն մարդ ըստ գործոց իւրոց: Ապաքէն եթէ կարի շատ յառաջ մատուցեալ ծերացայց, սակայն ելանելոց եմք 'ի մարմնոյ աստի, զի մտցուք առ Աստուած կենդանի, որ ոչ եւս ելանիցեմք 'ի նմանէ:

Արդ աղաչեմ զձեզ, ովք քաջ նիշակակիցք իմ, մանաւանդ զի բազումք 'ի ձէնջ լաւագոյնք էք քան զիս արութեամբ, և գահու 'ի վեր ըստ հայրենի սլատուոյն. բայց յորժամ ձերով կամօք և յօժարութեամբ առաջնորդ և զօրագլուխ ձեզ կացուցէք, հեշտ և բաղձալի թուեսցին բանք իմ 'ի լսելիս մեծամեծաց և փոքունց: Մի երկուցեալ զանգիտեսցուք 'ի բազմութենէ հեթանոսացն, և մի յահագին սրոյ առն մահկանացուի զթիկունս դարձուսցուք. զի եթէ տացէ Տէր յաղթութիւն 'ի ձեռս մեր, սատակեսցուք զզօրութիւն նոցա, զի բարձրացի կողմն ճշմարտութեանն. և եթէ հասեալ իցէ ժամանակ կենաց մերոց սուրբ մահուամբ սլատերազ-

միս, ընկալցուք խնդութեամբ սրբա-
տիւ. բայց միայն յարութիւնս քա-
ջութեան՝ վատութիւն մի խառ-
նեացուք :

Մանաւանդ զի անսուաց է ինձ,
յիշէլով զիմ և զոմանց՝ ի ձէնջ, ի
Ժամանակին՝ զի զանօրէն իշխանն
խաբեցաք, պատրեցաք իբրեւ զմա-
նուկ մի տղայ անախտան. իբր այն
եթէ ի վերինն երեսս զկամս նորա
ամբարշտութեանն կատարեցաք.
բայց ի ծածուկ զսորհուրդս Տէր
ինքնին վկայէ մեզ, որպէս անքակ
կացեալ եմք ի նմանէ : Զոր և դուք
ինքնին խակ գիտէք, վասն սիրելեաց
մերոց՝ որ ի մեծի նեղութեան էին,
հնարս խնդրէաք վասն յանդորր
հանելոյ. զի նոքօք հանդերձ մարտ
եղեալ կռուեսցուք ընդ անօրէն իշ-
խանին վասն հայրենի աստուածա-
տուր օրինացն : Եւ իբրեւ նոցա ոչ
ինչ կարացաք օգնել, անհնար լիցի
այս՝ եթէ վասն մարմնաւոր սիրոյ
զԱստուած ընդ մարդկան փոխա-
նակիցեմք :

Իսկ արդ յերկուս և յերիս կռիւս

Տէր ինքնին մեծաւ զօրութեամբ օգնեաց մեզ, որպէս զի զանուն քաջութեան ժառանգեցաք, և ըզ- զօրան արքունի չարաչար հարաք, և զմոգան անողորմ սատակեցաք, և զպղծութիւն կռապաշտութեանն 'ի տեղեաց տեղեաց սրբեցաք, զա- նօրէն հրաման թագաւորին եղ- ծաք ապականեցաք, զխռովութիւն ծովուն ցածուցաք, լեռանացեալ ալիքն դաշտացան, բարձրագէզ փրփուրն սպառեցաւ, գազանա- ցեալ սրամաութիւնն դադարեաց: Որ 'ի վերայ ամպոց որոտայր, նը- կուն եղեալ՝ քան զսովորական բնու- թիւնն 'ի վայր գտաւ ընդ մեզ խօ- սելով: Որ բանիւ հրամանաւ կամէր կատարել զչարութիւնն իւր 'ի վե- րայ սուրբ եկեղեցւոյ, արդ աղեղամբ և նիզակաւ և սրով կռուի: Որ իբ- րեւ զհանդերձ կարծէր ունել մեզ զքրիստոնէութիւնն, արդ իբրեւ զգոյն 'ի մարմնոյ՝ չկարէ շրջել թեր- եւս և ոչ այլ կարացէ մինչեւ 'ի կատարած: Քանզի հիմունք սորա հաստատութեամբ եղեալ են 'ի վե-

րայ վիժին անշարժութեան, ոչ 'ի վերայ երկրի, այլ 'ի վեր յերկինս, ուր ոչ անձրեւք իջանեն և ոչ հողմք շնչեն և ոչ հեղեղս յարուցանեն: Եւ մէք թէպէտ և մարմնով յերկրի եմք, այլ հաւատովք յերկինս եմք շինեալ. ուր ոչ որ կարէ հասանել յանձեռագործ շինուածն Քրիստոսի:

Հաստատուն կացէք յանշուշտ զօրագլուխն մեր, որ ոչ երբէք մոռասցի զգործս նահատակութեան ձերոյ: Ո՛վ քաջք, մեղ այս մեծապէս է՝ զոր կատարեաց Աստուած 'ի ձեռն մերոյ բնութեանս, յորում և զօրութիւնն Աստուծոյ մեծապէս երեւի: Ձի եթէ զայլս կոտորելով 'ի վերայ աստուածային օրինացն՝ սարժանս անձանց ժառանգեցաք, և զքաջ անուն ազգատոհմին մերոյ թողաք եկեղեցւոյ, և վարձուց ակնկալութիւն 'ի Տեառնէ է, որ սրահի իւրաքանչիւր ումէք 'ի մէնջ ըստ սրաին յօժարութեան և ըստ գործոց առաջարկութեան, որչափ եւս առաւել եթէ մէք մեռանիցիմք 'ի վե-

րայ մեծի վկայութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որում և երկնաւորքն են ցանկացեալ, եթէ գոյր հնար: Եւ զի այս սլարգեւք ոչ ամենեցուն է անկ, այլ որում սատարասաի՝ ի բարերար Տեառնէն, և մեզ այս ոչ եթէ յարգար գործոց ինչ սատահեաց, այլ յաննախանձ սլարգեւատուէն. որպէս և ասէ իսկ ՚ի սուրբ կտակարանին. Ուր առաւել եղեն մեղքն, անդէն առաւելան շնորհքն Աստուծոյ:

Եւ մեզ կարի քաջ ՚ի դէպ ելանէ հրաման սատասխանւոյս այսորիկ. որպէս և առաւելապէս երեւեցաք մարդկան ամբարշտեալք, կրկին առաւելապէս երեւեսցուք արգարացեալք մարդկան և հրեշտակաց և հօրն ամենեցուն: Զի որ օր լուան սպաքէն զմէնջ մարդիկ ՚ի գործ ամբարշտութեանն, արտասուս բազում հեղան ՚ի սուրբ եկեղեցւոջն, և եւս բազմագոյն ՚ի մէջ սիրելեացն մերոց: Նա և ընկերք մեր սրով սրամտեալ սպառնային մեզ, և մահ գաղնութեան ՚ի վերայ հասուցա-

նել կամէին, և ծառայքն մեր սար-
տուցեալ փախչէին 'ի մէնջ: Եւ հե-
ռաւորաց, որոց լուեալ էր զանուն
քրիստոնէութեան մերոյ, քանզի ոչ
էին տեղեակ խորհրդոցն մերոց,
ողբս 'ի բերան առեալ անդադար
աշխարէին զմեզ, և անգիտութեամբ
հայհոյութիւնս բազումս խօսէին
զմէնջ: Եւ որ մեծն քան զամենայն
ասացից. ոչ միայն մարդիկ յերկրի,
այլ և հրեշտակք յերկինս զերեսս
իւրեանց դարձուցին 'ի մէնջ, զի մի
տխուր դիմօք հայեսցին 'ի մեզ:

Եւ ահա եկն եհաս ժամանակ, զի
զամենայն զկեղտ անուան 'ի մէնջ 'ի
բաց բարձցուք: Յայնժամ իբրեւ
զթախածեալ սգաւոր՝ յոգի և մար-
մին էաք տրամեալք, այսօր զուար-
թացեալ և զգաստացեալք յերկո-
սեան առ հասարակ եմք լըջացեալք.
քանզի և զՏէրն բարերար ընդ մեզ
տեսանեմք յառաջնորդութիւն. չէ
մեր մարդ զօրավար, այլ զօրա-
զլուին ամենայն մարտիրոսաց: Եր-
կիւղ՝ թերահաւատութեան է նշա-
նակ. զթերահաւատութիւն մեք 'ի

մէնջ վաղ մերժեցաք, ընդ նմին և երկիւզն փախիցէ՝ ի մտաց և ՚ի խորհրդոց մերոց:

Զայս ամենայն առաքինի զօրավարն խօսեցաւ ընդ ամենայն բազմութեանն. դարձեալ և զմի մի՝ ի նոցանէ քաջալերէր ՚ի ծածուկ և սրտապնդէր, և զամենայն պակասութիւն աղքատութեան ընոյր: Որոյ ոչ ինչ գոյր զօրականին, յանձնէ և յընկերաց մատուցանէր. որոյ զէն չէր, զէն պատրաստէր. և որում հանդերձ պիտոյ էր, հանդերձ զգեցուցանէր, և որում երկւար՝ երկւար տայր: Եւ առատ ոռճկօք ուրախ առնէր զամենեսեան, և զուարթագին զինքն ցուցանէր ամենեցուն: Եւ ըստ պատերազմական կարգին զքաջ արանց զյիշատակարանս հանապազ երկրորդէր առաջի նոցա. զի և ինքն իսկ տեղեակ էր ՚ի մանկութենէ իւրմէ սուրբ կտակարանաց: Զոր և ՚ի ձեռն առեալ զքաջ նկարագիրն մակաբայեցւոց ընթեռնոյր ՚ի լսելիս ամենեցուն. և յորդառատ բանիւք զելս իրացն խմա-

ցուցանէր նոցա, որպէս մարտու-
ցեալ կռուեցան 'ի վերայ աստուա-
ծասուր օրինացն ընդդէմ Թադա-
ւորին անախոքացւոց : Զի Թէպէտ
և 'ի նմին կատարեցան մահուամբ,
սակայն անուն քաջութեան եկաց
մինչեւ ցայսօր ժամանակի, ոչ միայն
յերկրի, այլ և անմոռաց յերկինս :
Նա և զայն յուշ առնէր զօրականին,
որպէս ազգատոհմն Մատաթեայ
քակտեալ բաժանեցան 'ի միութե-
նէ նորա, դարձան 'ի հրաման Թա-
դաւորին, շինեցին մէհեանս, մա-
տուցին զոհս սղծութեան, խոտո-
րեցան յԱստուծոյ, և ընկալան ըզ-
սրատիժս սրատուհասի մահուան 'ի
սուրբ միաբանելոցն : Իսկ Մատաթի
և որք ընդ նմայն էին՝ ոչ ինչ լքեալ
Թուլացան, այլ եւս առաւելապէս
սնդեցան, և ձեռնամուխ եղեն 'ի
գործ սրատերազմին բազում ժամա-
նակս : Զայս ասէր, և անդէն 'ի դաշ-
տին զտեղի առեալ՝ զգօրսն զետե-
ղէր, և յամենայն կողմանց տակաւ
զայրուձին կազմէր :

Իսկ յետ բազում աւուրց զօրա-

գլուխն Պարսից խաղայր դայր ս-
 մենայն հեթանոսական բազմա-
 թեամբն, և եկեալ հասանէր յաշ-
 խարհն հայոց 'ի հէր և 'ի Ջարա-
 ւանդ գաւառ: Եւ անդէն 'ի գաւա-
 ռին զտեղի առեալ նորա, բանակ
 բոլորէր, փոս հատանէր, պատնէշ
 կանգնէր, շերտաւոր փակէր, ամ-
 բարացոյցանէր իբրեւ զքաղաք ամե-
 նայն սպարաստութեամբ: Գունդ
 բազում հատանէր 'ի զօրաց նորա,
 ասպատակաւ արշաւէր, յաւարի
 առնուլ կամէր զգաւառս բազումս:

Ջայն իբրեւ լուան զօրքն հայոց,
 սեպուհ մի յազգէն ամաստունեաց,
 Աւանձար անուն, ընտրեցին յամե-
 նայն զօրականէն լի խմաստութեամբ
 և քաջութեամբ: Եւ ընդ առաջ նո-
 րա հազարօք երկու, հար սասա-
 կեաց զբազմութիւն գնդին, և զմա-
 ցեալսն 'ի նոցանէ անդրէն փախըս-
 տական 'ի բանակն արկանէր: Եւ
 ինքն ողջանդամ այսրէն դաւնայր,
 և լինէր տօն ուրախութեան մեծ
 յաւուրն յայնմիկ զօրացն հայոց:

Գարձեալ միւսանդամ ուրա-

ցեալն Ասասկ անդրէն 'ի հնարս
 հայթայթանաց մտանէր ըստ առա-
 ջին կեղծաւորութեան իւրոյ • շքե-
 ցաւ 'ի ձեռն սուա երիցանցն՝ զոր
 յառաջագոյն ասացաք, նոքօք հրա-
 մանաւ արքունի 'ի սպառգամաւո-
 րութիւն խօսէր, և երդամաք հաս-
 տատէր զքրիստոնէութիւնն անդրէն
 ունել: Եւ զայս արարեալ զբազում
 աւուրս՝ ոչ կարաց զմիաբանու-
 թիւնն քակտել, մանաւանդ զսուրբ
 ուխտ եկեղեցոյն, որ ոչ էր հեռա-
 ցեալ 'ի զօրականէն: Արսէս երանե-
 լի երէցն Աւետիգ հրաման առեալ
 'ի սուրբ ընկերացն 'ի մեծէն Յովսէ-
 վայ և յամենայն մեծամեծացն, 'ի
 քահանայիցն և 'ի զօրագլխացն, ե-
 բաց զբերան իւր և ասէ բարձր բար-
 բառով առաջի հրեշտակացն •

Յիշեցէք ամենեքեան զհարսն զա-
 ռաջինս, որ յառաջ քան զճագումն
 որդւոյն Աստուծոյ յիւրաքանչիւր
 ժամանակս: Քանզի իբրեւ մեր-
 ժեաց և ընկէց զմեզ չարն յաստուա-
 ծային տեղւոյն, գտաք մէք անկեալք
 ընդ անողորմ դատաստանօք ըստ

մեղացն յանցաւորութեան, որ 'ի կամս ազատութեան մերոյ գործեցաք զանարժանս, և զարարչական զօրութիւնն շարժեցաք 'ի վերայ մեր 'ի ցասումն բարկութեան, և զոչորմած դատաւորն յուզեցաք վրէժ առնուլ անաչառութեամբ յարարածոցս. մինչեւ հրաման տուեալ երկնային ծովուն հեղուլ 'ի վերայ ցամաքիս, և հաստատուն յատակք երկրիս ծակոտեալ՝ ընդդէմ զհակառակն գործեցին: Աւերինք և ներքինք եղեն մեզ գործիք տանջանաց՝ առանց բարեխօսի վրէժ առնուլ յանցանաց մերոյ:

Աստուծոյ արդարն 'նոյ միայն գրտաւ կատարեալ յազգի մարդկութեանս, որ ցածոց զսրտամտութիւն բարկութեան տերունեան ցասմանն, և եղեւ սկիզբն առաջարկութեան առ աճումն բազմութեան մարդկային ազգիս: Գարձեալ և Աբրահամ 'ի փորձութեանն իւրում գտաւ առաքինի, և զընկալեալ պարգեւսն յԱստուծոյ՝ ինքեան ձեռօք փոխ անդրէն նմին մատու-

ցանէր, վասն այսորիկ և յառակս ընկալաւ զնա Ասատուած . զի 'ի նմա սպաւորեալ տեսանէր զաներեւոյթ դալուստ որդւոյն Ասատուծոյ, և զըմբռնումն անըմբռնելոյն և զընումն անմահին, որ իւրով մահուամբն խափանեաց զիշխանութիւն մահու : Եւ եթէ մահուամբ մահ մեռանի, մի երկիցուք մահակից լինել Քրիստոսի . զի ընդ որում մէք մեռանիմք, ընդ նմին և կենդանանամք :

Յիշեցէք, առաքիներք, զմեծն Մովսէս, որ մինչ չեւ հասեալ էր յարութեան հասակն՝ խորհուրդ սուրբ նահատակութեանն 'ի տիս տղայութեանն երեւէր նմա . և տուն թագաւորին եգիպտացւոց 'ի ծառայութիւն մտանէր նմա, և ակամայ դայելութեամբ սնուցանէր զնա . և 'ի ժամ փրկելոյ զժողովուրդն 'ի նեղութենէն, միջնորդ եղեւ երկնի և երկրի, միանգամայն և աստուած անուանեցաւ 'ի վերայ եգիպտացւոցն : Քանզի ուր դասաւ սուրբ խորհուրդն զօրացեալ, անձամբ իւրով վրէժ

առնոյր յեզիպտացւոցն • իսկ ուր
 աստուածային յայանութիւնն՝ ի վե-
 րայ նորա լինէր՝ ի ձեռն գաւազա-
 նին գործէր զմեծամեծ սքանչելիան :
 Եւ վասն սուրբ նախանձուն զոր ու-
 նէր՝ եհար զեզիպտացին և ընդաւա-
 զեաց • վասն որոյ զմեծ անուն դնէր
 նմա , և առաջնորդ ժողովրդեանն
 զնա կացուցանէր : Եւ բազում այն
 է , որ հեղմամբ արեամբն արդարա-
 ցաւ , և անուանեցաւ մեծ քան զա-
 մենայն մարգարէս • ոչ միայն զար-
 տաքին թշնամիսն կոտորելով , այլ
 զազգատոհմն , որ փոխանակեցին
 զԱստուած ընդ որթուն յանասա-
 տին :

Եւ եթէ նա ՚ի հեռուստ այնպիսի
 վրէժ խնդրէր գալստեան որդւոյն
 Աստուծոյ , մէք որ ականատեսք ե-
 զաք , և մեծամեծ վայելեցաք յերկ-
 նաւոր սարդեւան շնորհաց նորա՝
 եւս առաւել սարախմբ վրէժխնդիր
 լինել մօտակայ ճշմարտութեանս :
 Որ եդ մահուամբ զանձն իւր ՚ի վե-
 րայ մեղաց մերոյ և արդարացոյց
 զմեզ յանհնարին դատասպարտու-

Թե՛նէն, դիցուք և մէք զանձինս մեր մահուամբ՝ ի վերայ անմահ զօրութեանն, զի մի նուազք քան զվրէժ խնդիրսն գտանիցիմք :

Յիշեցէք զմեծ քահանայն Փե՛նեհէզ, որ սպաննամբ եբարձ զսլրղծութիւնն ՚ի ժամ պատերազմին, և յազգէ յազգ երդմամբ հաստատեաց զքահանայութիւնն : Մի մուռանայք և զսուրբ մարգարէն զԵղիաս, որ ոչ կարէր հանդարտել հայել ՚ի կռապաշտութիւնն Աքաբու. և արդար նախանձուն իւրոյ զութ հարիւրսն ինքեան ձեռօք սատակեաց, և զերկուս յսունսն անշէջ հրոյն մատուցանէր լուցկիս. և զաստուածային վրէժն խնդրելով՝ անըմբռնելի և ահագին կառօքն յերկրէ ՚ի յերկինս վերացաւ : Դուք՝ եւս մասին մեծի վիճակի հասեալ էք. զի ոչ եւս կառք առաքին ձեզ ՚ի վերացումն, այլ ինքնին Տէրն կառաց և երիւարաց հզօր զօրութեամբ և սրբովք հրեշտակօք ընդ առաջ եկեալ՝ ձեզ իւրաքանչիւր թեւս բուսուցանէ, զի նորա ուղե-

կիցք ընկեցիմք և նմին քաղաքա-
կիցք :

Եւ այլ զինչ եւս երկրորդեցից
առաջի ձերոյ քաջ նահատակու-
թեանդ, զի քան զիս տեղեկագոյնք և
հմուտք էք սուրբ կտակարանացն :
Դաւիթ 'ի մանկութեան ժամանա-
կին քարիւ կործանեաց զմեծ բլուրն
մսեղէն, և ոչ ինչ զանգիտեաց յա-
հագին սրոյ հսկային. ցրուեաց ըզ-
գունդս այլազգեացն, և ապրեցոյց
զղօրսն 'ի մահուանէ, և զժողո-
վուրդն 'ի գերութենէ. եղեւ անդ-
րանիկ թագաւորացն Իսրայելի, և
անուանեցաւ հայր որդւոյն Աստու-
ծոյ : Նա անուանեցաւ առ 'ի պէտս
ժամանակին, և դուք ճշմարտիւ
ճնեալք 'ի սուրբ հոգւոյն որդիք էք
Աստուծոյ և ժառանգակիցք Քրիս-
տոսի : Մի ոք զձեր բաժինն 'ի ձէնջ
հատանիցէ, և զձեզ օտարախորթ
արարեալ տարաբաժին հանիցէ :

Յիշեցէք զամենայն զօրավարան
Իսրայելի զառաջինան, զՅեշոփն,
զԳեդէոփն, զՅեփթային և զայլան
ամենայն. որք ճշմարտ հաւատովք

էին, հարին կոտորեցին զգօրսն հե-
թանոսաց, և սրբեցին զերկիրն 'ի
պիղծ կռասպաշտութենէն: Եւ
վասն հաստատուն արդարագոր-
ծութեանն, որ ոչ ինչ երկմտեցին
'ի խորհուրդս իւրեանց, արեգակն
և լուսին առանց տկանջաց լուան
և կատարեցին զքան հրամանի նո-
ցա. ծով և գետք ճանապարհ գոր-
ծեցին առաջի նոցա ըստ ոչ սովո-
րութեան. և բարձրացեալ պա-
րիսպք քաղաքին ձայնիւ լոկով ան-
կեալ կործանեցան: Եւ այլքն ամե-
նայն՝ որ ըստ հաւատոց քաջու-
թիւնս կատարեցին 'ի դարս իւրա-
քանչիւր, գովեցան 'ի մարդկանէ և
արդարացան յԱստուծոյ:

Ապաքէն նոյն Տէր է որ 'ի սկըզ-
բանէ մինչեւ ցայսօր և առ յապա,
և յաւիտենից յաւիտեանս, և անդր
քան զամենայն յաւիտեանս: Ոչ
նորոգի, զի ոչ հնանայ. ոչ մանկա-
նայ, զի ոչ ծերանայ. ոչ փոխի ան-
յեղյեղուկ բնութիւնն Աստուծոյ.
որպէս և ինքն իսկ ասէ բերանով
սուրբ մարգարէիցն. Ես եմ, ես եմ,

ի սկզբանէ նոյն մինչեւ յաւիտեանս ոչ տամ զփառս իմ այլում, և ոչ զքաջութիւնս իմ գրօշէլոց :

Զայս գիտելով, եղբարք, մի թուլութեամբ լքանիցիմք, այլ պնդութեամբ սրաիւ և հաստատուն հաւատովք կամակարութեամբ յարձակեսցուք ՚ի վերայ թշնամեացն, որ յարուցեալ գան ՚ի վերայ մեր : Մեր յոյսն մեզ կրկին երեւի . եթէ մեռանիմք՝ կեամք, և եթէ մեռուցանեմք՝ մեզ նոյն կեանք առաջի կան : Յիշեսցուք զբանն Առաքելոյ, որ ասէ, թէ փոխանակ ուրախութեան՝ որ նմա առաջի կայր, յանձնէառ զհամբերութիւն մահու, և մահու խաչի . վասն այսորիկ և Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց, և եա նմա անուն՝ որ ՚ի վեր է քան զամենայն անուն . զի յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն ծունր կրկնեսցի երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանդարամետականաց :

Եւ քանզի որ ճմարտութեամբ միացեալ է ընդ որդւոյն Աստուծոյ, հոգւոյն աչօք տեսանէ զաներեւոյթ

յստակ ըոյսն ճառագայթից իմանալի արեգականն, որ յամենայն ժամ և յամենայն օր դեր 'ի վերոյ ծագեալ երեւի ամենեցուն, և սրբատեսիլ և սրբահայեացս անաղտոր յստակութեամբ ձգտեցուցանէ ըզհայեցուածս, և թափանցանց եղեալ ընդ երկինս՝ յանմատոյց տեսիլն մերձեցուցանէ, և կորովութեամբ կշռէ զերկրսպագութիւն զերից հատուածոցն միաւոր զօրութեանն: Եւ արդ որ ընդ Աստուծոյ աստիճանն ոտնփոխ եղեալ իցէն, և բարձրութեամբ յարբունիսն հասեալ, և զամենայն մեծութիւն բովանդակ տեսեալ, նա միայն է որ ժառանգէ զանանց ուրախութիւնն և զանարտմական մխիթարութիւնն:

Մի, տեարք իմ սպասուականք, յետ այսչափ 'ի բարձունս վերանալոյ, այսրէն յերկիր անկեալ թաւալիցիմք, այլ տեղի առեալ անդրէն 'ի բարձրութեանն հաստատեսցուք: Թէպէտ և հայեսցուք 'ի ստորին կողմ երկրիս, տեսանեմք զսա լի ամենայն ապականութեամբ

և անսուրբ պղծութեամբ : Քանզի զինչ աղէտք տարակուսի են, որ ոչ գործին յերկրայինս ախտաբերս . թշուառութիւնք աղքատաց և անթիւ չարչարանք նոցուն, աղցաւոր ծանրութիւնք հարկահանաց, զղուանք և կռփանք՝ ի բռնաւոր ընկերակցաց, քաղց և ծարաւ ըստ կարօտութեան բնութեանս : Սառնամանիք ձմերայնւոյ և խորշակք ամարայնւոյ, հիւանդութիւնք տարածամբ և ախտք մահաբերք հանապաղ տանջեն զմարդիկ . երկիւղ արտաքնոց և արհաւիրք ի ներքնոց անդադար ի վերայ հասանեն . ցանկան մահու յառաջ քան զժամանակն, և ոչ գտանեն . և բազումք են՝ որ փորեն և խնդրեն, և խնդալից լինին յորժամ գտանեն : Իսկ որ թուին մեզ, եթէ յաջողեալք են ի մեծութեան և փափկանան ուրախութեամբք ի պակասելի կեանս, մեծամտեալ հպարտանան յանցաւոր մասունս աշխարհիս, նոքա են՝ որ կուրացեալ են ի ճշմարիտ կենացն : Իսկ արդ զինչ այն չարիք իցեն՝ որ ի նոսա ոչ

գործիցին . ընդ մեծութիւնն խառնեալ է յափշտակութիւն ընչից աղքատաց , ընդ սուրբ ամուսնութիւնն՝ գէճ պղծութիւն : Յորս վայելէն ընտրութեամբ , նոցուն երկրրպագութիւն իբրեւ Աստուծոյ մատուցանեն , մոլորեալք ՚ի ճշմարիտ կենացն :

Ա՞չ ահա աշխարհս ամենայն արարչին բոլորեցուն է գոյացութիւն . և զոր նոքայն սրաշտեն և սրատուեն՝ ապաքէն ՚ի սմին նիւթոյ է մասն . իսկ արդ մասունքն մասանց կան ՚ի ծառայութիւն : Զ ՚ի եթէ մի մասն աշխարհիս ապականացու է , հարկ է թէ և ամենայն մասունքն ընդ նմին ապականին : Նա և ՚ի մասանց անտի՝ սրտ է թէ և ընտրութիւնք երեւեսցին . իսկ արդ որ լաւ է յայանի է ամենեցուն , և որ գիտէն իմանալ՝ նա է ընտիր ՚ի մասանցն : Ապա թէ այդ այդպէս է , քան զամենայն սրաշտամունս հեթանոսաց , որում երկիր սրագանեն , երկրպագութիւն են առաւելեալք քան զանբան տարերսն , որոց չարաչար կան

'ի ծառայութեան . և զէն Աստուած՝ որ 'ի մարդ կերպարանեցաւ՝ չպաշտեն , այլ արարածոց տանին երկըրպագութիւն . որոց մեղաց չիք քաւութիւն յարդար ատենին :

Օ՛ն անդր՝ ի բաց թողցուք զխաւարային խորհուրդս մոլորելոցն . եղկելիս և ողորմելիս քան զամենայն մարդիկ զնոսա համարեսցուք . մանաւանդ զի կամօք են կուրացեալք և ոչ 'ի հարկէ , և ոչ երբէք գտցեն զճանապարհն ճշմարտութեան : Այլ մեր բացահայեաց աչօք տեսեալ զլոյսն երկնաւոր , մի պատահեսցէ մեզ խաւարն արտաքին : Զի ոյք էին 'ի խաւարի , եկն առ նոսա լոյսն ճշմարիտ , կուրացեալք վրիպեցան 'ի կենացն . իսկ որք ընկալայքդ հաւատովք՝ որդիք էք և ոչ օտարախորթք , սիրելիք և ոչ թշնամիք , բաժանորդք և ժառանգորդք վերին խմանալի քաղաքին :

Անդ է առաջնորդ վրկութեան մերոյ . աստ քաջութեամբ նահատակեցաւ , և զնոյն ուսոյց ամենայն նիզակակից գործակցաց իւրոց Առա-

քելոց • յորմէ և դուք էք այսօր
կրկին երեւեալք, օրհնեալք հաւա-
տովք ընդդէմ աներեւոյթ թշնա-
մւոյն, սլատենազէն զըահիւք դէմ
ընդդէմ ընկերակից սատանայական
գործոյն : Եւ եթէ այսպէս և եթէ
այնպէս, զերկոսեան կողմանսն 'ի
սլարտութիւն մատնէք, որպէս և
Տէրն ինքնին արար • աշխարհի թուե-
ցաւ թէ մեռաւ, այլ նա յայնժամ
տարաւ զկատարեալ նահատակ ա-
ռաքինութիւնն • զախոյեանն ըն-
կէց, զպատերազմն եհար, զթշնա-
միսն ցրուեաց, զաւարն ժողովեաց,
զգերին դարձոյց, զպարգեւան բաշ-
խեաց ամենայն սիրելեաց իւրոց 'ի
ձեռն իւրաքանչիւր առաքինու-
թեանց :

Գիտէք դուք ամենեքեան, յա-
ռաջ ժամանակաւ հասեալ ձեր 'ի
գործ պատերազմի, թէպէտ և էր
ձեր սովորութիւն՝ քահանայից հա-
նապազորդել 'ի մէջ բանակիս, 'ի
ժամ ճակատուցն յանձնեալ ձեզ
'ի նոցանէ աղօթիւք՝ յամուր տե-
ղւոջ ուրեք թողուիք զնոսա • իսկ

այսօր եպիսկոպոսք և երիցունք և սարկաւագունք, սաղմոսերգողք և գրակարգացք իւրաքանչիւր կարգեալ կանոնաւ՝ իբր վառեալք զինու և պատրաստեալք ՚ի սլատերազմ, կամին ընդ ձեզ յարձակել հարկանել զթշնամիան ճշմարտութեան : Եւ եթէ մեռանել եւս հասանէ՝ ՚ի նոցանէ, սակայն և յայնմանէ ոչ են զանգիտելոց • քանզի լաւագոյն զմեռանելն կամին քան զմեռուցանելն : Որպէս զի կրկին աչս ստացեալ ունիցին • հաւատոց աչօք ըզքարկոծանս մարգարէիցն տեսանեն, և մարմնոյ աչօք զքաջութիւն ձերոյ նահատակութեանդ : Մանաւանդ թէ ՚ի ձեզ զերկօսեան իսկ տեսանեմք • քանզի և դուք իսկ տեսանէք զչարչարանս սուրբ Առաքելոցն և զսպանմունս զամենայն սուրբ մարտիրոսացն, որոց մահուամբն հաստատեցաւ սուրբ եկեղեցի, և հեղումն արեան իւրեանց եղեւ ՚ի սլարծանս վերնոցն և ներքնոցն : Արդմինչեւ ՚ի գալուստն երկրորդ՝ նոյն նահատակութիւն կատարի չարչարանօք :

Յայս վայր խօսեցաւ 'ի գիշերին յայնմիկ սուրբ երէցն Ղեւոնդ, և փառաարելով կատարեաց զԱմէնն ասելով: Եւ սեղան ուղղեալ՝ զամէնասուրբ խորհուրդն կատարեցին. ուղղեցին և աւազան, և եթէ գոյր ոք երախայ 'ի բազմութեան զօրուն՝ զգիշերն ամենայն մկրտեցին. և ընդ առաւօտս սուրբ օրինացն հաղորդեցան, և այնպէս լուսազգեստ եղեն՝ որպէս 'ի տերունեան մեծի սուրբ զատիկին: Եւ մեծաւ զուարճութեամբ և յոյժ խնդութեամբ աղաղակեաց ամենայն բազմութիւն զօրացն և ասէն. հաւասարեսցէ մահ մեր ընդ մահու արդարոցն, և հեղուին արեան մերոյ ընդ արիւն սուրբ մարտիրոսացն. և հաճեացի Աստուած կամաւոր սկատարագաւս, և մի տացէ զեկեղեցի իւր 'ի ձեռս հեթանոսաց:

ՎԵՅԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՎՐԿԻՆ ԱՆԳԱՄ ԸՆԴԴԷՄ ԿԱԼ ՀԱՅՈՅ
ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԻ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ՊԱՐՍԻՅ

Յետ այսորիկ իբրեւ ետես զօրա-
վար գնդին Պարսից, եթէ հատան
պատգամաւորքն 'ի միջոյ՝ խաբել
զնոսա, և բարձաւ յոյս ակնկալու-
թեան իւրոյ ցրուել զնոսա յանքակ
միաբանութենէն, յայնմ ժամանա-
կի յառաջ կոչէր զանօրէնն Վասակ
և զամենայն ուրացեալ իշխանսն,
որ էին ընդ նմա յաշխարհէն հայոց-
հարցանէր զնոսա, և ուսանէր 'ի
նոցանէ զհնարագիտութիւն յաղ-
թութեան: Եւ իբրեւ ուսեալ տե-
ղեկացաւ զառն առն իւրաքանչիւր
քաջութիւնս, կոչէր և զբազումս 'ի
զօրագլխացն՝ որ էին ընդ իւրով ձե-
ռամբ, և հրամայէր ածել զառա-
ջեաւ զերամակս փղացն. և 'ի գունդս
գունդս զգազանսն բաժանէր, և առ

մի մի փիղ երէք հազար սպառա-
զէնք . թող զայլ զօրսն ամենայն :

Խօսէր և ընդ մեծամեծսն արքու-
նի հրամանաւ և ասէր . Յիշեցէք
այր իւրաքանչիւր զսատուէր մեծ
թագաւորին , և գիք առաջի զանուն
քաջութեան . ընտրեցէք զմահ քան
զկեանս վատութեամբ : Մի մոռա-
նայք զիւզն և զպսակն և զուսն և
զառատաձեռն սարգեւսն , որ շնոր-
հի ձեզ յարքունուստ : Տեարք էք
իւրաքանչիւր գաւառաց , և ունիք
իշխանութիւն բազում . դուք ինք-
նին գիտէք զքաջութիւն աշխարհին
հայոց և զան առն իւրաքանչիւր
նահատակութիւն արութեան . դու-
ցէ ձեր 'ի սարտութիւն մասնեալ ,
կենդանեալ վրիպիցէք 'ի մեծ կե-
նացն զոր ունիք : Յիշեցէք զկին և
զորդիս ձեր , յիշեցէք զսիրելի բա-
րեկամս ձեր . դուցէ ռոնահար լի-
նիցիք յարտաքին թշնամեացն և ող-
բակիցք 'ի ներքին սիրելեացն :

Նա և յուշ եւս առնէր նոցա զբա-
զում ընկերակիցս փախուցեալս ,
որք թէսպէտ և 'ի սպտերազմէն ասպ-

րեցան, սրով ընկալան զլճիւ մահուն իւրեանց. ուստերք և դատերք և ամենայն ընտանիք իւրեանց յանաշխարհիկս գրեցան, և ամենայն հայրենի դաւառք հատան 'ի նոցանէ:

Ձայս ասէր, և առաւել քան ըստոյն սասակացուցանէր զհրամանն արքունի: Վարդէր կազմէր զզօրսն ամենայն, և տարածանէր երկայնէր զճակատն յերկայնութիւն դաշտին մեծի: Եւ իւրաքանչիւր գազանացն յաջմէ և յահեկէ զերեքհազարեան սպառազէնսն սպարաստէր, և զընտիր ընտիր նահատակացն շուրջ զիւրեաւ գումարէր. այսպէս ամրացուցանէր զգունդն Մատեան իբրեւ զաշտարակ մի հզօր և կամ իբրեւ զբերդ մի անմատոյց: Նշանս բաշխէր, դրօշս արձակէր, և 'ի ձայն մեծի փողոյն սպարաստ հրամայէր լինել: Իսկ զգունդն զասլարհայիկ, և զՎատչաց և զհոնաց և զԳեղաց, և զայլս եւս ամենայն զընտիր ընտիր զօրուն մարդիկ 'ի մի վայր ժողովէր, և հրաման սրատուիրանի

տայր ընդ աջմէ կողմանէ գնդին իւրոյ պատրաստ լինել ընդդէմ Հայոց զօրավարին :

Իսկ արին Արարդան յաւաջ մատուցեալ և զաւագանին հարցանէր, և միաբան ամենեցուն խրատու ըզջօրագլուխան կարգէր : Չգունդն առաջին տայր՝ ի ձեռն իշխանին արժրունեաց, և նիզակակից նմա զմեծ իշխանն Մոկաց, և զայլն ամենայն նախարարեան համահարզս երկուցունց, և զամենայն բազմութիւն գնդին թեւս աստի և անտի կազմէր նոցա : Եւ զգունդն երկրորդ տայր՝ ի ձեռն Խորենայ խորխոռունեաց, և նիզակակից նմա զընծայինն և ըզՆերսէհ քաջբերունի : Եւ զգունդն երրորդ մատուցանէր՝ ի ձեռն Թաթլը վանանդեցւոյ, և նիզակակից նմա հրամայէր զՏաճատ գնթունի, և զբազումս՝ ի քաջ արանց աստի և անտի՝ ի թեւս նոցա : Յանձն իւր ասնոյր զգունդն չորրորդ, և նիզակակից իւր զքաջն Արշաւիր և զհարազատ եղբայր իւր զՀամազասպեան : Վարդէր և կազմէր զճա-

կատն յորդորելով ընդ ամենայն երեսս դաշտին դէմ յանդիման Արեաց գնդին, առ ամին Տղմուտ գետոյն :

Եւ իբրեւ այսպէս պատրաստեցան երկոքեան կողմանքն, լի սրամտութեամբ և մեծաւ բարկութեամբ զայրանային, և դազանացեալ զօրութեամբ յիրեարս յարձակէին երկոքեան, և ամբօխ աղաղակին յերկոցունց կողմանցն՝ իբրեւ ՚ի մէջ ամպոց շփոթելոց՝ ճայթմունս գործէր, և հնչումն ձայնից զբարանձաւս լերանցն շարժէր : Ի բազմութենէ սաղաւարտիցն և ՚ի փայլուն սլատենազէն վառելոցն իբրեւ նշոյլք ճառագայթից արեգական հատանէին : Նա և ՚ի բազում սուսերացն շողալ, և ՚ի ճօճել բազմախուռն նիզակացն իբրեւ յերկնուստ ահագին հրաձգութիւնք եռային : Քանզի ո՛վ իսկ է բուսական ասել զմեծամեծ տափնասպ ահաւոր ձայնիցն, որպէս կոփիւնք վահանաւորացն և ճայթմունք լարից աղաղանցն զլսելիս ամենեցուն առ հասարակ խլացուցանէին :

Անդ էր տեսանել շտապ մեծի տագնասալին և զաղէտս անբաւ տարակուսանացն երկոցունց կողմանցն, առ 'ի յանդուգն յարձակմանէն զմի մեանս բախելով. քանզի թանձրամիաքն յիմարէին և վատասիրաքն լքանէին, քաջքն խիղախէին և նահատակքն գոչէին: Եւ խումբ արարեալ ամենայն բազմութեանն՝ ըզգեան 'ի մէջ փակէին, և զանգիտեալ գունդն Պարսից 'ի դժուարութենէ գետոյն՝ զտեղեաւն զեռալ սկսան: Իսկ գունդն Հայոց հասեալ անցանէին, ձի 'ի վերայ առեալ յարձակէին մեծաւ զօրութեամբ: Սաստկապէս բախեալք ընդ միմեանս, յերկոցունց կողմանց բազում վիրաւորք յերկիր անկեալ դիաթաւալ խաղային:

Յայնմ մեծ տագնասալի 'ի վեր հայեցաւ քաջն Արարդան, և տեսանէր զընախր ընախր քաջ նահատակաց Պարսից զօրուն, զի զձախակողմն շարժեցին զՀայոց գնդին. մեծաւ ուժով յարձակէր 'ի տեղին, և զաջ թեւն Պարսից գնդին բեկեալ՝

արկանէր զգազանօքն , և շրջան առեալ կոտորէր մինչեւ 'ի նոյն տեղի : Եւ այնպէս շտապ տագնապի 'ի վերայ հասուցանէր , մինչեւ գունդն Մատեան քակտեալ բաժանեցան 'ի մեծամուր սլատրաստութենէն , դեռ եւս քաջ քաջ 'ի փախուստ դառնային :

Ապա դէտ ահն 'ի վեր համբառնայր Մուշկան Նիւսալաւուրտն , քակեալ զոմանս տեսանէր 'ի գընդէն հայոց , և զկնի մնացեալ 'ի հովիտս լերանցն : Այսին որոյ զաղաղակ բարձեալ՝ քաջալերէր շուրջ ղիւրեաւ զզօրս Արեաց , որք զտեղի առեալ կացին ընդդէմ՝ գնդին Այրդանայ : Եւ անդէն 'ի տեղւոջն երկոքին կողմանքն զպարտութիւն խոստովանէին , և առ յոյժ թանձր անկեալ դիականց իբրեւ զքարակոյտս դերբկաց երեւէին :

Ձայն իբրեւ ետես Մուշկան Նիւսալաւուրտն , մնայր գազանացն Արտաշրի , որ 'ի վերայ գազանացն նրստէր 'ի բարձր դիտանոցին և կամ իբրեւ յամուր քաղաքի , և 'ի ձայն

մեծ դաւարափողոցն զիւր գունդան ստիպէր, և յառաջամարտիկ զօրօքն զնա 'ի մէջ փակէր: Իսկ կորովին Վարդան իւրովք քաջ նիզակակցօքն ոչ սակաւ նախաճիրս 'ի տեղւոջն գործեաց, յորում տեղւոջ և ինքն իսկ արժանի եղեւ առնուլ զկատարեալ նահատակութիւնն:

Եւ յերկարել գործոյ պատերազմին՝ օրն տարաժամէր, և մօտ առ երեկս կարճատէր. բազմաց օրահասօք մահու հասանէին, մանաւանդ 'ի թանձրութենէ անկեալ դիականց մօտ առ մօտ խտացեալ իբրեւ ըզփայտահարս մայրաւորաց: Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզակացն և զխորտակումն աղեղանց, վասն այնորիկ և ոչ կարէին կալ ճշմարտիւ 'ի վերայ սուրբ մարմնոց երանելեացն, և սաստիկ խուճապ տագնապի էր կողմանցն երկոցունց անկելոցն: Եւ որ մնացեալքն էին, վանեալք և ցրուեալք լինէին 'ի լեառնագաշտս և յամուրս ձորոցն. և յորժամ պատահէին միմեանց, դարձեալ միւսանդամ զմիմեանս

սատակէին : Եւ մինչեւ 'ի մուտս
արեգականն անդադար լինէր գործ
դառնութեանն :

Եւ քանզի գարնանային էր ժա-
մանակն, ծաղկալից դաշտքն դառ-
նային յորդահոսանս արեանց բազ-
մաց : Մանաւանդ յորժամ տեսա-
նէր ոք զբազմակոյտ դիականցն ան-
կելոց, սիրտն բեկանէր և աղիքն
գալարէին՝ լսել զմնչիւն խոցելոցն և
զմռնչիւնս բեկելոցն, զթաւալգլոր
խաղալ սողալ վիրաւորացն, զփա-
խուստ վատացն, զթագուսա լքե-
լոցն, զսրտաթափումն զանարի ա-
րանցն, զճչիւն կանաչեացն, զողբս
սիրելեաց, զաշխարումն մերձաւո-
րաց, զվայ և զաւաղ բարեկամացն :
Քանզի ոչ եթէ կողմ էր՝ որ յաղ-
թեաց, և կողմ էր՝ որ պարտեցաւ,
այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ երկոքին
կողմանքն 'ի պարտութիւն մասնե-
ցան :

Բայց քանզի անկեալ էր զօրա-
վարն հայոց 'ի մեծ պատերազմին,
ոչ ոք գոյր այնուհետեւ 'ի մէջ գլխա-
ւոր, յոր յեցեալ ժողովէին գունդն

մնացելոցն : Թէպէս և բազում այն էր՝ որ ապրեցան , քան թէ որ մեռանն , սակայն ցանեալ ցրուեցան . և հասեալ անկանէին 'ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխարհին , և բռնանային 'ի վերայ բազում դաւառաց և բերդից , զոր և ոչ առնուլ իսկ ոք կարէր :

Եւ այս անուանք են քաջ նահատակացն՝ որ անդէն 'ի տեղւոջն կատարեցան : Յազգէն մամիկոնէից քաջն Վարդան հարիւր երեսուն և երէք արամբք . յազգէն խորխոռունեաց Խորէնն կորովի իննեւտասն արամբք . յազգէն պալուռնեաց արին Արասկ յիսուն և եօթն արամբք . յազգէն գնթունեաց զարմանալին Տաճատ իննեւտասն արամբք . յազգէն դիմաքսենից իմաստունն Հմայեակ քսան և երկու արամբք . յազգէն քաջբերունեաց հրաշակերան՝ Ներսէս եօթն արամբք . յազգէն գնունեաց մանուկն Վահան երիւք արամբք , յազգէն ընծայնոց արդարն Արսէն եօթն արամբք . յազգէն Արուանձտայ յառաջադէմն Գարե-

գին երկու հարազատօքն և ութու-
տասն արամբք :

Այս երկերիւր ութսուն և եօթն
նահատակք , ընդ ինն մեծամեծ նա-
խարարսն անդէն 'ի տեղւոջն կատա-
րեցան : Եւ յարքունի տանէ և 'ի
տանէ արծրունեաց և յիւրաքան-
չիւր յայլոց նախարարացն տանէ ,
թող զայս երկերիւր ութսուն և
եօթնս , այլ եւս եօթն հարիւր և
քառասուն այր , որք զանուանս իւ-
րաքանչիւր 'ի դպրութիւն կենաց
գրեցին 'ի նմին աւուր 'ի մեծի պա-
տերազմին : Եւ միահամուռ լինի ա-
մենայն հազար և երեսուն և վեց
այր :

Իսկ 'ի կողմանէ ուրացելոցն ան-
կանէր յայնմ աւուր երեք հազար
հինգ հարիւր քառասուն և չորք այր :
Ինն այր 'ի նոցանէ 'ի մեծ պատուա-
ւորացն էր , վասն որոյ և կարի յոյժ
'ի խոր խոցեցաւ Մուշկանն Նիւսա-
լաւուրա : Մանաւանդ իբրեւ ետես
զանհնարին հարուածսն եօթնպա-
տիկ զիւրոյ գնդին քան զհայոցն ,
բեկաւ անկաւ զօրութիւն ուժոյն

իւրոյ, և ոչ հանդարտէր կալ'ի վերայ խորհրդոց մտացն • քանզի ոչ որպէս կարծէր զպատերազմն՝ կատարեցաւ : Մանաւանդ իբրեւ հայէր տեսանէր զբազմութիւն անկէլոց իւրոյ կողմանն, և թիւ համարոյ եւս առնէր, և իբրեւ այնչափ յօլով գտանէր զիւր անկէալն քան զհայոց գնդին, եւս առաւել վասն երեւելի արանցն, զորս յականէ յանուանէ գիտէր թագաւորն, 'ի մեծ տաղնասլի լինէր այրն յանձն իւր : Արդարութեամբ զիրան գրել և ցուցանել՝ 'ի թագաւորէն երկնչէր, դարձեալ և թաքուցանել եւս ոչ կարէր, քանզի ոչ ծածկէր այնպիսի մեծ կռիւ :

Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր յանձն իւր և նեղէր 'ի միտս իւր, ուրացեալն Ասասկ որ զանձն իւր 'ի մէջ գաղանացն թագուցեալ ապրեցուցանէր, միսիթար մատուցանէր մտացն լքելոց • և ուսուցանէր նմա հնարս նենդութեամբ, թէ որպէս կարասցէ մարտնչել ընդ ամուրսն խաբէութեամբ : Երդմուռնս

կնքէր արքունի հրամանաւ և վը-
կայութեամբ անձին իւրոյ և խա-
բեբայ երիցամբքն, որ ընդ նմայն
էին. սրատգամաւորս առնէր զնո-
սա, և երեւեցուցանէր զթողու-
թիւնն աստտամբութեանն առ ՚ի շի-
նութիւնն եկեղեցւոյ շնորհել անդ-
րէն, և զամենայն կարգս անդրէն
յարմարել ըստ առաջին սովորու-
թեանն: Թէպէտ հրամանն թագա-
ւորինն հաստատութեամբ էր ար-
ւեալ, վասն զի յոյժ բեկաւ զօրու-
թիւնն նորա, որպէս զի երկոքին
կողմանք նորա հարան, սակայն
զօրքն հայոց վասն նենգութեանն
Վասակայ, որ բազում անգամ հա-
սեալ էին ՚ի վերայ ստութեանն նո-
րա, վասն այնորիկ և հրամանի թա-
գաւորինն վաղվաղակի ոչ կարէին
հաւատալ:

The first part of the paper is devoted to a general
 consideration of the problem. It is shown that the
 problem is equivalent to the problem of finding
 the minimum of a certain functional. This
 functional is defined as follows:

$$J(u) = \int_{\Omega} |\nabla u|^2 dx + \int_{\Omega} f(x) u dx$$

where Ω is the domain of interest, ∇ is the gradient operator, and $f(x)$ is a given function. The minimum of this functional is attained at a function u which satisfies the boundary value problem

$$\Delta u = -f(x) \text{ in } \Omega, \quad u = 0 \text{ on } \partial\Omega$$

where Δ is the Laplace operator and $\partial\Omega$ is the boundary of Ω . The existence and uniqueness of the solution of this problem is well known. The second part of the paper is devoted to the construction of a numerical method for the solution of this problem. The method is based on the finite element method. The domain Ω is divided into a finite number of elements. The solution is approximated by a function which is linear on each element. The minimum of the functional is then found by minimizing the functional over the space of such functions. The error of the method is estimated. It is shown that the error is of order $O(h^2)$, where h is the maximum size of the elements. The method is applied to the solution of a specific problem. The results are compared with the exact solution. It is shown that the method gives a very accurate approximation of the exact solution.

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՅՈՐՈՒՄ ՆԿԱՐԱԳՐԻ ԴԱՐՁԵԱԼ ԱՌԱՊԻՆՈՒԹԻՒՆՆ
ՀԱՅՈՅ ԵՒ ՉԱՐԱԳՈՅՆ
ԵՒՍ ԵՐԵՒԻ ԱՆՕՐԷՆՈՒԹԻՒՆՆ
ՎԱՍՍԿԱՅ

Արդ գարձեալ յայնժամ գրք-
դեաց զՄուշկան Նիւսաւաւուրտ և
զամենայն աւագանին Արեաց, ա-
ռեալ զզօրսն՝ հասանէր ՚ի վերայ
ամրոցին, յոր անկեալ էին գունդ
մի ՚ի զօրացն հայոց հանդերձ սուրբ
քահանայիւքն, և մարտ եղեալ
կռուէին շուրջ զբերդաւն: Եւ իբ-
րեւ ոչ ինչ կարացին ազդել նոցա,
գարձեալ յերդմուհս աստատան ե-
ղեալ, զի ուխտիւ իջուսցեն զնոսա
առանց դաւ ինչ գործելոյ, և եր-
կիցս և երկիցս անգամ ետուն տա-
նել զաւետարանն: Թէպէտ և քա-
հանայքն յանձն առնուին զիջանելն
կալ առաջի, բազումք ՚ի զօրակա-
նացն ոչ կարէին հաւատալ սուտ
ուխտին Վասակայ. քանզի սկսու-

երթալ Մուշկան Նիւսալաւուրտ
զհետ չար խրատուն Ասասկայ :

Եւ ոմն 'ի քաջ զօրականէն Հայ-
ոց, որ անկեալ էր 'ի բերդն փախըս-
տեամբ, Բակ անուն, ելեալ 'ի պա-
րիսպն թշնամանս դնէր անօրինին,
և յիշեցուցանէր առաջի Պարսից
զօրագլխին զամենայն չարիան, զոր
անցուցեալ էր նորա ընդ աշխարհն
Հայոց : Յորոց բազում իսկ լուեալ
արգարացուցանէին զամբաստանու-
թիւնն, ոչ միայն 'ի Հայոց կողմա-
նէն, այլ եւս առաւել զօրքն Պար-
սից : Սոյն այրս այս 'ի նմին գիշերի
եօթն հարիւր արամբք ել գնաց 'ի
բերդէ անտի, և ոչ կարացին ձեռն
արկանել 'ի նա :

Իսկ որ 'ի ներքս յամբին ծնացին,
թէպէտ և գիտէին ճշմարտիւ զհա-
բեբայ երգմունս նոցա, ոչ ունէին
համբար 'ի ներքս : Իբրեւ ոչ կա-
մաւ իջեալ կացին առաջի, հրա-
մայեաց սպանանել 'ի նոցանէ երկե-
րիւր և երէքտասան այր : Աղաղա-
կեցին ամենեքեան և ասէն . Գոհա-
նամք զքէն Տէր Աստուած մեր .

մինչդեռ շէն են եկեղեցիք և անբակ
տաճարք վկայից և միաբան սուրբ
ուխտ եկեղեցւոյ առաքինացեալ,
արժանի արարեր զմեզ կոչմանդ
երկնաւորի: Հաւասարեցէ մահս
մեր ընդ մահ քաջ նահատակացն,
և խառնեցի արիւնս մեր ընդ ա-
րիւն անկեալ վերաւորացն. և հա-
ճեցի Տէր ընդ եկեղեցիս իւր՝ բազ-
մութեամբ կամաւոր զուարակացս,
որ ելանեն՝ ի վերայ սուրբ սեղանոյս:
Զայս ասելով՝ ի տեղւոջն կատարե-
ցան երկերիւրքն և երեքտասանքն:

Իսկ սուրբ քահանայքն՝ որ անդ
գիտեցան յամուրան, երանելիքս
այս Յովսէփ և Ղեւոնդ բազում ըն-
կերակցօքն իւրեանց, մատուցին և
նոքա զպարանոցս իւրեանց առաջի
որոյ դահճապետին, ասելով զնոյն
բանս՝ զոր խօսեցան երկերիւրքն:
Քանզի ոչ եթէ ակնկալութիւն ինչ
էր երանելեացն ըստ մարմնաւոր
կենացս, այլ խմաստութեամբ հը-
նարս ինդրէին լինել փոխանակ ա-
մենայն աշխարհին շինութեան:
Վասն որոյ և բողոք ՚ի գուռն կար-

դային, և զամենայն ամբաստանութիւն արկանէին զանօրէնն զՎասակաւ : Զայս իբրեւ լուաւ Մուշկան Նիւսաւաւուրա, ոչ իշխեաց 'ի նոսա ձեռն արկանել մահուամբ . այլ զՅովսէփ և զՂեւոնդ դան հարեալ, հրամայեցին սրահել զգուշութեամբ . քանզի բողոք 'ի գուռն կարդացին : Իսկ զայլ քահանայն արձակեցին յիւրաքանչիւր տեղիս, հրաման տուեալ վասն շինութեան և խաղաղութեան աշխարհին :

Այլ մարդիկն հայոց, որ հասեալ էին 'ի վերայ յեղեղուկ հրամանաց թագաւորին և ուրացեալ չարիմացին Վասակայ, ոչ ինչ հաւատային սուտ թողութեանն, այլ քաջալերէին զմիմեանս և ասէին . Զի սխտոյ է մեզ բնաւ կեանք անցաւոր աշխարհիս, և կամ ընդէր տեսանեմք զարեւ յետ մերոյ սիրելեացն : Զի եթէ քաջ նահատակքն մեր անկան 'ի մեծ սրատերաղմին, և բազում վիրաւորք տապալեցան յարիւն յապաժոյժ 'ի մեջ դաշտին, և ամենեցուն մարմինքն եղեն գէշ

Թռչնոց և կերակուր գաղանաց, և պատուական նախարարքն մեր հասին յանարգութիւն թշուառութեան, լքին զիւրաքանչիւր իշխանութիւն և են՝ ի հալածանս նեղութեան, որ և ամենայն փափկութիւնն հայոց եհաս՝ ի վիշտս վտանգի և յանհնարին ապականութիւն, ոչ անսամք խաբեբայ հրամանացդ և անկանխմբ՝ ի ձեռս անօրէն իշխանացդ :

Թողին այնուհետեւ իւրաքանչիւր զգեօղս և զաւանս և զագարակս. ելին հարսունք յառաքատից և փեսայք՝ ի սենեկաց, անկան ծերք յաթուոց և տղայք՝ ի գրկաց. երթային երիտասարդք և կուսանք և ամենայն բազմութիւն արանց և կանանց, հասեալ ունէին զամուրս անապատին և զանխաբ տեղիս բազում լերանց : Աւել համարէին զգազանաբար բնակութիւնն աստուածպաշտութեամբ՝ ի քարանձաւս կելլոյ, քան ուրացութեամբ փափկանալ յիւրաքանչիւր շինուածս : Առանց արանջէլոյ համբերէին խոտա

բուռ կերակրոցն, և ոչ յիշէին զսովորական խորտիկան: Համարեալ էին նոցա դարձնափորքն իբրեւ զյարկս բարձր շինուածոց, և դեանանկողինքն իբրեւ զնկարեալ սարչկամս:

Սաղմոսք էին նոցա մրմունջք երգոց, և ընթերցուածք սուրբ գրոց կատարեալ ուրախութիւնք: Ամենայն մարդ յանձն իւր եկեղեցի էր, նոյն ինքն քահանայ. մարմինք իւրաքանչիւր սուրբ սեղան, և ոգիք նոցունց՝ սատարադ ընդունելի: Քանզի ոչ ոք ՚ի նոցանէ ողբայր յուսահատութեամբ զանկեալսն ՚ի սրբոց, և ոչ ոք հեծեծելով հառաչէր ՚ի վերայ մերձաւոր սիրելեաց իւրոց: Խնդութեամբ ընկալան զյափրշտակութիւն ընչից բազմաց, և ոչ յիշէին ամենեւին՝ եթէ եղեալ իցեն նոցա ստացուածք: Համբերութեամբ ճգնէին և մեծաւ առաքինութեամբ տանէին զքաջ նահատակութիւնն: Զի եթէ ոչ բացաւ աջօք տեսանէին զյոյսն խնդալից, և ոչ կարէին իսկ գործել զայնպիսի մեծ առաքինութիւն:

Քանզի բազումք յազգէ 'ի մեծ նախարարացն էին, և եղբարք և որդիք և դստերք, հանդերձ ամենայն սիրելեօք իւրեանց 'ի մէջ ամբական վայրացն, ոմանք յանլոյս երկիրն Խաղտեաց, և այլ բազումք 'ի կողմանս հարաւոյ՝ յանմատոյց ամուրսն Տմորեաց, և կէսքն 'ի Թանձրախիտ մայրիան Արձախոյ, և այլ ոմանք անդէն 'ի միջոց աշխարհին բռնացան 'ի վերայ բազում ամբողջացն: Եւ ամենեքին մեծաւ համբերութեամբ տանէին զբազում նեղութիւնն վասն յուսոյն Աստուծոյ. աղաչելով զայս միայն խնդրէին յԱստուծոյ, մի՛ տեսանել նոցա զաւեր սուրբ եկեղեցեաց:

Այլ որպէս ցուցաք բազում անգամ զամբարշտին չարութիւն, յորդորէր և սախպէր զզօրսն Պարսից 'ի մօտաւոր կողմանց աշխարհին, զի հրամանաւ արքունի զօր եկեսցէ յօգնականութիւն նոցա: Եւ հասեալ բազում այրուձի՝ յաւելոյր 'ի Թիւ անկելոցն, և լինէր դունդ բազմութեան իբրեւ զառաջինն: Եւ

յառաջ խաղային 'ի միջոց աշխարհին, մարտ եղեալ կռուէին ընդ մեծ ամուրս Կասպոյտ լերինն : Իսկ որ 'ի ներքսն էին՝ քաջութեամբ մարտուցեալ հարկանէին զբաղումս 'ի գնդէն Պարսից, և զմնացեալն փախստական 'ի բանակն արկանէին : Իսկ նոքա դարձեալ յողոքանս մատուցեալ, նուաճել խաբէութեամբ կամէին :

Իբրեւ ոչ որ հաւատաց իջանել առ նոսա, զի մի մատնեացին չարաչար 'ի ձեռս թշնամեացն, սակայն վասն երգմանցն հարկ եղեւ քահանայի մի իջանել առ նոսա, որում անունն էր Արշէն : Խօսէր ընդ նոսա յաղերս ընտանութեամբ, և ցուցանէր զանիլաս փախուստ անմեղացն. արկանէր գութ առաջի ուրացելոյն Ասասկայ, և պաղատելով յիշեցուցանէր նմա զառաջին կարգ ուխտին քրիստոնէութեան, զի թերեւս սակաւիկ մի քաղցրասցի յանհնարին դառնութենէն : Այլ նա ոչ ինչ լուաւ և անսաց բազում բանիցն նորա, կապեաց և խաղացոյց

զերանելին և որք ընդ նմա իջեալ էին :

Մանաւանդ իբրեւ ետես եթէ երթայ զօրավարն զհետ խրատու համաց նորա , սկսաւ այնուհետեւ 'ի բազում տեղիս արձակել զասպատակաւորն , և զոր արտաքոյ քան զամուրսն գտանէր զբազմութիւն մարդկանն , վարեցին 'ի գերութիւն . և զամբար 'ի ձեռն առեալ հրձիգ առնէին զբազում տեղիս : Իսկ որք էին յամուրս Տմութեաց , իբրեւ լուան զայս ամենայն չարիս , զոր գործեցին զօրքն արքունի , ոչ ինչ շահ օգտի համարէին ըզկալն 'ի մէջ ամրականացն : Քաջութեամբ ելեալ յարձակեցան օգնականութեամբ ամրականացն , և հասեալ 'ի մօտաւոր աշխարհն սլարսկաց , յանինայ կոտորելով նախճիրս արեան գործէին , և զմնացեալն գերի առեալ տանէին , և անդէն յամուրսն արկանէին , և ըզչինուածս աշխարհին ' զամբար 'ի ձեռն առեալ հրոյ ճարակ տային :

Դարձեալ և որք էին 'ի լերինս

Խաղտեաց, իբրեւ տեսին եթէ յան-
դրգնաբար զօրքն սարսկաց յաներ-
կիւղս իջանէին յամուրս աշխարհին
Հայոց, յարձակեցան և նոքա մե-
ծաւ զօրութեամբ ՚ի ձորագաւառն
Տայոց : Եւ գաին անդ գունդ բա-
զում ՚ի զօրացն արքունի, որ գերի
առնուլ կամէին զամրականս աշ-
խարհին . դարձեալ և կարծէին եւս
եթէ գանձք նախարարացն անդ ի-
ցեն, վասն այնորիկ և յանխնայ յու-
զէին զվայրսն :

Նա և տեսին եւս անդ ՚ի գետիս
երկուս, զի զեկեղեցիան այրեցեալ
էր . առաւել եւս վասն այնր ՚ի նա-
խանձ բրդեցան բարկութեամբ :
Յարձակեցան, հարան ՚ի դիմի մի-
մեանց, և կամակարութեամբ յաղ-
թեալ, բեկեալ արկին զզօրութիւն
գնդին Պարսից, և կոտորեցին զբա-
զումս ՚ի նոցանէ, և զմնացեալսն
փախատական հանէին յաշխարհէն :
Եւ յայնչափ յանդուգն յարձակ-
մանէն՝ միայն երանելին Հմայեակ,
եղբայր սպարապետին Հայոց Ար-
դանայ յանխնայ քաջութեամբ մար-

տուցեալ՝ կատարեցաւ նահատակութեամբ՝ ի վերայ սուրբ ուխտին միաբանութեան : Եւ այլքն ամենայն ողջանդամ ապրեալք երթային զհետ փախստականին :

Եւ իբրեւ այս այսպէս կատարեցաւ, դադարեցին զօրք թագաւորին խառնամուխ լինել յամենայն տեղիս անխտրութեամբ, և եւս առաւել ձեռնսրա՛հ լինել եկեղեցեացն : Գարձեալ միւսանդամ անդրէն հարցանել սկսան յարքունիսն :

Նա և որ յԱրձախայ մայրիսն անկեալքն էին փախստականք, ոչ ինչ լռեալ դադարեցին խաղաղութեամբ. այլ հանասրազ յղէին յաշխարհն հոնաց շարժէին և յորդորէին զգունգն հոնաց, և յիշեցուցանէին նոցա զուխտն՝ զոր եղեալ էր ընդ հայս և անսուտ երգմամբ հաստատեալ : Հաճոյ թուէր բազմաց ՚ի նոցանէ լսել զբանսն քաղցրութեամբ : Նա և մեղադիր եւս յոյժ լինէին նոցա, եթէ ՚ի կռիւն ընդէր ոչ եկիք սրատրաստութեամբ : Եւ իբրեւ յառաջնումն ինչ ոչ հը-

Նարէին զմիմեանս հաւանեցուցանել, ապա գունդ բազում գումարէին, և անդէն յարձակեալ հասանէին 'ի սահմանս տէրութեանն Պարսից . և զբազում գաւառս հարեալ, բազմագոյն եւս գերի առեալ տանէին յաշխարհն իւրեանց, և յայտնի ցուցանէին Թագաւորին զմիաբանութիւն՝ զոր ունէին ընդ գնդին հայոց :

Իսկ իբրեւ այս ամենայն ազգումն հասանէր առ զօրավարն Պարսից, սրտմտեալ զայրանայր . և մեծաւ բարկութեամբ կուտէր զինասն 'ի վերայ անօրինին Ասսակայ, իբր Թէնա իցէ սկիզբն և առաջնորդ ամենայն չարեացն, որ գործեցան : Եւ անդէն չու արարեալ գնայր խաղայր հասանէր յաշխարհն Պարսից . գրէր և ցուցանէր յարքունիս զամենայն ստուգութեամբ, և զինաս գործոյն արկանէր զուրացելուն :

Իբրեւ լուաւ Թագաւորն զամենայն աւեր աշխարհին, և ստուգեաց զիրս մեծի պատերազմին, բեկանէր անկանէր 'ի մեծ խրոխտարչյն, և

լուեալ դադարէր 'ի հանապազորդ
 և 'ի խաբեքայ խորհրդոցն . յուզէր
 և քննէր զվրիպումն անհանձար
 գործոյն, և կամէր տեսանել՝ ասե-
 լով . Ո՞րք իցէ որ զիս ճշմարտու-
 թեամբ 'ի վերայ իրացդ հասուցէ :
 Իսկ որ էր գիտակ անօրէն գործոյն,
 անդրէն 'ի դրան արքունի, նոյն
 հազարապետն Միհրնկերսեհ, յա-
 ռաջ մատուցեալ ասէ ցթագաւորն .
 Զայդ ես ասեմ քեզ, արքայ քաջ .
 Եթէ կամիս ստուգութեամբ լսել
 զարդարն, որք գլխաւորք քրիստո-
 նէիցն են 'ի հայս, աուր կոչել, և
 գան յօժարութեամբ և ասէն քեզ
 զամենայն արդարութեամբ :

Յայնժամ զմի ոմն յաւագ նախա-
 րարացն, Ատրորմիզդ անուն, որոյ
 իշխանութիւնն իսկ խառն էր ընդ
 հայոց աշխարհին և գործակից էր
 զօրավարին 'ի նմին սրատէրազմի,
 գրէր և յանձն առնէր նմա զաշ-
 խարհն հայոց մարզպանութեամբ :
 Եւ զՄուշկանՆիւսաւաւուրտ հան-
 դերձ ամենայն մնացեալ զօրուն
 գումարէր յաշխարհն Աղուանից և

Լջինաց և Ճղբաց և 'ի Հեճմատակաց և 'ի Թաւասպարաց և 'ի Խիբիովան, և յամենայն ամրականն, զորս աւերեալ էր դնդին հոնաց վասն ուխտին հայոց: Արպէս և յոյժ իսկ արամեալ էր Թագաւորն, ոչ միայն ընդ աւեր աշխարհացն և ընդ անկանել զօրացն, այլ եւս առաւել ընդ աւերել պահակին՝ զոր 'ի բազում ժամանակաց հազիւ ուրեմն կարացին շինել. որ և յայնմ ժամանակի դիւրեաւ առեալ քանդեցաւ, որում և չէր իսկ ակնկալուած իւն շինուածեան: Իսկ զԱսակ հանդերձ գլխաւոր քրիստոնէիւքն 'ի դուռն հրամայեաց կոչել:

Արդ եկն եմուտ մարդսկանն Արորմիզդ յաշխարհն հայոց սիրով խաղաղութեամբ: Հրամանաւ արքունի կոչեաց առ ինքն զՍահակ սուրբ եպիսկոպոսն սրբապետն, ուսանել 'ի նմանէ զիրացն ամբաստանութիւն: Բայց Թէպէտ և նորա աւերեալ էր ատրուշան մի, և բազում չարչարանօք հարեալ էր զսաշտօնեայս կրակին, ոչ ինչ զան-

գիտեաց գալ յատեան հրատարակին . դարձեալ և 'ի տանէն արժրուենեաց բարեպաշտօն երէց մի Մուշէ անուն, որ առաջնորդէր աշխարհին արժրուենեաց, աւերեալ էր և նորա զկրակատուն մի, և կապանօք և տանջանօք բազում չարանս անցուցեալ էր ընդ մոգսն . և սա ոչ ինչ զանգիտեաց, այլ կամաւ եկն և յանդիման ելել մարդպանին : Եւ երկու եւս այլ քահանայք երանելիք, որոց անուանքն են Սամուէլ և Աբրահամ . քանդեալ էր և սոցա զատրուշանն յԱրտաշատ, և յառաջագոյն ըմբռնեալ էին 'ի կապանս յուրացեալն Վասակայ . ածին և զնոսա յառաքինի ընկերսն : Եւ Ժողովեցին եւս 'ի նոյն տեղի ըզմեծն Յովսէփ և զԱլեւոնդ և զՔաջաջ և զԱրշէն : Եւ իբրեւ ուսաւ և տեղեկացաւ յամենեցունց մարդպանն, գրեաց և եցոյց յարքունիս զամենայն ճշմարտութեամբ որսէս զհարդ լուաւ 'ի բերանոյ նոցա :

Բայց Վասակ թէպէտ և յառաջագոյն հասեալ էր 'ի դունն, ըստ

կամաց իւրոց այլ ընդ այլոց երթեալ սրտամէր զամենայն սառթեամբ, սակայն ՚ի միտս թագաւորին ոչ կարէր զանձն արգարացուցանել. այլ սրտասխանի արար նմա և ասէ. Յորժամ քրիստոնեայքն եւս եկեսցեն, հասարակ լուայց յասենի:

Իսկ զսուրբ քահանայսն վասն զի կասականօք տանէին՝ յետ երկուց ամսոց և քսան աւուր հասանէին ՚ի ձմերոցն արքունի: Իբրեւ լուաւ մեծ հազարապեան, եթէ ածին զնոսա ՚ի քաղաքն, ինքնին իսկ ահանատես լինէր նոցա: Բայց թէ պէտ և տեղեկութեամբ լսէր ՚ի նուցանէ զամենայն, ոչ կարէր ձեռն արկանել և չարչարել զնոսա. քան զի բազումք ՚ի նախարարացն հայոց դեռ եւս բռնացեալ ունէին զամուրս աշխարհին, և դեռ եւս մարդականն յերկիւղի էր: Ասան որոյ զգուշութեամբ հրամայեաց պահել զսուրբսն, և զաշխարհն հրամայէր սիրով նուաճել. վասն որոյ և ինքն իսկ շրջէր և ժողովէր և շինէր ուխտիւ հաստատութեան:

Եւ եպիսկոպոսացն հրաման
տայր ունել զիւրաքանչիւր իշխա-
նութիւնն, և ըստ առաջին սո-
վորութեանն պաշտել յայնու-
թեամբ, և համարձակ եւս դալ 'ի
հրապարակ: Նա և ընծայից և պա-
տարապաց արժանի առնէր թողուլ
զառաջեալ: Եւ քանզի բազում
գաւառս առեալ և աւերեալ էր
զօրականին, թողուլ հրամայէր ըզ-
հարկս աշխարհին. և զայրուծին
եւս զորքունի թեթեւացոյց առ
ժամանակ մի: Եւ միայնակեացք
որք ելեալ և կորուսեալ էին, հրա-
մայէր դալ և ունել զիւրաքանչիւր
տեղիսն:

Եւ զամենայն կարգս աստուած-
պաշտութեանն, որպէս զիարդ և
ուրնէին յառաջ ժամանակաւ առ
նախնեօքն, նոյնպէս և այժմ, ասէ,
կալցին: Եւ եթէ ոք 'ի հեռի աշխարհ
ուրէք գնացեալ իցեն, ունիմ իշխա-
նութիւն յարքունուստ, ասէ մարզ-
պանն, եթէ յազատաց իցեն, եթէ
'ի շինականաց իցեն, եթէ յեկեղե-
ցւոյ, զինչ կեանս և թողեալ իցէ,

եկեսցեն և կալցեն զիւրաքանչիւր զարարս . երդամա՛ք կնքէր և առաքէր 'ի կողմանս կողմանս : Որ և բազումք խկ եկին և ժողովեցան , և կալան զիւրաքանչիւր կալուածս :

Նա և որ մեծն է քան զամենայն , որ 'ի բռնութենէ ոք ահամայ կալեալ էր զմոգութիւնն , հրովարտակս առաքէր յարքունուստ , անդրէն ունել զքրիստոնէութիւնն : Եւ յանդիման խօսէր թաղաւորն , որք էին 'ի դրանն արքունի , եթէ Որք ոչ սիրով ունին զգենիմազդէզն , այնպիսեացն և աստուածքն են ցասուցեալ , և ես ոչ ինչ եմ շնորհակալ . և այսօր զնոյն հրաման տամ ամենեցուն , 'ի կամս մարդոյն թողեալ ըստ իւրաքանչիւր մտաց , որպէս զինչ և կամի պաշտել՝ պաշտեսցէ . ամենեքեան իմ ծառայք են : Զայս ասէր , և գրով հրաման տայր ամենայն աշխարհի :

Իբրեւ զայս լուան և տեսին բազումք՝ որ էին ցանեալ և ցըրուեալք 'ի հեռաւոր տեղիս , գային

և ունէին զԽւրաքանչիւր արարս : Իսկ նախարարքն որ էին յամուրս աշխարհին և կամ 'ի հեռաւոր օտարութեան , իբրեւ տեսին զչինութիւն երկրին՝ մանաւանդ զեկեղեցւոյն հաստատութիւն , քաջալերեցան համարձակեցան և նոքա յանգիման լինել արքային : Ասանորոյ և սլատգամ յղեցին առ մարդսպան աշխարհին , զի 'ի դուռն ցուցցէ զքանս նախարարացն : Իսկ նա վաղվաղակի յարքունուստ գիր ողտքանաց և ուխտ հաստատութեան տայր տանել առ նոսա հրամանաւ արքունի : Բայց թէսկտ և գիտէին նոքա զգառնութիւն տէրութեանն՝ թէ սուտ են յամենայնի , կամեցան չարչարակից լինել սրբոցն . զի եթէ մահ եւս առաջի կայցէ , ոչ ինչ զանգիտեսցեն երկիւղիւ :

Եւ զայս լուեալ թագաւորին , ոչ կասանօք , այլ արձակ ոտիւք և արձակ ձեռօք հրամայեաց առ ինքն կոչել : Ածին վաղվաղակի զկին և զորդիան , և զինչս Խւրաքանչիւր ետուն 'ի ձեռս մարդսպանին . և ին

քեանք փութանակի գնացին՝ ի ձմե-
րոցն արքունի :

Եւ մինչ դեռ անգրէն՝ ի ձմերո-
ցին էր թագաւորն, ատեան հար-
ցափորձի ՚ի մէջ նոցա հրամայէր
լինել : Եւ նստաւ հազարապետն՝
զի լուիցէ կողմանցն երկոցունց : Եւ
իբրեւ յերկարեցաւ ամբաստանու-
թիւնն զաւուրս բազումս, սար-
տաւորեցաւ կողմ՝ ուրացելոցն :
Քանզի ցուցանէին զթուղթսն՝ զոր
տուեալ էր Ասսակայ և ամենեցուն
որ ընդ նմա էին, զի միաբանք ի-
ցեն ընդ նմա յուխտ ապստամբու-
թեանն. թուղթ մի ՚ի Արաց աշ-
խարհէն, և թուղթ մի յԱլուանից
աշխարհէն. սոյնպէս և թուղթ մի
յԱղձնիս, և հրովարտակ մի առ
թագաւորն Յունաց, և թուղթ մի
առ մեծ սպարապետն Անտիոքոս :
Եւ ՚ի բոլորեսին յայտոսիկ թուղթսն
վաւերականի մատանի Ասսակայ
եղեալ էր : Սոյնպէս խառն էր նա
և ՚ի մահ մողուցն ՚ի Զարեհաւանի :
Եւ զբազում բերգս՝ զոր հանին ՚ի
սպարսկաց, յայտ առնէին զնորա

Թուղթանն և զհրամանսն . քանզի նա էր մարզպան 'ի ժամանակին :

Որպէս և հրեշտակու թեամբ իսկ զոր յլեալ էր առ Յոյնս նախարար մի, որում անուանն էր Ատում, յազգէն գնուանեաց, սա մատուցեալ յանդիմանէր զնա առաջի մեծի ասենին հրովարտական իսկ՝ զոր տուեալ էր նորա իւրով մատանեալ : 'Նա և 'ի մէջ իսկ բերէր զամբաստանութիւն նորա Մուշկան 'Նիւսարաւուրա, և յայտ առնէր պատերազմակից ընկերօքն իւրովք, որ և յետ վճարելոյ պատերազմին բազում արիւն ետ հեղուլ Ասասի . թէ որպէս սուտ երգմամբք խաբէր և իջուցանէր յամբոցաց անախ . էր՝ զոր կոտորէր և էր՝ զոր գերի տանէր զԾառայս և զաղախնայս արքունի : Եւ 'ի վերայ այսր ամենայնի մնասու, և գող եւս գտանէր հարկի աշխարհին, որ յարքունիան երթայր :

'Նա և յուրացեալ ընկերացն նորա բազումք էին, որ յայտ արարին գլարիս նորա՝ զոր գործեալ էր ընդ աշխարհն հայոց : Եւ 'ի մնացեալ

մողացն և 'ի վիշախականացն՝ որք 'ի
 կապաննն ապրեալ էին և ապա ա-
 ծին յարքունիս, հարցին և ցնոսա
 վասն նորա և ասեն. Դուք էք ինչ
 տեղեակ վասն չարութեան սորա :
 Ետուն սլատասխանի և ասեն. Ամե-
 նայն անցք չարչարանաց՝ որ անցին
 ընդ մեզ, և բազում հարուածք որ
 եղեն 'ի զօրքն արքունի, և աւեր և
 գերութիւն աշխարհին հայոց, և կո-
 րուստ հարկացն արքունի, սկիզբն
 և առաջնորդ չարեաց այրդ այդ ե-
 ղել :

* Եւ մինչ դեռ այս ամենայն ամ-
 բաստանութիւն զնմանէ էր զայն-
 չափ բազում աւուրս, յառաջ մա-
 տեան և իւր աղգականքն, որ եւս
 յառաջագոյն դատասազ լեալ էին
 զնմանէ առաջի արքային, սկսան
 կարգաւ ցուցանել և յայտ առնել,
 որպէս զի բարեկամացեալ էր նա
 ընդ հեռանայ հոնի միաբանու-
 թեամբ բազասական արքային, 'ի
 ժամանակին՝ զի կոտորեաց հեռանն
 այն զզօրսն Պարսից յԱլուանս, և
 ասպատակաւ եհաս յերկիրն Յու-

նաց, և բազում գերի և աւար խազացոյց 'ի Հոռոմոց և 'ի Հայոց և 'ի Վրաց և յԱղուանից. որպէս զի 'ի վերայ իսկ եհաս խորհրդոցն ինքն իսկ Թագաւորն, և սպան զբաղասական արքայ: Եւ Վասակ մարզպան էր Հայոց 'ի Ժամանակին, և Թշնամեացն արքունի խորհրդակից գտաւ: Յուցին և յայտ արարին ազգականքն նորա, որպէս զի հմուտ և տեղեակ իսկ էին չար խորհրդոցն նորա. զամենայն ցուցանէին և յայտ առնէին առաջի Թագաւորին. և զայլ եւս բազմագոյն խարդախութիւնն, որ ստուծեամբ վարէր զկեանս իւր՝ ոչ միայն առ ընկերս, այլ և առ Թագաւորն ինքնին գլխովին. զի ոչ երբէք արդարու թեամբ վաստակեալ էր 'ի մանկուծենէ:

Յայնմ Ժամանակի հրաման ետ հազարապետն. Ածէք այսր և 'ի կապելոցն, որք են 'ի բանախ անդ: Լուծին և ածին յերանելեացն ըզՍահակ եպիսկոպոս ոչստունեաց և զսուրբն Յովսէփ և զԱլեոնդ երէց: Եւ իբրեւ մերկացան ամենայն բանք

առեհին առաջինոցա, ետ պատասխանի Սահակ եպիսկոպոսն և ասէ. Որ յայտնի ուրացեալն են 'ի ճշմարիան Աստուծոյ, ոչ գիտեն զինչ գործեն և կամ զինչ խօսին. քանզի խաւարեալ են խորհուրդք նոցա. զտեսրս պաշտեն սուտ պատճառանօք, և ընդ ընկերս մտանեն յուխտ ստութեան: Եւ են նոքա դարանք սատանայի, զի նոքօք իսկ կատարէ զգառնութիւն կամացն իւրոց, որպէս երեւի իսկ 'ի դոյն յայդ Ասասկ: Քանզի մինչ ունէր զանունն քրիստոնէութեան, վերինն երեսօք կարծէր ծածկել և թաքուցանել զամենայն չարութիւն իւր առաջի ձերոյ անգէտ տէրութեանդ, և զամենայն նենդութիւնն իւր քրիստոնէութեամբն ծածկէր:

Ուստի և ձեր իսկ կարծեցեալ մեծապէս պատուեցէք զդա առաւել քան զարժանն իւր: Հաւատացէք դմա զաշխարհն Արաց. հարցէք, եթէ գո՛հ իցեն զգմանէ: Ետուք դմա զտէրութիւնն Սիւնեաց. լուարուք յազգականաց այտի դորա,

զինչ պատմեն զգմանէ : Արարէք զգա մարդպան հայոց . զոր նախնեացն ձերոց մեծաւ աշխատութեամբ գտեալ էր , գա 'ի միում մի կորոյս զերկիրն ամենայն : Տեսեր , իբրեւ բարձաւ 'ի գմանէ պատուական անունն Աստուծոյ , զոր ունէր ստութեամբ , մերկ երեւեցաւ ամենայն չարագործութիւն գորա : Զի եթէ առ Աստուածն իւր սուտ դատաւ , առ ո՞րք 'ի մահկանացուաց աստի գա արդար դոցի :

Արդ ամենայն ամբաստանութիւն՝ որ այժմ յայանի եղեւ զգմանէ , ոչ ահա ձեր իսկ յառաջագոյն լուեալ էր . բայց յոր դէմն ծածկեցէքն , դուք ձեզէն իսկ քաջ գիտէք : Ինձ այսպէս թուի , եթէ սուտ յուսով գա զձեզ ինդացոյց : Այլ ոչ դուք և ոչ գա և ոչ որ զինի ձեր դալոցն է , զայն 'ի մեզ ոչ կարէ տեսանել : Արդ արարէք զգա որպէս և կամիք . ցմեզ զն՝ հարցանէք :

Զարմացաւ մեծ հազարապետն ընդ միտս իւր , և 'ի խորհուրդս իւր քննէր զամենայն բանս ատենին :

Քանզի հասեալ էր 'ի վերայ, եթէ յիրաւի դատասպարտեցաւ այրն ըստ անարժան գործոցն իւրոց, եմուտ և եցոյց զամենայն բանս ատենին յարքունիսն : Եւ իբրեւ լուսւթագաւորն և ստուգեաց 'ի հազարապետէն զառնն սարտաւորութիւն, բարկացաւ յոյժ և 'ի խոր խոցեցաւ . ըսոյց միայն երկայնմտութեամբ կամեցաւ հասուցանել զնա 'ի մեծ անարգութիւն : Լուռ եկաց աւուրս երկոտասան, մինչեւ 'ի գլուխ չոգաւ փուրսիչ ամբաստանութեանն :

Եւ եղեւ յաւուր միօջ մեծի զամենայն երեւելի և զպատուականն հրամայէր յընթրիս կոչել : Առչեցին և զուրացեալն . և նա ըստ առաջի կարգի օրինացն արքունի արկանէր զպատուական հանդերձն, զոր ունէր 'ի թագաւորէն, կապէր և ըզպատուավորան, և զխոյրն ոսկեղէն դնէր 'ի վերայ, և զկռանակուռ ձոյլ ոսկի կամարն ընդելուզեալ մարգարտով և ակամբք պատուականօք ընդ մէջ իւր ամէր, և զգինդսն յա-

կանջան, և զգումարտակն՝ ի պարանոցին, զսամոյրսն զթիկամբքն և զամենայն օրէնս պատուոյն զանձամբ արկեալ՝ երթայր յարքունիս շքեղ և երեւելի քան զամենեսեան երեւէր բազմութեանն :

Իսկ նախարարքն որք կամօք ՚ի հայոց չոգան՝ անձամբ տուեալ զանձինս ՚ի փորձութիւնն, և սուրբքն որ յառաջագոյն հասեալ էին, կապանօք ունէին զամենեսեան առ դրանն արքունի : Իբրեւ տեսին զնա զարդարեալ և շքեղացեալ, և բազմամբօխ գնդաւ դայր յարքունիս, ՚ի միտս իւրեանց սկսան այսպանել և ասել . Ո՛վ անմիտ վաճառական, զանմահ և զանանց պատիւ ետուր, և զանցաւորդ գնեցեր, զոր և զայդ եւս ընդ մօտոյ աւուրս կորուսանելոց ես :

Եհաս և նատաւ ՚ի ներքին զահլիճսն, որ էր հրապարակ մեծամեծացն : Արդ եկն եւ սենեկապանն յարքունուստ, հարցանէր ցնա և ասէր . Արքայ յղեաց առ քեզ յորմէ՞ գտեալ է քո զայդ ամենայն պա-

տուահան պատիւդ, ասա ինձ վաղ-
 վաղակի, վասն որոյ արդար վաստա-
 կոց: Եւ յուշ առնէր նմա զամենայն
 բանս ատենին, յորում դատապար-
 տեցան. նա և զոր ոչ եւս անդ խո-
 սեցան՝ զայն եւս յայտնէր նմա:
 Զի ոչ ըստ կարգի ունէր նա զտե-
 րութիւնն Սիւնեաց աշխարհին, այլ
 նենգութեամբ և քսութեամբ ետ
 սպանանել զհօրեղբայր իւր զԱ-
 դինասկ, և յինքն տարաւ զտէրու-
 թիւնն իբրեւ քրտիկար յարքունիս:
 Նա և այլ եւս բազում բանիւք դա-
 տապարտեցին զնա, որում ամենայն
 աւագանին վկայ դային: Պատան-
 ձեցաւ ամենեւին, և չգտաւ բան
 ճշմարիտ ՚ի բերան նորա: Իբրեւ
 կրկնեցին և երեքկնեցին ցուցանե-
 լով ՚ի ներքս յարքունիան, հատաւ
 վճիռ մահու ՚ի վերայ նորա:

Արդ եկն եւ զահապեան, և մա-
 տեաւ առաջի ամենայն մեծամե-
 ծացն մերկեաց ՚ի նմանէ զպատիւն
 զոր ունէր յարքունուստ, և զդե-
 ցոյց նմա հանգերձ մահապարտի:
 Կապեցին զոտս և զձեռս, և կանան-

ցաբար նստուցին 'ի ձի մատակ-
տարանն ետուն յայն զընդան, ուր
կային մահապարտք ամենայն :

Իսկ նախարարքն Հայոց և սուրբ
Եպիսկոպոսքն հանդերձ երիցամբքն,
Թէպէս և էին 'ի մեծի սպառուհա-
սի, ոչ ինչ յիշէին զնեղութիւնսն՝
որ անցեալ էր ընդ նոսա, և կամ որ
այլ եւս ակնկալութիւն էր գալ 'ի
վերայ, այլ զարմացեալ էին ընդ
մեծ յայտնութիւնն՝ որ եղև յԱս-
տուծոյ : Միսիթարէին զմիմեանս և
ասէին . Քաջութեամբ սլատերազ-
մեցաք, առաւել եւս համբերու-
թեամբ ճգնեսցուք : Առեալ է մեր
'ի սուրբ հարցն մերոց, եթէ գլուխ
ամենայն առաքինութեան համբե-
րութիւն է, և իմաստութիւն երկ-
նաւոր՝ կատարեալ աստուածաբաշ-
տութիւն, և զայս ոչ որ կարէ գը-
տանել առանց չարչարանաց : Իսկ
չարչարանքն յորժամ ընդերկարա-
նայ 'ի վերայ, յայնժամ բազմանայ
վարձ հատուցմանց սարգեւին :

Ապա թէ այդ այդպէս է, զայս
միայն աղաչեսցուք զԱստուած, զի

Համբերել կարասցուք ամենայն փորձութեանց . և Տէր ինքնին արասցէ հնարս մերում փրկութեան : Լուեալ է մեր զգատաստան քառասուն զինուորացն Քրիստոսի , որք բազում հարուածս տանջանաց ընկալան : Մինն՝ ի նոցանէ փութացաւ ՚ի բաղանիան , և վրիպեաց ՚ի պսակէն . իսկ երեսուն և ինն համբերութեամբ կատարեցան , և հասին այնմ աւետեաց , որում ցանկացեալն էին : Իսկ մեր ընկերակիցն աւանիկ , որ յառաջագոյն որոջեցաւ ՚ի մէնջ , ահա եղեւ գործակից սատանայի : Մինչ դեռ ոգիքն ՚ի մարմնին են , ընկալաւ զառհաւատչեաց գեհէնին տանջանաց , որ ոչ միայն սրբոց է ողբալի , այլ և ամենայն գաղանաբարոյ մարդկան :

Զայս ասէին , և բազում արտասուա ՚ի վերայ կորուսելոյն հեղուին . և անդէն զերգս հոգեւորս ՚ի բերան առեալ ասէին . Բարի է յուսալ ՚ի Տէր քան յուսալ ՚ի մարդիկ . բարի է յուսալ ՚ի Տէր քան յուսալ յիշխանս . ամենայն ազինք շրջեցան զի

նեւ, և անուամբ Տեառն յաղթեցի նոցա : Քաջալերէին զմիմեանս և աւելին . Զայս գիտելով, եղբարք, մի երկիցուք յանաստուած ազգէս հեթանոսաց, որ քան զմեզուս վատթարագոյն եւս են՝ ի զայրանալն իւրեանց . զի և նոցա ցասումն ՚ի սատակումն անձանց իւրեանց լիցի . այլ մեք զանուն Տեառն կարգացուք, և վանեցուք զամենեսեան :

Իսկ ուրացեալն Ասասկ հայէր՝ ի միաբանութիւն սուրբ կապելոցն, որք մեծաւ խնդութեամբ ընդունէին զչարչարանսն, և զուարթագոյն և պայծառք երեւէին որպէս յառաջագոյն յարքունիան . հայէր և կարօտէր, և ոչ ոք խառնեաց զնա ՚ի նոսա, այլ ուրոյն նովին կապանօք պահէին : Եւ օր ըստ օրէ բերէին իբրեւ զգէշ ընկենուին ՚ի մեծ հրապարակին, ձաղէին և այսպանէին, և տեսիլ ամենայն կարաւանին զնա առնէին : Աողոպտեցին հանին և ոչ ինչ թողին զոր ընդ իւրն ունէր . այնպէս ձաղեցին աղքատութեամբ, մինչեւ հաց մուրանային և

բերէին նմա իւր ծառայքն : Եւ այն պէս սաստիկ արկին զպարտերս հարկաց աշխարհին՝ ի վերայ տան նորա , որ մինչեւ զհարց և զհաւուց և զիւր արարս և զպարգս կանանց եւս եղ՝ ի վերայ և ետ և տուժեցաւ , և ոչ կարաց հասուցանել զպարտան արքունի : Եւ յայն տեղի հասուցին , մինչեւ հարցանել նմա եթէ կայցէ՞ ինչ գանձ՝ ի գերեզմանս նախնեացն մերոց • և եթէ գտեալ էր նորա , հանէր և տայր ընդ իւր և ընդ ընտանեացն տուգանս • որպէս զի բազում մարդիկ իսկ չողան ՚ի տուժին :

Եւ իբրեւ այսպէս յամենայն կողմանց հարեալ վատթարացաւ , անկաւ յախտս դժնդակս անդէն՝ ի կապանան : Զեռաւ փոր նորա • և հարան և արորեցան գոգք նորա , և քամեալ մղէցաւ թանձրամտութիւն նորա : Եռացին որգունք ընդ աչս նորա և ՚ի վայր սորեցին ընդ սրնգունս նորա • իցան լսելիք նորա , և ծակոտեցան չարաչար շրթութունք նորա • լուծան ջիւղք բաղկաց

նորա, և յեա կոյս կորացան կըր-
կունք սախց նորա: Բղխեաց 'ի նմա-
նէ հոս մահու, և փախստական ե-
ղեն 'ի նմանէ ձեանասուն ծառայք
նորա: Աեզուն միայն կայր կենդանի
'ի բերան նորա, և ոչ գտաւ խոս-
տովանութիւն 'ի շրթունս նորա:
Ճաշակեաց զմահ հեղձամղձուկ, և
էջ 'ի դժոխս անհնարին դառնու-
թեամբ: Ոսնհար եղեն նմա ամե-
նայն սիրելիք նորա, և ոչ յագեցան
սաստիկ հարուածովքն ամենայն
թշնամիք նորա:

Եւ այն որ կամերն թագաւոր լի-
նել մեղօք հայոց աշխարհին, ոչ ե-
րեւեցաւ տեղի գերեզմանի նորա:
Քանզի իբրեւ զշուն մեռաւ և իբրեւ
զգէշ քարշեցաւ: Ոչ յիշեցաւ անուն
նորա 'ի մէջ սրբոց, և ոչ մատեաւ
յիշատակ նորա առաջի սուրբ սե-
ղանոյն յեկեղեցւոջն: Ոչ ինչ եթող
չարիս՝ զոր ոչ գործեաց 'ի կեանս
իւր, և ոչ ինչ մնաց 'ի մեծամեծ
չարեաց՝ որ ոչ անցին ընդ 'նա 'ի մա-
հուան նորա:

Գրեցաւ յիշատակարանս այս

վանն նորա , առ 'ի կշտամբումն յան-
դիմանու թեան մեղաց նորա . զի ա-
մենայն որ զայս լուեալ գիտասցէ ,
նզովս 'ի հետ արկցէ , և մի լիցի
ցանկացող դործոց նորա :

ԱՐՏԱՔՈՅ ԵՕԹՆ ՅԵՂԱՆԱԿԻՆ

ՈՒԹԵՐՈՐԻ

ԴԱՐՁԵԱԼ ՎԱՍՆ ՆՈՐԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ
ԵՒ ՉԱՐՉԱՐԱՆԱՅ
ՍՈՒՐԲ ՔԱՀԱՆԱՅԻՅՆ

Արդ՝ ի վեշտասաներորդի ամի տէ-
րութեան նորին թագաւորի, գար-
ձեալ անդրէն խաղայր գնայր յաշ-
խարհն Քուշանաց մեծաւ սրտմտու-
թեամբ ՚ի գործ պատերազմին : Եւ
գնացեալ ՚ի Վրկանէ, և ելեալ յԱ
պար աշխարհ, նովին կապանօք
զնախարարան և զքահանայան հրա-
մայեաց պահել ՚ի գղէկ քաղաքին
՚ի Նիւշապուհ, և զերկուս յերա-
նելի կապելոցն ընդ իւր խաղացոյց :
Ահ արկանէր ամենայն քրիստոնէու-
թեան ընդ որ անցանէր :

Իբրեւ զայն տեսանէր հոն մի,
որ էր յազգէ թագաւորացն ՚ի Խայ-
լանդրաց աշխարհէն, Բէլ անուն,
և ՚ի ծածուկ խոնարհէր առ քրիս-

տոնեայան, և սիրով յօժարու-
թեամբ ուսանէր 'ի նոցանէ զճշմար-
տութիւնն և կամօք իւրովք նուա-
ճեալ էր ընդ իշխանութեամբ թա-
գաւորին, և կարի յոյժ դառնա-
նայր 'ի միտս իւր յորժամ տեսանէր
չարչարեալ զսուրբան: Եւ իբրեւ
այլ ոչ ինչ էր ձեռնհաս, վախատա-
կան անկանէր առ արքայն Քու-
շանաց: Երթայր և պատմէր նմա
զամենայն անցս չարչարանացն, զոր
անցնոյց թագաւորն ընդ աշխարհն
հայոց, տեղեակ եւս ասնէր զնա
վասն խրամատութեան պահակին
հոնաց, ցուցանէր և զերկպառա-
կութիւն զօրացն, որ բազում ազգք
բաժանեցան 'ի սիրոյ թագաւորին.
ազգէր նմա և զտրտունջ զԱրեաց
աշխարհին:

Զայս իբրեւ լուաւ թագաւորն
Քուշանաց, ոչ ինչ երկմտութեամբ
թերանայր յառնէն, և ոչ կարծիք
լրատի անկանէին 'ի միտս նորա:
Քանզի սակաւ մի յառաջագոյն նո-
րա լուեալ էր, դարձեալ իբրեւ
ստուգեաց եւս 'ի Բելայն յայնմ՝

Եթէ խողացեալ դայ 'ի վերայ աշխարհին Քուչանաց, փութացաւ վաղվաղակի զօր ժողովէր, գունդ կազմէր՝ ելանել նմա ընդ առաջ հզօր ձեռամբ: Զի թէպէտ և ոչ կարէր յանդիման տալ պատերազմ ընդդէմ նորա, այլ 'ի վերջի թեւոյն անկեալ, բազում հարուածս հասուցանէր 'ի վերայ զօրացն արքունի: Եւ այնպէս նեղեալ շտապէր, զի անձուկ լաշկարաւ վատախտարակ արարեալ՝ այսրէն դարձուցանէր, և ինքն ասպատակաւ զհետ մտեալ աւերէր զբազում գաւառս արքունի. և ինքն ողջ անդամ անդրէն յերկիրն իւր դառնայր:

Եւ իբրեւ ետես եթէ անարդանօք և վատթարութեամբ դարձեալ եմ 'ի պատերազմէս, զիջաւ փոքր մի 'ի հպարտութենէն, և գիտաց եթէ յերկապառակութենէ զօրացն եղեն ջարիքն ամենայն: Եւ առ միձկել սրաին՝ չգիտէր թէ յո՞ թափէր զթոյնս դառնութեանն: Իսկ մեծ հազարապեան յոյժ էր յեր-

կիւղի, քանզի ինքն էր պատճառք
ամենայն չարեացն զոր դործեաց :

Սկսան բանս 'ի բերան դնել մոգ-
պետին և մոգացն, որք մատուցեալ
յանդիման ասէին ցԹագաւորն .
Աբբայ քաջ, մէք 'ի դէնէ խկ գի-
տեմք, զի ոչ որ 'ի մարդկանէ կարէ
կալ առաջի քոյոյ մեծի զօրու-
թեանդ, այլ վասն քրիստոնէիցն,
որ են ընդդէմ օրինաց մերոց, բար-
կացեալ են մեզ աստուածքն, զի
մինչեւ ցայսօր կենդանի պահեցեր
զնոսա : Եւ յիշեցուցանէին եւս նմա,
որպէս նորա 'ի բանտի անդ անիծա-
նէին զքեզ : Եւ բազում և այլ հայ-
հոյութիւնս խօսէին զսրբոցն, և
զօր հանապազ զնոսա յաչաց հա-
նէին, և զմիտս Թագաւորին ածէին
'ի ցասումն բարկութեան . մինչեւ
փութացաւ վաղվաղակի հեղուլ զա-
րիւն անմեղացն :

Ետ հրաման վասն երկուցն՝ որ
անդէն 'ի կարաւանին առ իւրն էին,
Սամուէլ և Աբրահամ, զի գաղտ
կորուսցեն զնոսա : Իսկ որք էին 'ի
գլեկ քաղաքին, հեռի էին 'ի կա-

րաւանէն իբրեւ օթիւք հնգետա-
սան : Հրամայեաց համբարակապե-
տին , որում անունն էր Գենչա-
պուհ , զի յառաջ քան զնա երթի-
ցէ 'ի քաղաքն , ուր էին սուրբ քա-
հանայքն Տեառն , և չարաչար սան-
ջանօք իշխեսցէ դատել և հարցա-
նել , և սրով վախճանել :

Այլ զնոսա մոգպետին՝ յառա-
ջագոյն , որում յանձն արարեալ
էր , բազում անգամ աւելի քան
զհրամանն արքունի չարչարեալ էր .
քանզի իշխան դենպետ էր Ապար
աշխարհին , և առաւել ջերմագոյն
էր 'ի մոգութեանն . քան զբազում
գիտունսն եւս տեղեակ էր զրադե-
տական օրինացն : Նա և զոր մեծ
պարծանս համարէին ըստ իւրեանց
մոլորութեանն կարգի , համակդեն
անուն էր . գիտէր և զանպարտքաշն ,
ուսեալ էր և զբողոքայիան , ունէր
և զպալհաւիկն և զպարսկագենն .
քանզի այս հինգ կեչտք են՝ որ գրա-
ւեալ ունին զամենայն օրէնս մոգու-
թեանն : Բայց արտաքոյ սոցա է
միւս եւս այլ վեցերորդ , զոր մոգ-
պետն կոչեն :

Թուէր իմն անձին , եթէ կատարեալ իցէ ամենայն գիտութեամբ . հայէր ընդ երանելիսն , եթէ առ 'ի տգիտութեան մոլորեալ են 'ի մեծ գիտութենէս մերմէ : Եդ սնտաի կարծիս 'ի մաի՝ անդագար չարչարել զնոսա , զի թերեւս առ չժուժալ մարմնոյն նեղութեանց՝ լուայց 'ի նոցանէ բանս ինչ ողորանաց : Ասան որոյ զատ և որոշեաց 'ի նախարարացն զքահանայսն , և հեռացոյց 'ի նոցանէ բացագոյն . և արկ զնոսա 'ի ներքնատուն մի գէճ՝ խաւարչաին : Եւ հրամայէր վեց տուն երկու քաշկէնս ժամէ 'ի ժամ , և դորակ և կէս ջուր . և ամենեւին ոչ զոք թողոյր մօտ երթալ 'ի դուրս բանաին :

Եւ իբրեւ աւուրս քառասունս այսու նեղէր զնոսա , և ոչ լուալ 'ի նոցանէ բան թուլութեան , այլ իմն ամ զմտաւ , եթէ ոք յիւրոց ծառայիցն գաղա եգիտ ինչ 'ի նոցանէ , և 'ի ծածուկ տացէ նոցա կերակուր : Ինքն երթեալ կնքէր զերդ և զգուռն բանդին , և զկարգեալ ռոճիկն տայր

յիւր հաւատարիման տանել նոցա .
 և արար զայս աւուրս հնգեօտասան .
 սակայն և այնպէս երանելիքն ոչ
 ինչ շտապեալ տագնապեցան . այլ
 մեծաւ համբերութեամբ տանէին
 զճգնութիւնն , և անգաղար սաղմո-
 սիւք կային 'ի հանասպազորդ պաշ-
 տամանն . և 'ի կատարել աղօթիցն
 զուարթագին գոհանալով , սակա-
 ւիկ մի հանգչէին 'ի գեանախշափ
 յանկողինսն :

Իսկ պահապանքն , որ 'ի վերայ
 կապելոցն կային , յոյժ էին զարմա-
 ցեալ ընդ առողջութիւն անհիւան-
 դութեան նոցա , իբրեւ լսէին զան-
 դադար հնչումն ձայնիցն : Այսին
 այնորիկ պատմեցին յականջս մոգ-
 պետին և ասէն . Աչ են արքն այն
 լոկ առանց մեծի զօրութեան . զի
 եթէ սղնձի մարմինք ունէին նոքա ,
 արդ լուծեալ էր 'ի գէճ խոնաւոյ
 անափ : Բազում ժամանակք են
 մեր , զի յանձն է մեզ սրահպանու-
 թիւն բանգիս . ոչ յիշեմք՝ եթէ 'ի
 կապելոց ոք ամսօրեայ ժամանակ
 կեցեալ է 'ի տանդ յայդմիկ : Արդ

մէք ասեմք քեզ • եթէ առեր հրաման մահու նոցա և սպանանես, դու գիտես • ապա թէ ոչ, սլահել յանձն արարաւ քեզ և ոչ դատել զնոսա, չարաչար վտանգ է կապելոցն : Նա և մէք զահի հարեալ եմք և յոյժ երկնչմք, յորժամ տեսանեմք զայնպիսի անհնարին նեղութիւնսն :

Եւ իբրեւ զայս լուաւ մոգպետն, յարուցեալ ինքնին երթայր 'ի մէջ գիշերին յերգ բանդին : Եւ հայեցեալ 'ի ներքս ընդ մութ գիշերոյն, այն ինչ լինէր նոցա 'ի սաշտամանէն հանդէլ, և տեսանէր զանձն իւրաքանչիւր կապելոցն, զի իբրեւ զկանթեզ անշիջանելի վառեալ բորբոքէր : Չահի մեծի հարաւ, և ասէր ընդ միտս իւր • Չինչ է այս մեծ սքանչելիքս • աստուածք մեր ուրեմն եկեալ իջեալ են 'ի բանդս, և նոցա փառաւորութիւնն լուցեալ բորբոքի : Եւ եթէ նոքա առ սոսա ոչ մերձենան, մարդոյ լոկոյ անհնարին է զայսպիսի պայծառութիւն լուսոյ զգենուլ : Իմ այսպէս լուեալ

էր վասն կեշտիս այսորիկ, եթէ առ
յոյժ յիմարութեանն մուտրեալ են,
և ստուծեամբ կերպարանին յաչս
տգէտ մարդկան. թերեւս և այս
տեսիլ այնպէս ինչ երեւեցաւ ինձ :

Եւ ոչ կարէր համօրէն կալ'ի վե-
րայ իրացն երեւման : Եւ մինչ գեռ
յայամ մտաց խորհրդի էր, դար-
ձեալ սուրբքն յիւրաքանչիւր իւրչ-
տեկացն կանգնեցան կացին'ի սովո-
րական պաշտամանն : Յայնժամ
ճմարտեալ գիտաց մտալեան, եթէ
ոչ այլ ընդ այլոյ տեսանէր՝ որ ե-
րեւեցաւն նմա, այլ'ի նոցունց յան-
ձանց փայլէր լուսաւորութիւնն :
Յայնժամ կրկին անգամ զահի հա-
րաւ և ասէ. Ո՞ւմ'ի կապելոցն ե-
ղև այսպիսի յայանութիւն. ես և
ոչ զմի ոք ոչ գիտեմ, և ոչ լուեալ
է իմ'ի հարցն յառաջնոց : Եւ քան-
զի անհնարին շարժեցաւ'ի մեծ
ոքանչելեացն, և դողային ամենայն
մարմինքն, և թմբրեալ կիսամեռ լի-
նէր'ի վերայ տանեացն մինչև յա-
ռաւօսան. և'ի ծագել լուսոյն իրրեւ
զբազմօրեայ հիւանդ յարուցեալ

երթայր 'ի վանս իւր, այլ և ոչ ումէք իշխեսաց ամենեւին պատմել զոր ինչ ետեսն :

Կոչեաց առ իւր զպահապանսն և ասէ ցնոսա . Երթայք հանէք զկապեալսն 'ի վերնատուն մի ցամաքագոյն, և անդ պահեցէք զնոսա զգուշութեամբ, որպէս և ասացէքն : Մինն 'ի դահճաց անտի, իբրեւ լուաւ զհրամանս մոգսկեալին, փութով ընթացեալ երթայր, իբրեւ մեծ իմն աւեախս տանէր նոցա : Հրամայեաց ձեզ, ասէ, ելանել 'ի ցամաք վերնատուն մի . արիք վաղվաղակի, և մի հեղգայք, քանզի և մէք իսկ պաղատեցաք վասն ձերոյ տառապանացդ :

Իսկ սուրբն Յովսէփ հեզաբար սկսաւ խօսել ընդ դահճապետին և ասէ . Երթ ասա ցյխմար առաջնորդն ձեր . չէ լուեալ քո վասն հանդերձեալ գալստեան Տեառն մերոյ և կամ վասն մերոյ հրաշակերտ շինուածոցն, որք մեզ կան պահին 'ի սկզբանէ պատրաստութիւնքն . վասն որոյ դիւրեաւ համբերեմք մեծի նեղութեանս առ սէր այնր յու .

սոյ՝ զոր տեսանեմք : Դու բարւոյք
արարեր, զի արդահատեցեր մեծի
նեղութեանս մարմնոյ . այլ ոչ ինչ
եմք ձանձրացեալք իբրեւ զանաս-
տուած ոք, որ չիք այլ ինչ յոյս 'ի
միտս նորա քան որ երեւինս : Այլ
մեք առ սէրն Քրիստոսին մերոյ՝ ընդ
այս յոյժ եմք խնդացեալ, և կատա-
րեալ պարգեւս զսա իսկ համա-
րիմք, զի ժամանակեայ վշտօքս զան-
ժամանակ երանութիւնսն ժառան-
դեսցուք :

Եթէ շինուածոց իցեմք ցանկա-
ցեալք, ունիմք շինուածս յերկինս
առանց մարմնաւոր ձեռագործի,
որ ոչ երեւին ձեր արքունիքդ առ
նորօք : Նոյնպէս և հանդերձից և
փառաց և անախտ կերակրոց, զոր
եթէ ոք կամեսցի ասել ձեզ, չհան-
դարտէ լսել ձեր տկարութիւնդ .
վասն զի կուրութեան հնութեամբն
չտեսանէք և ոչ լսէք և ոչ իմանայք,
յայն սակս զմեզ զուր և անիրաւ
առանց յանցանաց անողորմն դա-
տիք : Այլ մեր թագաւորն առատ
է և բարերար, և բաց է դուռն ար-

քայու թեան նորա . եթէ կամեսցի
ոք դիմել՝ դիմեսցէ համարձակ . 'ի
դարձելոց յապաշխարութիւն չնա-
խանձի և ոչ ընդ ումէք երբէք :

Բայց վասն դիւրութեանս՝ որ
դու հրամայեցեր առնել մեզ, էր
մեր իշխանութիւն անդրէն յաշխարհ-
հին մերում չանկանել մեզ 'ի ձեռս
թագաւորիդ, որպէս և այլքն՝ զի
ապրեցան յայսպիսի փորձանաց .
այլ որպէս կամօք և յօժարու-
թեամբ եկաք, իբրև թէ գիտեաք
զվիշտ վասնդիս, ոչ ինչ զանգիտե-
ցաք յայսպիսի ճգանց, սոյնպէս և
կամիմք՝ զի և այլ եւս ծանրացու-
ցես 'ի վերայ մեր, մինչև քո չարու-
թիւն կամացդ յագեսցի 'ի մեզ :
Զի թէ Աստուածն մեր, որ է ա-
րարիչ երկնի և երկրի և ամենայն
երեւելեաց և աներեւութից, և առ
սէր իւրոյ բարերարութեանն խո-
նարհեցաւ առ ազգս մարդկան,
և զգեցաւ մարմին չարչարելի, և
անց ընդ ամենայն հանդէս առաքի-
նութեան, և կատարեաց զամե-
նայն գործ սնտեսութեան, 'ի կամս

իւր մասնեցաւ 'ի ձեռս խաչահա-
նուացն, մահու մեռաւ և եղաւ 'ի
գերեզմանի, և զօրու[թեամբ աս-
տուածու[թեանն իւրոյ յարուցեալ
երեւեցաւ աշակերտացն և այլոց
բազմաց, և վերացաւ առ հայր իւր
յերկինս, և նստաւ ընդ աջմէ հայ-
րենի ա[թոռոյն, և շնորհեաց մեզ
զօրու[թիւն երկնաւոր, զի ըստ նո-
րա անմահու[թեանն՝ և մէք մերով
մահկանացու մարմնովս կարիցեմք
չարչարակից լինել անմահ մեծու-
[թեանն, և նա ոչ եւս իբրեւ զմահ-
կանացու համարի զմեր մահն, այլ
իբրեւ անմահից հատուցանէ մեզ
զվարձս վաստակոց մերոց. արդ
փոքր համարիմք մէք զչարչարանս
զայս առ սէր փոխարինին, զոր էարկ
առ ազգս մարդկան :

Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն բանս
մոգպեան 'ի դահճապետէ անաի,
խռովեցաւ, սղտորեցաւ 'ի միտս
իւր, և հատաւ քուն յաչաց նորա
զբազում գիշերս : Իսկ յաւուր միոջ
յերեկուն սրահուն յարուցեալ եր-
[թայր առ նոսա միայնիկ լռիկ, և ոչ

զոք առնոյր ընդ իւր 'ի սպասաւո-
րացն : Եւ իբրեւ եհաս 'ի դուրս
տանն , հայէր ընդ ծակ մի 'ի ներքս
և տեսանէր ըստ առաջին տեսլեանն ,
բայց նոքա 'ի քուն կային խաղա-
ղիկ : Հեղաբար կարգաց յանուանէ
զէպիսկոպոսն , քանզի քաջ խիզի-
տէր սարսկերէն : Եկն 'ի դուրս և
հարցանէր . Ո՞վ ես դու : Ես ինքն
խիկ եմ , ասէ . կամիմ 'ի ներքս մտա-
նել և տեսանել զձեզ :

Եւ իբրեւ եմուտ 'ի մէջ սրբոցն ,
ոչ եւս երեւէր նմա այլ նշանն . և
սպասմեաց նոցա զերկիցս երեւումն
սքանչելեացն : Ետ սպասասխանի
Ղեւոնդ երէցն և ասէ . Աստուած ,
որ ասաց 'ի խաւարի լոյս ծագել ,
որ և ծագեաց և լուսաւորեաց ի-
մաստուածեամբ զաներեւոյթ արա-
րածս , նոյն զօրութիւն և այսօր ծա-
գեաց 'ի խաւարեալ միտս քո , և
բացան աչք կուրացեալ ոգւոյդ , և
տեսեր զանչիջանելի լոյս շնորհացն
Աստուծոյ . փութա , մի հեղաբար .
դուցէ դարձեալ կուրացեալ ընդ
խաւար գնայցես : +

Եւ զայս իբրեւ ասաց, յոտն կա-
ցին ամենեքեան ասելով զքառաս-
ներորդ երկրորդ սաղմոսն . Առա-
քեա, Տէր, զլոյս քո և զճշմարտու-
թիւն քո, զինոքա առաջնորդեցեն
և հանցեն զմեզ 'ի լեւան սուրբ և 'ի
յարկս քո : Արդարեւ ճշմարտիւ,
Տէր, առաջնորդեցեր և ածեր զմո-
լորեալս զայս յանանց ուրախու-
թիւնդ և յանմերժելի հանդիսող :
Ահա նմանեալ է օրս այս սուրբ
չարչարանացն քոց . որպէս ապ-
րեցուցեր զմահապարտ աւաղակն
յերկրորդ մահուանէն, և նովաւ
բացեր զաղխեալ դուռն Ադենայ,
այսպէս գտեր և զայս կորուսեալս .
որ էր սլաածառք մահու բազմաց,
արդ արարեր զսա սլաածառք կե-
նաց մեզ և անձին իւրում : Գոհա-
նամք զքէն, Տէր, գոհանամք և ձայ-
նակիցք լինիմք սուրբ մարգարէին .
Մի մեզ Տէր, մի մեզ, այլ անուան
քում տուր փառս վասն սղարմու-
թեան և ճշմարտութեան քոց . զի
մի երբէք ասասցեն 'ի հեթանոսս,
թէ ուր է Աստուած նոցա . որպէս

և այսօր խակ յայանի եղեւ զօրու-
թիւն քո մեծ 'ի մէջ ապարասան
խաւարազգեստ ազգիս : †

Իսկ որ ձրին եգիտ զաստուածա-
տուր շնորհան, սկսաւ և նա առան-
ձինն ասել. Տէր լոյս իմ և կեանք
իմ, ես յուժէ երկեայց. Տէր ապա-
ւէն կենաց իմոց, ես յուժէ դողա-
ցայց : Քանզի գիտեմ ճշմարտիւ,
եթէ բազում են այսուհետեւ թըշ-
նամիք իմ, և կամին մերձենալ և ու-
տել զմարմինս իմ. այլ դու, Տէր
ամենայնի, եկիր վասն ամենեցուն
կենաց, զի դարձցին և կեցցեն ա-
ռաջի քոյոյ մարդասիրութեանդ :
Մի որոշեր զիս 'ի սուրբ գառանցս՝
յորս խառնեցայ, զի մի ըստ քո փա-
րսիսդ արտաքս ելեալ՝ չար գազան
դարձեալ բեկանիցէ զիս : Մի հայիր,
Տէր, 'ի բազմամեայ ամբարշտու-
թիւնս իմ, զի մի մոլորեալ 'ի ճշմա-
րիտ կենացդ՝ զբազումս անգրէն 'ի
կորուստ աշակերտիցեմ. այլ որոց
եզէ պատճառք մահու՝ նոցին եղէց
և պատճառք կենաց : Սատանայ՝ որ
ինեւ խրոխտացեալ պարծէր 'ի մէջ

մեծի կորստականացս, ինեւ կորացեալ ամաչեացէ՛ի մէջ իւրոց աշակերտացն ։

Եւ զայս իբրեւ ասացին, նմին իսկ ետուն կատարել զաղօթան, և զազարեցին նովաւ հանդերձ մինչեւ ՚ի պահն երրորդ . և այնպէս խաղաղացեալ կացին ՚ի քուն ամենեքեան մինչեւ ՚ի ժամ առաւօտուն ։ Իսկ նորա յօան կացեալ, և ՚ի քուն ոչ մտանէր . այլ զձեռսն իւր ՚ի վեր համբարձեալ՝ կայր յաղօթս ։ Եւ մինչ դեռ ընդ երդ պշուցեալ հայեր յերկինս, յանկարծակի տունն լի եղեւ լուսով . և երեւեցան նմա սանդուղք լուսեղէնք՝ որ կանգնեալ էր յերկրէ յերկինս, և գունդք գունդք զօրաց ելանէին ՚ի վեր . և էր ամենեցուն տեսիլն նոր և չքնաղ, ահաւոր և սքանչելի իբրեւ զտեսիլ հրեշտակի ։ Աւնէր և զթիւ համարոյ ՚ի միտս իւր զիւրաքանչիւր գնդիցն, զոր տեսանէր . էր՝ որ զհաղարի, էր՝ որ զերեսուն և զերից, էր՝ որ զերկերիւրոց և զերեքսասանից ։ Եւ այնպէս մօտագոյնս մերձենայր, մին

չեւ ճանաչել նմա զերիս 'ի նոցանէ ,
 զՎարդան և զԱրտակ և զԽորէն :
 Եւ ունէին ինն պսակ 'ի ձեռին , խօ-
 սէին ընդ միմեանա և ասէին . Ահա
 եկն եհաս ժամ , զի և սոքա խառնես-
 ցին 'ի գունդս մեր . քանզի և մեք
 սոցա իսկ մնայաք , և առհաւատչեայ
 պատիւ սոցա բերաք : Եւ որում ոչ
 եւս մնայաք՝ եկն երեւեցաւ և խառ-
 նեցաւ , և եղեւ իբրեւ զմի 'ի զինուո-
 րաց Քրիստոսի :

Այս երիցս անգամ երեւեցաւ
 չքնաղ տեսիլս առն երանելոյ :
 Զարթոյց զսուրբսն 'ի քնոյ անախի ,
 և պատմեաց նոցա զամենայն տե-
 սիլն կարգաւ : Իսկ նոքա յարուցեալ
 կացին յաղօթս և ասէին . Տէր , Տէր
 մեր , զի սքանչելի է անուն քո յա-
 մենայն երկրի . համբարձաւ մեծ-
 վայելչութիւն քոյ 'ի վերոյ քան
 զերկինս . 'ի բերանոց մանկանց տը-
 զայոց ստընդիացաց հաստատեցեր
 զօրհնութիւն , զի եղծցի թշնամին և
 հակառակորդն : Զի ոչ եւս է այ-
 սուհետեւ ասել , եթէ տեսից զեր-
 կինս զգործս մատանց քոց , այլ թէ

տեսից զքեզ, Տէր Երկնի և Երկրի .
որպէս երեւեցար իսկ այսօր՝ ի ձեռն
սուրբ զօրականացն քոց հեռաւոր
օտարիս, որ անցեալ էր ըստ ակըն-
կալուածիւն կենաց իւրոց :

Ահա դու, Տէր, ողորմութեամբ
քով պատկեցեր զսիրելիս քո, և դը-
թութեամբ քով ելեր ՚ի խնդիր կո-
րուսելոյս, դարձուցեր և խառնեցեր
՚ի դասս սրբոց քոց : Աջ միայն ետես
սա զերկինս՝ զգործս մատանց քոց,
այլ ետես զերկինս և զքնակիչս նորա,
և մինչ դեռ է յերկրիս՝ խառնեցաւ ՚ի
գունդս բիւրաւոր հրեշտակաց քոց :
Ետես և զոգիս արդարոց կատարե-
լոց, ետես և զնմանութիւն փառաց
աներեւոյթ պատրաստութեանցն,
ետես և ՚ի ձեռին նոցա զանշուշտ
աբուճայն, որ հանդերձեալ պահի
՚ի ձեռն ճարտարապետին : Երանի
ամա վասն սուրբ տեսլեանս, և երա-
նի՛ է մեզ վասն սորա մերձաւորու-
թեանս առ մեզ . քանզի հաստա-
տեալ գիտացաք սովաւ, եթէ ո-
րում այսպիսի սքանչելիք յայտնին,
մեծ մասն ընկալաւ սա յանսպառ

քոյ բարութեանցդ : Անապառ էն
պարգեւքն քո, Տէր, և առանց խրն
դրելոյ տաս ում և կամիս քոյով
յորդ և աննախանձ առատու-
թեամբդ : Եւ եթէ որ ոչ խնդրեն՝
չարգելուս 'ի նոցանէ, բաց մեզ,
Տէր, զդուսն ողորմութեան քոյ,
որ 'ի մանկութենէ մերմէ ցանկա-
ցեալ եմք բարեմասնութեան սրբոց
քոյ : Զնորագիւտ դաստակերտս
քո բարեխօս առնեմք վասն անձանց
մերոց . մի ընկղմեսցի նաւ հաւատոց
մերոց 'ի մէջ ալէկոծեալ ծովու մե-
ղայ :

Եւ այսպէս յերկար կատարելով
զաղօթսն, յորդ և առատ արտա-
սուս հեղուին 'ի վերայ անձանց իւ-
րեանց : Գութ ուղղքանաց արկա-
նէին առաջի բարերարին, զի լսելի
լիցի ձայն սաղատանաց նոցա, և
հաստատուն կացցեն 'ի վիշտս ճը-
գանցն, զի մի զրկեսցին 'ի ցանկալի
պատկացն, զոր ունէին սուրբքն 'ի
ձեռս իւրեանց, որպէս և ազգեցաւ
նոցա 'ի ձեռն հոգւոյն սրբոյ, զի
մերձեալ էր ժամանակ կոչման նո-

ցա • որպէս զի երթիցեն և աներկիւղ դադարեացեն 'ի կասկածելի ակնկալութենէն , որում համբերէին բազում տառապանօք , զի առհաւատչէիւ փոքու հասցեն երկնաւոր մեծութեանն , որում 'ի վաղընջուց իսկ էին ցանկացեալք :

Եւ քանզի ինքն իսկ մոգպետն իշխան էր աշխարհին , և նմա յանձնարարեալ էր զկապեալսն քաղաքին , վասն այնորիկ և համարձակութեամբ ընդ առաւօտն հանեալ տանէր յապարանսն իւր : Կուանայր և սրբէր զնոսա 'ի շարչարանաց բանդին , աւնոյր զքուր լուացմանն սրբոցն և արկանէր զիւր մարմնովն : Աւղղէր 'ի տան իւրում աւազան , և ընդունէր 'ի նոցանէ զսուրբ մկրտութիւնն • հաղորդէր 'ի կենդանարար մարմինն և 'ի քաւիչ արիւնն Տեանն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի : Բարձր բարբառով աղաղակէր և ասէր • Մկրտութիւնս այս լիցի ինձ 'ի լուացումն մեղաց իմոց , և 'ի ծնունդս նորոգութեան վերստին հոգւոյն սրբոյ , և ճաշա-

կուսն անմահ խորհրդոյս 'ի ժառանգութիւն երկնաւոր որդէգրութեանն : Դնէր և ըստ մարմնոյ տալի նոցա սեղան կերակրոյ , և մխիթարութեան բաժակ մատուցանէր նոցա , և միաբանէր ընդ նոսա հացին օրհնութեան :

Այլ թէպէտ և ինքն եհաս յերկնաւոր բարին , և աներկիւղ էր 'ի մարդկանս հարուածոց , սակայն վասն ընտանեացն յոյժ ունէր կասկած , զի մի իբրու ինասակարբ մատնեսցին յիրս արքունի : Ասան այնորիկ 'ի ծածուկ կոչէր 'ի գիշերի և զնախարարսն , որ 'ի նմին քաղաքի էին 'ի կասպանս , և առնէր ծախս մեծամեծս : Եւ էին ամենեքեան 'ի մեծի խնդութեան վասն սքանչելեացն , որ երեւեցաւ նոցա : Ոչ յէլէին ամենեւին , եթէ վիշտք ինչ անցեալ էին ընդ նոսա :

Բայց 'ի ժամ բազմականացն կարծիք իմն եղեն 'ի միտս սրբոցն վասն երկցու միոյ , որ էր ընդ նոսա 'ի սուրբ կասպանս . զի 'ի մէջ շինական մարդկան կեցեալ էր , և սղի-

տագոյն եւս էր 'ի դրոց մխիթարու-
թենէ : Հրամայեցին նմա ունել
զգլուխ բազմականին . ետ սլատա-
խանի երանելին և ասէ . Չի՞նչ է
այդ՝ զոր դուքդ գործէք , և կամ
յինէն զի՞ թաքուցանէք զծածուկս
խորհրդոցդ : Ես քան զկրսէրս ձեր
խոնարհագոյն եմ , և քան զեւս փո-
քունս յաշակերտաց ձերոց տղի-
տագոյն եմ , զիա՞րդ կարացից այդմ
տանել : Այս իսկ մեծ էր ինձ , զի
սուրբ կապանաց ձերոց հաղոր-
դեալ եմ այսօր : Եթէ արժանի հա-
մարիք զիս ձերում սեղանոյդ , կա-
լարուք դուք զիւրաքանչիւր տե-
ղի բազմականիդ , և հրամայեցէք
ինձ զիմ տեղին : Եւ բռնադա-
տեաց սուրբ եպիսկոպոսն միաբա-
նութեամբ ամենայն սրբոցն , և 'ի
վերոյ քան զամենեսեան բազմեցու-
ցին զնա :

Եւ իբրեւ բոլորեցաւ ակումբ
բազմականին , և հաղորդեցան ա-
մենեքեան 'ի կերակուրն զուարթու-
թեամբ , յոսն և կաց սուրբն Յովսէփ ,
և սկսաւ զուրախութեան նուագն

մատուցանել և ասել այսպէս. Ուրախ լերուք ամենեքեան 'ի Քրիստոս. քանզի վաղիւ այս ժամ իցէ, ահա մուսայեալ իցէ մեր զամենայն նեղութիւնս և զչարչարանս զոր կրեցաք: Եւ փոխանակ սակաւ աշխատութեանս մերոյ՝ բազմապատիկ հանգիստ ընդունելոց եմք, և փոխանակ խաւարային արգելանի բանգին՝ մտանելոց եմք յերկնից քաղաքն լուսաւոր, որոյ քաղաքի քաղաքապետ ինքն Քրիստոս է, հանգիստապետ՝ յորում ասպարիսի նախ ինքն առաքիներցաւ առնելով զնշան յաղթութեան: Եւ այսօր նոյն Տէր է, որ յաջողէ մեզ զնոյն նշան ընդունելով 'ի փրկութիւն անձանց մերոց և 'ի պարծանս մեծափառ սուրբ եկեղեցւոյ: Եւ զոր օրինակ տեսէք դուք զեղբայրս զայս 'ի գլուխ բազմականիս մերոյ, սոյնպէս սա նախ ընդունելոց է վաղիւ զպսակն 'ի ձեռն կատարմանն իւրոյ: Զի ահաւասիկ եկն եհաս և մերձեցաւ առ մեզ թշնամին կենաց մերոց և պսակիչ սուրբ չարչարանաց ծառայիցս Քրիստոսի: †

Զայս իբրեւ սասց, լուաւ 'ի նմանէ բանս պնդութեան, որով յոյժ մխիթարեցան ամենեքեան . ասէ . Ի սուրբ աղօթից ձերոց այդպէս արասցէ ինձ Քրիստոս, և կատարեսցէ զելս վախճանի իմոյ յաշխարհէս ըստ բանի քում: Եւ ահա ընդ ասելոք քո ազգումն եղեւ հոգւոյս իմոյ և յիշեցի ես զմարդասիրութիւնն Քրիստոսի, որոյ և դալուստ իսկ նորա յաշխարհս վասն մեր մեղացն եղեւ: Գթասցի յիս որպէս և յաւաղակն 'ի ժամ խաչին . որպէս նովաւ զդրունս վալեալ Գրախալին եբաց, և յառաջեցաւ լինել կարասպետ այնոցիկ՝ որ անդրէն 'ի նոյն տեղի դառնալոց էին յուրախութիւն, արասցէ և զիս այսօր Տէր Յիսուս Քրիստոս սպասաւոր ձերում մեծաշուք գնդիդ:

Աւանիկ վասն միոյ մեղաւորի՝ որ դառնայ յապաշխարութիւն, անվախճան լինի ուրախութիւն հրեշտակաց յերկինս . որպէս զի գիտեն իսկ զկամս Տեառն իւրեանց: Քանզի վասն միոյ կորուսելոյ ոչխարին եկն

ի խնդիր , վասն այնորիկ և նորս
խնդակիցք լինին վասն միոյ դարձե-
լոյ յասպաշխարութիւն : Թերեւս
վասն իմ եկեալ էր մեծ զօրավարն
Հայոց բազում սուրբ ընկերակիցօքն
իւրովք . զսպակն վասն ձեր բերեալ
էր , այլ զուրախութեան աւետիսն
հասարակաց տայր : Եւ առաւել
եւս ընդ իս էին զարմացեալ , զի ոչ
ճանաչէին զիս ՚ի կեանս իւրեանց ,
ահա ՚ի սուրբ մահն իւրեանց՝ կա-
մէին զի և ես մասն ընկալայց ընդ
երանելիսն :

Երանելիսն
Մարտի 24
Այլաչեմ զձեզ , տեարք իմ և
հարք , աղօթս արարէք ՚ի վերայ ա-
նարժանութեանս իմոյ , զի արժանի
եղէց մեծի աւետեացն հասանել ,
որ յանսուտ ձերոց բերանոցդ բար-
բառեցաւ ՚ի լսելիս իմ : Արդ փու-
թամ տեսանել զօրն , և յաւուր
անդ զժամն եկեալ հասեալ ՚ի վե-
րայ մեր : Եւ երբ իցէ զի ելից ՚ի
Թանձրադանդաղ ձանձրալի մար-
մնոյս այսորիկ , երբ իցէ զի տեսից
զքեզ Տէր Յիսուս , երբ իցէ զի
աներկիւղ եղէց ՚ի մահուանէ , երբ

իցէ զի ազխաուծիւնս իմ՝ հասցէ 'ի
կատարեալ գիտուծիւն : Օգնեա
լինձ , Տէր , օգնեա ինձ , և կար
կառեա զամենազօր աջդ յօգնա
կանուծիւն . զի խոստման բանիցս
խնոց և գործք արդեամբք կատա
րեսցին 'ի վերայ մեր . և փառաւոր
լիցի յիս 'ի մեղաւորս անուն Տեառն
մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի :

Զայս իբրեւ ասաց երանելին ,
յոտն կացին 'ի բազմականացն անդ ,
գոհանային ասելով . Փառք քեզ ,
Տէր , փառք քեզ թաղաւոր , զի ե
տուր մեզ կերակուր ուրախու
թեան . լցօ զմեզ հոգւովդ սրբով ,
զի գոցուք առաջի քո հաճոյք և մի
ամաչեցեալք , զի դու հատուցանեա
լիւրաքանչիւր ըստ գործս իւր :

Ի նմին ժամու եղեւ խորհուրդ
մեծ 'ի մէջ նոցա , թէ զինչ օրինա
կաւ կարասցեն ապրեցուցանել ըզ
մոզպեան . զի մի լուեալ յարքու
նիան , իբրեւ զհուր բորբոքեսցի բար
կուծիւն 'ի վերայ մնացելոցն : Ի
բրեւ ոչ ինչ կարացին 'ի ժամուն
վճարել , միաբանուծեամբ աղօթս

արարեալ՝ յԱստուած ապաստան
առնէին զկեանս առնն հաւատա-
ցելոյ : +

Իսկ նախարարքն հրաժարեցին՝ ի
սրբոցն յորդառատ արտասուօք , և
ողբալից ուրախութեամբ անկեալ
յոտս նոցա աղաչէին մեծաւ սպաղա-
տանօք՝ յանձն առնել զնոսա հոգ-
ւոյն սրբոյ : Զի մի ոք ՚ի մէնջ , ա-
սէն , թուլացեալ և ելեալ արտաքս
՚ի հաւասար միաբանութենէս , կե-
րակուր լիցի չարաբարոյ գազանին :

Իսկ երանելիքն միաբան քաջալե-
րէին զնոսա և սսէին . Զօրացա-
րուք , եղբարք , ՚ի Տէր , և մխի-
թարեցարուք ՚ի մարդասիրութիւնն
Աստուծոյ , որ ոչ թողու զձեզ
որքս և ոչ ՚ի բացէ առնէ զողորմու-
թիւն իւր ՚ի մէնջ հաւատով ՚ի
Քրիստոս . բազում բարեխօսիւքն՝
զոր ունիմք առ նմա , ոչ շիջանի
վառումն կանթեղաց ձերոց , և ոչ
ուրախ լինի խաւարասէր թշնամին
կենաց ձերոց : Այլ նոյն Տէր է որ
զօրացոյց զառաջին նահատակն՝
խառնելով զնոսա ՚ի գունդս հրեշ-

տակաց իւրոց . նոցուն սուրբ ոգիք
 և ամենայն դասք արդարոց հասցեն
 ձեզ յօգնականութիւն համբերու-
 թեան , զի ընդ նոսին նոցունց պսա-
 կացն արժանի լինիջիք :

Զայս խօսէին ընդ նոսա , և զգի-
 շերն ամենայն սաղմոսիւք 'ի գլուխ
 տանէին . իսկ 'ի ժամ առաւօտուն
 ասէին ամենեքեան . Ծաղեա , Տէր ,
 զողորմութիւնս քո՝ ոյք ճանաչեն
 զքեզ , զարդարութիւնս քո ոյք ու-
 զիղ են սրաիւք : Մի եկեսցէ 'ի վե-
 րայ մեր ոսն ամբարտաւանից , և
 ձեռք մեղաւորաց մի գողացուսցեն
 զմեզ . անդ անկցին ամենեքեան , որ
 դորձեն զանօրէնութիւն . մերժե-
 ցան , և այլ մի կորասցեն հաստա-
 տել :

Եւ անդէն վուզլաղակի հասին
 դահիճքն 'ի դուն բանդին . մաին
 'ի ներքս և տեսին , զի որ յառաջ
 մոգպեան էր , և նմա իսկ յանձն ա-
 րարեալ էր պահել զնոսա , նստեր
 'ի մէջ նոցա և լսէր 'ի նոցանէ , նա
 և քաջալերէր եւս զնոսա չերկնչել
 'ի մահուանէ : Իբրեւ տեսին զմեծ

սքանչելիսն դահիճքն, յոյժ զարմա-
 ցան ընդ իրսն, այլ ոչ ինչ իշխեին
 հարցանել ցնա • բայց չոքան և
 պատմեցին Գենշապհոյ, որում
 յանձն արարեալ էր զչարչարանս
 սրբոցն : Իսկ նա իբրեւ լուաւ 'ի
 դահճացն արքունի, զահի մեծի հա-
 բաւ 'ի միտս իւր, թէ գուցէ և
 ինքն անձամբ 'ի ներքս լիցի • քանզի
 և ծանօթագոյն եւս էր աւնն :
 Հրամայեաց հանել 'ի բանդէ անտի
 զամենեսեան կասպանօքն, և հեռա-
 ցուցանէր 'ի քաղաքէ անտի երկո-
 տասան պարսիկ հրասախաւ : Եւ 'ի
 ծածուկ խօսէր ընդ մոգպետին, ե-
 թէ զինչ պատճառք իցեն կապա-
 նաց նորա : Ետ պատասխանի այրն
 և ասէ ցնա • Մի խօսիր ընդ իս 'ի
 ծածուկ, և մի լտեր զխորհուրդս
 լուսոյ 'ի մէջ խաւարի, զի բացան
 աչք իմ արդ • քանզի տեսի զլոյսն
 երկնաւոր : Եթէ կամիս լինել խոր-
 հրրդակից կենաց, հարց ցիս յան-
 դիման, և պատմեմ քեզ զոր տեսի
 զմեծամեծսն Աստուծոյ :

Եւ իբրեւ լուաւ 'ի նմանէ զամե-

նայն , և ստուգեաց եւս վասն իւրոյ
 միաբանութեանն , եթէ ոչ քակտի
 'ի սրբոցն հաւանութենէ , ոչ իշ-
 խեաց ձեռն արկանել 'ի նա , թէ-
 պէս և ունէր հրաման յարքու-
 նուստ : Այլ փութացաւ , և ինքն
 երթեալ պատմէր թագաւորին 'ի
 ծածուկ զամենայն որպէս զիարդ
 լուաւ 'ի նմանէ :

Ետ պատասխանի թագաւորն և
 ասէ ց'Ենչապուհ . Մի ոք ամե-
 նեւին լուիցէ զայդ 'ի քէն , մանա-
 լանդ վասն տեսլեանն մեծի՝ որ ե-
 րեւեալ է նմա , զի մի տղէս մար-
 դիկ երկմտեալ՝ բաժանեացին 'ի մեր
 հաստատուն օրինացս : Մինչ մեք
 զայլս կամէաք հնազանդեցուցանել
 թերեւս զոգիս դոցեն , իբրեւ նոցա
 ոչ ինչ կարացաք առնել , մեր որ
 վարդապետ օրինացդ էին , զկնի նո-
 ցա մոլորութեանն խոտորեցան :

Նա և այն եւս չար է մեզ քան
 զամենայն , զի ոչ դուրնաքեայ ոք
 խոտորեցաւ 'ի նոցա օրէնն , այլ
 այր մի համակդէն , երեւելի ընդ ա-
 մենայն վերին աշխարհս : Եթէ փայ-

քարիսկի ընդ նմա, նա տեղեկագոյն
 է քան զամենայն վարդապետս աշ-
 խարհիս. գուցէ 'ի հիմանէ խարիստ-
 րեալ աւերէ զօրէնս մեր: Եւ եթէ
 գատիսկի զնա ընդ այլ չարագործան,
 նա և այնպէս հռչակեալ եղանէ
 համբաւ քրիստոնէութեան նորա,
 և մեծ անարգանք զկնի գենիս ձգին:
 Եւ եթէ սրով եւս վախճանեացի,
 բազում են քրիստոնէայք 'ի կարա-
 լանիս, ընդ ամենայն երկիր ցա-
 նեալ ցրուեացեն զոսկերս նորա:
 Սակաւիկ ինչ էին մեզ անարգանք
 առ ամենայն մարդիկս, ուր մեծա-
 րեալ պատուէին ոսկերքդ նաժա-
 րացւոցդ. իսկ եթէ մոգացդ և մոդ-
 պետացդ զնոյն պատիւ կրեացեն,
 մէք մեզէն լինիցիսկի քակտիչք օրի-
 նացն մերոց:

Այլ այժմ իմ է քեզ երդումն
 տուեալ յանմահ դիան. նախ զգառ-
 նացեալ ծերն կոչեա առաջի քո:
 Եթէ հաւանեացի սիրով, և զզճա-
 ցեալ աստաշաւեացէ զկախարդու-
 թիւն նոցա, մեծարեցչիք զնա սի-
 րով պատուով ըստ առաջին կար-

գին , և մի ոք գիտացէ զԹշնամանս նորա ամենեւին : Ապա թէ ոչ հաւանեացի , և ոչ կամեացի անսալ բանից խոց , յարուսջիր 'ի վերայ նորա բազում ամբաստանս յաշխարհէ անտի , զի միասակար գտցի յիրս արքունի . և աշխարհաւ փուրսիչ 'ի վերայ յարուսջիր , և շիօթակ արասջիր յայն կոյս քան զՎուրան և զՄակուրան . և անդ ընկեցեալ զնա 'ի վիրապ մի , և ընկալցի զմահ թշուառութեան : Եւ զայլագեհանս փութանակի կարճեա 'ի կենաց աշխարհիս , զի մի գզրդեացեն զօրէնս մերոյ աշխարհիս : Զի եթէ զճարտար մոգսեան այնպէս արագ աշակերտեցին , տգէտ մարգիկ զիմրդ կարասցեն կալ առաջի նոցա պատիր խաբէութեանն :

Արդ եւ նստու Գենշապուհ արտաքոյ բանակին յատենի , որպէս ասացաք , հեռի երկոտաօան հրասախաւ : Հարցանէր ցմոգսեան և ասէր . Եշխանութիւն առի վանքո , ոչ միայն բանիւ հարցանել , այլ և ամենայն հարուածովք տան

ջանաց : Մինչ չեւ ձեռն արկեալ է իմ 'ի քեզ, ընկալ զմեծարանս և արհամարհեա զանարգանս, և խընայեա 'ի սրտտուական ալիսդ : Թող անդր 'ի բաց զքրիստոնէութիւնդ՝ զոր ոչ ունէիր 'ի բնէ * և դարձիր անդրէն 'ի մոգութիւնն, որպէս զի վարդապետ էիր բազմաց :

Ես սրտասխանի երանելին և ասէ . Աղաչեմ զքեզ, տէր, որ յառաջ իբրեւ զհարազատ եղբայր համարեալ էիր յաչս իմ, և այսօր թըշնամի կատարեալ . մի ըստ առաջին սիրոյն գթար դու յիս, այլ կատարեա 'ի վերայ իմ զկամս չարութեան թագաւորին ձերոյ . և որպէս առեր իշխանութիւն 'ի վերայ իմ, դատեա զիս :

Յայնժամ իբրեւ ետես Դենչապուհ, եթէ առ ոչինչ զսպանաւ լիան արքունի համարեցաւ, և ոչ ողորանացն երեսս ինչ արար, և քան 'ի ծածուկ յայանի եւս կամէր զի խօսեսցի, կատարեաց 'ի վերայ նորա ըստ խրատուն արքունի : Եւ գաղտագողի ընկեցաւ, 'ի հեռաւոր

օտարութիւն , որպէս զիարդ և ուսաւ 'ի վարդապետէն , և արար :

Եւ հրամայեաց եւս Գենշապհոյ երկուս եւս ընկերակիցս օգնականս յաւագ դործակալացն , զՋնիկանն՝ որ էր մարզպետ արքունի , և զՄովան հանդերձապետ 'ի ձեռանէ մովպետան մովպետի :

Արդ երեքեան սոքա իւրաքանչիւր սպասաւորօք աւին զսուրբան յայնմ անասպատէ , և փոխեցան նոյնչափ եւս հեռագոյն 'ի միւս եւս դժնդակ տեղի 'ի նմին գիշերի : Եւ զոք 'ի կարաւանէն անդր ոչ թողին տեսանել , ոչ 'ի հայոց և ոչ յամենայն քրիստոնէից , և ոչ բնաւ յարտաքին հեթանոսաց : Եւ սպասաւորքն՝ որ էին 'ի վերայ կապելոցն անդէն 'ի քաղաքին , հրամայեցին պահել զգուշութեամբ , զի զհետս նոցա մի ոք գիտասցէ՝ ընդ որ տանիցեն 'ի մահու տեղի , մի՛ նոքա և մի՛ ամենեւին ոք 'ի մարդկանէ :

Բայց այր մի Խուժիկ անուն 'ի զօրացն արքունի , որ 'ի ծածուկ ունէր զքրիստոնէութիւնն , և վի-

Ճակեալ էր 'ի դասս դաճճացն, և կայր 'ի սպասու օրապահացն հանդերձ գործխական տանջանարանօքն, եկն եմուտ 'ի մէջ գիշերին և խառնեցաւ 'ի դասս նախարարացն : Առաջին դասն 'ի միջնոյն կարծէր զնա, և միջինն երրորդին, և երէքեանն միմեանց համարէին զնա, և ոչ ոք 'ի նոցանէ եհարց' եթէ դու տլ ես ընդ մեզ, ոչ 'ի տերանցն և ոչ 'ի սպասաւորացն :

Իբրեւ հասին 'ի տեղի նախապառն, որ ամենեւին անբոյս էր 'ի դալարուոյ, և այնպէս էր ապառաժ գժնեայ, զի և ոչ նատելոյ անգամ տեղի գտաւ անդ նոցա, իջին հեռագոյն նախարարքն երէքեան, և հրամայեցին դաճճացն իւրեանց կապել զոտս և զձեռս նոցա : Եւ արկին սրարանս երկայնս յոտս նոցա, և երկու երկու լծեցան և առին 'ի քարշ : Եւ այնպէս ձգեցին ճողքեցին ընդ ապառաժ տեղիան քարշելով, զի ամենեւին խայծ ոչ մնաց 'ի մարմինս երանելեացն : Եւ ապա լուծին և ածին 'ի մի տեղի :

Թուէր իմն նոցա այսպէս, եթէ կակղեցաք զխստութիւն նոցա, և հնազանդեցուցաք զբիրա սալըստամբութիւն նոցա. և արդ զինչ և խօսիցիսք, անասյցեն բանից մերոց, և առնիցեն զկամս թագաւորին, և սարեալ լիցին յանհնարին տանջանացն: Եւ զայն ոչ կարացին քաջ խմանալ, եթէ իբրեւ զքաջ զինուորս վառեցին զնոսա, և ՚ի հրահանգս կրթութեան վարժեցին զնոսա. և իբրեւ զգազանս վայրենիս, արիւնախանձս ուսուցին զնոսա: Եւ եթէ ունէին սակաւ ինչ կասկած յառաջագոյն, հայեցեալ նոցա ՚ի չարաչար վէրս մարմնոյն իւրեանց, զառաջին երկիւղն ՚ի բաց մերժեցին: Սկսան իբրեւ արբեալք անըզգայք զմիմեամբք ելանել ՚ի բանից պատասխանիս. և փութային իբր ծարաւիք յաղբիւր, եթէ ո՛նախ վաղ զիւր արիւնն հեղցէ յերկիր:

Եւ մինչ գեռ յայսմ պատրաստութեան էին սուրբքն, խօսել սկըսաւ ընդ նոսա Գենչասլուհ և ասէ. Արքայ յղեաց զիս առ ձեզ. ամե-

նայն աւեր աշխարհին հայոց, ասէ, և կոտորածք զօրացն՝ որ հասին ՚ի վերայ, ՚ի ձէնջ եղեն վնասքն ամենայն. և բազում նախարարք՝ որ այժմ կան կապանօք չարչարեալ, վասն ձերոյ յամառութեանդ եղեալ այդ ամենայն: Այլ և արդ եթէ կամիք ինձ լսել, ասեմ ձեզ. որպէս եղերուք պատճառք ամենայն չարչարանաց մահուն, այսօր լերուք պատճառք կենաց ձերոց: Եւ նախարարքն՝ որ կան ՚ի կապանս, ՚ի ձեռն ձեր է իշխանութիւն արծաղեղ զնոսս, և աւեր աշխարհին ձերոյ ձեօք շինի, և բազումք որ վարեալ են ՚ի գերութիւն, անգրէն դառնան: —

Ահա դուք ձերոյին աջօրդ տեսէք այսօր, եթէ զօրպիսի այր տոհմիկ, զոր թագաւորն ինքնին յականէ յանուանէ ճանաչէր վասն մեծի գիտութեան օրինացս մերոց, և կատարեալ էր յամենայն ՚ի դէնիս և ամենայն մեծամեծաց սիրելի, և գրէ թէ բոլոր աշխարհս կախեալ էր զնմանէ. և վասն զի անարգեաց

զգե՛նխմազգէ՛զն , և սլատրեցաւ 'ի
 ձեր տխմար գիտութիւնդ , ոչ ինչ
 ինայեաց թագաւորն 'ի մեծ սլատիւ
 նորա , այլ իբրեւ զգերի մի զանաշ-
 խարհիկ շկօթակ արարի զնա յայն-
 չափ օտարութիւն հեռաւոր , զի
 ընդ երթալն իսկ ոչ ժամանէ 'ի տե-
 ղի սլատուհասին իւրոյ :

Արդ եթէ 'ի բուն դայեկութիւնն
 վասն սլատուական օրինացն ոչ խը-
 նայեաց 'ի նա , որչափ ևս առաւել
 'ի ձեզ յօտարաշխարհիկսդ , որ մա-
 հապարտ իսկ էք յիրս արքունի :
 Եւ չիք ինչ ձեզ այլ հնար կենաց ,
 բայց եթէ երկիր սագանիցէք արե-
 գական , և կատարիցէք զկամս թա-
 գաւորին , որպէս և ուսոյց զմեզ
 մեծն Ձրագեշան : Եւ եթէ զայդ
 առնէք , ոչ միայն արձակիք 'ի կա-
 սանացդ և ասլիք 'ի մահուանէ ,
 այլ և մեծամեծ սլարգեւօք յու-
 ղարկիք յաշխարհն ձեր : +

Յառաջ մատուցեալ Ղեւոնդ ե-
 րէց և թարգման կացոյց զՍահակ
 Էպիսկոպոս . Ձխարդ լուիցուք ,
 ասէ , երկդիմի հրամանացդ քոյ . ա-

հա զերկրագագու թիւնդ նախ ետուր
արեգական, և զկատարումն երկրը
ագագութեան՝ ի կամս թագաւորին
ձգեցեր. մեծարեցեր զարեգակն՝
յառաջ ձայնելով զանուն նորա, և
մեծացուցեր զթագաւորն աւելի
քան զարեգակն. և յայտ արարեր՝
եթէ առանց կամաց իւրոց սպասա-
ւորէ արեգակնն արարածոց, իսկ
թագաւորն՝ ի կամս ազատութեանն
իւրոց՝ զոր կամի աստուածացուցա-
նէ, և զոր կամի ծառայեցուցանէ.
և ինքն ճշմարտութեանն վերայ չեւ
է հասեալ: Մի՛ խօսիր ընդ մեզ իբ-
րեւ ընդ աղայս, զի հասակաւ կա-
տարեալ եմք, և գիտութեան ոչ
եմք անտեղեակ. ուստի սկսար դու,
այտի տաց քեզ պատասխանի:

Ապաքէն զմեզ եզիր սրտաճառս
աւերածոց աշխարհին մերոյ և հա-
րուածոց զօրացն արքունի. մեր օ-
րէնքն զմեզ այդպէս ոչ ուսուցա-
նեն, այլ յոյժ սրտուէլ հրամայեն
զերկրուոր թագաւորս, և սիրել
զնոսս յամենայն զօրութենէ մեր-
մէ, ոչ իբրեւ զմարդ ոք դուզնա-

քեայ 'ի մարդկանէ, այլ իբրեւ Աստուծոյ՝ ճմարիտ կալ 'ի ծառայութեան . և եթէ զրկիմք ինչ 'ի նոցանէ, փոխանակ ընդ երկրաւորիս զերկնիցն խոստացաւ մեզ զարքայութիւն : Եւ ոչ միայն զարքանեկութիւն հպատակութեան սարտիմք հարկանել նոցա, այլ և մահու չափ զանձինս 'ի վերայ դնել սիրոյ թագաւորին : Եւ որպէս յերկրի ոչ ունիմք իշխանութիւն փոխանակել զնա ընդ այլում տեաւրն, նոյնպէս և յերկինս չունիմք իշխանութիւն փոխանակել զճրչմարիտ Աստուածն մեր ընդ այլում, որ չեք Աստուած բայց 'ի նրմանէ :

Բայց ասեմ քեզ՝ որում սակաւիկ մի տեղեկագոյն ես : Ո՞վ 'ի քաջ զօրականէն զկնի մտանիցէ 'ի սատերազմ . և եթէ զայս արասցէ, ոչ քաջ անուանի նա, այլ յոյժ վատ : Եւ կամ ո՞ յիմաստուն վաճառակա նայ զսրատուական մարդարիան փոխանակիցէ ընդ անարդ թրուշայի, բայց եթէ յիմարեալ իցէ սոգիտու-

Թեամբ, որպէս և ձեր մոլորութեան առաջնորդքդ : *Ձ. 26*

Միայն գտեր զմեզ 'ի բազում առաքինեացն մերոց, և կամիս գողութեամբ աւերել զամուրս խորհրդոց մերոց. չեմք մէք միայն՝ որպէս և դուդ կարծես. չեք տեղի ունայն, ուր չիցէ Քրիստոս Թագաւորն մեր. բայց միայն այնոքիկ են Թափուր 'ի նմանէ, որ իբրեւ զքեզ և զչարագէւ իշխանն քո, որք ուրացեալ էք 'ի նմանէ : Զի Թէ զինուորք աշխարհին մերոյ, որ աշակերտեալքն էին մեօք 'ի Քրիստոս, առ ոսն հարին զահագին հրամանս Թագաւորին ձերոյ, և զմեծամեծ պարգեւս առ ոչինչ համարեցան, և զհայրենի տէրութիւնն 'ի բաց կողոպտեցան, չննայեցին 'ի կին և յորդիս և 'ի դանձս մարմնաւորս կենաց աշխարհիս, նա և ոչ զարիւնն իւրեանց ածին ինչ զմտաւ վասն սիրոյն Քրիստոսի, այլ զերկրապուս արեգականն՝ որ ձեր վարդապետք էին, չարաչար հարուածովք սաստիկեցին զնոսա, և մեծամեծ չարիս հասու-

ցին 'ի վերայ զօրացն ձերոց , և բազումք 'ի նոցանէ անկանէին 'ի նմին սրատերազմի , և այլք մտանեցան 'ի սէսսսէս փորձութիւնս , և կէսքն ընկեցան 'ի հեռաւոր օտարութիւն , և եւս բազմագոյնք վարեցան 'ի դերութիւն : Եւ ամենեքին նոքա յառաջեցին քան զմեզ յարքայութիւնն Աստուծոյ , և խառնեալ են 'ի գունդս վերին հրեշտակացն , և ցնծան 'ի սրատրաստեալ յուրախութիւնան , յոր հասեալ խառնեցաւ երանելի այրն , զոր դու ասես շիօթակ արարի : Երանի տամ նմա , և երանի երկրին՝ ընդ որ նայն անցանիցէ , և տեղոյն՝ ուր նայն վախճանեացի . ոչ միայն զարքունեօք ձերովք անցանէ սրատականութեամբ , այլ և զերկնից լուսաւորօքդ՝ որում գուքդ երկիր սրագանէք :

Ես սրատասխանի Մովան հանդերձապեա և ասէ ցնոսա . Աստուածքն բարերար են , և երկայնամտութեամբ ջանան ընդ ազգի մարդկան , զի գիտասցեն և ծանիցեն զիւրեանց փոքրկութիւնն և

զնոցա մեծութիւնն , և վայելէսցէն
 'ի սրբոգեւս աշխարհիս , զոր ար-
 ւեալ է յիշխանութիւն 'ի ձեռս թա-
 դաւորի , և 'ի բերանոյ նոցա ելա-
 նեն հրաման մահու և կենաց : Եւ
 ձեզ ոչ է իշխանութիւն այդպէս
 ընդգիտանալ կամաց նոցա և ոչ առ-
 նուլ յանձն զերկրագոյնութիւն ա-
 րեգական , որ ճառագայթիւք իւ-
 րովք լուսաւորէ զամենայն ամի-
 զերս , և ջերմութեամբ իւրով հա-
 սուցանէ զկերակուր մարդկան և
 անասնոց , և վասն հասարակաբաշխ
 առատութեանն և անաչառ մա-
 տակարարութեանն անուանեցաւ
 Միհր աստուած , զի չեք 'ի նմա նեն-
 գութիւն և անխմաստութիւն : Ասան
 որոյ և մէք երկայնամիտ լինիմք 'ի
 վերայ ագիտութեան ձերոյ . քանզի
 չեմք մարդատեացք իբրեւ զգազանս
 շողղակերս և արիւնարբուս : Խնայ-
 եցէք յանձինս ձեր , և մի խառնէք
 զմեզ ակամայ յարիւնդ ձեր : Թո-
 զէք անգր զառաջին յանցանս ձեր ,
 և զառաջիկայ իրս ուղղեցէք , զի և
 այլոցն վասն ձեր լիցի ողորմութիւն
 'ի մեծ թագաւորէն :

Աստուծոյ ևս անհատականի Սա-
 հակ եպիսկոպոս և ասէ . Նբրեւ ու-
 սեալ և յոյժ խրատեալ՝ զգեղեցիկ
 հոգ յանձինն ունիս շինութեան աշ-
 խարհի և փառաց թագաւորին .
 բայց զայս կարի ազխաբար ուսու-
 ցանես , զի աստուածս բազումս
 խոստովանիս , և զմի կամս ոչ ասես
 ամենեցուն : Եթէ վէհքն առ մի-
 մեանս մարտուցեալ են , մէք խո-
 նարհագոյնք քան զնոսա զխորդ կա-
 րասցուք հաւանել բանից քոց :
 Միաբանեա զժուր և զկրակ , զի ուս-
 ցուք 'ի նոցանէ զխաղաղութիւն .
 կոչեա զարեգակն 'ի ատեն որպէս
 կրակ , և եթէ նմա ոչ մարթի գալ՝
 զի մի աշխարհ 'ի խաւարի մնասցէ ,
 յղեա զգա առ նա , զի ուսցի 'ի նը-
 մանէ զանկարօտութիւնն :

Եւ եթէ մի է բնութիւն աստուա-
 ծոցն քոց , հաւասարեացեն առ մի-
 մեանս զուգութեամբ . լիցի անկե-
 րակուր կրակ իբրեւ զարեգակն , և
 մի խափանեացին ծառայքն արքունի
 'ի ծախս և ուճկաց սորա : Արդ մինգ
 անյագ ուտէ , և հանապաղ մեռա-

նի . և մինն որ չուտէ , առանց օգոյն նուազի լոյս ճառագայթից իւրոց . ցրտանայ ձմերայնի , և սառուցանէ զամենայն գալարաբոյսս խոտոցն . տօթանայ յամարայնի , և հրակէզ առնէ զամենայն կենդանիս : Եւ որ ինքն յար 'ի փոփոխման կայ , ոչ կարէ հաստատուն կեանս ումէք շնորհէլ : Եւ քեզ ոչ կարեմ մեզագիր լինել . որոյ ոչ տեսեալ է զմեծ թագաւորն , պատուաւորացն մատուցանէ զերկրագոլթիւն . իսկ եթէ ոք զայս 'ի հմուտ գիանոցն արասցէ , վաղվաղակի մահ 'ի վերայ հրամայեն :

Այլ վասն արեգական , եթէ կամիցիս ուսանել , զճշմարիտն ասացից քեզ : Մասն է նա աշխարհիս արարածոց , 'ի բազում մասանց մի մասն որոշեալ է . կէսքն 'ի վերոյ են քան զնա , և կէսքն 'ի ներքոյ նորա : Ոչ է նա առանձին սուրբ յափակ լուսով , այլ 'ի ձեռն օգոյն հրամանաւն Աստուծոյ տարածանէ զճառագայթս իւր , և հրային մասամբ ջեռուցանէ զամենայն գոյացեալս 'ի

ներքոյ իւրոյ կայանին: Իսկ վերինքն
 ոչ ինչ մասն ունին 'ի նորա ճառա-
 գայթիցն • քանզի իբրեւ յաման ինչ
 արկեալ է զլոյսն 'ի գունդ նորա, և
 'ի վայր կոյս հեղու բերանացեալ՝
 առ 'ի սկստս ներքնոցս վայելչու-
 թեան: Եւ զոր օրինակ նաւ մի
 թռուցեալ 'ի վերայ ծովային ջուրցն
 բազմութեան, անպիտութեամբ գը-
 նայ զուղեւորութիւնն 'ի ձեռն հը-
 մուտ և ճարտար նաւապետին, այս-
 պէս և արեգակն 'ի ձեռն կառավա-
 րին իւրոյ ունի զփոփոխմունս շըր-
 ջանին իւրոյ տարեւոր ժամանակին:

Եւ որպէս այլ մասունք աշխար-
 հիս հաստատեալ են վասն մեր կե-
 նացն, և զնա իբրեւ զմի յայլոց մա-
 սանց տուեալ է մեզ յառաջնոր-
 գութիւն լուսոյ, որպէս զլուսին և
 զաստեգս և զօգս յարածուփս և
 զամբս անձրեւաբերս • նոյնպէս և
 յերկրիս մասանց զծով և զգետս և
 զաղբիւրս և զամենայն պիտանացու-
 ջուրս, նոյնպէս և զցամաքայինս ամե-
 նայն պիտոյիւք իւրովք: Աստուած
 և զմի ոք 'ի սոցանէ չէ արժանս ա-

նուանել . և եթէ ժպրհիցի ոք ա-
սել , զանձն սոխտարար կորուսա-
նէ . և աստուածանունն մեծարե-
լով զնոսա՝ նորա ոչ ինչ օգտեցան :
Միոյ իշխանութեան երկու թագա-
ւորք ոչ լինին . և եթէ մարդ զայդ
քեզ յանձն ոչ առնու , քանի՛ եւս
հեռի է առ ՚ի յԱստուծոյ բնութե-
նէն այդպիսի կարդ շփութեալ :

Արդ եթէ կամիս ուսանել զճրչ-
մարիան , քաղցրացո զդաւնութիւն
սրաիդ , և բաց զաչս մտացդ , և մի
յարթնութեան կուրուութեամբ ընդ
խաւար գնայցես . որ անկեալ ես ՚ի
խորխորատ , և զամենեւեան կամիս
առ քեզ ձգել : Եւ եթէ քոյքն գան
զլինի մուար վարդապետութեանդ՝
որ ոչ տեսանեն և ոչ խմանան , մի և
զմեզ կարծեր դոյն օրինակ . քանզի
բաց են աչք մտաց մերոց և սրատե-
սիլ եմք : Մարմնոյս աչօք զարա-
րածս տեսանեմք , և խմանամք զսա-
յայլմէ արարեալ . և ամենեքեան
են ընդ ապականութեամբ : Կսկ ա-
րարիչն ամենեցուն աներեւոյթ է ՚ի
մարմնաւոր աչաց , այլ մտաց խմանի
զօրութիւն նորա :

Եւ վասն զի ետես զմեզ 'ի մեծի
 ազխաութեան, և ողորմեցաւ մե-
 րում անուամբնութեանն, յորում
 և մեք իբրեւ զձեզդ երբեմն զերեւե-
 լիսս կարծէաք արարիչ և գործէաք
 զամենայն անառակութիւնս, վասն
 այնորիկ առ սէր իւր եկն մարմնա-
 ցաւ 'ի մարդկանէ, և ուսոյց մեզ զա-
 ներեւոյթ աստուածութիւնն իւր :
 Այն զի բարձրացոյց զինքն 'ի խաչն
 կախազանի, և զի մարդիկ զհետ լու-
 սաւորացդ մուտրեցան, մերկեաց
 յարեզականէ զոյս ճառագայթիցն
 իւրոց, զի եղիցի խաւար սպասաւոր
 մարդկութեան նորա . զի որ իբրեւ
 զձեզ անարժանք իցեն, մի տեսցեն
 զկեանս իւրեանց 'ի մեծի անարգու-
 թեան : Արպէս և այսօր որ ոչ խոս-
 տովանի զխաչելեալն Աստուած,
 նոյն խաւար մածեալ է զողւով և
 մարմնով նորա . որպէս և դու խակ
 այսօր 'ի նմին խաւարի կաս, և զմեզ
 դեռ եւս չարչարես : Պատրաստ եմք
 ըստ օրինակի Տեանն մերոյ մեռա-
 նել . որպէս զխարդ և կամիս կատա-
 րեա զկամս դառնութեան քո :

Յայնժամ իբրեւ հայեցաւ 'ի նոսա անօրէնն Վենչապուհ, և ետես 'ի մեծի ուրախութեան զուարթագինն զամենեսեան, գիտաց եթէ ոչ գնան առ նոսա բանք սպառնալեաց և ողորանաց : Հրամայեաց զմի ոմն 'ի կրսերագունիցն յառաջ մատուցանել, երէց մի Արշէն անուն, վասն որոյ յառաջ կասկածն իսկ եղև սրբոցն : Վապեցին զոտան և զձեռան, և մեծաւ ուժով պրկեցին, մինչեւ ճարճատիւն հատաւ ամենայն ջրիցն . և այնպէս կայր մեծ ժամս յանհնարին պրկոցսն :

Եբաց սուրբն զբերան իւր և առտէ . Ահա շքեցան զինեւ շունք բազումք, և ժողովք չարաց պաշարեցին զիս . ծակեցին զոտս իմ և ըզձեռս իմ, և փոխանակ բերանոյ իմոյ աղաղակեցին ամենայն ոսկերք իմ : Առեր ինձ, Տէր, և լուր ձայնի իմում, և ընկալ զողբի իմ 'ի ժողովս սուրբ զօրականին քո, որ երեւեցաւ նորակերտ դաստակերտին քոյ : Ես որ կրսերս եմ յամենեսեան, ոչ զորմութիւն քո գթացեալ յառաջեցոյց զիս :

Եւ զայս իբրեւ ասաց, ոչ եւս կարէր բանալ զբերանն յանհնարին պրկոցաց գելարանին: Եւ անդէն վաղվաղակի դահիճքն հրաման առեալ յերկց նախարարացն՝ սրով հատանել զպարանոց երանելոյն, և ընկեցին զմարմինն՝ ի խորխորատ մի ցամաք:

Եւ անդէն՝ ի տեղւոջն սկսաւ խօսել Գենշապուհ ընդ եպիսկոպոսին և ասէ. Յորժամ եկի ես յաշխարհն հայոց՝ զտարի մի և զվեց ամիս եհասա շրջել ինձ անդ. ոչ յիշեմ ես ամենեւին՝ եթէ բան մի արտունջ յու մեքէ լուայ վասն քո, նոյնպէս և առաւել վասն Յովսէփայ. զի դա իսկ էր իշխան ամենայն քրիստոնէից, և հաւատարիմ յամենայն իրս արքունի: Նա և որ մարդպան աշխարհին լեալ էր յառաջ քան զիմ երթալն, մեծապէս դոհ էր զառնէս զայսմանէ. և ես ինձէն աչօք իմովք տեսի, զի որպէս հայր հաստատուն համարեալ էր ամենայն աշխարհին, և առնաչառութեամբ սիրէր զմեծամեծսն և զփոքունս:

Արդ փոխանակ ընդ ձեր՝ ես ազատեմ զձեզ . խնայեցէք ՚ի սպառուական անձինս ձեր , և մի մասնիք ՚ի մահ չարչարանաց ըստ առաջնոյն կարգի , զոր տեսէք աչօք ձերովք : Քանզի թէ ՚ի դոյն միտս յամառութեան կայք , և խմ եղեալ է ՚ի մաի խնում բազում չարչարանօք կարճել զձեզ ՚ի կենաց ձերոց : Ես գիտեմ , զի ՚ի հրապոյրս առնդ այդորիկ ելեալ էք դուք . քանզի ինքն ակտայեալ է մարմնով , և ձեռնարկութեամբ բժշկաց չիք դտեալ առողջութիւն . և հիւանդոսս կենօք ձանձրացեալ է , և փափագէ ՚ի մահ քան ՚ի կեանս :

Առ այս ետ սպաստասխանի սուրբն Յովսէփ և ասէ . Գովութիւնդ՝ զոր ետուր դու նախ եպիսկոպոսիդ և ապա ինձ , յիրաւի արարեր և ըստ կարգի սպասուեցեր վասն ալեացդ , այդպէս իսկ արժան է : Այլ ճշմարիտ ծառայից Աստուծոյ ոչ է օրէն գիմագարձ լինել երկրաւոր իշխանաց , և ոչ զոք ՚ի ժողովրդոց տրտունջ առնել վասն մարմնաւոր զօ-

շաքաղու թեան . այլ ցածու թեամբ
և հեղու թեամբ ուսուցանել զպա-
սուիրանս Աստուծոյ , և առանց
խարդախ խմաստութեան խաղաղա-
սէր լինել առ ամենեսեան , և անա-
ջառ վարդապետութեամբ առ մի
Տէրն արարածոց առաջնորդել բո-
լորեցունց :

Այլ վասն առնս այսորիկ հրա-
պուրանաց՝ զոր ասացեր , և զայդ
ոչ ստեցեր , այլ կարի զճշմարիան
ասացեր : Զի ոչ իբրեւ զօտար ոք
հրապուրէ զմեզ , և ոչ իբրեւ զպատ-
րող ոք խաբեբայ մոլորեցուցանէ
զմեզ , այլ յոյժ սիրէ զմեզ : Քանզի
մի է մայր մեր եկեղեցի՝ որ երկ-
նեացն զմեզ , և մի է հայր մեր սուրբ
Հոգին՝ որ ծնաւ զմեզ . զիտորդ հա-
մահաբք և միոյ մօր որդիք երկպա-
ռակք լինիցին , և ոչ միաբանք : Որ
քեզ թուին՝ թէ հրապոյրք իցեն ,
մեր 'ի սուէ և 'ի գիշերի գոյն խոր-
հուրդ էր՝ զի անքակ ունիցիմք զկե-
նաց միաբանութիւնս : Իսկ եթէ սա-
ձանձրացեալ իցէ՝ ելանել յախտա-
լից մարմնոյս , առաւել եւս մեք ա-

մենեքեան . զի չիք ոք ամենեւին 'ի ծնունդս կանանց , որ ունիցի զմարմինս առանց ցաւոց չարչարանաց :

Ետ սրատասխանի Գենչատուհ և ասէ . Չայդ ոչ գիտէք , որչափ երկայնամիտ լինիմ ես 'ի վերայ ձեր . այս ոչ հրամանաւ արքունի է այսչափ երկայնաբան լինել ընդ ձեզ սրայքարաւ , այլ յիմէ քաղցրութենէ թողացուցի ձեզ . զի չեմ իբրեւ զձեզ անագորոյն , զի անձանց ատելի էք և այլոց թշնամիք : Իմ զի աղ և հաց կերեալ է յաշխարհին ձերում , գութ և սէր ունիմ ընդ աշխարհն ձեր :

Ետ սրատասխանի Ղեւոնդ երէց և ասէ . Որ առ արտաքինսն գութ և սէր ունի , զսրատուիրանսն Աստուծոյ կատարէ , այլ սրտի և յիւր ոգին խնայել . զի չեմք անձանց տեարք , այլ է որ համարս խնդրէ 'ի մէջ և վասն արտաքնոց և վասն ներքնոց : Այլ որ ասացեր՝ յինէն անսամ ձեզ և ոչ հրամանաւ թագաւորին , եթէ դուք սովոր էք անցանել ըստ հրամանաւ թագա-

ւորին ձերոյ, զայդ բարիոք առնէք, զի աւերիչ աշխարհի է և սատակիչ անմեղ մարդկան, բարեկամ սատանայի և թշնամի Աստուծոյ : Այլ մէք ոչ կարեմք անցանել զհրամանաւ մերոյ թագաւորին, և ոչ զանանց կեանսն մեր կարեմք փոխանակել ընդ ասպականացու սպարանս աշխարհիս :

Այլ վասն իմ զի ասացեր, չգրտեալ զառողջութիւն 'ի բժշկաց, սիրէ զմահ քան զկեանս, այդ բանք ոչ այնոցիկ են՝ որ տեսանեն զամենայն չարչարանս աշխարհիս : Այլ ցածո զքեզ սակաւիկ մի 'ի զայրագին սրամտութենէդ, և եկ զհետ ճմարիտ բանից իմոց, և հայեաց կարգաւ ընդ իրս աշխարհիս : Ո՞րք 'ի մահկանացուացս ունի կեանս անարտունջս . ո՞չ ահա ամենայն լի են ակախք, է որ 'ի ներքոյ, և է որ արտաքոյ . ցուրտ և տօթ, քաղց և ծարաւ և ամենայն աղքատութիւն կարօտութեան : Արտաքոյ՝ անիրաւութիւն, յափշտակութիւն, գէճ պղծութիւն անառակ յարձակմամբ :

'ի ներքոյ՝ ամբարշտութիւն, ուրա-
ցութիւն, ազիտութիւն, անգարձ
մոլորութիւն 'ի կամաւոր ազատու-
թենէն :

Բայց դու որ զբժիշկս խոտեալ
անարգեցեր, թէ չէք խմ 'ի նոցանէ
գտեալ զառողջութիւն, չեն ինչ
զարմանք, վասն զի մարդիկ են նո-
քա, է ցաւ՝ որում գտանեն հնարս
առողջութեան, և է՝ որ ապստամբէ
'ի հնարից նոցա. վասն զի ամենե-
քեան եմք մահկանացուք, այն որ
բժշկէն և որ բժշկին : Այլ երա-
նի՛ թէ և դուք ըստ բժշկական ա-
րուեստին բերէիք զնմանութիւն.
զի ոչ փոքր է ճշմարտութիւն նոցա
բժշկութեանն : Քանզի յորժամ
տեսանեն նոքա զոք հիւանդացեալ,
ոչ յասպաղէն երթալ առ նոսա,
այլ փութացեալ հնարին մատու-
ցանել զառողջութիւն : Մանաւանդ
եթէ յարքունիս մի ոք 'ի սիրելեաց
թագաւորին ախտանայցէ, և հա-
սեալ 'ի մեծ հրապարակն՝ տեսանի-
ցէ զբազմութիւն պատուաւորացն
և զառողջութիւն գեղեցիկ երխա-

սարգացն , և եւս 'ի ներքս մատուցեալ 'ի սրահսն արքունի , և անդ տեսանիցէ զամենայն սպասաւորացն զչքնաղ և զսքանչելի տեսիլն , ոչ ինչ զարմանայ ընդ հրաշակերտ տեսիլն : Նա և եթէ գահոյք ակահակասւք իցեն և համակ ոսկեղէնք՝ յորոց վերայ հիւանդն անկեալ դընիցի , չէ ինչ նմա փոյթ զայնմ ամենայնէ : Այլ 'ի բաց հրամայէ առնուլ զոսկէհուռ վերարկուսն , և ձեռն 'ի ներքս ստրեալ՝ զննէ զամենայն մարմինն , եթէ ջերմ իցէ բընուածիւնն , և եթէ սիրան 'ի տեղւոյն հանգարտ կայցէ , և կամ թէ լեարդն կակո՛ւղ իցէ , և կամ թէ շարժք երակացն յարմար իցեն . և ըստ նմին զգարման բժշկութեանն առնիցէ՝ շնորհելով նմա զառողջութիւն :

Իսկ արդ եթէ մարդկային բժշկութիւնն այսպիսի գիտէ քամահել զամենայնիւ , և միայն զիւր արուեստին յառաջ մատուցեալ՝ զգործն կատարէ , նրչափ եւս առաւել ձեզ արժան էր , որ զբոլոր աշխարհս

ունիք յիշխանութեան մեծի, հոգ
յանձին տանել՝ նախ զհոգիսդ բժըշ-
կել յամենայն ախտալից մոլորու-
թեանց աշխարհիս, և մարմնովք
իսկ կային ամենեքեան ձեզ՝ ի ծա-
ռայութեան: Արդ այժմ զի դուք
ազիտացարուք, և զանմահ հոգիսդ
մահկանացու արարէք յանշնչ հուր
պէհէնին, մարմնովդ՝ եթէ կամիք և
եթէ ոչ կամիք՝ ախտացեալ էք յախ-
տաւորութիւն անառողջութեան,
և զմեզ նախատէք մարմնոյ ցաւովք,
որ ոչ ՚ի կամս մերոյ ազատութեան
է, այլ որպէս դիպեցաւ ՚ի բնու-
թեանս մարմնոյ իւրաքանչիւր մար-
դոյ:

Եւ Քրիստոս ճշմարիտ Աստուած
կենդանի և կենդանարար՝ ՚ի կամս
իւրոյ բարերարութեան եղեւ բը-
ժիշկ հոգւոց և մարմնոց, և նա ինքն
՚ի ցաւս չարչարանաց իւրոց բժըշ-
կեաց զամենայն ազգս մարդկան:
Եւ եւս խանդաղատագոյն գթա-
ցեալ, վերստին ծննդեամբն ծնեալ
զմեզ յառողջութիւն՝ անցաւ և
անվերս, և ՚ի ծածուկ հարուածոց

զՏին ծակոտուածսն վիշապին ողջացոյց . և արար զմեզ անապիս և անարատս հոգւով և մարմնով, զի իցեմք բանակակից հրեշտակաց և զօրք երկնաւոր թագաւորին մերոյ: Եւ քո զայս ոչ դիտացեալ, և ոչ վայելեալ յերկնաւոր սարգեւան Աստուծոյ, և ոչ եւս այլ կամիս ուսանեւ 'ի մէնջ. այլ և զմեզ եւս վրիպեցուցանեւ կամիս, որում չիք հնար, և մի այլ լիցի, և ոչ կարես իսկ առնել:

Այլ վասն իմոյ ատաղից մարմնոյս ասացից քեզ կարճառօտս: Խնդամ և ուրախ եմ յորժամ տեսանեմ զմարմինս իմ չարչարեալ. գիտեմ, զի զօրանայ յիս առողջութիւն հոգւոյս իմոյ: Մանաւանդ զի ունիմ ինձ գրաւական զմեծ վարդապետն հեթանոսաց, որ 'ի ցաւս մարմնոյ անձինն մխիթարէր, և 'ի կռիււմն աստանայական մարմնոյ սարժէր, և ասէր. Ձի եթէ անկակիցք եզաք նմանութեան մահու նորա, սրչափ եւս առաւել լիցուք հազորդք յարութեան նորա: Այլ

գու որ ունիա իշխանութիւն 'ի վերայ մեր, գատեա զմեզ ըստ չարութեան կամաց քոյ : Չեմք ինչ զանգիտելոյ յահագին յահաւոր սպառնալեացք քոյ, և ոչ երկիւղած 'ի գառն մահուանէն՝ զոր ածելոյ էս 'ի վերայ մեր :

Յայնժամ մեկուսացոյց սակաւիկ մի զերանելիան 'ի միմեանց, և միայն ստէ ցտուրբ եպիսկոպոսն • Գովութիւն, զոր ետու քեզ յառաջ, ոչ խնացար պատիւ անձին քոյ : Յիշեցուցանեմ քեզ զչարիան, զոր գործեցեր դու, զի անձամբ զանձն քո արասցես մահապարտ : Արդարեւ դո՞ւ աւերեցեր զաարուշանն յՌըշտունիա, և կամ զկրակն դո՞ւ սպաներ • Կա և որպէս լուայ և ստուգեցի, թէ և զմոզան դու չարչարեցեր, և սպաս պաշտամանն դու տարար • արդ էթէ արդարեւ դու աւեր, պատմեա ինձ :

Ետ պատասխանի սուրբն և ստէ • Արդ կամիա ուսանել զայդ յինէն, էթէ յառաջուպոյն գիտելի : Դե՞նչապու՞հ ստէ • Այլ է համբաւ, և

այլ է ճշմարտութիւն : Եպիսկոպոսն ասէ . Որպէս կարծեսդ ասա ինձ : Գենչապուհ ասէ . Իմ լուեալ էր , եթէ զամենայն վնասն յՌԸՇ տունիս գու արարեր : Եպիսկոպոսն ասէ . Եւ զի այդպէս հաւաստեալ 'ի վերայ հասեր , կրկին զի հարցանես : Գենչապուհ ասէ . Չճշմարիտն 'ի քէն կամիմ ուսանել : Եպիսկոպոսն ասէ . Ոչ զօգուա կենաց քոց կամիս ուսանել յինէն , այլ արեան խնոյ ցանկան միտք քոյ : Գենչապուհ ասէ . Չեմ գազան արիւնասանձ , այլ վրէժխնդիր եմ աստուածոցն անարգութեան :

Եպիսկոպոսն ասէ . Չտարերս համերս աստուածս անուանես , և զպատկերակիցս քո մարդիկ խողխողել կամիս . տալոց հատուցանելոց ես վրէժ թագաւորաւն քով յանկաշառ ատենին Աստուծոյ : Եւ զոր քո չար կամօքդ կամիս լսել յինէն , զայդ ես ասեմ քեզ : Չտունն արդարեւ ես աւերեցի , և զմոզան ես չարչարեցի գանիւ , և զկահ սլըղծութեան՝ որ 'ի տանն էր՝ 'ի ծովե

եւ ընկեցի : Այլ զկրակ ո՞վ կարէ սպանանել . քանզի ամէնխմաստ արարիչն արարածոց հոգ խնամոյ տարեալ յառաջագոյն՝ անմահս հաստատեաց զբնութիւն չորից նիւթոցս : Այլ սպան դու զօգ եթէ կարես , և կամ սպահանեա զհող՝ զի մի բուսուցէ զգալարի , փողոտեա զգեա՝ զի մեռցի : Եթէ զայդ երեսին կարես առնել , ապա և զկրակ կարես սպանանել :

Ապա եթէ ճարտարապետն մեր միաբանեաց զչորից տարերացդ զանքակութիւն , ահա և գտանի բնութիւն հրոյ՝ ի քարինս և յերկաթս և յամենայն տարերս զննելիս , ընդէր ստութեամբ զըպարտես զիս , թէ դու զկրակ սպաներ : Այլ դու սպան զլերմութիւն արեգական , զի ունի նա մասն հրոյ . և կամ տուր հրաման , զի մի թափեցի հուր յերկաթոյ : Մեռանի այն՝ որ շնչէն և շարժի և գնայ և ուտէ և ըմպէ . երբ տեսեր դու զկրակ գնայուն կամ խօսուն կամ գխտուն : Արդ զոր կենդանի քո չէ տեսեալ , մեռեալ խոս-

տովանիս : Քանի՛ անթողլի է ամբա-
 ըրչտութիւնդ ձեր քան զամենայն
 հեթանոսաց , որ գիտնագոյնք են
 քան զձեզ . որ թէպէտ և ՚ի ճշմա-
 ըրիան Աստուծոյ մոլորեալ են , զան-
 խօս տարերս Աստուած ոչ խոստո-
 վանին : Արդ եթէ դու անգիտու-
 թեամբ կորնչելի ասես զբնութիւն
 հրոյ , ոչ առնուն քեզ յանձն ա-
 րարածքս . քանզի խառն է դա յա-
 մենեցունց :

Դենչապուհ ասէ . Ոչ ինչ մտա-
 նեմ ես ընդ քեզ ՚ի օրայքար քննու-
 թեան վասն բնութեան արարա-
 ծոցս . այլ խոստովանեա ինձ , եթէ
 դու անցուցեր զկրակն , եթէ ոչ :

Պատասխանի ետ երանելին և ա-
 սէ . Որովհետեւ ոչ կամեցար լինել
 աշակերտ ճշմարտութեանն , ասա-
 ցից զկամս հօրն քոյ սատանայի :
 Ես ինձէն մտի ՚ի կրակատունն ձեր ,
 և տեսի՛ զի կային պաշտօնեայք ամ-
 բարըտութեանն սնտոի կարծեացն
 ձերոց , և կրակարանն լի հրով ա-
 ռաջի նոցա բորբոքեալ այրէր :
 Հարցի ցնոսա բանիւք և ոչ դանիւ :

Թէ զինչ համարիք 'ի միտս ձեր
զկրակ պաշտամանս այսորիկ : Ե-
տուն պատասխանի և ասեն . Մէք
ինչ ոչ գիտեմք . բայց այսչափ ինչ
խմանամք , զի սովորութիւն է նախ-
նեացն և հրաման բուն Թագա-
ւորին : —

Ասեմ դարձեալ ցնոսս . Եւ զբը-
նու թիւն կրակիդ զինչ խմանայք . ա-
րարիչ կարծէք , Թէ արարած : Ա-
սեն միաբան ամենեքեան . Արարիչ
մէք զդա ոչ գիտեմք , նա և ոչ հան-
գուցիչ աշխատելոց : Չեռք մեր
փաստարեալ են 'ի կայնի , և ոչունք
մեր տեսեալ են 'ի փայտակրի ,
աչք մեր գիշացեալ են արտասուօք
'ի կծուութենէ ծխոյ գորս , և ե-
րեւք մեր մրտակալ են 'ի խոնաւու-
թեան Թանձրութենէ նորին ծխոյ :
Եթէ շատ մատուցանեմք նմա զկե-
րակուրն , յոյժ քաղցնու . և եթէ
բնաւ չտամք , ամենեւին անցանէ .
և եթէ մօտ երթամք և երկիր պա-
գանեմք , կիզու զմեզ . և եթէ ոչ
երթամք մօտ ամենեւին , մոխիր լի-
նի : Մեր այգակէս հասեալ է 'ի վե-
րայ բնութեան գորս :

Ասեմ գարձեալ ցնոսա • Իսկ լը-
ւեան է ձեր , եթէ նոյն ուսուցեալ
է ձեզ զայդպիսի մտորութիւն : Ե-
տուն սրտասխանի և ասէն • Զի՞ ՚ի
լսելոյ հարցանես զմեզ , այլ հայեաց
ընդ առաջիկայ իրագ • զի օրէնքս
գիրքն մեր ոգւովք մտաց միայն
կուրացեալ են • այլ թագաւորն
մեր մարմնով միով ակամբն կոյր
է , այլ ոգւոյն բնաւ չլք իսկ աչք :

Ասն այնորիկ և ես իբրեւ լը-
ւայ զայս ՚ի մոգացն , յոյժ ողորմե-
ցայ • զի ագիտութեամբ զարդարն
խօսեցան : Սակաւիկ մի չարչարեցի
զնոսա գանիւ , և նոցուն իսկ ետու
զկրակն ՚ի ջուրն ընկէնուլ , և ասա-
ցի այսպէս • Աստուածք , որ զեր-
կինս և զերկիր ոչ արարին , կորի-
ցեն ՚ի ներքոյ երկնից • և ասա
զմոգան ՚ի բաց արձակեցի :

Զայս ամենայն իբրեւ լուաւ
Գենչապուհ ՚ի բերանոյ սուրբ Ե-
սիսկոստոսին , անհնարին զահի հա-
րաւ ՚ի թշնամանաց թագաւորին
և յանարգանաց գենին : Ասն որոյ
և երկեալ իսկ մատուցանել զնա ՚ի

տանջանա հարուածոց , թէ գուցէ այլ եւս մեծ անարդանա զթագաւորէն տացէ ասել յատենին , և 'ի նա ձգիցին կարծիք թշնամանացն . զի երկայնամուրթեամբ սլայքարեցաւ ընդ նոսա :

Եւ քանզի սուսեր ընդ մէջ ածեալ նստէր յատենի աս արկանելով սրբոցն , գոչեաց իբրեւ առիւծ զայրագին , և հանեալ զսուսերն գազանաբար յարձակեցաւ 'ի վերայ երանելեացն . և եհար եպիսկոսոսին զաջ ուսն թիկամբն հեա , և զձեռն 'ի վայր ընկէց : Եւ նորա յահեակ կողմն յերկիր անկեալ , և դարձեալ անդրէն սատասարէր , առնոյր զաջ ձեռն 'ի վեր . աղաղակեաց մեծաձայն և ասէ . Ընկալ , Տէր , զկամաւոր սատարագս՝ որ ինձէն զիս քեզ մատուցի բոլորովին , և խառնեա զիս 'ի գունդս սուրբ զինուորացն քոց :

Դարձեալ քաջալերէր զընկերակիցսն իւր և ասէր . Հայա առաքինիք , եհաս ժամ կատարման մերոյ . իցէք զաչս մարմնոյ վայր մի , և

այժմ տեսանէք զյոյսն մեր Քրիստոս : Եւ թաւալեւով ընդ արիւնն անձին իւրոյ ասէր . Օրհնեցից ըզՏէր յամենայն ժամ, հանապազ օրհնութիւն նորա 'ի բերան իմ : Ի Տէր պարծեացի անձն իմ, լուիցեն հեզք և ուրախ եղիցին : Եւ ասելով զսաղմոսս զայս կատարէր մինչեւ ցայս տեղի . Բազում նեղութիւնք են արդարոց, յամենայնէ փրկէ զնոսա Տէր, և պահէ զամենայն ոսկերսս նոցա :

Եւ մինչ գեռ կայր յուժի մարմնոյն սակաւիկ մի, իւրովք աչօք իսկ հայեցեալ տեսանէր յերկնից եկեալ գունդս բազում հրեշտակաց և վեց պսակ 'ի ձեռին հրեշտակապետին : Դարձեալ և լէր եւս բարբառ 'ի վերուստ, որ ասէր . Քաջալերեցարուք, սիրելիք իմ . զի ահա մոռացայք զվշտալի կեանսդ, և հասէք երանելի պահացդ, որ ձերով ճարտարութեամբդ կազմեցէք . առէք զիք յիւրաքանչիւր գլուխ : Զի նիւթ պատրաստական 'ի ձէնջ հիւթեցաւ, իսկ

Ճշմարտութիւն գործոյդ յամենա-
սուրբ ձեռացն Քրիստոսի կազմե-
ցաւ . զոր 'ի սպասուորաց այսի
խիղ ընկալեալ՝ ընդ Ստեփանոսի լի-
նիք պատկահից : Նա և զայն եւս
քաջապէս տեսանէր , զի դեռ եւս
չողայր սուրն 'ի վերայ սրբանոցի
երանելեացն :

2. Չոր իբրեւ ետես սուրբն Ղե-
ւոնդ , եթէ ոչ եւս զմի մի կամին
հարցանել և դատել , այլ միանգա-
մայն հրաման եղեւ մահու , ասէ
ցերանելին Յովսէփ . Մատիւր , յա-
ռաջեա ընդդէմ սրոյն , զի դու ա-
տիճանաւ 'ի վեր ես քան զամենե-
սեան : Եւ զայս իբրեւ ասաց , կար-
գեցան կացին մի ըստ միոջէ . և առ
ճեպ տապնասպի ստիպելոյ դահ-
ճացն՝ միանգամայն հատին ընկեցին
զսրբանոցս երանելեացն առաջի
սուրբ եպիսկոպոսին . և նորա ընդ-
հանել ոգւոցն աղաղակեաց և ասէ .
Տէր Յիսուս , ընկալ զոգիս մեր ա-
մենեցուն , և խառնեա զմեզ 'ի
գունդս սիրելեացն քոց : Եւ միան-
գամայն կատարեցան ամենեքեան 'ի
նմին տեղւոջ :

Եւ եթէ զմոգսական եւս, որ հաւատաց 'ի Քրիստոս, կամիցիս ընդ նոսա 'ի համար արկանել, թուով են եօթն. թող զերկուսն եւս որ 'ի Վաագեանն կատարեցան, և միւս եպիսկոպոսն Թաթիկ անուն յասորեասանի: Բայց անդէն 'ի տեղւոջն վեցեքին, որոց անուանքն են այսոքիկ. Սահակ եպիսկոպոս յարշաուհեաց, սուրբն Յովսէփ 'ի Վայոյ ձորոյ 'ի գեղջէ հողոցմանց, Ղեւոնդ երէց 'ի Վանանդայ 'ի գեղջէ Իջւանից, Մուշէ երէց յԱղբաիոյ, Արշէն երէց 'ի Բագրեւանդայ, 'ի գեղջէ յԵղեգեհայ, Քաջաջ սարկաւազ՝ ուստի եպիսկոպոսն էր յարշաուհեաց: Իսկ երանելի մոգսական 'ի Նիւշապուհ քաղաքէ, Սամուէլ երէց յԱյրարատոյ 'ի գեղջէ յԱրածոյ, Աբրահամ սարկաւազ 'ի նմին գեղջէ:

Արդ զվեց զայս սուրբս յանապատին՝ ուր կատարեցին, Իենշապուհ և մոգսական և Զնիկանն և մայսական անդէն 'ի տեղւոջն սահասպանս ընտրեցին յիւրաքանչիւր

սպասաւորացն, և սպահել հրամայեցին զմարմինս երանելեացն ցաւուրս տասն կամ եւս աւելի, մինչեւ կարաւանն արքունի անցեալ գնասցէ. զի մի այլագէնքն եկեալ բաւնայցեն զոսկերս դոցա, և բաշխեալ սփռեսցեն ընդ աշխարհս ամենայն, յոր և մարդիկ եւս առաւել յորդորեալ մոլորիցին զկնի նաճարացւոց աղանդին:

Իսկ Խուժիկն, զոր յառաջագոյն ասացաք, զինու հանդերձ մնայր անգէն ընդ սպահապանն որպէս զմի ՚ի նոցանէ, այր լի խնատութեամբ, և կատարեալ աստուածային գիտութեամբ, սպասէր և գէտ ահն ունէր՝ եթէ որովօրինակաւ հնարս գացէ զոսկերս սրբոցն գողանալ ՚ի նոցանէ:

Եւ իբրեւ աւուրք երէք անցին ՚ի վերայ, արհաւիրք մեծ անկանէին ՚ի վերայ ամենեցուն, և իբրեւ թըմբրեալ և կիսամեռք անյարիրք անկեալ գնէին զերիս աւուրան: Իսկ ՚ի չորրորդումն աւուրն երկուք ՚ի սպահապանացն չարաչար լկեցան ՚ի

դիւէ : Դարձեալ հասարակ գիշեր-
 րաւ չափ՝ ձայնք ահեղք հնչէին , և
 թնդիւնք և որոտաձայնք ՚ի ներ-
 քուսա՝ որպէս գլրգումն գեանա-
 շարժի . երկիրն դողայր ՚ի ներքոյ
 նոցա , և շողիւնք սուսերաց փայլա-
 տակունս արձակէին շուրջ զնոքօք :
 Եւ զամենեւեան զգիակունան կանդ-
 նեալ տեսանէին , և զնոյն բանս ա-
 տենին ահագինս բարբառէին ՚ի լսե-
 լիս նոցա . մինչեւ խուճապել նոցա
 ընդ միմեանս , դեռ եւս զիրեարս
 սատակէին : Եւ այսպէս տագնա-
 պեալք և ցնորեալք մինչեւ այր զըն-
 կեր ՚ի փախուստ չգիտէր ընդ որ
 երթայր : Եւ եկեալ սրտամէին մե-
 ծաւ զարմացմամբ զամենայն անցս
 չարչարանացն , զոր կրեցին :

Ի խորհուրդ մտին նախարարքն
 երեքեան , և սկսան զարմանալով ա-
 սել ցմիմեանս . Զինչ գործեսցուք ,
 զինչ արասցուք վասն անքնին աղան-
 դոյն քրիստոնէից . քանզի մինչ դեռ
 կենդանի էին , զարմանալի էր կեանք
 նոցա , ընչատեացք էին իբրեւ զան-
 կարօտս , սրբասէրք էին իբրեւ զան-

մարմինս, անաչառք էին իբրեւ զարգարագասս, աներկիւղք էին իբրեւ զաննահա : Եթէ զայս ամենայն ասեմք իբրեւ զողիտաց և իբրեւ ըզյանդդնեւոց, իսկ զայն զի՞ առնիցեմք, զի ցաւոտք ամենայն ՚ի կարաւանի ասս նոքօք առողջանան : Եւ կամ որ մեծս է քան զայդ ամենայն, ո՞յր ուրուք զի կանդնեալ երեւեցաւ ՚ի կենդանեաց կամ բարբառ բանից ոք լուաւ ՚ի նմանէ :

Զի սուս չեն մեր սպասաւորքն, մեր մեղէն իսկ հասեալ է ՚ի վերայ սառագութեան սոցա : Եւ եթէ կամեցեալ էր սոցա մարմնաւոր ինչ սեղահառութիւն ՚ի ներքս խառնել, սակաւ մի ակնարկէին քրիստոնէից ՚ի կարաւանիս, զկշիւ իւրաքանչիւր մարմնոց նոցա ոսկի առնուին : Գարձեալ և արքդ, որ ՚ի դիւէ չարչարեցան, զի յայնժամ ցաւոտք չէին և մեք գիտեմք. յայտ է եթէ այսօր նշանն մեծ երեւեցաւ : Եթէ լուս լինիմք, այսպէս մեզ և անձանց մերոց կասկած իսկ է. և եթէ տանիմք զդոսս առաջի թագաւորին, լսելով

նորա՛ի դոցանէ զայդ ամենայն մե-
ծամեծ սքանչելիս , դուցէ և օրի-
նացս մերոց քակառումն ինչ հասա-
նիցէ :

Ես սրատասխանի մոգպետն և ա-
սէ ցնոսա . Ո՞չ զիս ոստիկան արա-
րին՝ի վերայ ձեր երկոցունցդ . զի
այդչափ նեղեալ տագնապիք յան-
ձինս ձեր . դուք զգործ ձեր կատա-
րեցէք , և զհրամանն արքունի՛ի
գլուխ տարայք : Արդ եթէ համ-
բաւդ այդ յայանեցին , և հարցա-
փորձ ինչ լինիցին առաջի արքային ,
այդ խնդիր մեր մոգաց է . դուք ան-
հոգ լերուք , և մի ինչ ածէք զմը-
տաւ : Եւ եթէ զարհուրեցայք ինչ
յողիս ձեր , վաղագոյն առաւօտուցն
ի դարիթիւրէ եկայք . զի վաղիւ
անդ մովպետան մովպետ ռաս յա-
ղէ , և նոյն հաճեալ հաւանեցուցէ
զմիտս ձեր :

Իսկ Խուժիկն իբրեւ լուաւ զայս
ամենայն , և գիտաց՝ եթէ փոյթ ինչ
ոչ է նոցա յայնմհետէ սուրբ սպա-
նեւոցն , փուժացաւ վաղվաղակի
էառ տանն այր , որոց զչափ գիտէր

դքրիստոնէութեանն, և հասեալ 'ի
 տեղին՝ շէն եգիտ զամենեսեան: Եւ
 քանզի կասկած ունէր տակաւին 'ի
 նոցուն 'ի դահճացն, դարձեալ փո-
 խեցին անտի զսուրբն յայլ տեղի
 բացագոյն իբրեւ երկու հրասախօք:
 Եւ իբրեւ յանհոգս եղէն, սրբեցին
 կազմեցին զոսկերս երանելեացն .
 բերին 'ի բանակն և ունէին 'ի ծա-
 ծուկ . և առ սակաւ տակաւ յայտ-
 նեցին նախ զօրականին Հայոց, և
 ապա բազում քրիստոնէիցն՝ որ էին
 'ի կարաւանին: Եւ զառաջին պը-
 տուղ ընծային մատուցանէին կա-
 պեալ նախարարացն . և անդէն
 վաղվաղակի արձակեցան նոքա 'ի
 կապանաց իւրեանց, և սպառնալիք
 մահուանն անցին զնոքօք . և հրո-
 վարտակք թողութեան առաքեցան
 յաշխարհն Հայոց:

Արդ այս երանելի խուժիկս, որ
 արժանի եղեւ 'ի ծածուկ սպասա-
 ւոր լինել սրբոցն, որ ինչ 'ի մա-
 հուանէն և այսր ասացաւ դատա-
 կնիք վճախ այսորիկ, սա երկրոր-
 դեաց մեզ զամենայն կարգաւ . զչա-

րաջար քարշումն , և զհարց և ըզ-
 փորձ դատաւորացն , և զիւրաքան-
 չիւր անձանց սրբոցն զսրատասխա-
 նիան , և զկատարումն մահուան նո-
 ցա , և զահագին արհաւիրան՝ որ 'ի
 վերայ սահապանացն անկաւ , և
 զհեծեծումն քննութեան նախարա-
 րացն երեցունց , և զամփոփումն
 սուրբ ոսկերաց նոցա . ոչ խառն 'ի
 խուռն 'ի մի վայր ժողովելով , այլ
 զմի մի 'ի նոցանէ ուրոյն ուրոյն 'ի
 վեց տասանս ժողովէր . և զանուանս
 իւրաքանչիւր ուսեալ և 'ի վերայ
 տասանացն նշանակեալ էր : Եւ ըզ-
 կասպանան երկաթիս ընդ իւրաքան-
 չիւր ոսկերան եղեալ էր , քանզի
 դահճացն 'ի բաց ընկեցեալ էր . որ-
 պէս և զհանդերձս զիւրաքանչիւր
 տասանի նշանակեալ էր :

Եւ կատարեցան սոքա վեցեքեան
 սուրբ և ցանկալի մահուամբն իւ-
 րեանց որ օր քսան և հինգ էր հրո-
 տից ամսոյ , 'ի մեծ անասպատին յԱ-
 սար աշխարհի 'ի սահմանս Նիւշա-
 պուհ քաղաքի :

ԴԱՐՁԵԱԼ ՎԱՍՆ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՂ
ԱՇԱԿԵՐՏԱՅ ՆՈՅՈՒՆՑ

Իսկ աշակերտք երանելեացն 'ի
կապանս կային 'ի ներքս 'ի քաղա-
քին . եկն դաճապետ մի արքունի
և եհան զնոսա 'ի քաղաքէ անախ
արտաքս :

Եհան 'ի նմին քաղաքէ ասորես-
տանեայս քրիստոնեայս արս հինգ ,
քանզի և նոքա 'ի կապանս էին վասն
անուանն Քրիստոսի . եհարց զնոսա
բանիւք , և ոչ հաւանեցան երկիր
պագանել արեգական : Չարչարեաց
զնոսա գանիւ , և նոքա եւս առա-
ւել 'ի նոյն միտս սնդեցան . կարեաց
զնոցա ունչս և զականջս , և ետ տա-
նել յասորեստան , զի կայցեն 'ի մը-
շակութեան արքունի : Երթային
մեծաւ յօժարութեամբ , իբրեւ այն
թէ մեծ պարգեւս գտեալ 'ի թա-
գաւորէն :

Արդ եկն դարձեալ նոյն դաճա-
պետն առ աշակերտս սուրբ սաղա-
նելոցն , ընարեաց երկուս 'ի նոցա-

նէ որ համեստագոյնքն էին, առեալ մեկուսի յայլոցն և ասէ ցնոսա . Ձի՛նչ անուանք են ձեր : Ետ պատասխանի մինն և ասէ . Առ 'ի ծնողաց ինձ Խորէն, և դմա Աբրահամ . Իսկ ըստ շնորհատուր կարգիս՝ ծառայք Քրիստոսի եմք, և աշակերտք երանելեացն՝ զոր սպանէք :

Ետ պատասխանի դա՛ճապետն և ասէ ցնոսա . Իսկ արդ զի՛նչ գործ է ձեր, և կամ բնաւ ո՞յր իսկ ածեալ է զձեզ այսր : Առ այս ետ պատասխանի Աբրահամ և ասէ ցնոսա . Ձայդ ձեզ 'ի վարդապետաց մերոց արժան էր ուսանել . զի ոչ դուզնաքեայք ոք էին նոքա, այլ ունէին ստացուածս հայրենիս ըստ արժան բաւականին, ըստ նմին և սպասաւորս, էր որ իբրեւ զմեզ, և էր որ լաւագոյն քան զմեզ . որոց սնուցեալ և ուսուցեալն էր, ընդ նոսա եմք եկեալ : Քանզի և պատուէր իսկ ունիմք յաստուածատուր օրինացն մերոց՝ սիրել զնոսա իբրեւ զսուրբ ծնողս, և սպաս տանել նոցա իբրեւ հոգեւոր տերանց :

Յասեաւ դահճապեանն և ասէ .
 Իբրեւ զանխրատ և զաներկիւղ
 ստամբակս խօսիս : Մինչդեռ 'ի խա-
 զաղութեանն և յաշխարհի էիք, բա-
 րիօք էր . յորժամ գրուահ էղեն
 նոքա յիրս արքունի և մահապարտ
 գտան ըստ գործոց իւրեանց, ձեզ
 չէր արժան ամենեւին մօտ երթալ
 առ նոսա : Ո՞չ տեսանէք 'ի մեծ կա-
 րաւանիս, յորժամ ոք 'ի պատուա-
 ւորացն 'ի դիպահաճոցն արքունի լի-
 նիցի, սգոյ հանդերձ ազանի, և զա-
 տեալ և որոշեալ 'ի բացէ նախ
 միայնիկ, և ամենեւին հուպ ոչ ոք
 իշխէ երթալ առ նոսա : Եւ դու
 այդպէս իբրեւ զանյանցի աշակերտ
 պարծելով խօսիս :

Առ այս ետ պատասխանի Խորէն
 և ասէ . Ոչ ձեր կարգդ անիրաւ է
 և ոչ մերս ստութեամբ . նախարարն
 յանցաւոր՝ ուստի զպարգեւն գը-
 տեալ էր, այնպէս պարտ էր նմա
 հպատակ լինել, զի 'ի պատուոյն
 վերայ և այլ եւս պարգեւս մեծա-
 մեծս գտանէր 'ի նմանէ : Արդ փո-
 խանակ զի զայն ոչ արար, ձախողա-

կի յետս ընդդէմքն սլատահեաց նըմա : Եւ մեր վարդապետքն էթէ առ Աստուած յանցուցեալ էին, և կամ առ Թագաւորն մեղուցեալ ինչ էին, նոյն օրինակ և մէք առ նոսա առ նէաք . ոչ յաշխարհի մօտ երթայաք, և ոչ ՚ի տար աշխարհ այսր զհետ նոցա գայաք : Արդ քանզի առ երկոսին կողմանն արդարութեամբ կեցեալ են, և դուք զուր տարասպարտուց սպանէք զնոսա, մէք արդեւս առաւել սպասաւորեմք սուրբ ոսկերաց նոցա :

Ասէ ցնոսա դահճապետն . Ես յառաջագոյն իսկ ասացի, էթէ կարի ստամբակ ոմն ես դու . ասա յայտեղեւ աւագիկ, էթէ յամենայն զնաս նոցա խառն էք դուք : Աբրահամ ասէ . Յոր զնաս : Դահճապետն ասէ . Առաջին ՚ի մահ մողուցն, ապա և յայլն ամենայն : Աբրահամ ասէ . Այդ ոչ միայն ՚ի մէնջ է, այլ ըստ կարգի և ձերոց օրինացդ . Թագաւորք ձեզ տան հրաման, և դուք ՚ի ձեռն ձերոց սպասաւորացդ գործէք :

Դահճապետն ասէ . Ի Միհր աստուած երգուեալ խմ, խստադոյն եւս խօսիս քան զվարդապետն քո . յայտ է եթէ վնասակարագոյնք եւս էք դուք : Արդ ոչ է հնար ձեզ ասրել 'ի մահուանէ , բայց եթէ երկիր պագանիցէք արեգական , և կատարիցէք զկամս օրինաց մերոց :

Խորէն ասէ . Յայժմ իբրեւ զմարդ չարախօսէիր , և արդ իբրեւ զշուն անպիտան ընդ վայր հաջես : Եթէ դոյր արեգական ականջք , դու տայիր նմա թշնամանս դնել . արդ նա բնութեամբ անզգայ է , և դու չարութեամբ անզգայագոյն քան զնա : Յիմ ատեր զմեզ պակասագոյն քան զհարսն մեր . մի բանիւք զփորձ աւնուլ կամիս զմեր , այլ հանդէս արա քում չարութեանդ և մերում բարութեանս , և ամաչեցեալ գտանի հայրն քո սատանայ , ոչ միայն 'ի մէնջ՝ որ կատարելագոյնքս եմք , այլ և որ կարի փոքրիկն թուի քեզ , նա զիցէ վերս սատիկս յոգիս և մարմինս քո :

Զայս իբրեւ լուաւ դահճապետն ,

սրամտեալ բարկացաւ 'ի վերայ նոցա : Եւ քարշէլ չարագոյն քան զառաջինսն . և այնչափ սասաիկ քարշէցին, մինչեւ բազմաց կարծիք եղեն՝ թէ մեռան : Իսկ իբրեւ ժամք երեք 'ի վերայ անցին, դարձեալ խօսել սկսան երկոքեանն և ասեն . Փոքր համարիսք զանարգանս զայս և առ ոչինչ զցաւս մարմնոյս . առ մեծ սէրն Աստուծոյ, որով կատարեցան հարբն մեր հոգեւորք : Հայա, մի դար և մի դադարեր, այլ զոր ինչ առ նոսայն արարեր, զնոյն և առ մեզ կատարեա : Եւ թէ չարագոյն թուին քեզ գործք նոցա, կըրկին և զմերս համարեալիր . զի նոքա բանիւք հրամայէին, և մէք գործովք զարդիւնսն կատարէաք :

Յայնժամ եւս առաւել զայրադնեցաւ 'ի վերայ նոցա, և հրամայեաց զմահու գան հարկանել : Եւ առ մի մի 'ի նոցանէ փոխեցաւ վեց վեց այր 'ի դահճացն : Եւ մինչ գեռկասամեաք յերկիր անկեալ գնէին, հրամայեաց զերկոցունց ականջսն մօտ կտրել : Եւ այնպէս բրեցին, որպէս թէ չիցէ լեալ 'ի տեղւոջն :

Զարթեան որպէս 'ի քնոյ 'ի սաստիկ հարուածոցն, սկսան աղաչելով սպաղատանս մատուցանել, և ասեն. Աղաչեմք զքեզ, քաջ զինուոր թագաւորին, կամ կատարեալ զմեզ իբրեւ զհարսն մեր մահուամբ, և կամ արա զսպառուհասդ ըստ օրինակի վերջնոցս: Զի ահա լեւելք մեր առողջացան զանախատաւորութիւն երկնաւոր, իսկ հոտոտելիքս գեռեւս աստէն 'ի անդւոջ կան յանցս չարչարանաց. մի կիսասպարգեւ ասներ զմեզ յերկնից բարութենէն: Սրբեցեր զմարմինս մեր քարշելով և զլեւելիս մեր կտրելով, սրբեա և զսրնգունս մեր հատանելով. քանզի որչափ տգեղս առնես զմեզ երկրաւորաւս, գեղեցկագոյնս առնես զմեզ երկնաւորաւն:

Ետ սպատասխանի հեղութեամբ դահճապեան և ասէ. Եթէ և այլ յամեմ էս առ ձեզ մօտ կալով, կարծեմ՝ եթէ և աշակերտէք զիս 'ի ձեր յամառութիւնդ: Զի ահա արդ և զխորհուրդս արքունի 'ի վեր հանեմ ձեզ: Յայդ վայր եղեւ հրաման

պատուհասիդ ձերոյ, և 'ի վերայ
դորին պատուհասի՝ երթալ ձեզ
յասորեատան, և լինել ձեզ մշակ
յարքունիս . զի որ ընդ ձեզ հայեա-
ցի, մի 'ի դմին յամառութեան պըն-
դեացի ընդդէմ հրամանաց թագա-
ւորին :

Ասէն ցնա երանելիքն . Գու զմեր
երկիրս կիսագործ թողեր, մէք յար-
քունի երկիրն կէս մարմնովք մե-
րովք ոչ վաստակեմք : Եբրեւ զայս
լուաւ դահճապեան, աղաչեաց զզի-
նուորսն՝ որ տանէին զնոսա, և ա-
սէ . Միայն ասաի դուք առէք զնա-
ցէք, և հասեալ յասորեատան՝ ուր
կամ իւրեանց է և շրջեացին :

Այս են հայոց խոստովանողք,
որ զխեղութիւնն և զչարչարանսն
խնդութեամբ ընկալան յանձինս իւ-
րեանց : Եւ վասն զի վրիպեցին 'ի
սուրբ մահուանէն, սգով և արբա-
մալութեամբ երթային զերկայնու-
թիւն ճանապարհին : Ոչ ծանր
թուէին նոցա կապանք սախն և ձե-
ռացն, իբրեւ զայն՝ թէ ընդէր ոչ
եղաք արժանի հաւասարել ընդ
քաջ նահատակսն :

Եւ իբրեւ տարան հասուցին զնոսա յերկիրն բաբելոնացոց, 'ի գաւառ մի զոր Շահուղն անուանեն, [Թէպէտ և էին յարքունի սլատուհասին, սակայն և յայտ և դալտ մեծապէս ընկալեալ եղէն 'ի բնակչաց աշխարհին : Սակայն երանելիքն և յայնմ յոյժ տրամադին էին, իբրայն՝ եթէ սակաւ վաստակեցաք և մեծապէս հանգչիմք . և հանապազ 'ի նմին զըջման կային :

Եւ անդէն [Թեւակոխէին տեսանել զսուրբ կապաննն նախարարացն, և լինել սպասաւոր մարմնաւոր պիտոյից նոցա : Կմացուցին զայս մեծամեծաց աշխարհին, որք էին 'ի նմին սուրբ ուխտի քրիստոնէութեանն : Եւ հաւանեալ ամենեցուն մեծամեծաց և փոքունց՝ ազդ առնել ամենայն երկրին, զի հաճոյ [Թուեսցի ամենեցուն՝ 'ի ձեռն մարմնաւոր պիտոյիցն կցորդ լինել սուրբ կապելոցն 'ի հեռաւոր օտարութեանն :

Եւ այսպէս ամ յամէ Ժողովէին ըստ իւրաքանչիւր կարի մարդկանն,

ումն սակաւ և ոմն շատ, ոյր զինչ և
 'ի ձեռս պատրաստութիւն լինէր,
 եթէ դրամոց և եթէ դահեկանաց,
 ժողովէին կազմէին տային յերանե-
 լիան՝ տանել նոցա: Եւ այսպէս յար-
 բանեկութեան կային, մինչեւ տասն
 ամն լցաւ սպասաւորութեանն:

Եւ վասն զի յոյժ խստագոյնս պա-
 հէին 'ի ջերմոջ աշխարհին, և ան-
 դագար էին 'ի ճանապարհորդու-
 թեանն ընդ նոյն Շահուղ, ընդ Մե-
 շոմն և ընդ Քաշկար և ընդ ամենայն
 ասորեստան և խուժաստան, սաս-
 անկ տապով հարեալ 'ի խորշակէ
 մեռանէր սուրբն Խորէն, և աւան-
 դեալ լինէր 'ի բնակչաց աշխարհին
 ընդ սուրբ վկայան:

Իսկ երանելին Աբրահամ կայր 'ի
 նմին առաքինութեան անդագար. և
 զամենայն տուրս հաւատացելոցն
 չրջէր ժողովէր և տանէր 'ի մեծ հե-
 ոաստանն, և ինքն մատակարարէր
 ըստ իւրաքանչիւր կարօտութեան:
 Եւ այնպէս յերկարեցաւ մինչեւ
 յերկոտասաներորդ ամն պատժա-
 ւորացն, մինչեւ աղաչել զնա միա-

բան ամենեցուն, զի հաւանեացի եր-
թալ յաշխարհն հայոց . զի ընդ մը-
տանել նորա առ նոսա՝ ՚ի նմա տես-
ցեն և զքաջ նահատական՝ որք կա-
տարեցան սրով, ՚ի նմա տեսցեն և
զսուրբ կապանս չարչարանացն :

Եւ յորժամ մարտիրոսք և խոս-
տովանողք և կապեալք նովաւ տե-
սանին, նովաւ օրհնի աշխարհն ա-
մենայն, նովաւ օրհնին և տղայք
նոցա յաճումն, նովաւ զգաստանան
երիտասարդք նոցա ՚ի սրբութիւն,
նովաւ համեստանան ծերք նոցա յի-
մաստութիւն : Նովաւ ուսանին իշ-
խանք նոցա զմարդասիրութիւն, նո-
վաւ անկանի գութ յԱստուծոյ ՚ի
սիրտս թաղաւորին՝ շինել և խա-
ղաղութիւն առնել բոլոր աշխար-
հին : Նովաւ եկեղեցիքն սրբօրին
իբրեւ քաջ և կատարեալ զինուո-
րաւ, նովաւ վկայարանքն զարդա-
րին, նովաւ և վկայքն ցնծացեալ
բերկրին : Նովաւ և դաշան Աւա-
րայրի սրայծառացեալ ծաղկալից
լինի, ոչ յանձրեւաբեր ամսոց, այլ
՚ի սուրբ և յարիւնաբուխ վկայից

ցանեալ և ցրուեալք սպիտակու-
թիւնք սուրբ օսկերացն : Յորժամ
կոխեսցեն ամենավաստակ ոտք խոս-
տով:անողին զլայնատարած տեղիս
պատերազմին , յորժամ կենդանի
մարտիրոս ընդ նա շղէսցի , կենդա-
նի առ կենդանիս երթեալ՝ ամենայն
աշխարհին կրկին լինի կենդանու-
թիւնն :

Գխակմք , ասեն , յորժամ տես-
ցեն զսա ամենայն միայնակեացք աշ-
խարհին հայոց , սովաւ յիշեսցեն
զհոգեւոր գունդս պատերազմո-
ղացն , որ քոխանակ մեր , ասեն , ե-
տուն զանձինս 'ի մահ , և հեղին զա-
րիւնս իւրեանց 'ի հաշտութիւն պա-
տարագ Աստուծոյ : Սովաւ յիշին
սուրբ քահանայքն , որք խողխողե-
ցան յօտարութեանս և ցածուցին
զսրտմտութիւն բարկութեան թա-
գաւորին : Սովաւ թերեւս զի և զմեր
կապանս յիշեսցեն , և աղօթս առ-
նելով խնդրեսցեն յԱստուծոյ , զի
գերեզարձ լիցի մեզ անդրէն 'ի հայ-
րենի երկիրն մեր :

Քանզի յոյժ անձկացեալ եմք՝ ոչ

միայն ըստ մարմնոյ կարօտութեան, այլ առաւել տեսանել զսուրբ եկեղեցիան մեր և զսրբասէր սաշտօնեայան մեր, զոր 'ի նմա կարգեալ հաստատեցաք: Եւ եթէ միւսովս յաջողեսցէ մեզ Աստուած երթալ և ընուլ զկարօտութիւն մնացելոցն, գիտեմք զի և մեզ բանայ Աստուած զգունն ողորմութեան իւրոյ՝ ընդ նոյն ճանապարհ երթալ, ընդ որ ոտք սրբոյս կարապետեն:

Զայս խորհուրդ խորհելով աստուածաշնորհ նախարարացն, մեծաւ թախանձանօք ածէին զխօստովանողն 'ի հաւանութիւն: Եւ վասն զի ոչ էր սովորութիւն երբեք բարւոյն ընդգէմ դառնալ, ըստ առաջին սովորութեան և յայսմ վայրի փութացաւ վաղվաղակի կատարել զհրամանն զմիաբան հաւանեցելոցն յաստուածային առաքինութիւնն: Եկն եմուտ յաշխարհն հայոց:

Փութացան և ելին ընդ առաջ նորա վաղվաղակի արք և կանայք, մեծամեծք և փոքունք, և ամենայն

բազմութիւն ազատաց և շինակա-
նաց : Անկանէին առաջի, փարէին
դռախւք և զձեռք սրբոյն, և ասէին .
Օրհնեալ Տէր Աստուած 'ի բար-
ձունս, որ առաքեաց մեզ հրեշտակ
յերկնից՝ բերել մեզ աւետիս յա-
րութեան, զի լինիցիմք ժառանգք
արքայութեան : Զի ահա 'ի քեզ
կերպարանեալ տեսանեմք զամենե-
սեան զհրաժարեալն յուսով յա-
րութեամբ, և զկապեալն ակնկա-
լութեամբ արձակելով : Ի քեզ տե-
սանեմք և զաշխարհին շինութիւն
խաղաղութեան . քեւ եկեղեցիքն
մեր ցնծացեալ բերկրին, և քեւ
սուրբ վկայքն մեր անդադար լիցին
մեզ 'ի բարեխօսութիւն առ Աս-
տուած : Օրհնեա զմեզ, սուրբ հայր
մեր . դու ես բերան հանդուցելոցն,
խօսեաց ընդ մեզ յայանի օրհնու-
թեամբ, զի յոգիս մեր լուիցուք 'ի
ծածուկ զօրհնութիւնս սրբոցն :

Հորդեցեր ճանապարհ այնոցիկ՝
որ անձկացեալ էին դաւ յերկիր իւ-
րեանց, խնդրեա յԱստուծոյ՝ զի
սաէպ եկեօցեն զհետ սուրբ կարա-

պետիզ : Եւ որպէս հորդեցեր զարդելեալ ճանասարհ երկրի , բաց և յերկինս զգուռն աղօթից մերոց . զի և մեր մեղաւորաց մտցեն սաղատանք առաջի Աստուծոյ 'ի բարեխօսութիւննոցին կապելոց . և մինչդեռ եմք յելանելի մարմինս , որպէս տեսաք զքո զերանելի սրբութիւնդ , տեսցուք և զսիրելի անձկալիան մեր , որ 'ի բազում ժամանակաց հարեալ և սաշարեալ եմք յոգիս և մարմինս մեր : Արդ հաւատամք յանուա յոյսն , զի որպէս լցեալ կատարեցաւ 'ի քեզ տեսիլս 'ի սուրբ սէր քո , այսպէս և ընդ մօտոյ ունիմք տեսանել զճշմարիտ վկայան Քրիստոսի որ հանապազ խանդակաթ եմք 'ի տեսիլս երկնաւոր գեղոյնոցա :

Բայց երանելի խոստովանողն , թէպէտ և այսպէս սիրով ընկալեալ եղև յամենայն աշխարհէն , ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին մերձենալ առ ոք ըստ մարմնոյ կարօտութեան . այլ ընարեաց իւր տեղի մի զատ յամենայն բազմամբոխ ժո-

ղովրդոց, և առաքինի եղբարքք երկւք կատարեաց զկեանս իւր մեծաւ ճգնութեամբ :

Ձոր եթէ կամիցի ոք ՚ի կարգ արկանեւ, դժուարաւ կարասցէ ասել զվարս առաքինութեան նորա : Ձի եթէ զտքնութիւնն ասիցես, իբրեւ զկանթեզ անշէջ կայր զամենայն գիշերս • և եթէ զսակաւապիտութիւն կերակրոցն, համարեաց՝ եթէ զանկերակուր հրեշտակացն բերէր զնմանութիւն : Եթէ զհեզութիւն ցածութեանն կամիցիս ասել, ոչ զոք ՚ի կենդանեաց կարիցես գրտանել նման նմա • և եթէ զանընչասիրութիւնն կամիցիս ասել, դարձեալ զոր օրինակ չպատրի մեռեալ ՚ի կարասի, զնոյն օրինակ ճշմարտութեամբ և առ երանելին խմաջիր :

Անյագական ձայնիւ հանապազորդեալ էր ՚ի սլաշտաման, և անհաս աղօթիւք միշտ ընդ Աստուծոյ ՚ի բարձունս խօսէր : Այլ եղև նա անհամեղոց, և խթան ընդոստուցիչ ամենայն հեղգացելոց : Գարովեցաւ

նովաւ ագահութիւն , և կարի յոյժ
 ամաչեաց նովաւ շուայտութիւն որ
 կորամոլութեան : Առողջութիւն ե-
 ղեւ նա աշխարհիս հայոց , և բա-
 զում վերաւորք 'ի ծածուկ նովաւ
 գտին զառողջութիւն : Եղեւ նա վար-
 դասէտ կատարեալ վարդապետաց
 իւրոց , և սուրբ հայր խրատտու
 հարանց իւրոց : Ի լուր համբաւոյ
 նորա իմաստնացան տգէտք , և 'ի
 տեսիլ մերձաւորութեան նորա ըզ-
 գաստացան լկաիք : Բնակեալ էր
 ըստ մարմնոյ 'ի նեղ խցկանն , և ահ
 սրբութեան նորա անկեալ էր զհե-
 աւարտք և զմերձաւորք : Չարհու-
 րեցան դեւք և փախեան 'ի նմանէ ,
 իջին հրեշտակք և բանակեալ էին
 զնովաւ :

Յոյնք երանի ետօւն վասն նորա
 աշխարհիս հայոց , և բազում բար-
 բարոսք փութացան տեսանել զնա
 մարմնով : Սիրելի եղեւ նա սիրե-
 լեացն Աստուծոյ , և զբազումս 'ի
 թշնամեաց ճշմարտութեանն ամ 'ի
 հաւանութիւն սուրբ սիրոյ : Սկիզբն
 արար առաքինութեան անգոստին

'ի աղայ ախոց իւրոց, և նովին առա-
քինուլթեամբ կատարեցաւ 'ի վախ-
ճան կենաց իւրոց: Արպէս ոչ խառ-
նեցաւ 'ի կարգս սուրբ ամուսնու-
թեան աշխարհիս, այսպէս չեմուտ
ընդ մարմնաւոր սխտոյիւք ամենայն
ասականացու իրաց աշխարհիս: Եւ
եթէ պարտ է պարզաբար ասել, որ-
պէս փոխանակեաց զպէտս մարմնոյ
ընդ սխտանացու հոգեւոր իրաց,
այսպէս փոխադրեալ եղև յերկրէ
'ի յերկինս:

ԱՆՈՒԱՆՔ ԿԱՍՏԱՆՍՆՈՒԼՆԻ, ՈՐՔ ԿԱՄՕՔ
ՅՕԺԱՐՈՒԹԵԱՄԲ ՎԱՍՆ ՍԻՐՈՅՆ
ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՏՈՒՆ ԶԱՆԶԻՆՍ Ի
ԿԱՊԱՆՍ ԱՐՔՈՒՆԻ

Յազգէն Սիւնեաց երկու եղբարք
Բարգէն և Բակուր, յազգէն արծ-
րունեաց Կերշապուհ և Շաւասպ
և Շնգին և Մեհրուժան և Պարգեւ
և Տաճառ, յազգէն մամիկոնեից Հա-
մազասպեան և Համազասպ և Ար-
տաւազգ և Մուշեղ, յազգէն կամ-
տարականաց Արշաւիր և Թաթուլ,
Վարձ, Կերսէհ և Աշոտ, յազգէն
ամատունեաց Վահան և Աւանձար
և Առնակ, յազգէն գնունեաց Ատով,
յազգէն դիմաքսեից Թաթուլ և
Սասոյ, երկու եւս այլովք ընկե-
րօք. յազգէն անձաւացեաց Հմա-
ւոն և Զուարէն և Առաւան, յազ-
գէն առաւելեից Փապակ և Վա-
րազգէն և Դաղ. յարծրունեաց
տոհմէն Ապրսամ, ՚ի տոհմէն ման-
գակունեաց Սահակ և Փարսման,

յազգէն տաշրացեաց Արէն, յուսի-
տոնեան տանէն Բաբիկ և Յուսինան :

Այս երեսուն և հինգ արք, էն
որ յաւագ նախարարացն, և էն որ
'ի կրտսերագունիցն, սակայն ամենե-
քեան ըստ մարմնոյ էն նախարարա-
զունք, իսկ ըստ հոգեւոր առաքի-
նութեանն ամենեքեան երկնային
քաղաքացիք : Եւ բազում եւս այլ
ազատ մարդիկ, էն որ յարքունի
տանէ, և էն որ 'ի տանէ նախարա-
րացն իսկ նոցուն, նիզակակիցք և
մարտակիցք քաջ նահատակացն :
Եւ ամենեքին սոքա կամօք մատնե-
ցան 'ի սուրբ կասլանս չարչարա-
նացն :

Այլ մէք առ այժմ ոչ ընդ այս
եմք զարմացեալ միայն, զի կամօք
չոգան մտին 'ի փորձութիւնն, այլ
առաւել ընդ այն եմք սքանչացեալ,
զի մարդիկ փափուկ իբրեւ զնոսա՝
ընդարձակասուն բնակիչք ձիւնեղէն
լերանց՝ եղէն բնակիչք խորշակաբեր
դաշտաց : Ար զօրէն ազատ էրէոյ
չըջէին 'ի մէջ ծաղկաբեր լերանց, ըն-
կեցան 'ի բոցակէզ աշխարհն արեւ-

էլից կապեալ ոտիւք և կապեալ ձե-
ռօք : Հայ նեղութեան և ջուր կա-
րօտանաց , խաւարարդել 'ի առէ և
անկոյս 'ի գիշերի , անվերարկուք և
անանկողինք , գազանաբար գեանա-
խշտիք լինէին զինն ամ և զվեց ամիս :
Եւ այնպէս մեծաւ խնդութեամբ
տանէին զնեղութիւնն , զի ամենեւին
ոչ ոք արտունջ հայհոյութեան 'ի
բերանոյ նոցա լուաւ , այլ յորդա-
ւատ գոհացողութիւն ըստ նմանու-
թեան բարեկեցիկ մարդկան , որ են
յստատւած պաշտութեան :

Եւ մինչ դեռ էին յայնպիսի նե-
ղութեան , կարծիք եղեն 'ի միտս
Թագաւորին՝ թէ առ յոյժ վշտին
ձանձրացեալ են դառնութեան կե-
նօքն իւրեանց : Յզեաց առ նոսա
զմեծ հաղարասեան և ասէ . Գո-
նեայ յայտմ հետէ զգաստացայք
յանձինս ձեր , և մի կայք 'ի նոյն
յամառութեան . սրագէք երկիր ա-
րեգական , և արձակիք 'ի չարաչար
կապանացդ , և ունիք անգրէն զիւ-
րաքանչիւր հայրենի կեանս ձեր :

Ետուն պատասխանի երանելիքն

և ասեն . Առ փորձ ինչ եկեալ հար-
ցանես ցմեզ , եթէ արդարեւ թա-
գաւորն իսկ յլեաց զքեզ : Երգուաւ
հազարապետն և ասէ . Չիք այդր
բան աւելի կամ պակաս՝ որ ոչ ՚ի
բերանոյ նորա ելեալ է : Ասեն ցնա-
անդրէն . Որք միանգամ աշակեր-
տեալ են ճշմարտութեանն , ոչ եր-
բէք փոխին ՚ի նմանէ . այլ որ ենն՝
նոյն կան : Միթէ յայնժամ առ չի-
մանալ ինչ պնդեցաք , և այսօր նե-
ղութիւնս իմաստնացոյց ինչ զմեզ .
այլ ոչ այնպէս : Այլ զըջումն
մտաց մերոց այս է , եթէ ընդէր
ընդ առաջինան չկատարեցաք զկեանս
մեր : Բայց արդ աղաչեմք զքեզ և
քեւ զթագաւորն ձեր , մի այլ
վասն այդպիսի իրաց հարցանէք
ցմեզ . այլ զինչ եղեալ է ՚ի մաթ
ձերում վասն մեր կատարեցէք :

Իբրեւ լուաւ զայս մեծ հազարա-
պետն , յոյժ գովեաց ՚ի միտս իւր
զպնդութիւն հաստատութեանն նո-
ցա . և յայնմ հետէ սկսաւ արկա-
նել սէր ընդ նոսա՝ իբրեւ ընդ սիրե-
լիս Աստուծոյ : Եւ բազում բանիւք

ողորջանօք ամէր զԹադաւորն՝ ի հաւանութիւն, զի Թողութիւն արասցէ նոցա ՚ի կապանացն իւրեանց : Զի Թէպէտ և փոխեցաւ նա ՚ի գործոյ հազարապետութեանն արքունի, և ՚ի բազում իրս դասափնասահար, ինքն իսկ յանձն իւր կրթէր զաւեր աշխարհին հայոց, վասն որոյ և մեծաւ անարդանօք յուղարկեցաւ ՚ի տուն իւր, սակայն զկապելոցն ոչ երբէք չարախօս կամէր լինել մինչեւ ջօր վախճանի կենաց իւրոց :

Իսկ յերանելեացն բազումք, ՚ի նոցանէ՝ որ մանկագոյնքն էին, ուսան զգարութիւն հայրենի աշխարհին իւրեանց, և եղև նոցա այն կերակուր հոգեւոր, որով զանձինս քաջալերէին և զընկերան մխիթարէին : Եւ այնպէս զմայլեցան ՚ի միտս և յօգիս իւրեանց, զի և որ ծերագոյնքն էին ՚ի նոցանէ, փափկացան մատաղացան մանկացան : Զի Թէպէտ և դարութեան ժամանակքն անցեալ էին, սակայն բազում սաղմոսս ՚ի բերան առեալ՝

հոգեւոր երգակից լինելին մատաղէրամբ բազմութեան մանկաւոյն :

Եւ այնպէս բարձրացուցանելին զարշաօնն սրբութեան , մինչեւ ոմանք 'ի դառն դահճացն , մեծապէս քաղցրութիւն անկանէր ընդ լսելիս նոցա , և որչափ 'ի ձեռս իւրեանց էր՝ արտաքոյ արքունի հրամանին զիւրութիւն առնելին նոցա , և սէր խնամոյ ունէին առ ամենեսեան , և բազում անգամ զմարմնաւոր սէտս նոցա ընուին նոքա : Մանաւանդ զի նշանք եւս բժշկութեան յԱստուծոյ յաջողեալ լինէր 'ի ձեռս նոցա , որպէս զի բազումք 'ի գիւհահարաց սրբեցան 'ի նմին քաղաքի ուր կապեալքն կային : Եբրեւ ոչ ոք գոյր առ նոսա քահանայ , գիմէին առ նոսա հիւանդք և ախտաժեպք քաղաքին , և ընդունելին 'ի նոցանէ զիւրաքանչիւր ցաւոց զառողջութիւն :

Նա և որ մեծ իշխանն էր աշխարհին , զոր և հարեւոյրոմ Շապուհ անուանելին , և նմա իսկ յանձն էին ամենայն պատժաւորքն , մեծապէս

գուժ սիրոյ էարկ առ ամենեսեան :
 Զժերս 'ի նոցանէ առ հարս ունէր ,
 և զմանկագոյնս 'ի նոցանէ իբրեւ
 զսիրելի որդիս գգուէր : Բազում
 անգամ գրեաց և եցոյց յարքունիս
 զվիշտս նեղութեան կապելոցն , և
 զառն առն իւրաքանչիւր զբարս
 ազնուականութեանն ցուցանէր նո-
 ցա . առաջի մեծամեծացն տառա-
 պէր , ջանայր ազգի ազգի հնարիւք ,
 մինչեւ բազում բարեխօսիւք ածին
 'ի հաւան զթագաւորն : Հրամայեաց
 լուծանել զկասպանս նոցա . և բառ-
 նալ 'ի նոցանէ զսուգ պատուհասին ,
 և ագանել նոցա հանդերձ՝ զօրէն
 նախարարութեանն . կարգեաց նո-
 ցա ռոճիկ , և զպարաստութիւնս
 սպառազինութեանն հրամայեաց
 յարքունուսա : Գրեաց և յանձն
 արար մեծ սպարապետին , զի ընդ
 զօրս արքունի երթիցեն 'ի գործ
 պատերազմի :

Եւ իբրեւ այս այսպէս կարգե-
 ցաւ , և կազմեցաւ նոր հրաման
 թագաւորին , 'ի բազում տեղիս՝
 ուր և հասին՝ առաւելեալ գտան 'ի

գործ արութեան, մինչեւ գովու-
թեան հրովարտակ վասն նոցա 'ի
գուռն տային : Արպէս զի քաղցրա-
ցաւ իսկ մտաց թագաւորին, հրա-
մայեաց զամենեւեան ածել զառա-
ջեալ : Եկին և յանդիման եղէն
Յազկերտի արքայից արքային : Ե-
տես զնոսա զուարթութեամբ, խօ-
սեցաւ ընդ նոսա բանիւք խաղաղու-
թեամբ, և խոստացաւ տալ նոցա
զիւրաքանչիւր իշխանութիւն ըստ
կարգի հայրենի սպասուոցն, և ար-
ձակել զնոսա յաշխարհն օրինօք
քրիստոնէութեանն, յորոյ վերայ
և մեծապէս էին չարչարեալ :

Եւ մինչ դեռ անդէն մեծաւ խըն-
դութեամբ շրջէին 'ի կարաւանին
առաջի թագաւորին, 'ի նմին ժամա-
նակի հասանէր վախճան կենաց
թագաւորին՝ յինն և 'ի տասներորդ
ամի թագաւորութեանն իւրոյ : Եւ
ընդ հակառակս ելեալ երկու օրդիք
նորա՝ 'ի վերայ տէրութեանն կը-
ռուէին . սաստկանայր գործ գառ-
նութեան սպաւերազմին զերկուս
ամս :

Եւ մինչ դեռ նորա յայնմ խոր վուժեան էին, ապստամբեաց և Աշուանից արքայն. վասն զի քեռորդի էր նոցա, և ըստ կարգի հայրենի հաւատոցն՝ քրիստոնեաց էր յառաջ, և Յաղկերտ արքայից արքայ բռնի մող արար: Եւ նորա զտեալ ժամանակ անձինն սպարապոյ, հարկեցաւ զանձն ՚ի մահ զնել. լաւ համարեցաւ մեռանել ՚ի սպաւերազմի, քան ուրացու թեամբ ունել զթագաւորութիւնն: Վասն այսր ամենայնի յապաղումն եղեւ չարձակելոյն նոցա յաշխարհն:

Իսկ կրասեր որդւոյն Յաղկերտի դայեակն, Ռահամ անուն ՚ի Մեհրան սոհմէն, թէպէտ և ետես զգունդն Արեաց ընդ երկուս բաժանեալ, սակայն կիսովն գազանաբար յարձակեցաւ ՚ի վերայ երէց որդւոյ թագաւորին, հար, սասակեաց զգունդն, և ձերբակալ արարեալ զորդի թագաւորին, անգէն ՚ի տեղւոջն հրամայէր սպանանել: Եւ զմնացեալ զօրսն ածէր հաւանեցուցանէր, և ասնէր միա-

բանուածիւն ամենայն Արեաց գրն-
դին . և թագաւորեցուցանէր զիւր
սանն , որում անուն էր Պերող :

Զի թէպէտ և Արեաց աշխար-
հին առնէր մեծապէս խաղաղու-
թիւն , սակայն Աղուանից արքայն
ոչ կամէր նուաճել անդրէն 'ի ծա-
ռայութիւն . այլ խրամատեաց ըզ-
պահակն ճորայ , և անցոյց յայս
կոյս զըօրսն Մասքթաց . միաբա-
նեաց զսկտասան թագաւորս զէառ-
նորդեայն , և ընդդէմ եկաց սրատե-
րազմաւ Արեաց գնդին , և բազում
վնասս արար զօրացն արքունի :
Թէպէտ և երկիցս և երկիցս ետուն
հրովարտակս տղաչանաց , ոչ ինչ
կարացին ածել զայրն 'ի հաւանու-
թիւն . այլ գրով և սրատամաւ
յանդիմանէր զնոսս , վասն զուր ա-
ւերածի աշխարհին հայոց : Յիշե-
ցուցանէր նոցա զմահ նախարարացն
և զչարչարանս կապելոցն : Ի վերայ
անչափ սիրոյ և վաստակոց , փոխա-
նակ կեանս առնելոյ՝ զարեւ հատէք ,
ասէր : Աւա լիցի ինձ , ասէ , զնոցա
չարչարանսն յանձն իմ առնուլ , քան
թողուլ զքրիստոնէութիւնն :

Եւ իբրեւ աեսին, թէ ոչ բռնու-
 թեամբ և ոչ սիրով կարացաք ածել
 'ի հաւանութիւն, գանձս սաստիկս
 ետուն տանել յաշխարհն Խայլան-
 դրաց, բացին զգրուես Ալանաց և
 հանին գունդ բազում 'ի հոնաց, և
 կռուեցան ասրի մի ընդ Ալուանից
 արքայի: Թէպէտ և թօթափեցան
 և ցրուեցան զօրքն իւր 'ի նմանէ,
 սակայն զնա ոչ կարացին հնազան-
 դել, այլ և հարուածք եւս մեծա-
 մեծք հասին 'ի վերայ նոցա, էր որ
 կռուով և էր որ ախախ չարչարա-
 նօք: Եւ յայնչափ ժամանակաց ընդ-
 երկարել պաշարմանն, մեծ կէս աշ-
 խարհին աւերեցաւ, այլ ոչ դք 'ի
 նմանէ երկմտեալ բաժանեցաւ:

Յդեաց առ նա դարձեալ թագա-
 ւորն Պարսից. Չքոյրդ իմ, ասէ, և
 զքեռորդիդ 'ի բաց աուր ածել, զի
 'ի բնէ մոգք էին և դու քրիստոնեաց
 արարեր, և աշխարհդ քեզ լիցի:
 Իսկ սքանչելի այրն ոչ 'ի աերու-
 թեանն վերայ կռուէր, այլ յաս-
 տուածապաշտութեանն: Չմայրն և
 զկինն ետ տանել, և զաշխարհն բո-

վանդակ 'ի բաց եթող . և ինքն զա-
ւետարանն առ և յաշխարհէն 'ի բաց
կամէր գնալ :

Զայս իբրեւ լուաւ թագաւորն ,
կարի զէջ և ապաշաւ անկանէր 'ի
միտս նորա , և զամենայն փնասս ի-
բացն զհարբն իւրով արկանէր : Ան-
սուտ երգումն կնքէր և ասյր տա-
նել առ նա , եթէ յաշխարհէդ միայն
մի գնար , և զինչ ասես՝ առնեմ :
Խնդրեաց զմանկութեան սեպհա-
կանն , զոր հօր իւրոյ շնորհեալ էր
նմա 'ի աղայութեանն՝ հազար երգ .
առ զայն 'ի թագաւորէն , և նստաւ
'ի նմա միայնակեցօք հանդերձ : Եւ
այնպէս հանտաղզորդեաց զինքն
յաստուածային պաշտամանն , զի և
չյիշէր ամենեւին՝ թէ և թագաւոր
լեալ իցէ յառաջ :

Եւ այս ամենայն յերկար խոռ-
վութիւնք , որ եղեն մինչեւ 'ի հին-
գերորդ ամն Պերողի արքայից ար-
քայի սրածառք եղեն շարձակելոյ
նախարարացն հայոց . այլ ոռճկաւ
և 'ի տաճար մտանել յարքունիս
մեծասպէս առատացոյց քան զամօց

սովորուածիւնն : Եւ 'ի նմին հինգերորդ ամին զբազմաց նոցա անդրէն զկեանսն շնորհեաց . և այլոցն առ յոյսն խոստացաւ՝ յամն վեցերորդ միանգամայն արձակել զամենեսեան կենօք և սրատուով :

Բայց 'ի տեղի այսր ինձ դարձեալ դալ պիտի :

Իսկ կանայք երանելի առաքինեացն, և հասպելոցն և անկելոցն 'ի սրտերազմին, ընդ ամենայն աշխարհն հայոց համօրէն համարել ես ոչ կարեմ . զի բազում այն են զոր ոչ գիտեմ, քան թէ գիտիցեմ : Զի հինգ հարիւրով չափ յականէ յանուանէ ճանաչեմ . ոչ որ միայն աւագագոյնքն էին, այլ զբազումս 'ի կրտերագունաց անախի :

Ամենեքեան միահամուռ զերկնաւոր նախանձ բերելով, ոչ ինչ ընդհատ երեւեցան յայնցանէ՝ որ ոչ ճաշակեցին զաշխարհ : Քանզի եթէ աւագագոյնք էին, և եթէ մանկագոյնք, զմի առաքինուածիւն հաւատոց զդեցան : Աչ ինչ յիշեցին

ամենեւին զանուն փափկութեան մայրենի ազատութեանն, այլ իբրեւ մարդք՝ որ վշտամբերք լեալ իցեն անդատին՝ ի շինական սովորութեանցն տանջելով վարեալ զկեանս աշխարհիս, անդրագոյնք եւս քան զնոսս յանձն առին զհամբերութիւն վշտաց :

Ոչ միայն յոգիան միսիթարեալ կացին առ աներեւոյթ զօրութիւնն յուսոյն յաւիտենից, այլ և մարմնոց նեղութեամբք առաւել եւս բարձին զբեռն ծանրութեան : Զի թէպէտ և ունէին զիւրաքանչիւր ձեռնասուն սպասաւորս, ոչ որ երեւէր ի նոցանէ՝ թէ որ տիկինն իցէ և կամ որ նաթիշան . մի հանդերձ էր հասարակաց, և միասէս գետնախշախք երկոքեան : Ոչ որ ումէք անկողնարկ լինէր . քանզի և ճանաչէին իսկ զխոտեղէնան ընարել ի միմեանց . մի գոյն թխութեան փրարայիցն, և մի գոյն սեւութեան սնարից բարձիցն :

Ոչ գոյր նոցա համեմ խահամոքք անուշարար առանձինն, և ոչ հա-

ցարարք որոշեալ 'ի պէտս սպասու-
 ըստ ազատաց կարգի, այլ հասա-
 ըստ հարգի էր: Շաբաթամուտն ըստ
 կարգի միայնակեցաց, որ յանա-
 սրատս բնակեալ են: Ոչ ոք ումէք
 ջուր 'ի ձեռս արկանէր, և ոչ կըրտ-
 սերք աւագաց դաստառակս մատու-
 ցանէին. չանկաւ օշնան 'ի ձեռս
 փափկասուն կանանց, և ոչ մատու-
 ցաւ իւր 'ի զուարթութիւն խրա-
 խութեան: Չեղան առաջի սուրբ
 սկտեղք, և ոչ անկան բաժակա-
 կալք յուրախութիւն. չեկաց ու-
 ըրուք նոցա նուիրակ առ դուրս, և
 ոչ կոչեցան սրատուականք յարանց
 'ի տաճարս նոցա. չյիշեցան նոցա՝
 թէ գուցէ ոք ամենեւին 'ի բնակա-
 անունդ դայեկաց և կամ բնաւ 'ի սի-
 րելի հարազատաց:

Փոշոտեցան և ծխոտեցան սրա-
 հակք և սրսկասպանք նորեկ հար-
 սանց, և սարգի ոստայնք ձգեցան 'ի
 սենեակս առագաստաց նոցա. կոր-
 ծանեցան բարձրագահք տաճարաց
 նոցա, և խանդարեցան սպասք է-
 րախանաց նոցա. անկան կործանե-

ցան ապարանք նոցա, և տասալ-
 լեալ աւերեցան ամուրք ապաստա-
 նի նոցա: Չորացան ազազեցան բու-
 րաստանք ծաղկոցաց նոցա, և տաշ-
 տասխիլ եղէն որթք գինեբեր այգեաց
 նոցա: Աչօք իւրեանց տեսին զյա-
 փրչտակուծիւն արարոց իւրեանց,
 և ականջօք իւրեանց լուան զվիշտս
 չարչարանաց սիրեւեաց իւրեանց .
 առան գանձք իւրեանց յարքունիս,
 և ոչ մնացին ամենեւին զարդք ե-
 րեսաց իւրեանց:

Տիկնայք փափկասունք հայոց աշ-
 խարհին, որ գրգեալք և գգուեալք
 էին յիւրաքանչիւր սրաստեռունս և
 'ի գահաւորակս, հանապազ բոկ և
 հեռի երթային 'ի տունս աղօթից,
 անձանձրոյթ խնդրեալ ուխտիւք՝
 զի համբերել կարասցեն մեծի նե-
 ղուծեանն: Ար 'ի մանկուծեանէ իւ-
 րեանց սնեալ էին ուղղովք զուարա-
 կաց և ամճովք էրէոց, խոտաբուս
 կենօք իբրեւ զվայրենիս ընդունէին
 զկերակուրն մեծաւ խնդուծեամբ,
 և ոչ յիշէին ամենեւին զսովորական
 փափկուծիւնն: Սեւացեալ ներ-

կան մօրթք մարմնոց նոցա . վասն զի ցերեկ արեւակեղք էին և զամենայն գիշերան գեանաբեկք : Սաղմոսք էին մշանջենաւորք մրմուռնջք 'ի բերանս նոցա , և մխիթարութիւնք կատարեալք՝ ընթերցուածք մարգարէիցն : Միաբանեցին երկու երկու՝ իբրեւ ամուք հաւանք և հաւասարք՝ ուղիղ տանելով զախօսն արքայութեանն , զի առանց վրիպելոյ հասցեն 'ի նաւահանգիստն խաղաղութեան :

Մուացան զկանացի տկարութիւն , և եղեն արուք առաքինիք 'ի հոգեւոր պատերազմի . մարտ եղեալ կռուեցան ընդ մեղսն կարեւորս , հատին կարեցին և ընկեցին զմահաբեր արմատս նորա : Միամտութեամբ յաղթեցին խորամանկութեանն , և սուրբ սիրով լուացին զկասպուտակ ներկուածս նախանձուն . հատին զարմատս ագահութեան , և չորացան մահաբեր պտուղք ոստոց նոցա : Խոնարհութեամբ կռփեցին զամբարտաւանութիւն , և նովին խոնարհութեամբ

հասին երկնաւոր բարձրութեանն :
 Այլ թիւք բացին զփակեալ դրունս
 երկնից , և սուրբ ինդրուածովք ի-
 ջուցին զհրեշտակս 'ի փրկութիւն .
 լուան աւետիս 'ի հեռաստանէ , և
 փառաւորեցին զԱստուած 'ի բար-
 ձունս :

Այրիք որ 'ի նոսա էին՝ եղեն վերըս-
 տին հարսունք առաքինութեան , և
 բարձին յանձանց զնախատինս այ-
 րութեանն : Իսկ կանայք կապելոցն
 կամօք կապեցին զմարմնաւոր ցան-
 կութիւնս , և եղեն կցորդ չարչա-
 րանաց սուրբ կապելոցն . 'ի կեանս
 իւրեանց նմանեցին քաջ նահաա-
 կացն մահուամբ , և 'ի հեռաստանէ
 եղեն վարդապետք միսիթարիչք բան-
 դարգէլեացն : Մատամբք իւրեանց
 վաստակեցին և կերակրեցան , և
 զկարգեալ ռոճիկ նոցա յարքու-
 նուստ՝ ամ յամէ թոշակ առնէին և
 տային տանել նոցա 'ի միսիթարու-
 թիւն : Անարիւն ճիպռանց նմանե-
 ցին , որ երգոյն քաղցրութեամբ ա-
 ռանց կերակրանաց կեան , և կեն-
 դանի են միայն զօդն ծծելով , զան-
 մարմնոցն բերեն զնմանութիւն :

Բազում ձմերայ հալեցան սառ-
 նամանիք , եհաս գարուն և եկին նո-
 րեկ ծիծեռունք , տեսին և խնդացին
 կենցաղասէր մարդիկ , և նոքա ոչ
 երբէք կարացին տեսանել զանձկա-
 լիան իւրեանց : Ծաղիկք գարնանայ-
 ինք յիշատակեցին զսակասէր ա-
 մուսինս նոցա , և աչք իւրեանց կա-
 րօտացան տեսանել զցանկալի գեղ-
 երեսաց նոցա : Սպառեցան բա-
 րակք որսականք , և խցեալ կուրա-
 ցան արշաւանք որսորդաց : Բնա-
 գրօք յիշատակեցան նոքա , և ոչ մի
 սօնք տարեկանաց ոչ ամին զնոսա
 'ի հեռաստանէ , 'ի ճաշատեղս նոցա
 հայեցան և արտասուեցին , և յամե-
 նայն յատեանս յիշեցին զանուանս
 նոցա : Բազում արձանք կանգնեալ
 էին յանուն նոցա , և անուանք իւ-
 րաքանչիւր նշանակեալ 'ի նոսա :

Եւ իբրեւ այնպէս յամենայն կող-
 մանց ալէկոծ լինէին միտք նոցա , ոչ
 ինչ կասեալ թուլացան յերկնաւոր
 առաքինութենէն : Արտաքնոցն ե-
 րեւէին իբրեւ այրիք սգաւորք և
 չարչարեալք , և յոգիս իւրեանց

զարդարեալք և մխիթարեալք երկ-
նաւոր սիրովն : Ոչ եւս սովորեցին
հարցանել զեկեալ ոք 'ի հեռաստա-
նէ , եթէ երբ լինիցի մեզ տեսանել
զսիրելիսն մեր . այլ այն էին իղձք
աղօթից նոցա առ Աստուած , եթէ
որպէս սկսանն՝ քաջութեամբ 'ի
նմին կատարեացին լի երկնաւոր սի-
րովն :

Եւ մէք և նոքա հասարակ ժա-
ռանգեացուք զքաղաքամայրն բա-
րեաց , և հասցուք խոստացելոց սի-
րելեացն Աստուծոյ 'ի Քրիստոս Յի-
սուս 'ի Տէր մեր :

ՎԵՐՋ

ԲԱՆ ԽՐԱՏՈՒ

Յ Ա Ղ Ա Գ Ս Մ Ի Ա Ն Ձ Ա Ն Յ

Մարդիկ, որ են 'ի մարմնի և կամօք ետուն զանձինս իւրեանց յաստուածսպաշտութիւն, անգասին 'ի տղայութենէ խոկան՝ կրթին 'ի վըշտամբերութիւն . հեռանան 'ի հայրենի բնակութենէն, և վարին յանապատ յանշէն երկիր . ոչ իբրեւ չարակնելով նախանձոտք փախուցեալք 'ի բազմամարդոյ աղքատաց, այլ զի տեսանեն զաշխարհս լի ամերայն չարեօք, խոյս տան 'ի խորշս և 'ի ստորոտս անապատ վայրաց :

Ձոր տեսանեմք իսկ յաճախ 'ի կողմանս հարաւոյ բազմութիւն արանց՝ առանց կանանց միաբանութեան, յազգաց և 'ի լեզուաց զմիով վայրօք հասեալք, ժողովեալք իբրեւ 'ի հայրենի գաւառս՝ առնեն զբնակութիւնս երկու ընդ երկուս, և կամ երէք ընդ երիս, և կամ եւս բազումս քան զսոյնս : Եւ շինեն իւ-

րաքանչիւր խցկունս զատուցեալս
 'ի միմեանց • որմք գուզնաքեայ առ
 ցրտոյն սահսականութիւն, և զոյգ
 նմին ձեղուն՝ առ արեգական սահ-
 սականիլ • յատակք անսաւաճոյճք՝ շա-
 տացեալք խոտեղէն անկողնօք : Եւ
 քանզի բնութիւնս մեր զուղակ է՝
 սիրէ ծածկել զմերկութիւն, առ-
 նեն և նոքա հանդերձս անսաւաճոյճս
 և յոյժ գձուձս, կողորս ամարանի
 և թեզանաւորս ձմերանի, արկանեն
 և աղաբողոնս մեկնաւորս :

Մանաւանդ 'ի սարս շրջագայ ան-
 դադար սաշտամանն՝ երգս հոգե-
 ւորս հօրն բողորեցուն մատուցանեն
 զուարթ հոգւով : Ան ընդդէմ մի-
 մեանց զաչս 'ի վայր արկեալ՝ զծայրս
 ոտից մատանցն նկատելով, իբր թէ
 մի կէտ տեսակի ամենեքեան հայ-
 եացին • զաջ ձեռն 'ի վերայ ճնօտին
 եդեալ և զահեակն 'ի վերայ կրծիցն,
 որպէս կարծեմ ուսեալ 'ի բնական
 հարցն : Երկու են պատուականա-
 գոյնք 'ի մարմնի, կենդանական և
 խոհական, երկոքումք երկոցունց
 սպասաւորեալ • կենդանականին՝

սրամտականն է հակառակ, իսկ խո-
 հականին՝ արտաբերական բանս :
 Արդ ձախուռն ղերասանակ 'ի ձեռն
 առեալ՝ զսրամտականն սանձակո-
 ծիցէ, և զաջ ձեռն 'ի վերայ աջոյ
 ծնօտին եդեալ՝ խոհականին սպաս-
 ունի առ դրան բերման բանին, զի
 մի այլակուծիւն յուղիղ փառա-
 արուծիւնն խառնեցի : Եւ ընդ այ-
 սու երկու մասամբքս նահանջին ա-
 մենայն զգայուծիւնքս . աչք յուղիղ
 տեսուծիւն և ականջք 'ի զգաստ
 լսողուծիւն, միտք 'ի սուրբ խնաս-
 տուծիւն, և այլն ըստ իւրաքանչիւր
 մասին :

Եւ իբրեւ այսպէս կարգեալք և
 յօրինեալք, ամենեքեան 'ի նմանու-
 ծիւն վեցծեւեան սերովբէից շուրջ
 պարփակեալք ձայնս անհատս 'ի վեր
 հնչեցուցանեն, և օրհնուծիւն ե-
 ուաչափս 'ի խորհուրդ միաբանու-
 ծեան արարչին իւրեանց բոլորեն :
 Զաիւն ամենայն պարապեն երգոցն
 քաղցրուծեան, յագեալք և զմայ-
 լեալք 'ի կերակուրան երկնայինս՝
 առլցեալք հասանեն 'ի ժամ երե-

կոյին : Եւ քանզի մարմին ունին ըստ բնութեանս մերում զգայութեանս , ուտեն՝ զի մի քաղցիցեն , և ըմպեն՝ զի մի ծարաւեսցին :

Արդ դու իբրեւ լիցես զուտեն , մի առ մերս ընթանայցես . զի հաց է նոցա անպաճոյճ՝ և բանջար վայրենի՝ զոր համով աղին համեմեն , և ջուր յատակ՝ զոր յամսոց բերմանէ՝ ՚ի դուքս ժողովեն : Սակայն և զայս ոչ երբէք ՚ի տուրնջեան մատուցանեն ՚ի դարմանս պիտոյից մարմնոց . այլ միաբան պահելով զերկայնութիւն աւուրն , տեղի տան արեգական մտանելոյ . ձգեն երկայնեն զերեկունն , մինչեւ սստեղք յիւրաքանչիւր կայանս պայծառանան . դոհանան իբրեւ ընդ մի բերան ասելով . Ի խաւարային ժամու զխաւարային կերակուրս խաւարային մարմնոյս տացուք :

Եւ զայս ասելով , ՚ի ձայն բարձր փառատրեն զսուրբ Երրորդութիւնն , խնդալից ուրախութեամբ ակրմբին յիւրաքանչիւր տեղիս : Եւ որպէս ասացաքն՝ ուտեն հաց և զո-

պա, և ըմպէն ջուր ցուրա: Քանզի
դոն 'ի նոսա ծերք փափկավարք,
մատուցանեն ջուր ջերմ, զոր և բա-
րեխառն անուանեն. այլ գինի և
կամ այլ ինչ զանազանեալ, և գը-
տանի ոչ 'ի սուրբ միայնանոցս նոցա:

Եւ յարուցեալ յանպաճոյճ ընթ-
րեացն, միաբանութեամբ ասեն.
Փառք քեզ, Տէր, փառք քեզ թա-
գաւոր մեր, զի ետուր մեզ կերա-
կուր ուրախութեան. լցո զմեզ հո-
գւով սրբով, զի գտցուք առաջի
քո հաճոյք, և մի ամաչեացուք. զի
դու հատուցանես իւրաքանչիւր
ըստ գործոյ իւրեանց: Եւ այսպէս
տեառնագրելով զինքեանս՝ տան
զանձինս սակաւ մի անօսր քնոյ. զի
մի տհալ կերակրովք գեղեցիկ շի-
նուած մարմնոյն շփութեալ խան-
գարիցի: Նա և եթէ յամեն եւս 'ի
քունն, երազ հոգեկան տեսանեն,
և անդէն զանուրջն մեկնեն իբր ըզ-
բանս սուրբ մարգարեիցն:

Եւ զարթուցեալք առ հասարակ
անդէն 'ի շրջանս սրարուց բողո-
րին, ոչ հակառակք և ոչ ընդդիմա-

ցեալք, քաղցր հաւանութեամբ և հեղ հանդարտութեամբ : Առաջնորդք դասուցն հնչումն ձայնի արձակեն, երգս հոգեւորականս քաղցրանուագս փոփոխելով. իսկ այլ կրօտերագոյնքն ձայնիցն միտ դնելով, խառնեն զիւրաքանչիւր բարբառն յարմարելով և կազմելով զմիաբանութիւն հնչմանն, զի իբրեւ 'ի միոջէ բերանոյ ամենայն բազմութիւն ձայնիցն հնչիցէ : Եւ այսպէս յերկարելով զձայնաւոր սլաշտօնն, ծունր դնեն ամենեքեան, յազօթս կան լռութեամբ . և 'ի ձեռն առաջնորդի ազօթիցն կանդնեալք ամենեքեան զփառաարութիւնն կատարեն :

Եւ կատարեալ զտուրնջեան սլաշտօնն, լաւ համարեցան զգիշերան վաղայարոյց լինելով մինչեւ յառաւօտ ազօթիցն սարապեալք, և ընթեանուն զգիրս սուրբս . իսկ որք ունին շնորհս վարդապետութեան, առնեն մեկնութիւնս 'ի մսիթարութիւն լսողացն : Պատմեն վասն լինելութեան աշխարհի յօջրնչէ եղեալ,

և կարգեալ մի ըստ միովէ զխրաատա
բարեաց կարգեն 'ի լսելիս ժողովրդ
դոցն վկայութեամբ սուրբ գրոց :
Եւ այսպէս ուսուցանելով մինչեւ
մոռանալ լսողացն զամենայն իրս
աշխարհականս , և չխշել ամենե
ւիմբ զհարկաւոր կերակուր և ըմ
պելիս :

Եւ այնպէս ուրախացեալք 'ի
սերն Ասատուծոյ, մինչեւ չհամարեալ
զինքեանս 'ի մարմնի , այլ յերկինս .
և հեշտութեամբ անցուցանեն զեր
կայնութիւն գիշերոյն մինչեւ յա
ռաւօտ : Քանզի սոսկացեալք են
յերկրէս և զգեցեալք զերկինս : Ա
մաչէ մահ առ դրունս նոցա , և դառ
նացան դժոխք յիջանել նոցա : Վեն
դանութիւն նոցա դրունք են աղօ
թից աշխարհի , և ոսկերք նոցա գանձ
են ամենայն ապաւինելոց : Առ ի նո
ցա յորդորիչ է ամենայն հեղգացե
լոց , և գործք նոցա վարդապետու
թիւն ամենայն կամեցողաց . դասա
կիցք են հրեշտակաց , և օթեւանք
սուրբ Երրորդութեանն :

Արդ զայս ամենայն գիտելով , և զ

բարբ, պարտիմք թեւակոխել. եւ զնոյն նախանձ սրբութեան յանձինս բերելով, նմանողք լիցուք այնպիսւոյ բազմագունդ միայնացելոց յաշխարհէ և դիմելոց՝ ի քաղաքամայրն վերին, որ ազատ է յախալից երկրաւորաց. քանզի ընկերակիցք են մերոյ բնութեանս, որ զօրացուցանէ զտկարութիւնս: Միայն կամեաց, բունն հար հաւատովք, յուսա, սիրեա, և կարես տեսանել զայնպիսի նահատակութիւն: Զի ոչ ինչ համեմատ են չարչարանք ժամանակեանք առ կեանսն՝ որ պատրաստեալ է այնպիսի ճգնողաց:

Քանզի յոյժ իսկ երկուցեալ եմ ես ընդ հեղգութիւնս մեր, գրեթէ զամենեսեան տեսանեմ թաւալեալ յերկրաւոր ստացուածս: Իսկ արդ բնութիւնս իմ ոչ կշտամբեալ յանդիմանէ զիս, եթէ ստեղծայ մերկ, և եթէ եղայ ՚ի դրախաին մերկ, և եթէ ելի անտի մերկ, և եթէ ծնայ մերկ, և եթէ անդրէն յերկիր մերկանդամ երթամ: Արդ եթէ տանել աստի ոչ կարեմք, զի եւս աւ

տէն 'ի սմին թարթափիսմք յաշխարհիս : Մերկացիր սոսկացիր , սկ միայնակեացդ , մի թաւ ամուր ընդունակ լինիր նենգաւոր թշնամւոյն . գուցէ 'ի դարան մտեալ մօտալուս՝ զքեզ անդէն 'ի քեզ արշաւեսցէ կողոպտել , զերծանել 'ի քէն զգանձան երկնաւորս : Բաւական համարեաց քեզ զտերունեան կանոն , ոչ որ յերկրաւորացս կարէ երկուց տերանց ծառայել . որ յայտնագոյն իսկ ցուցանէ առանց միջնորդի և մեկնութեան . Ոչ կարէք դուք , ասէ , Աստուծոյ հաճոյ լինել և Մամոնիայի :

Եւ արդ ես տեսանեմ 'ի մերում աշխարհիս և ոչ զոր ազատեալ յայսպիսի աղետից : Յետս ընդդէմ ընթերցաք զգեղեցիկ դրեալն . 'ի պատճառս ուխտաւորութեան հեռացաք 'ի սուրբ ճնողացն , և արարաք բազում հարս օտարոտիս . զորս պատուելոյ արժանի էր՝ անարգեցաք , և յորս ոչն ունէաք իշխանութիւն զնել մեծարանս՝ զախտ աղետից մերոց յոյժ ծախեցաք : Ազա-

տացաք 'ի հարկաց արքունի՝ զորս
առանց մեղաց էր հարկիլն , և մտաք
ընդ հարկաւ ստացուածոց , որ լի
են անառակ ագահութեամբ : Չե-
լաք յանկողինս սուրբ հարսանեաց ,
և արարաք մեզ բարձրագահոյս ա-
ռաւել քան զաշխարհի : Փափկա-
նամք յանկողինս յարմարեալս , և
յաժեալ կոծին միտք մեր 'ի խոր-
հուրդս ազտեղիս զգլշերն ամենայն :

Վօշիկք ոտից մերոց յանդխմանեն
զմեզ , եթէ ոչ են սուրբ ճանա-
պարհք մեր : Հանդերձք մեր ազա-
ղակեն զգործոց մերոց , եթէ մերկ
եմք յերկնաւոր զգեստուցն : Երի-
ւարք մեր ցուցանեն զմեզ , եթէ ոչ
եմք յափշտակելոց ընդ առաջ
Տեառն 'ի վերայ օդոց : Շինուածք
ապարանից մերոց յայտ առնեն , ե-
թէ ոչ ունիմք մեք տաճար առանց
ձեռագործի յերկինս , յոր մտանե-
լոց են ամենայն դասք սոսկացելոցն
յերկրաւոր ախաից : Վալուածք
անդաստանաց մերոց կշտամբեն
զմեզ , եթէ չիք մեր բաժին 'ի վի-
ճակսն երկնաւորս :

Մրգուղք անյագք եղաք 'ի կե-
 րակուրս , և առանց չափոյ արբաք
 գինի սղտորիչ խորհրդոց և մտաց :
 Խոր 'ի քուն ննջեմք ամենեքեան ,
 և երազ թուի մեզ ճմարտու-
 թիւնն : Կափուցեալ են աչք մտաց
 մերոց 'ի տեսական խորհրդոց , և
 անյագ սրակշոտեալ հայել 'ի կեանս
 աշխարհիս : Արգելեալք զլսելիս 'ի
 սուրբ ընթերցուածոց , և ունինդիր
 եմք բառաչման խաշանց մերոց : Ոչ
 եկն մեզ հոտ անոյշ 'ի հոգւոյն
 սրբոյ , վասն զի սիրեցաք մեք զիւզ
 ախտալից աշխարհիս : Ոչ ճաշակե-
 ցին քիմք ոգւոց մերոց զկերակուր
 երկնային , վասն զի պարարեցաք
 զանձինս մեր 'ի զանազան խորտիկս :
 Մուծ է գոյն դիմաց մերոց , վասն
 զի ոչ զուարթացան երեսք մեր 'ի
 խորհուրդս սրբութեան : Յաւալից
 են անդամք մարմնոց մերոց , վասն
 զի յառաջ քան զմարմինս՝ զոգիս
 ախտացուցաք : Գերեզմանաց բուե-
 ւոց նմանեցաք յանձինս մեր , վասն
 զի ունայն եմք 'ի շնորհաց սուրբ
 հոգւոյն :

Ասան այսորիկ և ամենայն չարիք եկին հասին յաւուրս մեր • կենդանեաւ մերով տեսաք զգիականս անձանց մերոց : Քաջ նահատակք մեր անկան 'ի սրտերազմի , և սուրբ քահանայք մեր խողխողեցան 'ի ձեռաց անօրինաց • գեղեցիկ երիտասարդքն զենան 'ի սպանումս , և բազում կուսանք վարեցան 'ի գերութիւն • գիրգ կանայք անկան 'ի տառապանս այրութեան , և բազում որքք կականին դառնապէս : Ազատ եկեղեցի անկաւ 'ի ծառայութիւն հեթանոսաց , և սուրբ քահանայք նորա կռփին չարչարին յանօրէն հարկահանաց : Բարձեալ է ողորմութիւն յաշխարհէ , և հեռացեալ է գութ յիւրաքանչիւր մտաց : Երկինք 'ի վերուստ բարկացեալ են , և երկիր 'ի ներքուստ կայ յերերի տատանման :

Շինուածք մեր եղեն գերեզմանք զիականց մերոց , և վաստակք ձեռաց մերոց տապալեցան 'ի վերայ մեր : Պայթեաց և սրատառեցաւ թանձրութիւն երկրիս , և բազում

մարդիկ 'ի վայր հոսեցին : Ոչ սալա-
սեաց որդի հօր , և ոչ քոյր զաչս
եղբօր կալաւ , և ոչ ել ձայն լալոյ
կանանց 'ի վերայ ծննդոց իւրեանց ,
վասն զի լքոյց սով զբերանս նոցա :
Հզօրք խորտակեցան յանկարծակի
իբրեւ զմայրս բարձունս Լիբանա-
նու . հնծանք եղեն բարկութեան ,
և ճմլեցան ամենեքեան իբրեւ զող-
կոյզս ընդ ոտամբ , փոխանակ զի-
նոյ՝ արիւն անմեղաց ցայտեցաւ 'ի
հանդերձս մեր : Գառնացաւ քան
զլեզի կերակուր 'ի քիմս մեր , և 'ի
քացախ դարձաւ սուրբ ըմպելիք
մեր : Ընդ հարեալն հարաք ամե-
նեքեան յողի և 'ի մարմինս մեր , և
ընդ մեռեալն զմահ ճաշակեցաք :
Արդ ոչ ապաքէն վասն մերոյ հեղ-
գութեան անցին այս անցք չարչա-
րանաց ընդ աշխարհ :

Օն անդր 'ի բաց կաց յաշխարհէ ,
որ վաղդ ելեր մեկնեցար յաղեալից
սորա . թօթափեալ ընկեա 'ի բաց
զկեղեւանս ախտալից աշխարհիս :
Մերկեաց իբր զըմբշամարտիկ , օժ
իւղովն Քրիստոսի , զի մի կռուես .

ցին 'ի քեզ ձեռք ախոյանին : Իսկ արդ եթէ հեթանոսք , որ ըմբռնեցան 'ի տեսական իմաստութիւն , ոչ միայն 'ի ստացուածոց 'ի բաց կացին , այլ և յօրինաւոր կերակրոց հրաժարեցին , համառօտ և անպաճոյճ ըմպելեօք շատացան յանձինս իւրեանց , և առաքինի մահուամբ վախճանեցան 'ի կատարած կենաց իւրեանց , սրչափ եւս առաւել մէք պարտիմք նմանողք լինել սիրելեացն Քրիստոսի , որք հրեշտակակրօնք զանձինս կարգեցին , խառնելով զինքեանս 'ի գունդս վերնոցն :

Եկայք և մէք , ով միայնացեալք , զօրէն թշնամեացն մացուք 'ի մերն ստացուած իբր յօտար երկիր , արմատախիլ զծառատունկս թշնամւոյն կոտորեսցուք . իբրեւ զգերի առեալ ծախիցեմք 'ի նեղեալս զինչս մեր , ոչ զի ատիցեմք զազգականս , այլ զի սիրիցեմք զազգատան , որ են զօրականք Քրիստոսի և ճշմարիտ բարեխօսք : Ապա թէ աստէն կապիս ընչիւք , և քեզէն վարես զքեզ

յանդարձ գերութիւն , ուր չեք
անդ գինք փրկանաց : Փուլթա փուլ-
թա ճեպեա , եղբայր , ապրիլ յայն-
պիսի անողորմ գեհնէն . զի կարի-
ցես հասանել յամուր քաղաքն ,
ուր ոչ գոյ քեզ կասկած կամ եր-
կիւղ խախտիլ և վարիլ 'ի գերու-
թիւն :

Եւ եթէ եկեսցես զհետ գեղեցիկ
վարդապետութեան հարցն , զորս
վերագոյնն գծագրեցի քեզ զվարս
սուրբ միայնակեցացն , յայնժամ
կարասցես համբառնալ զաչս մը-
տացդ առանց աստից չարչարանաց ,
հայել և տեսանել զքեզ գեր 'ի վե-
րոյ քան զամենայն երկինս : Երանի
տայցես անձինդ քաջապէս ճողո-
պրեալ 'ի վշտալից կենաց աշխարհիս ,
և խառնեսցիս յերամ միայնակե-
ցացն , 'ի գունդս սրբոց արդարոցն ,
'ի վիճակ առաքելոցն , 'ի գումարս
մարգարէիցն , 'ի կաճառս մարտիւ-
րոսացն , 'ի բանակս հրեշտակացն և
'ի ժողովս անդրանկացն , 'ի մեծ քա-
ղաքն երկնից , 'ի բազմականան ա-
բրահամեան , և 'ի կերակուրս երկ-

նայինս և յըմպելիս անկարօտս : Գու
 ես այնուհետեւ մարգարէն , որ ոչ
 պատուեցար 'ի մարմնական աշխար
 հիս , այլ թեւածեալ թուոցար
 յանմարմին աշխարհի , և հանգու
 ցեալ դադարեցեր յանասական ու
 րախուժիւնսն : Յորս լիցի և մեզ՝
 վերջին գրչու թեամբ աշխատողացս՝
 միաբանու թեամբ սուրբ ուխտիւս
 վայելել , շնորհօքն Տեառն մերոյ Յի
 սուսի Քրիստոսի , որում փառք
 յաւիտեանս , ամէն :

ՅԱԿ ԱԵՈՒԱՆՑ

- Աբրահամ խոստովանող 325. 342.
Աբրահամ նահապետ 81. 186.
Աբրահամ սարկաւազ 229. 252. 317-
359 .
Ագէն 263.
Ալանայ գրուիք 352.
Ակէ 160.
Ակէացիք 174.
Ալբակ 317.
Ալճնիք 18. 86. 162. 234.
Ալուանիք 18. 53. 86. 107. 119. 127-129.
153. 154. 157. 161. 163. 227. 234 .
256. 257. 350. 351. 352.
Ամատունի 46. 70. 160. 173. 184. 342.
Այրարատ 46. 157. 317.
Այրուկ 175.
Անանիա 46.
Անատոլ 13. 123.
ԵՂԻ .

Անդղ 98.

Անի 117.

Անձաւացի, անձեւացի 46. 71. 175.
342.

Անտիոքացիք 185.

Անտիոքոս 254.

Աշնակ 155.

Աշոտ 542.

Ապահունի 46. 70. 127. 160.

Ապար 18. 249. 255. 325.

Ապարհայիկ 203.

Ապրսամ 174. 542.

Առանձար 184. 542.

Առաւան 542.

Առաւելէն 542.

Առնակ 542.

Ատիացիք 122.

Ատրեստան 225. 317. 332. 354.

Ատրեստանեայ 325.

Ատրի 125.

Ատամ 121. 175. 235. 324. 331. 333. 342.

Ատրորմիզդ 227. 228. 230. 233. 234.

Ատրպատական 118. 126. 128. 156.

Արագած 155.

Արած 317.

Արդեանք 155.

- Արդնարդիւն 48.
 Արեք 17. 47. 48. 142. 164. 205. 207.
 215. 250. 550. 551.
 Արծրունի 46. 70. 173. 174. 204. 211.
 229. 542.
 Արծրունի տոհմ 542.
 Արհմն 42. 55.
 Արհնի, որ և Արինի 117.
 Արձախ, Արցախ 165. 221. 225.
 Արմաւիր 155.
 Արշակ Բ. Հայոց 11.
 Արշակունի 11.
 Արշարունի 151. 175.
 Արշաւիր 151. 175. 204. 542.
 Արշէն 222. 229. 271-275. 298. 517.
 Արուճ 155.
 Արսէն 173. 204. 210.
 Արտագերս 117.
 Արտաղ 174.
 Արտակ մոկացի 70.
 Արտակ սալունի 173. 210. 266.
 Արտակ սըշտունի 70. 160.
 Արտաշատ 47. 117. 155. 172. 229.
 Արտաշէս Գ. Հայոց 11.
 Արտաշիր 207.
 Արտաւաղդ 542.

Արտէն 160.

Արցախ, տես Արձախ .

Արփանեալ 117.

Աւարայր 334.

Աքաբ որ և Աքաաբ 189.

Քարդէն 342.

Բաբելոնացի 332.

Բաբելոն 23.

Բաբել 343.

Բագրատունի 127. 160.

Բագրեւանդ 46. 317.

Բակ 216.

Բակուր 342.

Բաղասական 131. 236.

Բասեան 46.

Բասիլ 46.

Բարձրաբուղ 117.

Բզնունիք 46.

Բէլ 249. 250.

Գաբեղեան 127. 160. 173.

Գագ 46.

Գաղերոյն 123.

Գաղէշոյ, Գաղիշոյ 70. 160.

Գաղրիկ 131. 173.

Գառնի 117. 135.

Գարեգին 24.

- Գարեգին Սրուանձապ 210.
 Գաւ 164.
 Գեղէոյն 190.
 Գեղք 205.
 Գիտ, որ և Գիւտ 70. 160.
 Գլուար 164.
 Գնթունի 175. 204. 210.
 Գնունի 121. 175. 210. 255. 542.
 Գուղք կամ Գութք 18.
 Գրեալ 117.
 Գաղ 542.
 Գասն 86.
 Գաւիթ երէց 5.
 Գաւիթ մարդարէ 190.
 Գենիմաղղէզն 41. 282. 287.
 Գենչապուհ 58. 255. 278. 279. 281.
 282. 285. 285. 298. 299. 502. 508. 509.
 511. 515. 517.
 Գիմաքսեան 151. 175. 210. 542.
 Գրախտ 275.
 Գրունք Ալանաց 355.
 Գրսհանակերտ 155.
 Եգիպտացի 187. 188.
 Եզնակ որ և Եզնիկ 46.
 Եղբայր 46.
 Եղեգեակ 517.

- Եղիսա 189.
 Եղիշայ, որ և Եղիշէ 46.
 Երամօնք 155.
 Երան և տաներան, Արեաց և ան-
 արեաց 41. 47.
 Երեմիա 46.
 Երեմիաս 46.
 Երեքով 191.
 Երկայնորդք 117.
 Եւղաղ 46.
 Եւրովպէ 122.
 Եփլալիոս 125.
 Զանգակ 161.
 Զանգիկ 105.
 Զարաւանդ 128. 184.
 Զարեհաւան 234.
 Զուարէն 542.
 Զրադաշտական 55.
 Զրադեշտ, որ և Զրադեշ, Զրա-
 դաշտ 287.
 Զրադեշտական, որ և զրադեշա-
 կան 255.
 Զրուան 41. 42.
 Ընծային, ընծայացի 175. 204. 210.
 Ընջուղ 160.
 Թաթիկ 46.

- Թաթիկ այլ 317.
 Թաթուլ գիմարեան 175. 342.
 Թաթուլ կամսարական 342.
 Թաթուլ վանանդեցի 204.
 Թաւասպարք 164. 228.
 Թէոդոս փոքր 13. 122. 124.
 Իջաւանք 317.
 Իսրայէլ 190. 191.
 Իտաղական երկիր 32.
 Լիբանանու մայրք 375.
 Լոփնաս 131.
 Լփինք 18. 86. 151. 164. 228.
 Սաղխաղ 129.
 Սաղաթ 163. 221. 224.
 Սայլանդուրք, Սայլընդուրք 21. 249.
 552.
 Սարաման. տես Հարաման.
 Սիբիովան 228.
 Սոսրով 175.
 Սորանխատ 117.
 Սորէն խոստովանող 325-353.
 Սորէն խորխոռունի 175. 204. 210.
 266.
 Սորխոռունի 70. 127. 160. 173. 204.
 210.
 Սուժաստան 79. 333.

- Խուժիկ 283. 318. 321. 322.
 Խուրս 174.
 Խրսան 164.
 Մախանիսա 117.
 Ծաւղէք 18. 86.
 Կամսարական 342.
 Կապկոհ, որ և Կապկոխ 155.
 Կապոյտ լեռան 117. 222.
 Կատիչք 205.
 Կարէն 175.
 Կորդիք 163.
 Կորդուք 18. 86.
 Կուաշ 155.
 Կուր 129.
 Կուրան 281.
 Համաղասայ 342.
 Համաղասպեան 204. 342.
 Հայք աղք 5. 6. 11. 12. 18. 22. 29. 35.
 38. 72. 129. 148.
 Հայք աշխարհ 100. 107.
 Հայք ստորին 162.
 Հարաման, որ և Խարաման 41. 45. 76.
 Հարեւշղոմ Շապուհ 347.
 Հեճմատակ 164. 228.
 Հեռան 236.
 Հէր 128. 184.

- Հմայեակ դիմաքսեան 173. 240.
 Հմայեակ մամիկոնեան 224.
 Հնդիկք 401.
 Հողոցիւք 317.
 Հոն 20. 21. 69. 71. 120. 135. 154. 157.
 164. 205. 225. 228. 256. 249. 250. 352.
 Հոռոմ, Հոռովմ 12. 18. 21. 44. 148.
 162. 257.
 Հռոմ. աես Հոռոմ.
 Հռովմ, որ և Հռոմ 125.
 Հրեայ 65. 105.
 Զողկերտ, որ և Չողակերտ 155.
 Ղևոնդ երէց 98. 174. 185. 199. 217.
 218. 229. 257. 262. 287. 302. 316. 317.
 Ճիւղքք 164. 228.
 Ծորայ սահակ 21. 164. 351. մարդ-
 սան 127. կողմանք 129.
 Մազդէզն 145.
 Մակաբայեցիք 182.
 Մակուրան 281.
 Մամիկոնեայ, Մամիկոնեան 70. 162.
 210 342.
 Մանազկերտ 46.
 Մանգակուճի 173. 342.
 Մանէճ 70. 160.
 Մանէն 160.

- Մասքուձք 351.
 Մատաթի 185.
 Մատեան գունդ 203. 207.
 Մարդաղի 46.
 Մարդաստան 46.
 Մարիամ մայր Տեառն 44. 65.
 Մարկիանոս 125. 148.
 Մեհրան 350.
 Մեհրուժան 342.
 Մելեա 46.
 Մեղոյն 353. .
 Միհր 53. 57. 292. 328.
 Միհրներսեհ 41. 47. 152. 153. 157. 166. 168. 227. 230. 238. 240. 252. 343-347.
 Մծբին 12.
 Մոկք 46. 70. 204.
 Մովան 285. 291.
 Մովսէս 58. 187.
 Մուշ գիմարսեան 151.
 Մուշեայ, Մուշէ եպիսկոպոս 46. *
 Մուշեղ 342.
 Մուշէ երէց 229. 317.
 Մուշկան Նիւսալաւուրա 168. 184. 201-204. 207. 211. 215. 216. 218. 226. 227. 235.

- Յազկերտ Ա. 75.
 Յազկերտ Բ. 12-550.
 Յեսոււ 190.
 Յեփթայի 190.
 Յոյնք 12. 17. 19. 125. 159. 162. 165.
 254. 255. 258. 540.
 Յովհաննէս 65.
 Յովսէփ Էպիսկոպոս 46. 47. 71. 122.
 174. 185. 217. 218. 229. 257. 258.
 271. 299. 500. 516. 517.
 Յովսէփ հայր Տեառն 44.
 Յարդանան 65.
 Յուինան 545.
 Նածարացիք, Նածրացիք 44. 280.
 518.
 Ներշապուհ 70. 122. 126. 175. 204.
 542.
 Ներսէհ կամսարական 542.
 Ներսէհ ուրծացի 160.
 Ներսէհ քաջբերունի 175. 204. 210.
 Նիւշապուհ 70. 249. 517. 525.
 Նիսաւաւուրտ, Նիւսաւաւուրտ.
 տես Մուշկան.
 Նոյ 186.
 Նահ 174.
 Նահուլ 332. 333.

Շապուհ Բ. որակցեան 42. 75. 104.

Շապուհ Նարեկչոմ 347.

Շաւասպ 342.

Շմաւոն անձեւացի 71. 175. 342.

Շնգին 342.

Ողական 117.

Ոստանիկ 18. 160.

Ոսն Արագածու 155.

Որմիզդ 41. 42. 55.

Որմիզդ արքայ 48.

Որոտն 117.

Ուրծ 127. 160.

Պալուենի 175.

Պալուենիք 127. 210.

Պալուենիք մեւս եւս 160.

Պարզեւ 342.

Պարսիկ 11. 15. 40. 278.

Պարսիկք 11. 22. 116. 152. 155. 140.
223. 224. 254.

Պարսք 86. 91. 101. 102. 104. 120.
125. 128. 149. 155. 162. 164. 165.
184. 201. 206. 207. 216. 221. 222.
224. 226. 256. 352.

Պաւղոս Առաքեալ 19.

Պեարոս երէց 161.

Պերոզ 351. 353.

- Պիղատոս պոնդացի 65.
 Ջնիկան 283. 317.
 Ռազամ 350.
 Ռափսոնեան 345.
 Ռըմբոսեան 122. 126.
 Ռըշտունիք 46 . 70 . 160 . 174 . 228 .
 237 . 308 . 309 . 317 .
 Սահաստան 79.
 Սահակ եպիսկոպոս ռըշտունեաց
 46 . 228 . 237 . 238 . 262 . 271 . 287 . 293 .
 317 .
 Սահակ եպիսկոպոս Տարօնոյ 46 .
 Սահակ մանդակունի 342 .
 Սահակ նահապետ 81 .
 Սահակ սարկաւազ 161 .
 Սահառունի 173 .
 Սամուէլ էրէց 229 . 232 . 317 .
 Սասան 41 .
 Սասոյ 342 .
 Սեբուխտ 128 .
 Սէրք 123 .
 Սինէ , որ և Սինեայ , Սինայ 58 .
 Սիւնիք 46 . 70 . 107 . 109 . 127 . 138 .
 155 . 173 . 238 . 242 . 342 .
 Սլէուունի 173 .
 Սուրմակ 46 .

- Ստահրաշապուհ , որ և Վրափշապուհ 44.
- Ստեփանոս 316.
- Սրուանձտայ ազգ 210.
- Սրուանձտեայք 174.
- Վահան Ալուանից 154.
- Վահան ամատունի 70. 175. 342.
- Վահան գնունի 210.
- Վահեւունիք 70. 127. 160. 175.
- Վաղինակ 242.
- Վայոյ ձոր 317.
- Վան 117.
- Վանանդ 46. 517.
- Վանանդեցի 204.
- Վասակ մամիկոնեան 462.
- Վասակ սիւնի մարզպան 70. 106-115. 122. 127-129. 135. 137. 140. 141. 155. 157-169. 185. 201. 212. 215. 215. 216. 218. 221-223. 226. 228-230. 234-248.
- Վասակաշատ 117.
- Վատ 164.
- Վատգետս 317.
- Վարազդէն 542.
- Վարազապուհ 160.
- Վարդան մամիկոնեան սպարապետ 70. 109. 110. 122. 127-129. 137. 138.

166. 172-174. 182. 204-208. 210. 224.
266.

Վարդանաշատ 135.

Վարձ 542.

Վիրք 18. 55. 82. 86. 127. 129. 161-164.
254. 257. 258.

Վուրկ 151.

Վաամ Բ. 12.

Վամական 120.

Վրէն 175. 545.

Վրկան 249.

Տաճատ արծրունի 542.

Տաճատ գնթունի 175. 204. 210.

Տաճատ Եպիսկոպոս 46.

Տաճկաստան 18. 104.

Տայոց ձորագաւառ 224.

Տայք 46.

Տաշրացի 175. 545.

Տարուբերան 46.

Տարօն 46.

Տիգրօն 15.

Տիրան Բ. 11.

Տիրոց 160.

Տղմուռ 205.

Տմորիք 165. 221. 225.

Տրդատիոս 125.

394

Տրպատունիք 174.

Փայտակարան 152. 165.

Փանդուրակ 65.

Փապակ 542.

Փառախոտ 155.

Փասիս 164.

Փարաման 175. 542.

Փենեհէզ 189.

Փիւքոնան 164.

Փոսիս 164.

Քաղզէացի 25.

Քաշկար 333.

Քաջաջ 229. 317.

Քաջբերունի 175. 204. 240.

Քասու 46.

Քողեանիք 174.

Քուշանիք 17. 18. 20. 32. 82. 101.

249. 250-251.

Օշական ամուր 135.

